Richard Haass

Lumea în care trăim

O scurtă introducere

Evoluția lumii contemporane și provocările globalizării

ORION

Dr. Richard Haass este președintele Council on Foreign Relations. Diplomat cu experiență și consilier politic, Haass a fost consultant senior al președintelui George W. Bush pentru Orientul Mijlociu, a lucrat împreună cu secretarul de stat Colin Powell și s-a implicat în negocierea tratatelor de pace din Cipru și Irlanda de Nord. A fost distins cu Presidential Citizens Medal, State Department's Distinguished Honor Award și Tipperary International Peace Award. A publicat mai multe cărți, printre care și *A World in Disarray: American Foreign Policy and the Crisis of the Old Order* (2017) și *War of Necessity, War of Choice: A Memoir of Two Iraq Wars* (2010). *Lumea în care trăim. O scurtă introducere (The World: A Brief Introduction)* a apărut în 2020 și este cea mai recentă carte a sa.

Richard Haass

Lumea în care trăim

O scurtă introducere

Traducere din limba engleză de
ANCA DUMITRU

ORION

Rusia
Canada
Statele Unite ale Americii
Oceanul Atlantic
Cuba
Mexic
Venezuela
Columbia
Oceanul Pacific
Brazilia
Argentina
Marea Britanie
Germania
Franța
Italia
Ucraina
Crimeea
Kazahstan
Turcia
Siria
Irak
Iran
Afganistan
Pakistan
Tunisia
Israel
Algeria
Libia
Egipt
Arabia Saudită
Mali
Nigeria
Sudan
Sudan de Sud
R.D.Congo
Somalia
Zimbabwe
Africa de Sud
Oceanul Atlantic
Oceanul Indian
Caşmir
China
Coreea de Nord
Coreea de Sud
Japonia
India
Taiwan
Hong Kong
Marea Chinei de Sud
Filipine
Bangladesh
Vietnam
Indonezia
Australia

Pentru Susan, Sam și Francesca

PREFAȚĂ

Fiecare carte își are propria poveste, care explică de ce autorul a investit timp și efort în a o scrie. În cazul acesta, povestea începe într-o zi de vară, cu mai bine de zece ani în urmă, pe când pescuiam împreună cu un amic în Nantucket. Pe barcă ne-a însoțit și nepotul prietenului meu; l-am întrebat ce școală urmează. „Standford", mi-a răspuns. Își pregătea diploma, cu o specializare în informatică, și tocmai urma să înceapă ultimul an. Am continuat să îl descos despre ce anume mai studia, pe lângă chestiunile de codare. Economie? Istorie? Politică? Răspunsurile lui mi-au arătat că, pe lângă specializarea lui principală, alesese un număr minim de discipline și cele pentru care totuși optase aveau puțin de-a face cu o bază a cunoașterii. Era clar însă faptul că acest tânăr inteligent avea să absolve curând una dintre cele mai bune universități, cu o înțelegere foarte mică, dacă nu complet absentă, a propriei țări sau a lumii. Și urma să o facă într-un moment când soarta țării sale și a lumii aveau să fie legate inextricabil și multe aspecte urmau să fie prinse în acest colimator — cele mai multe de la al Doilea Război Mondial încoace și din anii de după.

Lucrul acesta m-a neliniștit. O căutare simplă a cerințelor de absolvire din majoritatea instituțiilor superioare de învățământ din America mi-a arătat că este posibil să termini aproape orice colegiu universitar de doi sau de patru ani din Statele Unite, fie că vorbim despre colegii obișnuite sau despre cele din Ivy League, fără a dobândi nici cea mai rudimentară înțelegere a lumii. Rezultatele unei cercetări recente cu privire la cele peste unsprezece mii de colegii și universități americane arată că numai 17% dintre ele cer studenților să urmeze cursuri legate de sistemul de guvernare al Statelor Unite sau cursuri de istorie,

în vreme ce numai 3% dintre acestea solicită absolvirea unui curs de economie. Să nu mă înțelegeți greșit — fiecare colegiu sau universitate oferă nenumărate cursuri despre relații internaționale sau despre politica externă a Americii și multe dintre acestea sunt predate extraordinar și sunt foarte exhaustive. Dar, cu excepția situației studenților care le aleg ca specializare principală, cursurile acestea nu fac parte din cerințele de absolvire — în nenumărate cazuri nu se regăsesc în criteriile de absolvire nici chiar pentru cei care aleg aceste subiecte ca specializare de bază. O cercetare cu privire la cele mai bune colegii și universități americane arată că mai puțin de o treime dintre ele pretind celor care au specializarea în istorie să urmeze măcar un curs de istorie a Statelor Unite sau de principii ale guvernării! Cursurile de bază, pe care toți studenții trebuie să le urmeze, sunt o specie pe cale de dispariție. Majoritatea instituțiilor de învățământ cer ca fiecare student să facă unul sau mai multe cursuri din diferite arii specifice, cum ar fi științele naturale, științele sociale și artă. În instituțiile mai mari găsim până la o sută de astfel de cursuri în fiecare domeniu. Astfel, este posibil să satisfaci cerințele unei programe de istorie a Americii fără să fi învățat despre Revoluția Americană sau despre Războiul Civil, să poți termina facultatea cu o specializare principală în istorie fără a înțelege al Doilea Război Mondial sau Războiul Rece sau, mai grav, fără a pricepe de ce lumea contează și cum anume funcționează ea. Studiul unei limbi străine este valoros, dar nu poate deveni un substitut.

Situația este și mai gravă în licee, pentru că foarte multe dintre ele nu oferă nici măcar cursuri de bază legate de relațiile internaționale și de problemele globale. Scopul meu nu este să explic cum anume s-a ajuns în această situație, deși aș spune totuși că liceele au restrâns ponderea cursurilor legate de studiile sociale și civice din cauza resurselor limitate și a presiunilor de a satisface cerințele legate de știință, tehnologie,

inginerie și matematică, adunate toate sub acronimul STEM. O altă explicație ar fi dificultatea de a se pune de acord cu privire la ce anume ar trebui să se predea.

Reticența instituțiilor de învățământ superior în a afirma o poziție proprie cu privire la ce anume ar trebui să aibă la îndemână un absolvent este doar o altă consecință nefastă. Ar fi fost mult mai util dacă ar fi făcut-o, și atunci tinerii s-ar fi putut îndrepta spre instituțiile de învățământ care rezonează cel mai bine cu interesele și obiectivele lor.

Mai trebuie să menționăm și faptul că o treime dintre americanii care absolvă liceul nu își continuă studiile și doar 40% dintre cei care totuși o fac ajung să aibă o diplomă. Toate acestea însă reprezintă subiectul unei discuții distincte. Ceea ce contează aici și acum este că un foarte mare număr de tineri din Statele Unite și de pretutindeni sunt, în fond, neinformați cu privire la lumea în care se pregătesc să intre.

Acestea fiind spuse, cartea aceasta se adresează femeilor și bărbaților de toate vârstele. Mulți dintre noi, cei care am urmat un colegiu sau o universitate, nu ne-am concentrat pe aceste aspecte sau, chiar dacă le-am studiat, am uitat multe din cele care ne-au fost predate. Mai mult, ceea ce au învățat cei din generația mea, cu zeci de ani în urmă, a devenit inadecvat sau chiar irelevant. Foarte multe lucruri legate de istorie au ieșit la iveală în ultimii ani. Războiul Rece, care fusese acceptat ca un fapt incontestabil în anii 1950-1960, când am crescut eu, și care a definit lumea vreme de patru decenii după al Doilea Război Mondial, s-a terminat, la fel cum Uniunea Sovietică a luat sfârșit. China este o putere a lumii. Au apărut noi tehnologii și problematici, de la internet și inteligența artificială la schimbările climatice. A sosit vremea să nu ne mai gândim la educație ca la ceva primit în tinerețe, care ia sfârșit pe la mijlocul celei de-a doua decade a vieții noastre și cu care trăim apoi în următorii cincizeci de ani. Trebuie să completăm în permanență acest rezervor intelectual, pe măsură ce înaintăm pe autostrada vieții.

Scopul meu, cu această carte, este să vă ofer informațiile de bază pe care trebuie să le cunoașteți despre lume, pentru a deveni alfabetizați global. „Alfabetizați global" nu se referă la numărul de oameni care știu să citească (în cazul în care vă interesează, se pare că undeva spre 85% din adulții planetei știu să citească, un număr care sună mai bine decât realitatea pe care o reflectă, și anume că aproape 750 de milioane de bărbați și femei nu știu nici acum să citească). Alfabetizarea globală, în ceea ce ne privește, are de-a face cu cât de mult (sau de puțin) cunosc și înțeleg oamenii lumea.

Alfabetizarea globală este esențială pentru că trăim într-o perioadă când ceea ce se petrece în afara unei țări contează foarte mult. Granițele nu sunt impermeabile. Statele Unite sunt flancate de două oceane — dar oceanele nu sunt tranșee de apărare. De bine, de rău, regula Vegas — ce se întâmplă în Vegas rămâne în Vegas — nu se aplică în lumea actuală globală.

Lumea, cartea de față, este gândită să ne ajute să construim o bază cu ajutorul căreia să navigăm în siguranță printre titlurile orei și să filtrăm potopul de știri care vine spre noi. Unul dintre obiectivele cărții este ca cititorii să devină mai puțin vulnerabili la manipulările oamenilor politici, cu agende partizane, sau în fața celorlalți, care se pretind a reprezenta autoritatea, când, de fapt, nu o fac. Fiecare dintre noi luăm decizii și emitem opinii — ca votanți, studenți, elevi, profesori, părinți, prieteni, consumatori sau investitori — care afectează relațiile țării noastre (și deci ale noastre) cu restul lumii. Cu o mai bună înțelegere a lumii și a provocărilor care se ivesc, vei fi un cetățean mai informat, unul care-i va putea trage la răspundere pe reprezentanții aleși și care va ajunge să aibă judecăți libere și sănătoase.

Să ne gândim la câteva înrebări legate de titlurile orei. Comerțul liber este ceva ce trebuie sprijinit sau dimpotrivă? Sunt taxele o idee bună sau nu? Ar trebui ca Statele Unite să atace Coreea de Nord sau Iranul, să se obișnuiască cu ideea programelor nucleare ale acestora sau să negocieze? Până unde

și cu ce preț Statele Unite, sau oricare altă țară, ar trebui să promoveze democrația și drepturile omului și să prevină genocidul? Cât de reală este schimbarea climatică și ce ar trebui să facem? Ar trebui să intru voluntar în forțele armate sau ar trebui să mă alătur unei agenții internaționale sau unei organizații non-guvernamentale (ONG)? Este un gest patriotic să cumpăr produse făcute în țara mea și nu pe cele produse altundeva, chiar dacă sunt mai scumpe și calitatea nu este aceeași? Ce precauții merită să ne luăm în fața bolilor pandemice sau a terorismului? Ce datorăm refugiaților sau altor persoane care vor să intre în țară? China și Statele Unite chiar sunt sortite să devină inamice și să intre într-o relație care amintește de cea dintre Statele Unite și Uniunea Sovietică din timpul Războiului Rece?

Nu există o limită a numărului de întrebări care pot fi puse cu privire la lume și ale căror răspunsuri pot avea consecințe profunde asupra vieții noastre. Trăim un moment când istoria tocmai se scrie. Faptul că descriem prezentul în termenii trecutului — de pildă, trăim într-o lume post-Război Rece — ne spune doar unde am fost, nu și încotro ne îndreptăm. Plăcile tectonice ale relațiilor internaționale se mișcă. Istoria nu a luat sfârșit odată cu colapsul Uniunii Sovietice. Acesta este un moment critic pentru a înțelege ce se petrece în lume, din ce cauză și cum anume vor fi afectate viețile noastre.

Un al doilea motiv să cunoști mai multe despre lume este că orice țară, și Statele Unite în special, datorită rolului și responsabilității tot mai mari, pretinde ca cetățenii să fie familiarizați cu lumea și să poată opera cu succes dincolo de granițele țării. Acești bărbați și femei ar putea fi la propriu pedestrașii armatei propriei țări sau ar putea fi implicați în diplomația internațională, în inteligența lumii, în forțele de ordine, în ajutorul străin și în siguranța statului. Vorbim despre jurnaliști, academicieni, oameni de afaceri, precum și despre cei care lucrează pentru unul dintre numeroasele ONG-uri care se implică în promovarea educației, sănătății sau dezvoltării.

Un al treilea motiv pentru alfabetizarea globală vine din interesul personal pentru economie. Să luăm doar cazul Statelor Unite, reprezentativ pentru unul din douăzeci de oameni de pe planetă. În vreme ce cota Statelor Unite în economia globală este considerabil mai mare procentual (de ordinul a 25%), acest număr începe să scadă. Fiecare țară contribuie la economia globală cu un procent mai mic și fiecare țară, mai puțin China și India, reprezintă un procent și mai mic din populația mondială. Înțelegerea piețelor străine este o cerință pentru cei care vor să rămână competitivi și care își dau seama că a cunoaște ce se întâmplă în alte părți ale lumii este esențial pentru orice decizie de afacere sau investiție.

Americanii au și un motiv suplimentar pentru a se alfabetiza global — Statele Unite au jucat un rol de lider în lume în ultimele trei sferturi de secol. Statele Unite au fost arhitectul principal al lumii și meșterul ei. Ceea ce această țară alege să facă (sau să nu facă) în viitor va avea un impact enorm asupra tuturor celorlalți din lumea întreagă, care la rândul lor vor avea un impact asupra a ceea ce se petrece chiar în Statele Unite.

Dincolo de motivația ca americanii să cunoască mai bine lumea, m-am aventurat în scrierea acestor pagini cu gândul că ele vor fi relevante și pentru alte țări. Politica externă a Americii este specific americană, dar lumea pe care vrea să o modeleze nu este.

Lumea în care trăim vorbește despre idei, probleme și instituții esențiale înțelegerii lumii. Am încercat, de asemenea, să luminez toate regiunile lumii, puterile dominante, provocările asociate globalizării și aspectele relevante ale istoriei. Cartea ar putea să nu pară deloc scurtă, dar fiecare capitol și, de multe ori, părți ale capitolelor ar putea reprezenta o carte în sine. Ceea ce rămâne la capătul ei este puțin din majoritatea manualelor scrise cu titlu de curs introductiv în domeniile vizate, din simplul motiv că teoriile care domină cercetarea academică a domeniului sunt prea abstracte și prea îndepărtate de viața reală a fiecăruia dintre noi.

Dacă ar fi să găsesc o paralelă cu ceea ce oferă această carte, atunci aceasta s-ar regăsi în studiul limbilor. Această carte nu vă va face „fluenți" în chestiunile legate de relațiile interna-ționale, dar vă va oferi un nivel conversațional, vă va permite să detectați schimbările din lume și direcțiile dinapoia lor, care le dau formă. Deși detaliile cotidiene referitoare la ceea ce se petrece se vor schimba inevitabil, multe dintre cele discutate în capitolele următoare rămân relevante. Cartea este astfel gândită încât să fie valabilă pe termen nelimitat, să fie utilă chiar și atunci când istoria continuă să se desfășoare, așa cum, fără greș, o va face.

Cartea este împărțită în patru secțiuni. Prima scoate în evidență istoria și amploarea ei globală. Capitolele din această secțiune sunt dedicate chestiunilor esențiale ale perioadei de câteva sute de ani care au dus la Primul Război Mondial, cele trei decade de la finalul acestuia până la cel de-al Doilea Război Mondial, patru decade și mai bine de Război Rece și actualitatea. Istoria, se spune că ar fi zis Mark Twain, nu se repetă, dar rimează. E nevoie să învățăm lecțiile date de istorie pentru a crește șansele viitorului de a îmbunătăți trecutul.

A doua secțiune a cărții începe cu o introducere în lumea largă și include capitole privitoare la șase regiuni principale ale lumii: Europa, Asia de Est și Pacific, Asia de Sud, Orientul Mijlociu, Africa Subsahariană și Americile. Fiecare capitol examinează importanța regiunilor și oferă istoria lor condensată, încercând să-i explice dinamica.

A treia și cea mai lungă secțiune a cărții vizează provocările globale, incluzând schimbarea climatică, terorismul, securitatea cibernetică, proliferarea armelor de distrugere în masă și comerțul. În funcție de cât de bine sunt gestionate aceste provocări, ele pot fi o sursă a dezordinii sau a stabilității. Acest aspect presupune să urmărim tipul de guvernare care se aplică fiecărei zone. Trebuie să clarificăm: guvernarea globală (care este doar un nume simandicos pentru cooperare internațională) nu trebuie confundată cu un guvern global,

noțiune care definește o entitate sau autoritate internațională unică, ce deține o putere mai mare decât cea a guvernelor individuale.

O a patra și ultimă secțiune se referă la ordinea mondială, conceptul de bază al relațiilor internaționale, și la ce anume o pune în discuție și o amenință. Această parte a cărții se referă la câteva dintre principalele surse de stabilitate în lume, inclusiv noțiunea și realitatea de fapt a suveranității, instabilitatea, balanța puterii, alianțe și coaliții mai puțin formale, rolul organizațiilor internaționale, al democrației, comerțului și dreptului internațional. Evaluează, de asemenea, dezordinea din lume și se încheie cu o discuție legată de semnificația tuturor acestor lucruri în actuala epocă internațională.

Notele[1], care încep la pagina 389, sunt destul de dense. Ele nu includ numai detalii legate de sursele folosite în elaborarea cărții de față, ci și sugestii pentru lecturi viitoare. Suplimentar, veți găsi o discuție scurtă intitulată *Resurse suplimentare*, care începe la pagina 381, și acoperă multiplele feluri prin care un cititor interesat poate urmări consecințele chestiunilor discutate în această carte.

1 În această carte notele sunt puse la finalul cărții și organizate după numărul paginii.

Lumea poate fi citită de la un capăt la celălalt sau fragmentar. Îmi imaginez că unii cititori vor prefera să înceapă cu ultima secțiune, legată de ordinea mondială, și apoi să atace primele părți. Oricare ar fi traseul ales, scopul meu este ca, la capătul lecturii, cititorul să aibă o imagine mai clară a lumii în care s-a născut, a felului în care aceasta funcționează și de ce este importantă.

PARTEA ÎNTÂI - ISTORIA ESENȚIALĂ

ISTORIA ESENȚIALĂ

Istoria ne ajută să înțelegem cine suntem ca oameni, ca societate sau ca o țară anume, unde ne aflăm și cum am ajuns aici. Ne ajută, de asemenea, să-i înțelegem pe ceilalți, oferindu-ne un context și o perspectivă și sporindu-ne în același timp cunoașterea.

Istoria are și o latură practică. Poate oferi lecții. Deși este adevărat că nu există două situații similare, există însă tipare. George Santayana, un scriitor de la finalul secolului al XIX-lea, începutul secolului XX, a mers până acolo încât să sugereze: „Aceia care nu își amintesc trecutul sunt condamnați să îl repete".

După cum v-ați așteptat probabil, există o cantitate deloc neglijabilă de istorie ce poate fi exploatată pentru a oferi fundalul pe care îl caută cineva care vrea să înțeleagă lumea mai bine. În încercarea de a oferi o istorie care să fie utilă și manevrabilă cantitativ, m-am limitat să mă refer la ceea ce îndeobște este asimilat epocii moderne internaționale, adică istoria care începe odată cu secolul al XVII-lea.

Această dată nu este una arbitrară. Războiul de Treizeci de Ani — un conflict care a acaparat o bună parte a Europei și a avut dimensiuni atât politice, cât și religioase — a luat sfârșit în 1648 prin Tratatul de la Westfalia, un tratat de pace considerat declanșatorul nașterii sistemului internațional modern, unul în care națiunile suverane acceptă independența celorlalte și respectă granițele care le separă.

Există, să o admitem, o notă profund europeană în asta. Dar nu lipsită de logică. Europa, în acea epocă, juca un rol important și exercita o influență puternică asupra altor părți ale lumii, iar normele întrupate de Tratatul de la Westfalia

continuă să ofere bazele relațiilor internaționale în toată lumea. De fapt, unele țări (China îmi vine acum în minte), care sunt în prezent cele mai „westfaliene" și care au cele mai tradiționale imagini ale suveranității, sunt din afara Europei.

Istoria prezentată aici este împărțită în patru perioade. Prima, cea mai lungă, acoperă aproape trei sute de ani, de la începutul secolului al XVII-lea până la izbucnirea Primului Război Mondial, în 1914. Pe lângă nașterea sistemului statal modern, internațional, acest interval acoperă perioada colonialismului, căderea câtorva imperii, deschiderea Japoniei și nașterea Germaniei, Războiul Civil american și nașterea Statelor Unite ca mare putere, emergența tehnologiilor care au revoluționat sistemul de producție, transporturile și arta războiului.

A doua perioadă vizează trei decade, mai mult sau mai puțin, din 1914 până în 1945 — cei mai ucigași ani ai întregii istorii. O perioadă flancată de două războaie lungi și costisitoare, care au dominat prima jumătate a secolului XX. Tot ea include întemeierea și apoi eșecul Ligii Națiunilor, Marea Depresiune, nașterea naționalismului și a fascismului, multiplele erori ale politicii externe și diplomației care au contribuit la izbucnirea, pentru a doua oară într-un singur secol, a unui nou război mondial.

Cea de-a treia secțiune este rezervată Războiului Rece, perioada de patruzeci de ani care a urmat celui de-al Doilea Război Mondial, dominată de lupta dintre Statele Unite și Uniunea Sovietică. Capitolul urmărește motivele izbucnirii Războiul Rece, de ce a rămas rece și de ce s-a terminat atunci când a făcut-o și cum anume s-a întâmplat.

Al patrulea și ultimul capitol al acestei istorii evaluează perioada post-Război Rece. A început în 1989 și, trei decenii mai târziu, este perioada în care ne aflăm încă. La un moment dat, această epocă va fi definită mai bine și își va câștiga un nume. Prea multe însă sunt neclare și nesigure pentru a ști acum exact cum va apărea ea în ochii unui istoric. Dar, o

spunem din nou, este esențial să cunoaștem cum anume s-au desfășurat lucrurile până aici, dacă vrem să pricepem exact unde ne aflăm.

DE LA RĂZBOIUL DE TREIZECI DE ANI LA IZBUCNIREA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL (1618-1914)

Rădăcinile sistemului internațional modern se află în Europa secolului al XVII-lea. Acest continent era centrul lumii, pentru că el a fost cel care a acumulat tehnologiile noi, care s-au dovedit a fi critice în producția de bunuri, agricultură și transport, tipar și războaie. Așa cum se întâmplă întotdeauna, tranziția a fost marcată de conflict.

Evenimentul critic a fost Războiul de Treizeci de Ani, un război care a început în 1618, a înglobat atât dimensiunea politică, cât și pe cea religioasă și a fost purtat deopotrivă în interiorul și între granițele marilor puteri europene de la acea dată. Până atunci, Europa fusese o țesătură amestecată de imperii și de mici regate. Autoritățile religioase și politice se confruntau deseori pentru teritorii și putere. Granițele nu erau respectate; războaiele și micile confruntări erau la ordinea zilei.

Când praful s-a așezat, țările au apărut ca o alternativă la imperii și principate. Imperiile erau deseori conduse de la depărtare, fapt care nu putea determina loialitatea cetățenilor, iar dimensiunile lor impresionante le făceau greu de guvernat. Spre deosebire de ele, micile principate nu aveau amploarea necesară pentru a concura cu piețele străine, iar resursele limitate le împiedicau să poarte războaie eficiente. Oamenii s-au dovedit a fi mai curând înclinați să se dedice unor guverne pe care le vedeau ca pe ceva al lor. Apariția unei lumi compuse din țări independente, care își respectă această independență, s-a dovedit o inovare majoră, una care a introdus un grad mai ridicat de stabilitate și pace, dar care a și creat capacitatea de a purta războaie la un nivel fără precedent.

Tratatul de la Westfalia, care a pus capăt Războiului de Treizeci de Ani, în 1648, a codificat această nouă înțelegere. Din multe puncte de vedere, tratatul a stabilit sistemul internațional modern, unul dominat de țări și de principiul suveranității. Conceptul de suveranitate avea trei dimensiuni principale. Prima — țările trebuie să accepte granițele altor țări și să nu folosească forța pentru a încerca să le modifice. Cea de-a doua — țările nu ar trebui să intervină în evenimentele care se petrec în interiorul altor țări. Și cea de-a treia — guvernele trebuie să aibă mână liberă să facă ceea ce cred de cuviință în interiorul granițelor proprii. Aceste trei noțiuni pot să nu pară mare lucru, dar ele reprezintă un pas înainte, unul care, dacă ar fi fost respectat, ar fi redus drastic instabilitatea și violența, care deveniseră ceva obișnuit.

Cu toate acestea, națiunile europene au încălcat deseori suveranitatea vecinilor, aspect care explică în parte de ce istoria acestui continent a fost atât de violentă și de distructivă. Totuși, Tratatul de la Westfalia a adus o perioadă de pace relativă. Europa nu s-a mai afundat într-un război major sau, mai precis, într-o serie de războaie până la venirea la putere a lui Napoleon Bonaparte, genialul, ambițiosul general francez, care a devenit om politic și apoi împărat. A ajuns la putere în urma unei

revoluții ce a avut loc în Franța, revoluție care — așa cum se întâmplă de cele mai multe ori în urma revoluțiilor — a sfârșit în exces și dezordine. După câteva victorii militare care i-au asigurat controlul unei mari părți din Europa, Napoleon a vrut mai mult, alegând să lupte cu prea mulți dușmani și pe prea multe fronturi, fiind în cele din urmă învins de o coaliție formată din Austria, Prusia, Rusia și Regatul Unit. Învingătorii și învinșii (mai puțin Napoleon) s-au reunit la Viena în 1814 și 1815 și au ajuns la o înțelegere care urmărea să împiedice Franța să-și mai amenințe vecinii și mișcările revoluționare să răstoarne guvernele nealese din acea perioadă. Congresul de la Viena a făcut alegerea înțeleaptă ca Franța învinsă să fie integrată în noua ordine, mai degrabă decât să fie penalizată și ostracizată, plantând astfel semințele care ar fi putut preveni ca Franța să se ridice într-o bună zi împotriva acestei ordini, pentru a o răsturna.

Congresul de la Viena a produs ceea ce a devenit cunoscut sub numele de Concertul Europei, un nume ce sugerează echivalentul diplomatic al unei orchestre de muzicieni care performează împreună. Sistemul viza Europa, dar a avut o pondere colosală, fără doar și poate, în ordinea internațională, dată fiind poziția dominantă a Europei și a europenilor în lume, la începutul secolului al XIX-lea. De fapt, spre jumătatea secolului al XIX-lea, Europa de Vest reprezenta aproape o treime din economia globală, eclipsând China și India și păstrând o distanță detașată față de Statele Unite. Concertul a pus în practică învățăturile care constituiau esența Tratatului de la Westfalia și, mai presus de toate, eliminarea posibilității ca o țară membră să fie invadată sau ca imixtiunile în afacerile interne ale unui membru al Concertului să nu fie posibile fără permisiunea acestuia. Concertul a fost, fără îndoială, conservator, adică a favorizat ca dinastiile existente să își continue guvernarea și s-a opus impulsurilor revoluționare. Ceea ce a permis ca această nouă structură să reziste atât de mult cât a făcut-o, dincolo de interesul personal al

conducătorilor, a fost balanța puterilor militare în Europa, care făcea ca opoziția individuală a unei țări față de principiile acesteia să devină neatractivă.

Concertul a ținut, practic, până în zorii Primului Război Mondial, dar deja cu decenii înaintea acestuia încetase să mai joace un rol semnificativ. Când anume a luat sfârșit este exclusiv o chestiune de perspectivă, dar aș spune că la mijlocul secolului al XIX-lea, când majoritatea puterilor s-au detașat de Rusia în chestiunea Crimeei. Acesta a fost un conflict privitor la cine anume avea să preia puterea teritoriilor aflate atunci sub Imperiul Otoman, aflat în declin. A fost urmat de războaie între Prusia (strămoșul principal al Germaniei moderne) și Austria și Franța. După cum vom vedea mai jos, ceea ce rămăsese din Concert nu a putut supraviețui nașterii Germaniei, care a fost unită sub ministrul președinte al Prusiei, Otto von Bismarck, în 1871, și sub urmașii lui, ducând la zguduirea stabilității europene.

DINCOLO DE EUROPA

Ar fi o greșeală să limităm o astfel de privire asupra istoriei secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea doar la Europa, chiar dacă Europa era regiunea lumii unde se aflau cele mai puternice și mai influente entități ale epocii. O mare parte a globului — părți ale Orientului Mijlociu, Asiei de Sud, Africii, Americile, Asia de Est — era colonizată preponderent de țări europene (în principal de Marea Britanie, Franța, Portugalia și Spania, dar și de Germania și Italia, deși în mai mică măsură), dar și de Japonia și Statele Unite. Motivul principal era cel economic, deși aspecte legate de mândria națională și de glorie nu au fost mai puțin importante.

Pentru China, secolul al XIX-lea începuse destul de bine; economia sa era destul de amplă, în bună măsură datorită relațiilor comerciale pe care le avea cu Marea Britanie, dar și cu alții. Secolul însă s-a dovedit a fi orice, mai puțin glorios. A fost

o epocă marcată de o conducere imperială lipsită de imaginație, de provocări ale autorității centrale venite din interior, de agresiuni străine asupra Chinei, inclusiv Războaiele Opiului, în care Marea Britanie a forțat China să participe la un comerț de opiu pe care China nu îl dorea, ținând cont de efectele drogului asupra populației locale. Aceste conflicte au fost urmate de incursiuni în China ale Marii Britanii, Franței, Germaniei, Japoniei și Rusiei, care au dus la împărțirea concesiunilor chineze între aceste țări, împingând China mult în urma puterilor economice europene, atât din punct de vedere administrativ, cât și militar. Această realitate nu avea să se schimbe până târziu, în a doua jumătate a secolului XX.

Perioada care începe cu Războaiele Opiului și se termină cu proclamarea Republicii Populare Chineze de către Mao Zedong, în 1949, este cunoscută pentru chinezi sub denumirea de „secolul umilințelor" și continuă și azi să altereze perspectiva cetățenilor Chinei asupra lumii. Guvernul actual chinez susține că o China aflată în tensiuni interioare invită de fapt puterile străine la agresiuni, cărora doar un guvern profund centralizat și puternic le poate face față. Acesta este argumentul pe care Partidul Comunist îl folosește pentru a-și justifica dominația.

Japonia a intrat în secolul al XIX-lea la fel cum a intrat și ieșit și din ultimele două secole — puternic izolată de lumea din afară. În 1853, Statele Unite (o țară din Pacific în căutare de piețe noi) au condus ofensiva deschiderii Japoniei spre comerțul cu restul lumii. Când navele de război americane s-au ivit, neinvitate, pentru a cere accesul la piețele japoneze, Japonia a cedat, căci din punct de vedere militar nu avea nicio șansă. Asemenea Chinei, a fost forțată la concesiuni economice și legale umilitoare către străini. Ele s-au dovedit extrem de nepopulare în Japonia și au ajutat la declanșarea unei contestări politice de succes a shogunilor conducători (generalul care era primul printre egalii lui dintre stăpânii feudali). Sub împăratul Meiji ordinea imperială avea să fie restabilită până în 1868.

Meiji (care înseamnă „conducătorul luminat“) a condus Japonia vreme de cincizeci de ani, până în 1912, o perioadă descrisă îndeobște ca Restaurația Meiji, timp în care s-a format statul japonez modern. Japonia, spre deosebire de China, a urmat un curs paralel cu ceea ce se întâmpla în Europa și în Statele Unite. La Tokyo s-au creat un guvern birocratic modern și un aparat administrativ care supraveghea întreaga țară. Japonia a introdus o politică industrială și și-a construit o armată modernă. De asemenea, a urmat modelul imperial european al ultimelor două decenii ale secolului. În vreme ce britanicii, francezii, germanii și alții ocupau și controlau părți semnificative din Orientul Mijlociu, Africa și regiuni ale Asiei, Japonia exercita controlul asupra unor părți din Coreea, Taiwan și China. Japonia a învins Rusia în războiul pe care l-au purtat în 1904-1905, fiind astfel prima putere asiatică din epoca modernă care a fost victorioasă în fața unei puteri europene. Japonia, ca marile puteri europene ale epocii, a fost prinsă de valul mândriei naționale.

În așa-numita Lume Nouă existau coloniile britanice din America de Nord, care, spre mijlocul secolului al XVIII-lea, au devenit tot mai frustrate de taxele forțate pe care Coroana britanică le impunea și de controlul limitat pe care îl aveau asupra propriului destin. Ceea ce poartă numele de Războiul Revoluționar (sau Războiul de Independență) a fost de fapt o eliberare națională care a început în 1775. A fost purtat de mulți oameni care veniseră din Marea Britanie și de pretutindeni din Europa împotriva conducerii britanice. S-a dovedit (după mai multe impedimente) un succes, iar țara cea nouă, Statele Unite ale Americii, și-a declarat independența în 1776.

Chiar și cea mai succintă istorie a Statelor Unite — una care trasează evoluția politică a acestei noi democrații prin Războiul Civil, Reconstrucție, *The Gilded Age* și epoca progresistă — ar trece cu mult peste limitele cărții de față. Dar ceea ce este relevant pentru scopul propus este să spunem că această țară va

deveni o putere agricolă, industrială, financiară și militară, una ale cărei decizii și acțiuni (sau lipsa lor) vor avea impact asupra întregii lumi. Într-adevăr, secolul XX nu este fără motiv deseori numit Secolul American, cu toate că implicarea semnificativă a Americii în lume a devenit o permanență abia odată cu al Doilea Război Mondial.

DRUMUL SPRE RĂZBOIUL MONDIAL

Începând cu mijlocul secolului al XVIII-lea, un aspect dominant al istoriei europene a fost avansarea Marii Britanii spre o poziție de importanță globală, ca rezultat al economiei sale puternice, al legăturilor comerciale, al accesului la materii prime și la piețe prin intermediul coloniilor ei și datorită puterii navale pe care o reprezenta. Această dominație a durat până la mijlocul secolului al XIX-lea, când costurile imperiului și ale războaielor au devenit tot mai mari și când Germania a apărut ca un rival serios. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, Europa devenise un amestec de putere și slăbiciune. Germania, Marea Britanie și, în mai mică măsură, Franța reprezentau puterea. Germania era de departe cea mai puternică, având o economie bogată și în creștere, bazată pe industrie, și cu o populație mult mai mare decât cea a Marii Britanii sau a Franței. Franța nu-și revenise cu adevărat după înfrângerea din războiul din 1870 cu Prusia și era ținută în urmă de propriile structuri politice și sociale. Marea Britanie avea și ea o economie în creștere și o populație asemenea, dar nu putea ține pasul cu Germania și, chiar dacă o făcea, era mai degrabă o putere militară navală, nu terestră. De partea celor slabi se aflau imperiile în curs de destrămare: Rusia, Imperiul Otoman (Turcia) și Austro-Ungaria. Dintr-o anumită perspectivă, declanșarea Primului Război Mondial poate fi înțeleasă ca un rezultat al jocului dintre entitățile statale în

ascensiune sau declin și al concurenței dintre cele dintâi cu privire la cine anume avea să păstreze dominația în epoca următoare.

Care este motivul exact pentru care a început Primul Război Mondial și cine sau ce se face responsabil sunt întrebări care i-au ținut zeci de ani ocupați pe cei mai talentați istorici. A fost un război care putea fi evitat. Un istoric influent i-a descris pe europeni îndreptându-se asemenea unor „somnambuli" către războiul din 1914; un război căruia obișnuiam să îi spun un război prin opțiune, dar o mai bună descriere ar fi, poate, aceea de război din neglijență.

Nu există o cauză simplă care să îl explice. Războaiele tind să izbucnească atât din motive subterane, cât și din unele imediate. Nici Primul Război Mondial nu a făcut excepție; după spusele lui Liddell Hart, un reputat istoric militar al războiului, „cincizeci de ani au fost necesari pentru a face ca Europa să devină explozivă. Și au trebuit doar cinci zile pentru a o detona". Nu este, astfel, suficient să se spună că războiul a pornit din cauza asasinării arhiducelui Franz Ferdinand, moștenitorul tronului Austro-Ungar, la Sarajevo, în iunie 1914, de către un terorist susținut de Serbia, care la rândul ei avea legături strânse cu Rusia. Asasinate asemănătoare avuseseră loc și înainte și nu au declanșat conflicte. Încleștările aproape constante dintre Rusia și Austro-Ungaria în Balcani însă au jucat un rol important pentru a crea premisele unui război. Mobilizarea militară a avut și ea un rol important, căci conducătorii au simțit presiunea de a face ceea ce făceau și ceilalți conducători, altminteri s-ar fi trezit în dezavantaj. Diplomația nu a reușit să găsească o cale de a ține pasul cu evenimentele.

O artă a guvernării deficiente a contribuit la alianțele (precum cea dintre Germania și Austro-Ungaria sau Franța și Rusia) care s-au format, fără a evalua până la capăt implicațiile lor. Argumente care sporeau, susținând că țările nu aveau să clatine comerțul care îi îmbogățea pe toți, s-au dovedit

incorecte. Faptul că exista o anumită balanță a puterii s-a dovedit insuficient. Astfel de construcții raționale nu puteau concura cu succes cu naționalismul în creștere al unei epoci care a produs atitudinea cavalerească ce spunea că un război este inevitabil, dar că nu trebuie să ne temem de el, căci va duce la o victorie rapidă și relativ nedureroasă. Și, deloc nesemnificativă între toate acestea, nașterea Germaniei rămâne una dintre principalele explicații ale războiului. Țara modernă creată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea de marele cancelar prusac Otto von Bismarck din ceea ce, la propriu, erau sute de state și principate, a devenit puternică și ambițioasă, predispusă la risc și agresiune în mâinile judicioase ale celor care i-au urmat lui Bismarck.

DE LA PRIMUL LA CEL DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL (1914-1945)

Războiul a izbucnit în vara lui 1914. Conducătorii care și-au aruncat țările în confruntare au presupus o încleștare scurtă — rămâne faimoasă declarația lor că militarii aveau să se întoarcă până de sărbători —, dar luptele s-au prelungit până în toamna lui 1918. Pe de o parte era Tripla Antantă: Marea Britanie, Franța și Rusia. Japonia li s-a alăturat mai târziu, în vreme ce Rusia se retrăgea din război, ca urmare a începerii Revoluției din 1917. De cealaltă parte, Tripla Alianță: Germania, Austro-Ungaria și Italia, deși Italia a rămas neutră în 1914 și apoi a optat să se alăture puterilor Antantei.

Statele Unite au ales să nu intre în război, în ciuda legăturilor strânse pe care le aveau cu Marea Britanie și Franța. Acest gest reflecta îndelungata politică de evitare a intruziunii discreționare peste hotare și, mai mult, implicarea în ceea ce considerau un conflict nerezolvat al lumii vechi. Această tradiție poate fi urmărită până la președintele George Washington care, în discursul său de rămas-bun din 1796, îi sfătuia pe americani să evite să se lase prinși în alianțe și să nu se implice în chestiunile altor națiuni. O poziție pe care a păstrat-o și John Quincy Adams care, în 1821, ca secretar de stat, a explicat că Statele Unite „... nu pleacă peste granițe pentru a descoperi monștri pe care să îi distrugă. Ele sunt protectoarele libertății și independenței tuturor. Ele sunt purtătorul de cuvânt și avocatul lor".

Ceea ce i-a adus pe americani în luptă, în aprilie 1917, a fost decizia Germaniei de a intra într-un război nerestricționat al submarinelor, unul în care Germania a folosit submarine pentru a doborî navele care duceau provizii americane către Marea Britanie și Franța. Americanii care se aflau pe aceste nave și-au pierdut viața, iar reacția publică în Statele Unite a fost considerabilă. Este posibil ca intrarea în război a Statelor Unite să se datoreze în parte și publicării, la începutul anului 1917, a unui mesaj diplomatic secret (așa-numita telegramă Zimmermann) în care Germania promitea Mexicului teritorii din Texas și din alte câteva state, dacă acesta ar fi intrat în alianță cu Germania, în cazul în care Statele Unite se alăturau războiului de cealaltă parte a baricadelor. Oricare ar fi explicația, intrarea SUA în război a fost semnificativă, căci era pe punctul de a deveni o mare putere, cu o populație de peste o sută de milioane de locuitori și cu o economie și o armată în creștere. Implicarea SUA în război a ajutat la înclinarea balanței în defavoarea Germaniei și la încetarea mai devreme a războiului care, în absența lor, s-ar fi prelungit.

Războiul în sine a fost cel mai letal și costisitor conflict de până atunci din cauza inovațiilor — calea ferată, telegraful,

recrutarea în masă, arme de mare distanță și aviația. La costuri s-a adăugat graduala creștere a defensivei în detrimentul ofensivei; dacă ar fi să alegem o imagine a Primului Război Mondial, aceea ar fi cea a tranșeelor unde mulți au luptat și au murit. Nu mai puțin de 200 000 de soldați ai forțelor britanice au fost răniți și au murit într-o singură campanie în care britanicii și aliații lor au încercat fără succes să preia peninsula Gallipoli de la otomani (această campanie aproape că a pus capăt carierei politice a unui ministru pe nume Winston Churchill). Folosirea armelor chimice nu a făcut decât să crească costul uman al războiului. Falia dintre așteptările naive, chiar optimiste cu privire la ce va aduce războiul și realitate este năucitoare. Poezia lui Wilfred Owen — „*Men marched asleep. Many had lost their boots, /But limped on, blood- shod. All went lame; all blind; / Drunk with fatigue; deaf even to hoots / Of gas-shells dropping softly behind*“ — surprinde acest contrast la fel de bine ca orice carte de istorie.

Costul războiului a fost uriaș și oribil: circa nouă milioane de soldați și-au pierdut viața. Alți douăzeci și unu de milioane au fost răniți. Numărul civililor care au murit se ridică la milioane, chiar zeci de milioane, dacă este să ne gândim și la cei care au căzut pradă bolilor infecțioase. Toate acestea într-o vreme când populația mondială era de circa 1,5 miliarde de oameni — o cincime din populația de azi. Ar trebui să înmulțiți aceste statistici cu cinci pentru a ajunge la cifre care ar echivala unui cost proporțional, dacă un conflict de acest fel ar izbucni astăzi.

Astfel, acest război a fost în egală măsură costisitor pentru combatanți și civili. Dacă adăugăm rănilor și ofensele, putem spune că a fost un război care nu a rezolvat mare lucru. Primul Război Mondial și urmările lui au pus în lumină multe dintre semințele celui de-al doilea mare război al secolului, care avea să vină la numai două decenii mai târziu. Este una dintre ironiile și tragediile istoriei că „Marele Război“ și „Războiul

care să pună capăt tuturor războaielor", așa cum i s-a mai spus Primului Război Mondial, s-a dovedit doar preludiul unui alt război, încă și mai mare.

SFÂRȘITUL RĂZBOIULUI ȘI URMĂRILE LUI IMEDIATE

Un fapt interesant este că exista ceva mai mult decât un optimism firav la finalul Primului Război Mondial, iar eforturile diplomatice de a da o formă lumii de după război începuseră înainte ca luptele să înceteze. Woodrow Wilson, cel de-al douăzeci și optulea președinte al Statelor Unite, a prioritizat crearea unei organizații internaționale (care a devenit Liga Națiunilor) despre care credea că va preîntâmpina ca un astfel de război să se mai întâmple, eliminând ceea ce ar fi putut fi cauzele pentru care țările ar intra în conflict. Acesta a fost ultimul dintre cele Paisprezece Puncte, prezentate prima dată Congresului în ianuarie 1918.

Cele mai multe dintre aceste luări de poziție ale președintelui Wilson erau generoase și idealiste. Voia ca toate înțelegerile diplomatice nu doar să fie publice, dar și ca, ori de câte ori era posibil, negocierea lor să fie una deschisă. Navigația urma să fie liberă. Barierele comerciale urmau să nu mai existe. Armamentul să fie redus la nivel colectiv prin ceea ce astăzi numim controlul armelor. Înțelegerile coloniale urmau să fie ajustate astfel încât cererile popoarelor care erau guvernate să fie egale cu cele ale guvernelor coloniale. (Acest principiu de a da o voce mai puternică celor guvernați a evoluat în ceea ce a devenit apoi cunoscut ca dreptul de auto-determinare.) Granițele europene urmau să fie ajustate pentru a reflecta realitățile naționale și să șteargă actele de agresiune din trecut.

Credința președintelui Wilson că întemeierea Ligii Națiunilor avea să fie cea mai bună garanție împotriva viitoarelor agresiuni ale Germaniei — sau ale oricărei alte puteri — nu era împărtășită de toată lumea. În special de Franța

care, condusă de Georges Clemenceau, era gazda Conferinței de Pace de la Paris, care avea să aducă încheierea formală a Primului Război Mondial, și își dorea să se asigure că Germania avea să iasă suficient de slăbită pentru a nu putea intra iar în război. Neliniștea Franței cu privire la război era generată de Rusia, aliatul său tradițional împotriva Prusiei și Germaniei, pe care nu se putea conta, fiind în plin război civil, eveniment care, până la urmă, a făcut ca Rusia să se retragă din război. (Rusia și Germania au semnat un tratat separat, în 1918, unul care înclina mult în favoarea Germaniei.)

Revoluția și războiul civil din Rusia, care i-a urmat, purtat între militarii bolșevici conduși de Vladimir Lenin și mai moderații menșevici, au fost declanșate de costul participării la Primul Război Mondial și de neajunsurile economice, politice și sociale ale Rusiei. Războiul civil rus va dura ani și ani, sfârșindu-se prin victoria bolșevicilor. Toate acestea au dus, până la finele lui 1922, la fondarea Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste (URSS) sau, cum obișnuim să spunem, Uniunii Sovietice. Pe hârtie, era o țară condusă de un guvern, dar în practică era dominată de Partidul Comunist. Uniunea Sovietică va juca un rol central în cele două mari încleștări ale secolului XX, al Doilea Război Mondial și Războiul Rece.

Primul Război Mondial s-a terminat în noiembrie 1918, după ce Germania, la capătul unei ofensive eșuate în primăvara lui 1918, și-a exprimat dorința de pace și armistițiu. Două luni mai târziu, delegați ai tuturor protagoniștilor (mai puțin cei ai Germaniei și Rusiei) s-au întâlnit în Franța și, până la sfârșitul lui iunie 1919, au agreat termenii Tratatului de la Versailles. Germania a acceptat vina războiului, a agreat să plătească penalitățile costisitoare, cunoscute ca reparații de război, către guvernele țărilor împotriva cărora a luptat, și a returnat Franței teritoriile Alsaciei și Lorenei, pe care le anexase în urma războiului franco-prusac, ce avusese loc cu mai bine de jumătate de secol înainte. Germania a cedat, de asemenea, teritorii ceva mai mici în favoarea Belgiei și a Poloniei, și-a

fortificat coloniile de peste mare, a acceptat reduceri drastice în propria armată și marină, a acceptat o ocupație militară franceză limitată și a cedat Franței controlul economic al minelor de cărbune și de fier din regiunea Saar, pentru o perioadă de cincizeci de ani. Puterile au stabilit să întemeieze o Ligă a Națiunilor, o întreprindere mai degrabă idealistă decât realistă, realismul în acest caz considerând chestiunile de putere ca singurele care determină comportamentul unei țări. (Este foarte diferit de „realism" ca orientare a politicii externe care caută să modeleze comportamentul extern al altor țări, mai degrabă decât natura lor internă.) Liga, pe de altă parte, se întemeia pe ideea de siguranță colectivă, în care toate țările urmau să respecte acest status quo și să lucreze împreună pentru a depăși orice provocare, iar puterile dominante nu aveau să-și folosească forța pentru a face ajustări în favoarea lor.

Un tratat separat a parcelat teritorii semnificative din Imperiul Otoman în favoarea Greciei, Italiei, Franței și Marii Britanii. Multe țări independente, inclusiv Cehoslovacia, Polonia, România și Iugoslavia, au fost create în Europa de Est. Majoritatea țărilor care astăzi formează Orientul Mijlociu s-au ivit odată cu căderea Imperiului Otoman, la începutul războiului, iar harta a fost redesenată de oficialii Marii Britanii și ai Franței, mai interesați să împartă prada decât să pună bazele unei stabilități regionale. Auto-determinarea a fost astfel, în bună parte, limitată la Europa; locuitorii din Orientul Mijlociu, Asia și Africa au fost perdanții, parte a prețului plătit de Wilson pentru ca marile puteri, care doreau să își păstreze coloniile, să sprijine Liga Națiunilor.

Primul Război Mondial a răsturnat patru imperii și, datorită promovării pe care președintele Wilson a făcut-o auto-determinării, naționalismul a început să se impună în toată lumea. Naționalismul în forma sa cea mai incipientă are de-a face cu populațiile din anumite zone care ajung să se perceapă ca împărtășind o identitate anume, rezultat al unei istorii, limbi, religii, etnicități și/sau credințe politice comune. Naționalismul

are câștig de cauză mai ales atunci când popoarele sunt conduse de ceea ce se consideră a fi niște străini. Frustrate de statutul lor de supuși sau colonii, popoarele ajung să vrea să se conducă singure, să fie independente, să se bucure de libertatea religiei și a exprimării în limba națională și să fie artizanii propriului destin.

Președintele Wilson s-a întors în Statele Unite din Franța la mijlocul lui 1919. A pornit într-o lungă călătorie prin țară, în încercarea futilă de a traduce sprijinul politic domestic pentru Ligă, convingând o mulțime de senatori să voteze în favoarea ei. Lui Wilson i se opuneau atât izolaționiștii, care nu doreau ca Statele Unite să se implice prea mult în chestiunile lumii, cât și unilateraliștii, care voiau ca Statele Unite să își mențină libertatea de mișcare, fără să fie constrânse de eventuale angajamente față de Ligă. Președintele, extenuat, se întoarce la Washington unde suferă un atac cerebral. Câteva săptămâni mai târziu, în noiembrie 1919, Senatul votează împotriva tratatului care ar fi făcut din Statele Unite un membru fondator al noii organizații.

Liga Națiunilor — creată, parțial, pentru aplanarea pașnică a disputelor care s-ar putea ivi între țări — nu și-a revenit niciodată din eșecul Statelor Unite de a adera la ea. De asemenea, pretenția de unanimitate, înainte ca orice acțiune să fie întreprinsă, a fost în detrimentul ei; la fel și lipsa de putere pentru a-și impune deciziile. Adevărul însă este că Liga a eșuat mai puțin din cauza neajunsurilor sale structurale, cât în urma unei realități fundamentale, aceea că țărilor care îi constituiau nucleul, mai cu seamă Marea Britanie și Franța, le lipseau voința și mijloacele de a acționa în numele principiilor Ligii. La acel moment al istoriei, Statele Unite, Marea Britanie și Franța erau mai dedicate pacifismului decât construirii și menținerii ordinii internaționale. La capătul Primului Război Mondial, europenii erau epuizați, în vreme ce Statele Unite erau decise să evite să mai fie trase în conflictele Europei.

CALEA CĂTRE RĂZBOI (DIN NOU)

Nimic nu a surprins mai bine idealismul gol al epocii cum a făcut-o pactul Kellogg-Briand, semnat inițial de cincisprezece țări, în 1928, și care, până la urmă, a ajuns să includă 62 de semnatari. Părțile au căzut de acord să nu recurgă la război pentru a-și rezolva diferendele. Era mai puțin un act de politică externă serioasă, cât o alternativă la unul — o afirmație destul de vanitoasă, însă goală. Este interesant de notat că printre semnatarii originari se numărau Germania, Japonia și Italia, trei țări responsabile pentru declanșarea, un deceniu mai târziu, celui de-al Doilea Război Mondial.

Între timp, țările mari sufereau transformări interne rapide. Germania a instaurat o democrație parlamentară (cunoscută sub numele de Republica de la Weimar) imediat după încetarea Primului Război Mondial. Țara se afla sub presiunea lipsei unei experiențe democratice, a reparațiilor de război și hiperinflației, care a distrus valoarea monedei naționale și, odată cu ea, o mare parte a clasei de mijloc. Stabilitatea internă începea să se clatine.

Politica de pretutindeni era afectată de Marea Depresiune care a început în 1929. O lipsă a reglementărilor prudente și speculațiile nesăbuite au dus la prăbușirea bursei din Statele Unite. Prăbușirea bursei a pus mulți oameni și afaceri în incapacitatea de a-și plăti datoriile. Produsul intern brut (PIB) american a căzut violent, rata șomajului a explodat, iar băncile au intrat în colaps. Răspunsul Rezervei Federale a fost unul inadecvat, neluându-se suficiente măsuri pentru a stimula economia americană. Actul tarifar Smoot-Hawley, pe de altă parte, care impunea taxe menite să descurajeze importurile, a determinat celelalte țări să acționeze similar, lucru care, o spun numeroși observatori, nu a făcut decât să adâncească depresiunea, reducând substanțial comerțul internațional. O școală de gândire susține că legături economice semnificative,

numite și economie interdependentă, fac ca războiul să fie prea disruptiv și, prin urmare, prea scump pentru a deveni o opțiune viabilă. Prin slăbirea acestor legături economice, politicile comerciale protecționiste au redus costul intrării în război și în felul acesta au crescut posibilitatea unei astfel de acțiuni.

În Germania, depresiunea a fost ultimul cui bătut în coșciugul Republicii de la Weimar. Germania avea nevoie de împrumuturi pentru a plăti reparațiile de război, dar, odată ce depresiunea a lovit, finanțele i-au scăzut și hiperinflația a explodat, pe măsură ce guvernul tipărea tot mai mulți bani, într-un efort disperat de a plăti ceea ce datora. Prăbușirea Republicii de la Weimar a fost un caz de manual cu privire la ce se întâmplă când democrația și capitalismul eșuează; oamenii furioși, disperați au început să accepte suspendarea libertăților civice fundamentale, în speranța că ordinea și prosperitatea se vor reinstaura. Partidele și oamenii politici care au îmbrățișat fascismul — o filosofie animată de naționalismul extremist care cerea controlul guvernamental al tuturor aspectelor vieții politice și economice — au început să câștige un teritoriu sigur în Germania, Italia, Austria și Japonia. Până spre 1923, Partidul Nazist devenise partidul cu cea mai vastă pondere în parlamentul german; un an mai târziu, Adolf Hitler devenea cancelar. A consolidat rapid puterea, a desființat toate scuturile democratice, a formalizat discriminarea violentă a evreilor și a altor etnii și a început reînarmarea Germaniei. Hitler a trecut peste constrângerile militare impuse de Tratatul de la Versailles. Lipsa unui răspuns din partea Franței sau a Marii Britanii i-a dat ideea periculoasă că ar putea să afirme drepturile Germaniei — din moment ce acestea nu-i mai impuneau respect.

Uniunea Sovietică, spre finalul anilor ’20 și începutul deceniului al treilea, era pe cale să devină o țară comunistă, cu un guvern centralizat, care deținea și mai multă putere decât un sistem autoritar tradițional. Acesta controla toate aspectele vieții locuitorilor și superviza mai toate mișcările economice.

Iosif Stalin i-a urmat lui Lenin în 1924 și a instituit un plan pe cinci ani de transformare a țării. Munca țăranilor a devenit forțată odată ce piața liberă a dispărut. Milioane de oameni au murit de foame, ca rezultat al impunerii acestei politici a terorii și alte milioane au ajuns în pușcărie și, în multe cazuri, au fost executați, ca o consecință a efortului lui Stalin de a consolida controlul politic.

Istoria își continua cursul în Asia, ca și în Europa. În China, protestele populare împotriva dinastiei Qing, care eșuase în modernizarea Chinei și se opunea imixtiunilor străine în chestiunile de suveranitate a Chinei, au dus la prăbușirea acesteia în 1912, punând capăt unui imperialism de peste două sute de ani. Naționaliștii chinezi (o mișcare non-comunistă cu înclinații spre autoritarism) au câștigat controlul asupra unor părți semnificative ale țării. Dar la începutul anilor '30, Japonia, condusă la vremea aceea de un guvern naționalist de extremă stânga, a atacat și a început să controleze părți ale Chinei, înființând un stat marionetă pro-nipon în Manciuria și, în 1917, preluând controlul asupra Shanghaiului.

Liderii lumii, preocupați cu provocările domestice asociate Marii Depresiuni, erau prea puțin înclinați să se ocupe și de problemele internaționale. În 1935, conducătorul fasciștilor, Benito Mussolini, a invadat Abisinia (Etiopia). Împăratul a solicitat ajutorul Ligii Națiunilor. Dar cum niciun ajutor serios nu s-a ivit, Italia a cucerit țara fără mari probleme. Liga s-a dovedit neputincioasă, a impus Italiei câteva sancțiuni economice slabe, care, un an mai târziu, aveau să fie retrase. Asta a arătat altor țări că agresiunea poate să fie o reușită, cu cost minim sau deloc.

Dispoziția lumii de a accepta agresiunea, mai întâi în China, apoi în Etiopia și, în cele din urmă, în Europa, a fost apoi cunoscută sub numele de împăciuire. Este cunoscută ca o politică ce face concesii unei țări ambițioase și agresive, cu speranța ca apetitul acesteia să se domolească și astfel să înceteze actele de agresiune. Aceeași politică a fost, mai târziu,

adoptată în privința Germaniei de majoritatea membrilor Ligii Națiunii și, mai cu seamă, de guvernele succesive ale Marii Britanii, care au interpretat complet greșit natura lui Hitler și amenințarea pe care acesta o aducea în Europa.

Politica de împăciuire și-a atins punctul maxim (unii spun în profunzime) în Europa în a doua parte a anilor '30. Hitler voia să câștige teritorii de locuit (*lebensraum*) pentru germanii „arieni" de descendență europeană sau indo-europeană care își afirmau „superioritatea" față de rasele „inferioare". Scăpând de constrângerile impuse de Tratatul de la Versailles, Germania s-a retras în 1933 din Liga Națiunilor, a recucerit Saarlandul în 1935, a intrat în Rhinelandul demilitarizat în 1936 (același an în care a semnat alianțele cu Japonia și Italia) și a anexat Austria la începutul lui 1938. În acea lună septembrie, la o conferință diplomatică de la München, Hitler a cerut ca Germania să primească Regiunea Sudetă, parte a Cehoslovaciei unde locuiau etnici germani. Prim-miniștrii britanici și francezi, practicând politica de împăciuire, au dat curs acestei cereri a Germaniei, cerând și crezând în garanția că Germania va respecta independența a ceea ce rămânea din Cehoslovacia. Un an mai târziu, Hitler își va încălca promisiunea cinică și va invada Cehoslovacia, după care Marea Britanie și Franța și-au extins presupusul sprijin militar spre câteva țări europene încă independente, inclusiv Polonia. La 1 septembrie 1939, Hitler a invadat Polonia și ceea ce va deveni al Doilea Război Mondial era de-acum ca și început.

Deloc surprinzător, aceste evenimente i-au discreditat pe cei asociați cu politica de împăciuire, iar Winston Churchill a format un nou guvern britanic, în mai 1940, înclinat să susțină lupta împotriva Germaniei. În ziua când Churchill a devenit prim-ministru, Germania a invadat Belgia, Olanda și Franța. Până în iunie, Franța se afla deja sub ocupație germană. Germania a continuat cu un atac aerian asupra Marii Britanii, la care a renunțat când rezistența britanică s-a dovedit eficientă.

Statele Unite au stat la distanță de luptele din Europa și Asia, dar înclinau în favoarea Aliaților și împotriva Germaniei, introducând în a doua parte a anilor '40 programul de „împrumut și închiriere", care făcea ca materialul de război să le fie disponibil Aliaților. Franklin Delano Roosevelt, președintele Statelor Unite, a încercat să urmeze o cale de mijloc, făcând suficient ca Marea Britanie să rămână în război, ca Germania să nu devină prea puternică, dar nu atât de mult încât să se lovească de rezistența masivă a izolaționiștilor de acasă, care susțineau că țara poate și trebuie să reziste tentației de a se implica în conflictele Europei. Între timp, Statele Unite au instituit un embargo selectiv asupra Japoniei pentru a-i refuza acesteia materiile prime necesare continuării dezvoltării militare.

Rusia și-a urmat propria cale. În august 1939, Uniunea Sovietică și Germania au semnat un pact de neagresiune care, printre altele, dădea Uniunii Sovietice părți din Polonia și Țările Baltice, dar care oferea și timpul necesar pentru a pregăti ceea ce Stalin considera că va fi un război inevitabil cu Hitler. Hitler a considerat acest acord o ocazie să își concentreze atenția asupra cuceririi unor mari porțiuni din Europa, fără să își facă probleme că ar avea de purtat un război pe două fronturi. Când a realizat cam tot ce și-a propus în Vest, Hitler s-a îndreptat spre Uniunea Sovietică, invadând-o în iunie 1941. După cum aflase și Napoleon, cu mai bine de un secol și jumătate înainte, războiul cu o țară de dimensiunile Uniunii Sovietice era mult mai ușor de început decât de câștigat. Într-adevăr, decizia strategică a lui Hitler a slăbit semnificativ Germania și a avut o contribuție importantă la rezultatul final al războiului.

AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

La începutul acestui capitol am scris că Primul Război Mondial nu ar fi trebuit să se întâmple. A fost, ca să împrumut

formularea istoricului Barbara Tuchman, un act de nebunie. Al Doilea Război Mondial nu putea însă fi mai diferit. Germania și Japonia au îmbrățișat valori și obiective valori și obiective imposibil de impus cuprins în ordinea existentă. Ambele țări au devenit ostatice ale sistemelor politice care, în fond, au eliminat orice control și echilibru asupra celor care dețineau puterea. Erau libere să se extindă și au făcut-o. Au investit puternic în instrumente de luptă și nu au arătat nicio reticență în a le pune la treabă.

Asta nu înseamnă că al Doilea Război Mondial a fost din capul locului inevitabil, ci mai degrabă că undeva, pe parcurs, a devenit astfel. John Maynard Keynes, renumitul economist care a făcut parte din delegația britanică la Conferința de pace care a încheiat formal Primul Război Mondial, a scris o carte sclipitoare în 1919 despre orbirea colectivă a învingătorilor. Keynes a susținut că originile celui de-al doilea război pot fi găsite în Tratatul de la Versailles, care a pus capăt primului război, mai ales în pacea punitivă care a penalizat Germania mai degrabă decât a ajutat-o să se recupereze într-o formă controlată.

Germanii au fost afectați nu doar de termenii tratatului, dar și de clauza care plasa responsabilitatea pentru Primul Război Mondial pe umerii Germaniei. Pentru germani a fost un afront care trebuia rectificat, iar acest resentiment născut din cerința ca Germania să plătească reparații dure, să renunțe la teritorii pe care le considera ale sale și să accepte niște limite precise ale reînarmării a alimentat sentimentul naționalist. Adolf Hitler a hrănit acest naționalism excesiv în ascensiunea lui spre putere.

Cu toate acestea, au existat oportunități puternice de a preveni ceea ce avea să devină al Doilea Război Mondial. O parte din responsabilitate le revine Statelor Unite. Respingerea în senat a noii Ligi a Națiunilor a prevestit o retragere în izolaționism, care a devenit populară în America în cele două decenii dintre cele două războaie mondiale. Pentru ca lucrurile să fie și mai grave, îmbrățișarea simultană a protecționismului,

care a slăbit economiile și democrațiile peste tot în lume, a fost acompaniată de un declin al disponibilității militare a SUA. Franklin Delano Roosevelt, președintele SUA între 1933 și până aproape de finalul celui de-al Doilea Război Mondial, în 1945, s-a lovit de rezistență politică în clipa când a încercat să ofere ajutor Aliaților care se opuneau Germaniei, căci mulți americani se temeau că, dacă ar face-o, atunci Statele Unite ar fi trase în războiul european. (Mișcarea izolaționistă s-a numit America First. Unul dintre principalii reprezentanți a fost Charles Lindbergh, al cărui zbor peste Atlantic l-a transformat într-un erou public.) Această opoziție față de Roosevelt a semnalat liderilor germani și japonezi că ar putea invada alte țări fără mari repercusiuni. Un echilibru al puterii înseamnă atât capacitate militară, cât și voință politică de a face uz de ea și, în anii '30, Statelor Unite le lipseau ambele. Publicul și mulți dintre reprezentanții aleși au greșit în a aprecia cât erau de legate economia și securitatea fizică americane de restul evenimentelor din Europa și Asia.

O parte din vină le revine și aliaților europeni. Așa cum deseori se întâmplă în istorie, nu este atât vorba despre ce au făcut principalele țări europene, cât despre ce au ales să nu facă. Lipsa pregătirilor militare, propensiunea spre pacte internaționale simbolice, dar lipsite de putere, politica de împăciuire în fața actelor de agresiune germane din anii '30, toate acestea au pregătit scena pentru cel de-al Doilea Război Mondial.

În cele din urmă, numai atacul japonez asupra flotei SUA de la Pearl Harbor, în Hawaii, de la 4 decembrie 1941, a fost cel care a adus Statele Unite în război. Dată fiind alianța dintre Japonia, Germania și Italia, declarația de război a SUA față de Japonia s-a transformat în declarații mutuale. Pe atunci, Germania controla aproape întreaga Europă. Vor mai trece încă trei ani, dar, în cele din urmă, participarea completă a Statelor

Unite, deja o mare putere economică și militară — alături de Marea Britanie, Rusia și restul Europei —, s-a dovedit decisivă. Victoria în Europa a sosit în primăvara lui 1945.

Statele Unite au fost cele care au preluat controlul cuceririlor Japoniei în Asia. Până în vara lui 1945, cea mai mare parte a Asiei era eliberată, dar Japonia nu era învinsă. S-a crezut că alternativele erau fie o invazie a insulelor nipone — o opțiune extrem de dificilă și costisitoare —, fie folosirea unei arme noi și teribile care ar convinge Japonia de inutilitatea oricărei forme de rezistență. Statele Unite ale Americii, conduse atunci de Harry Truman, care a devenit președinte după moartea lui Roosevelt în aprilie 1945, a optat pentru cea de-a doua soluție și a detonat bombele atomice asupra orașelor japoneze Hiroshima și Nagasaki. Japonia s-a predat în câteva zile, iar războiul din Pacific (și odată cu el al Doilea Război Mondial) s-a încheiat. Era nucleară însă abia începea.

Costul celui de-al Doilea Război Mondial, ca și în cazul predecesorului său, a fost extrem de mare. Mai mult de 15 milioane de soldați au murit în lupte; un număr și mai mare de civili și-au pierdut viața, inclusiv 6 milioane de evrei în Holocaust, genocidul de referință al acestei epoci sau al oricărei alte epoci. Franța, Marea Britanie și Italia au pierdut, fiecare, aproape o jumătate de milion de locuitori, majoritatea militari. Germania a pierdut 7 milioane de locuitori, Japonia aproape 3 milioane. Uniunea Sovietică a pierdut 24 de milioane de oameni, în vreme ce China a pierdut 15 milioane, dintre care majoritatea au fost civili. Costul pentru Statele Unite s-a ridicat la circa 400 000 de soldați decedați.

Dacă a existat un har mântuitor, acela este că (în contrast cu Primul Război Mondial) al Doilea Război Mondial s-a încheiat cu un rezultat clar și cu viziune. Germania și Japonia au fost cu adevărat învinse și au știut-o. Dar au fost tratate cu respect. Ambele au fost transformate în democrații puternice printr-o ocupație pe care cel mai bine o descriu capacitatea de

clar-viziune și caracterul său benign. Ambele țări au fost integrate în înțelegerile regionale și globale economice, politice și de securitate.

Se poate dezbate cât anume din aceste lucruri reprezintă un rezultat al lecțiilor învățate și cât nevoia de a le obține adeziunea ca parteneri în ceea ce avea să devină Războiul Rece. Dar ceea ce se poate spune cu siguranță este că germanii Războiului Rece nu au apărut în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, așa cum cei ai acestuia pot fi descoperiți în Primul Război Mondial. Războiul Rece a fost rezultatul propriei dinamici, una care a apărut din ascensiunea Statelor Unite și a Uniunii Sovietice, cu sistemele lor politice și economice fundamental diferite, cu ideologiile lor antagoniste și cu interesele și ambițiile lor globale, nu mai puțin diferite.

RĂZBOIUL RECE (1945-1989)

Războiul Rece se referă la concurența desfășurată vreme de patru decenii între Statele Unite și Uniunea Sovietică, cele două mari puteri (sau superputeri, cum li s-a spus în numeroase rânduri) ale epocii de după al Doilea Război Mondial. Ceea ce face ca această competiție să fie fără precedent este tocmai faptul că a rămas „rece" și nu a degenerat într-un conflict violent, purtat direct între ele. Este un contrast puternic al încleștărilor puterilor care au dus de două ori la conflicte de proporții inimaginabile, în prima parte a secolului XX.

Statele Unite și Uniunea Sovietică au fost aliate în lupta pe viață și pe moarte împotriva Germaniei și Japoniei, în cel de-al Doilea Război Mondial. În numai câțiva ani, cu toate acestea, se aflau deja captive în propria luptă pentru supremația globală. Faptul că nu se putea să nu ajungă la un astfel de rezultat se datorează mai ales ideologiilor opuse care le dirijau. Statele Unite reprezentau o democrație care, în principiu — dacă nu și de fiecare dată în practică —, respecta drepturile individului, susținea importanța pieței libere și încuraja acumularea privată a bogăției; Uniunea Sovietică s-a construit în jurul rolului uriaș al statului în economie, pe proprietatea colectivă și pe o poziție dominantă a guvernului (mai degrabă decât pe cea a individului) în viața politică. Era o putere revoluționară care încerca să exporte comunismul în alte țări din lume.

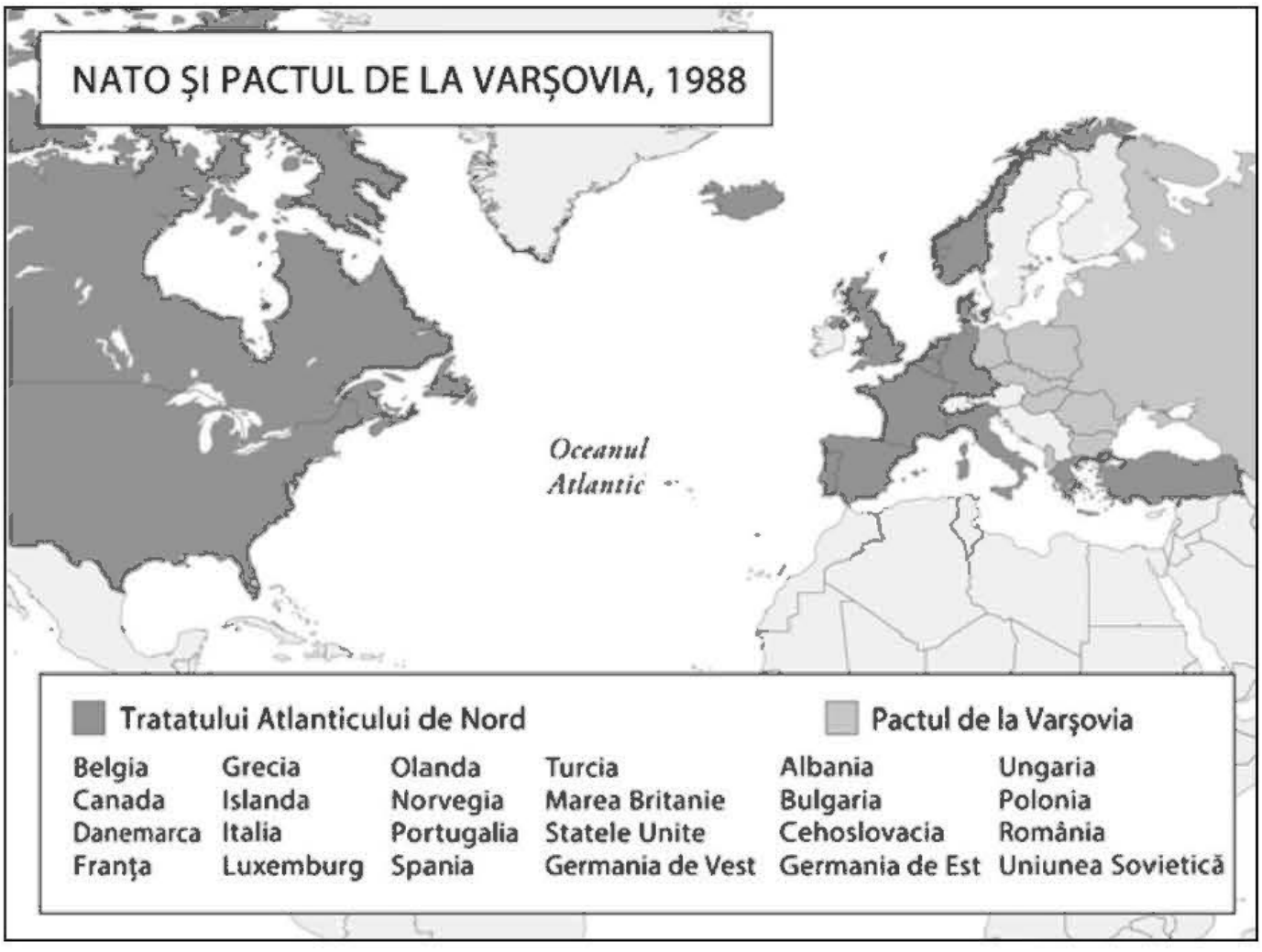

Cele două țări difereau și în ce privește obiectivele pe care le aveau în lume. În țările nou eliberate și devenite independente, liderii sovietici se opuneau atât democrației, cât și capitalismului și încercau să-și impună propria voință. Scopul era acela de a domina în mod direct Europa și de a instala guverne pro-sovietice peste tot. Statele Unite au luptat pentru a rezista ambițiilor sovietice, promovând peste tot unde s-a putut democrațiile anti-sovietice și anti-comuniste.

Eforturile de a evita astfel de tensiuni în perioada de după al Doilea Război Mondial au început pe când războiul nici nu încetase. Au existat o serie de conferințe și summituri, dintre care cel mai important a fost cel de la Ialta, o stațiune din peninsula Crimeea, la începutul anului 1945, unde s-au reunit conducătorii Statelor Unite (Franklin Roosevelt), Marii Britanii (Winston Churchill) și Uniunii Sovietice (Iosif Stalin). Roosevelt urmărea să îl facă pe Stalin să adere la ceea ce avea curând să fie Națiunile Unite. Mai mult, voia ca sovieticii să intre în război împotriva Japoniei, lucru care ar fi prevenit pierderile de vieți americane și ar fi deschis un al doilea front împotriva Japoniei. A reușit în ambele scopuri pe care și le-a propus, dar cel din urmă a fost lipsit de sens, căci Rusia a intrat în Războiul din Pacific cu doar câteva zile înainte de capitularea

Japoniei. Stalin și-a luat mai multe angajamente de a respecta independența și drepturile democratice ale țărilor eliberate de nazism, dar toate s-au dovedit cinice — Uniunea Sovietică urmărea dominarea Poloniei și a restului Europei de Est. Puterile au agreat să demilitarizeze Germania și să o împartă în zone de ocupație. Ceea ce a fost gândit ca un aranjament temporar s-a dovedit a fi contrariul, Germania rămânând divizată pe întreaga durată a Războiului Rece. Ialta s-a dovedit un caz bun de manual, justificând credința președinților americani că se poate ajunge la o rezolvare a conflictelor aparent imposibile numai pornind de la relația personală pe care ar avea-o cu un lider străin, chiar dacă acesta ar fi fost un dictator și și-ar fi manifestat o devoțiune de neclintit pentru ceea ce credea a fi interesul său național. Dezamăgirea legată de ce a rezultat, în ciuda a ceea ce s-a stabilit, nu a făcut decât să se adauge celorlalte cauze care au declanșat Războiul Rece.

Rezistența opusă ambițiilor sovietice a luat multe forme. Statele Unite au investit miliarde de dolari în asistenta economică și militară a statelor care erau considerate extrem de vulnerabile la presiunea Uniunii Sovietice sau a comuniștilor locali susținuți de sovietici. Faptul că Statele Unite au ieșit din al Doilea Război Mondial ca o super-putere a contribuit în mod substanțial. În cele din urmă, efortul de război a fost cel care a permis Statelor Unite să depășească Marea Depresiune.

Doctrina Truman și-a arătat disponibilitatea de a oferi ajutor economic și militar țărilor aflate sub presiune din Europa de Vest — Grecia și Turcia au fost printre primele care au beneficiat de el. Planul Marshall, numit după George Marshall, secretar de stat în vremea președintelui Truman, și anunțat la Harvard în iunie 1947, prin ceea ce este considerat cel mai bun discurs inaugural rostit vreodată, oferea un ajutor de 13,3 miliarde de dolari — echivalentul a aproximativ 150 de miliarde în dolarii de azi —, vreme de patru ani, pentru reconstrucția Aliaților europeni. Ca procent din producția totală americană, Planul Marshall a fost echivalentul unui

ajutor de 800 de miliarde de dolari azi. Această inițiativă a reflectat respingerea izolaționismului și efortul de a menține Statele Unite implicate activ și deschis în politica lumii. S-a oferit și un ajutor indirect, într-o formă sau alta, atunci când asistența deschisă a fost considerată contra-productivă. În Europa de Vest (sub umbrela NATO) și în Asia, Statele Unite au trimis trupe staționare și au oferit garanții de securitate Aliaților.

Abordarea americană a Războiului Rece a fost dezvoltată în bună măsură de George Kennan, un oficial al Departamentului de Stat și expert în chestiunea sovietică. La începutul anului 1946, Kennan a cerut „o stăvilire pe termen lung, răbdătoare și vigilentă, a tendințelor expansioniste ale Rusiei". Doctrina a fost mai târziu cunoscută sub numele de „politica de stăvilire". Printre argumentele lui Kennan se regăsea implicit și faptul că Statele Unite și aliații lor aveau să favorizeze defensiva în detrimentul ofensivei, căci aceasta din urmă era expusă unor riscuri substanțiale și ar fi eșuat. Și asta au făcut, deși Kennan a precizat (iar patruzeci de ani mai târziu s-a dovedit a fi fost vizionar) că un sistem dedicat dominației globale (așa cum a fost cel sovietic) nu poate face față frustrărilor repetate și, mai devreme sau mai târziu, va ajunge să își schimbe natura și metodele.

Primele semne că Războiul Rece începea au apărut în Europa de Est, unde Uniunea Sovietică intervenea (deseori pe ascuns) pentru ca guvernele comuniste, pro-sovietice, să ajungă la putere. Pe măsură ce Războiul Rece căpăta formă, Uniunea Sovietică a format două imperii. Unul era extern, în Europa de Est, unde țările, aparent independente, erau de fapt controlate din scurt de oficiali sovietici, atât în politica lor internă, cât și în cea externă. Șapte țări — Albania, Bulgaria, Cehoslovacia, Germania de Est, Ungaria, Polonia și România — au fost prinse în ceea ce se poate numi sfera de influență sovietică. Un alt

imperiu era cel intern, unde oficialii din capitala Moscova conduceau Uniunea Sovietică și cele paisprezece republici ale sale, care includeau Estonia, Georgia și Ucraina.

TESTELE PRINCIPALE: BERLIN, COREEA ȘI CUBA

Winston Churchill, într-o luare de cuvânt privată, în Fulton, Missouri, din martie 1946 a descris Uniunea Sovietică drept cea care punea o „cortină de fier" între țările pe care le domina în Europa de Est și restul Europei. Lucrurile s-au precipitat în Germania, în vara lui 1948, când Uniunea Sovietică a pus o blocadă asupra Berlinului de Vest, care era înconjurat din toate părțile de Germania de Est, ocupată de sovietici. (În urma înțelegerilor de după al Doilea Război Mondial, Berlinul fusese împărțit, inițial, în patru zone, supervizate de Statele Unite, Franța, Marea Britanie și URSS. Cele trei zone, toate aparținând Republicii Federale Germania, sau Germania de Vest, au fost, mai târziu, unite.) Răspunsul SUA și al Occidentului a venit sub forma sprijinului aviatic al Berlinului, oferind hrană, combustibil și alte provizii de bază pentru a permite orașului și locuitorilor să supraviețuiască până la retragerea sovieticilor, care au ridicat blocada în primăvara lui 1949.

Competiția a trecut repede dincolo de Europa, unde Statele Unite s-au opus deseori colonialismului, de teamă că acesta ar putea crea breșe influenței sovietice. Multe țări noi s-au format și și-au dobândit independența. Japonia a fost nevoită să renunțe la pozițiile sale din Coreea, la părți din China și Asia de Sud, o Mare Britanie epuizată a renunțat la India și Palestina, iar Statele Unite s-au retras din Filipine. În cei cincizeci de ani care au urmat celui de-al Doilea Război Mondial, pentru că un val de decolonizare traversa lumea, treizeci de noi țări au apărut în Asia, Africa și Orientul Mijlociu.

Concurența Războiului Rece a devenit mai intensă în iunie 1950, când trupele susținute de sovietici ale Republicii Populare

Democrate Coreea, cunoscută drept Coreea de Nord, au traversat granița care urma în mare paralela 38 și au invadat Coreea de Sud (tehnic, Republica Coreea), în efortul de a pune capăt divizării peninsulei. Motivele Coreei de Nord erau naționaliste, dar după victoria comunistă din războiul civil chinez din 1949 sovieticii probabil că își propuseseră să obțină încă o victorie a Războiului Rece în Asia și să facă posibilă o peninsulă coreeană unificată, care s-ar fi putut opune unei Japonii reconstruite pe orbita strategică a americanilor. Este posibil și ca Stalin să fi crezut că agresiunea Coreei de Nord nu avea să fie luată în seamă din cauza comentariului deplasat al secretarului de stat, Dean Acheson, la începutul lui 1950, care s-a referit la Coreea de Sud ca ieșind din perimetrul de securitate al SUA. Oricare ar fi fost socotelile, a fost nevoie de o vastă și susținută intervenție militară americană, desfășurată sub auspiciile Națiunilor Unite pentru a dejuca planurile sovieticilor și pe cele nord-coreene. Efortul SUA a avut câștig de cauză, salvând independența Coreei de Sud și restabilind paralela 38 ca graniță de drept, dar nu a fost fără un uriaș cost uman și economic, exacerbat de o încercare lipsită de noroc a SUA de a reunifica întreaga peninsulă prin forță. Această întreprindere a determinat China să își trimită și ea trupele, lucru care a prelungit confruntările cu încă doi ani.

Un al treilea loc important în Războiul Rece l-a ocupat Asia de Sud-Est, în special Vietnamul. După dramatica înfrângere suferită de Franța, lângă Dien Bien Phu, din 1954, o comisie diplomatică a fost chemată să dezmembreze Indochina franceză (care a devenit Cambodgia, Laos și Vietnam). Vietnamul a fost împărțit între un nord comunist și un sud non-comunist, cu alegeri planificate pentru 1956 care să decidă soarta țării. Alegerile naționale nu au avut loc niciodată, căci guvernele Vietnamului de Nord și de Sud și-au consolidat puterea și s-au pregătit de război. Statele Unite au trimis o infuzie de capital, arme, consilieri și, când toate au eșuat, milioane de trupe care să sprijine regimul din Vietnamul de

Sud, provocat de o insurgență susținută de Vietnamul de Nord, ajutată material atât de Uniunea Sovietică, cât și de China. Președinții SUA au sperat nu doar să protejeze Vietnamul de Sud, dar și să-i împiedice pe comuniști să preia întreaga Asie de Sud-Est. Eforturile SUA au eșuat, în cele din urmă, în Vietnamul de Sud, care a fost cucerit de cel de Nord în 1975, dezvăluind deja semințele războiului civil și ale genocidului din Cambodgia. Dar s-a spus că anii de eforturi au câștigat timp prețios pentru câțiva dintre vecinii Vietnamului, care s-au putut astfel dezvolta politic, economic și militar, rezistând mai bine uzurpărilor comuniste.

Poate că cel mai periculos episod al Războiului Rece a avut loc în octombrie 1962, când Statele Unite au descoperit că personalul sovietic trimis în Cuba instala rachete înarmate cu focoase nucleare care puteau ajunge în SUA în numai câteva minute. Această mișcare era în dezacord cu descurajarea care trebuia manifestată în zone foarte apropiate celeilalte puteri; unii au văzut în asta o încălcare a efortului de descurajare a înarmării nucleare. Războiul nuclear era privit ca o posibilitate reală. Îmi amintesc că am participat la simulări în vremea aceea, când ne ascundeam la propriu sub pupitre, în școala primară, având credința că ele ne vor proteja. Îmi amintesc și cum Arnie, prietenul meu, ne spunea, pe un ton atotștiutor, că mai aveam doar zece zile până la declanșarea războiului, când viețile noastre aveau să ia sfârșit.

Simulările s-au dovedit, din fericire, inutile, iar Arnie nu a avut dreptate. În cele treisprezece zile de criză, SUA au fost foarte ferme când au cerut ca toate rachetele sovietice să fie înlăturate, dar au fost și flexibile atât în modul în care și-au susținut poziția (alegând o „carantină" navală sau blocadă, și nu atacul), cât și în retragerea discretă din Turcia a rachetelor de rază medie, care puteau ajunge în Uniunea Sovietică. Administrația Kennedy a susținut public neinvadarea Cubei,

dând astfel sovieticilor ocazia să se retragă cu demnitate. Ceea ce putea deveni cu ușurință un război nuclear a fost evitat la milimetru.

GESTIONAREA RIVALITĂȚII

De ce a rămas rece Războiul Rece? Să o spunem de la început — a existat un echilibru al puterilor militare. Statele Unite au ancorat Organizația Tratatului Nord-Atlantic, sau NATO, care includea aproape toată Europa de Vest. Uniunea Sovietică avea și ea Pactul de la Varșovia, care includea statele satelit din Europa de Est. Cele două alianțe ar fi făcut ca un război în Europa să fie extrem de costisitor și cu un rezultat incert, prin urmare, puțin posibil. Acest echilibru s-a bazat nu doar pe inventarul militar, ci și pe deschiderea SUA și a altor state NATO de a interveni direct dacă o acțiune militară o cerea. Piatra de temelie a adeziunii la alianța NATO, cea care se regăsește în Articolul 5 al Tratatului Nord-Atlantic, spune că un atac asupra unuia constituie un atac asupra tuturor.

Dar această deschidere de a interveni militar nu a fost decât unul dintre aspectele care au menținut ordinea Războiului Rece. Ceea ce l-a ținut rece a fost conștientizarea comună, atât din partea Statelor Unite, cât și a Uniunii Sovietice, a faptului că orice confruntare directă între ele putea escalada într-un schimb nuclear ale cărui costuri ar fi depășit orice posibile câștiguri și care nu ar fi avut niciun învingător, în nicio accepțiune semnificativă a termenului. Armele nucleare au susținut astfel balanța tradițională, convențională a puterii. Au atenuat competiția, căci liderii au înțeles că un război nuclear ar avea costuri disproporționate, indiferent de interesele care s-ar fi aflat în joc și indiferent de felul în care s-ar fi declanșat. Dincolo de asta, trebuie să ținem cont și de geniul sinistru al distrugerii reciproce asigurate (cunoscut ca **DRA**) și de capacitatea de a contraataca — adică, dacă o țară ar avea capacitatea de a absorbi o lovitură nucleară și ar mai fi încă

într-o poziție care să îi permită să riposteze (presupunând că se operează rațional), acest fapt ar trebui să dezamorseze din capul locului intenția inițială de a ataca. Dacă armele nucleare nu ar fi fost niciodată dezvoltate, s-ar putea susține cu destule temeiuri că Războiul Rece nu ar fi rămas rece, că istoria ar fi fost cu totul alta, căci toate calculele ar fi fost diferite. Aproape orice tip de confruntare ar fi putut declanșa intervenții militare locale sau acțiuni mai vaste și difuze din punct de vedere geografic. Nu este o exagerare să spunem că, în absența armelor nucleare și a reținerilor pe care ele le-au determinat, poate că azi, acum, am fi citit despre al Treilea Război Mondial, și nu despre Războiul Rece.

Controlul armamentului, o ramură specializată a diplomației, a ajutat la menținerea păcii. Statele Unite și Uniunea Sovietică au negociat, semnat și intrat, de-a lungul deceniilor, într-o mulțime de acorduri care au susținut stabilitatea și descurajarea înarmării. Tratatele SALT (Tratative asupra reducerii producției armamentelor strategice) și START (Tratatul pentru reducerea producției armelor nucleare strategice) și-au jucat rolul impunând limite asupra numărului și tipului de rachete intercontinentale cu baza la sol, a bombardierelor și submarinelor purtătoare de focoase nucleare pe care le putea deține fiecare parte. Un tratat din 1987 a eliminat rachetele care puteau purta focoase nucleare pe distanțe definite ca intermediare (ca opuse celor de scurtă sau de lungă acțiune). Astfel de acorduri au crescut atât transparența, cât și predictibilitatea legată de a ști ce a făcut partea adversă, ce deține și, astfel, a ajutat să se evite curse costisitoare ale înarmării și războaie pornite din erori de calcul.

Descurajarea înarmării a fost și mai puternic impusă de limitele draconice puse asupra defensivei. **Tratatul de rachete anti-balistice** a fost semnat în 1972 și a rămas activ pe toată durata Războiului Rece. Sub acest pact, atât Statele Unite, cât și Uniunea Sovietică și-au interzis dezvoltarea anumitor sisteme care ar fi amenințat capacitatea rachetelor părții adverse de a-și

atinge țintele. Astfel, ambele țări erau vulnerabile, întărind încă o dată descurajarea înarmării și restrângând șansele unui război nuclear.

Dar diplomația nu s-a rezumat doar la controlul armamentului. Ambasadele și consulatele continuau interacțiunile diplomatice normale. Ambasadorii respectivi aveau acces la cei mai înalți oficiali din guverne, la fel ca și miniștrii care veneau în vizită. Activitatea lor depășea sfera comerțului, culturii, schimburilor și turismului. Și, cel mai dramatic, existau întâlniri bilaterale ale liderilor celor două țări. Pe scurt, Statele Unite și Uniunea Sovietică erau rivali puternici, dar rivalitatea lor era limitată.

La fel de semnificativ a fost faptul că Statele Unite, atunci când au protestat la felul în care Uniunea Sovietică își trata cetățenii, ai săi și pe cei din imperiul extern, au fost circumspecte cu privire la acțiunile cărora le-au dat curs pentru a contesta controlul sovietic. Acest lucru a reprezentat un triumf al realismului asupra idealismului, căci Statele Unite aveau o politică externă care prioritiza mai degrabă restrângerea comportamentului sovietic dincolo de granițele sale decât încercarea de a modifica fundamental ceea ce se petrecea între granițele Uniunii Sovietice. Pentru a se asigura de acest lucru, nicio administrație a Statelor Unite nu a acceptat vreodată, formal, doctrina Brejnev, numită după liderul sovietic Leonid Brejnev, doctrină prin care Moscova afirma „dreptul" de a folosi puterea armată pentru a menține la putere guvernele loiale comuniștilor în așa-numiții sateliți politici, nimic mai mult decât sfera de influență a sovieticilor în Europa de Est. (O sferă de influență este aria de dincolo de granițele unei țări unde aceasta își arogă drepturi speciale.) În același timp, atunci când au existat revolte politice interne împotriva guvernelor susținute de sovietici, în Germania de Est în 1953, în Ungaria în 1956, în Cehoslovacia în 1968 și în Polonia în 1970, apoi din nou în 1981, Statele Unite nu au intervenit într-un mod semnificativ, în numele acestor popoare care încercau să se

elibereze. Statele Unite nu au încercat nici să blocheze ridicarea Zidului Berlinului, în 1961, lucru care i-a împiedicat pe cei din Berlinul de Est, comunist, să fugă în Berlinul de Vest, democrat. Și aceasta a fost o precauție născută din îngrijorarea că orice intervenție de acest fel ar fi dus la o confruntare directă cu Uniunea Sovietică, care, lesne de presupus, ar fi folosit forța pentru a proteja ceea ce considera a fi interese vitale ale imperiului și, în consecință, ale țării.

Asta nu înseamnă că vreuna dintre țări ignora de fapt ce se petrecea în cealaltă. Statele Unite, sub președinții Jimmy Carter și Ronald Reagan (și, înainte de ei, Congresul), au condamnat abuzurile cu privire la drepturile omului din Uniunea Sovietică, cerând, printre altele, libertatea ca înalții demnitari, disidenții, evreii sovietici să poată emigra oriunde ar fi dorit. Uniunea Sovietică, la rândul ei, arăta constant neajunsurile societății americane. Dar aceste eforturi erau limitate și nu includeau priorități care ar fi amenințat ceea ce era văzut ca o miză mult mai importantă — evitarea războiului nuclear sau a confruntărilor directe, născute de concurențe regionale.

Uniunea Sovietică a făcut și ea tot ce a putut pentru a promova regimurile anti-americane, comuniste în toată emisfera vestică, reușind în Cuba și în Nicaragua. A sprijinit mișcări și indivizi care luptau împotriva guvernelor autoritare, nepopulare, care ofereau foarte puține poporului. Dar, trebuie spus, Uniunea Sovietică a fost doar atât — un ajutor —, de regulă sub forma informațiilor, a asistenței militare și altele conexe. În mare parte, o intervenție militară directă a sovieticilor nu a avut loc în America Latină, o parte a lumii unde Statele Unite au declarat, prin doctrina Monroe, că sunt gata să acționeze pentru a proteja ceea ce considerau că sunt interese vitale, în ceea ce era îndeobște văzut ca sferă de influență americană.

Stabilitatea celor patru decenii de Război Rece a beneficiat și de structura relațiilor internaționale din acea vreme, și anume bipolaritate. Este mai ușor să gestionezi o lume unde sunt două

mari puteri decât mai multe. Sunt mai puțini actori și mai puțini agenți de decizie care să aibă un impact real. Asta nu înseamnă că Marea Britanie, Franța sau alții au făcut întotdeauna jocul americanilor; căci nu au făcut-o. Și resentimentul Chinei, și despărțirea de Uniunea Sovietică, la sfârșitul anilor 1960, erau deja lucruri documentate. Totuși, lumea Războiului Rece era într-o mare măsură un „duopol" stabil, în care schimbările tindeau să se producă în interiorul structurii unui sistem internațional dominat de două puteri. Majoritatea țărilor au ales sau, așa cum deseori a fost cazul Uniunii Sovietice, au fost forțate să se afilieze uneia din cele două puteri. Unele totuși au rezistat și au ales să fie „ne-aliniate", acceptând un tip sau altul de asistență de la ambele mari puteri, fără însă a adera la una sau la cealaltă. Acest bloc de țări în curs de dezvoltare (care, uneori, s-au dovedit foarte apte să jongleze cu cele două puteri) a fost deseori descris ca lumea a treia, diferită atât de capitaliștii conduși de SUA, lumea întâi, cât și de cei din lumea a doua, comuniștii, conduși de sovietici.

Stabilitatea s-a datorat și înțelegerii felului în care se poate desfășura concurența geopolitică. Atât Moscova, cât și Washingtonul au ajuns să considere că, atunci când este vorba de a-și sprijini asociații, existau limite cu privire la cât din schimbare era tolerabil pentru celălalt. Sovieticii au învățat lecția asta la Berlin, când au blocat sectoarele vestice, și, la fel, în Cuba, un deceniu jumătate mai târziu. Statele Unite au învățat și ele lecția, în Coreea, când nu s-au rezumat la a readuce lucrurile la *status quo*-ul dinainte și au decis să pună presiune în nord, în încercarea de a reunifica peninsula. Rezultatul a fost prea mult pentru China și Uniunea Sovietică, iar chinezii au trimis sute de mii de „voluntari" pentru a opune rezistență forțelor autorizate ale ONU, conduse de SUA. Rezultatul a însemnat alte douăzeci de mii de victime americane și a prelungit un război care, până la urmă, s-a terminat la granița inițială. Iar în timpul războiului din

octombrie 1973, din Orientul Mijlociu, purtat de Israel împotriva Siriei și Egiptului, când americanii și sovieticii au luat partea aliaților acestora, ambele superputeri au căzut de acord asupra unui rezultat care a lăsat Israelul în afara unei victorii complete, iar armata egipteană, încercuită din toate părțile, intactă.

Rezultatul clar a fost că Uniunea Sovietică și Statele Unite, deși erau în plin Război Rece, au evoluat într-o stare de „coexistență pașnică". Două sisteme politice și economice foarte diferite, cu perspective și agende divergente asupra lumii, au reușit totuși să evite izbucnirea unui conflict. De-a lungul timpului, cele două superputeri au făcut pași pentru a crește șansele ca această competiție dintre ele să rămână una pașnică. Numele pe care a ajuns să îl poarte a fost „detentă", de la cuvântul francez care denumește relaxarea tensiunii unui arc.

RĂCIREA RĂZBOIULUI RECE

Nu există o dată anume la care Războiul Rece a luat sfârșit (așa cum se întâmplă în cazul războaielor „calde"), însă cei mai mulți istorici o plasează în ultima parte a anului 1989, când a căzut zidul care despărțea Berlinul de Est de cel de Vest, sau în 1991, când Uniunea Sovietică împreună cu imperiul său extern din Europa de Est s-au destrămat. Pe atunci lucram la Casa Albă și, deși nu eram responsabil cu relațiile americano-sovietice, îmi aduc aminte foarte clar cum evenimentele se petreceau mai repede și mai profund decât ar fi prezis oricine.

De ce a luat sfârșit Războiul Rece, când și cum anume a făcut-o? Sistemul economic sovietic era profund și structural defectuos și fragil. În 1987, istoricul Paul Kennedy a publicat o carte cu putere de influență, care explica de ce, de-a lungul istoriei, marile puteri cresc și apoi se prăbușesc, susținând că motivul principal era acela că poverile unui imperiu deseori îi subminează prosperitatea și, în consecință, stabilitatea internă. Povara rolului și activităților sale dincolo de hotare a contribuit

cu siguranță la prăbușirea Uniunii Sovietice, care trebuia să susțină un buget militar foarte mare, numeroși aliați aflați la depărtare care aveau deseori nevoie de sprijin financiar, costul ocupației în Europa de Est și costul economic și uman al aventurilor imperiale, cum ar fi intervenția lipsită de noroc în Afganistan, în 1979. Aceste costuri au exacerbat o realitate dificilă și lipsită de eficiență, pe care au adus-o deceniile de economie condusă mai mult de forțe politice decât de cele ale pieței.

Au contat și deciziile politice și diplomatice. Uniunea Sovietică s-a izolat de cealaltă putere comunistă, China, căci ambele au întâmpinat dificultăți în dinamica ce impunea ca aceasta din urmă să fie partenerul defavorizat al relației; de asemenea, diferende privind care model comunist ar trebui să fie preluat de celelalte țări din lumea a treia, nealiniate, neînțelegeri cu privire la demarcarea granițelor comune și multe altele. Spre sfârșitul anilor '60, între cele două au izbucnit lupte. La începutul anilor '70, Statele Unite au deschis relațiile cu China, fapt care a întărit dificultățile Uniunii Sovietice.

Mihail Gorbaciov, care a condus Uniunea Sovietică începând cu 1985, a jucat un rol esențial în încheierea Războiului Rece. Gorbaciov a concluzionat foarte clar că Uniunea Sovietică nu poate supraviețui și nu poate fi competitivă pe scena lumii decât dacă își schimbă în mod fundamental atitudinea de acasă. Dar această schimbare, în care reforma politică s-a impus înaintea restructurării economice, a dus mai mult la pierderea controlului cu privire la ce se petrecea intern și în Europa de Est. Uniunea Sovietică era prost plasată pentru a rezista cererilor de independență sporită a națiunilor din interiorul propriilor frontiere și a sateliților din Europa de Est. Militar, nu putea să câștige și, în cele din urmă, nu putea concura economic și nici nu se putea adapta politic.

Dar parte din creditul pentru felul în care istoria s-a desfășurat merge cu siguranță spre președinții Statelor Unite care s-au succedat, începând cu Harry Truman, și care au

susținut eforturile Statelor Unite și ale aliaților săi de-a lungul a mai bine de patru decenii, în Europa și Asia. George H.W. Bush, președintele Statelor Unite la momentul când Zidul Berlinului era distrus de protestatarii germani în noiembrie 1989, merită o laudă specială pentru felul în care a gestionat ultimul capitol al Războiului Rece. Bush a fost criticat pentru că nu a obținut mai mult din aceste evenimente, dar a fost atent să nu-i umilească pe liderii comuniști, riscând astfel să provoace o situație care i-ar fi putut determina să acționeze dramatic sau să-i aducă la putere exact pe cei care ar fi făcut asta.

Este absolut remarcabil că Războiul Rece a luat sfârșit și că, odată cu el, Uniunea Sovietică a fost dezmembrată, Germania a fost reunificată și a intrat în NATO. O bună parte a istoriei este declanșată de tensiuni cauzate de evenimente epocale și, în acest caz, un rezultat nefast a fost evitat. Lucrul acesta demonstrează impactul pe care indivizii îl au asupra istoriei.

ERA DE DUPĂ RĂZBOIUL RECE (1989-PREZENT)

Ultima perioadă din istorie despre care vom vorbi aici poate să pară oarecum stranie pusă în termeni de istorie, căci include momentul prezent și încotro o luăm. Ca întotdeauna, trăim în istorie. Înțelegerea și cântărirea sunt dificile, căci nu avem avantajul retrospectivei, al perspectivei care se obține doar cu trecerea timpului. Oamenii care au trăit în perioada Renașterii nu se gândeau la ei ca aparținând Renașterii sau Evului Mediu târziu; ei doar își trăiau viețile. Abia mai târziu epoca avea să fie definită și numită.

Perioada curentă este deseori numită epoca post-Război Rece, o perioadă care se întinde de la sfârșitul Războiului Rece până în prezent și pentru încă o vreme necunoscută din viitor. Știm cumva, fără o prea mare precizie, când anume a început, căci datarea finalul Războiului Rece este o chestiune subiectivă. Totuși, noiembrie 1989 este o dată potrivită pentru a marca sfârșitul Războiului Rece, fiind data la care locuitorii Germaniei de Est au dărâmat cu succes zidul care separa Berlinul de Est de cel de Vest. Faptul că locuitorii din Germania de Est au putut pleca spre Germania de Vest fără a fi împușcați, la fel ca atâția alții în deceniile anterioare, a arătat că regimul comunist din Germania de Est și sponsorii săi, Uniunea Sovietică, au renunțat la luptă.

Odată cu colapsul Uniunii Sovietice, imperiul său extern s-a destrămat, iar Albania, Bulgaria, Germania de Est, Ungaria, Polonia și România au devenit cu adevărat independente. Ceea ce vreme de trei sferturi de secol a fost Uniunea Sovietică — imperiul său intern — s-a dizolvat în Rusia și alte paisprezece

țări, inclusiv Kazahstanul și alte patru țări din Asia Centrală, la fel ca și Estonia, Georgia, Letonia, Lituania, Ucraina și altele. Toate acestea s-au întâmplat pașnic, deși mai târziu Rusia avea să folosească forța împotriva Georgiei și Ucrainei și a dat semne că ar vrea să păstreze o influență semnificativă în țările din „străinătatea apropiată". Nu contează deloc că simțul identității naționale a fost cel care a împins Germania de Est să se alăture Germaniei de Vest, devenind astfel o Germanie unificată. Naționalismul îi poate apropia pe oameni, la fel cum îi poate și diviza.

Odată cu încetarea Războiului Rece și cu disoluția care i-a urmat, a Uniunii Sovietice și a Pactului de la Varșovia, NATO a avut de înfruntat o enigmă. Cu principala amenințare pe care o avea de-acum dispărută, alianța putea să se dizolve, dar membrii săi au decis să mențină alianța și să o extindă; membrii ei au ajuns de la șaisprezece țări, în 1989, la douăzeci și nouă în următoarele trei decenii. Raționamentul din spatele acestui gest a fost acela de a face din NATO un scut împotriva viitoarelor evenimente neprevăzute, mai cu seamă a emergenței amenințării ruse, și să-i ajute pe noii membri în procesul de democratizare și profesionalizare a personalului din sfera armată. Dezavantajele acestei adaptări care țin de diluarea abilității NATO de a acționa ca un tot unitar au dus la o alienare secundară de Rusia și au creat noi obligații pentru toți membrii NATO, într-o perioadă când majoritatea acestora nu țineau morțiș să și le asume nici pe cele deja existente, darămite unele suplimentare.

CRIZELE POST-RĂZBOI RECE

Unii au prezis sau au sperat că epoca de după finalul Războiului Rece va fi calmă și pașnică, întrucât nu vom mai trăi cu riscul acut al războiului nuclear sau într-o lume dominată de două superputeri. Speranța a fost că lumea, dominată de superputerea victorioasă care a supraviețuit (Statele Unite), va ajunge

să îi semene și va fi majoritar democratică și pacifistă. Nimeni nu ar avea capacitatea — și foarte puțini dorința — de a provoca statutul Statelor Unite, dată fiind tradiția acestei țări, cu foarte puține excepții, de a nu căuta să își impună voința asupra altor state. Alții au fost mai sceptici, temători că o lume fără doi rivali va fi lipsită de structură și de disciplină și, în consecință, va fi mai violentă și mai dezorganizată, chiar dacă nivelul violenței nu va impune amenințările existențiale care au constituit esența Războiului Rece.

Este foarte interesant că prima criză internațională a noii epoci le-a dat dreptate și pesimiștilor, și optimiștilor. În august 1990, la mai puțin de un an după căderea Zidului Berlinului, Irakul, condus atunci de un lider ambițios și autoritar, Saddam Hussein, a invadat și a cucerit foarte repede Kuwaitul, vecinul său mai mic și mai slab de la sud, și l-a făcut parte din Irak. Faptul că Irakului, asociat și, în mare măsură, dependent de Uniunea Sovietică, nu i-a fost permis să se alăture Războiului Rece de către sponsorul său, pe motiv că le-ar fi dat Statelor Unite pretextul pentru o intervenție militară în acea parte a lumii care găzduia partea leului în rezervele globale de petrol și gaz, a fost aproape un act de agresiune.

La momentul acela, nu era evident ce anume vor alege să facă Statele Unite. Eu eram tânărul membru al Consiliului Național de Securitate care s-a întâlnit cu președintele George H.W. Bush pe peluza sudică a Casei Albe când s-a întors de la Camp David, la 5 august, imediat după ce Irakul atacase Kuwaitul. După ce l-am adus la zi cu ultimele evoluții ale situației, a fost cât se poate de clar în mesajul pe care l-a transmis unei lumi neliniștite: „Nu putem tolera această agresiune asupra Kuwaitului". Statele Unite, în acord cu cuvintele președintelui, au intervenit, mai întâi prin sancțiuni diplomatice și economice, apoi, în cele din urmă, militar. Președintele Bush nu voia ca Irakul să domine Orientul Mijlociu plin de resurse; nu voia nici ca noua epocă să înceapă cu teribilul precedent că forța poate fi folosită unilateral, pentru a schimba frontiere.

Faptul că Statele Unite au lucrat prin Națiunile Unite și au pus la punct o coaliție internațională care a învins Irakul, forțându-l să se retragă din Kuwait, redându-i acestuia independența, a transformat ceea ce era un pas uriaș în spate în ceea ce privește ordinea mondială într-o victorie și o demonstrație a valorii multilateralității.

Pe de altă parte, Statele Unite au avut un succes mult mai mic în gestionarea urmărilor Războiului din Golf, când irakienii din nordul și sudul țării s-au răsculat împotriva regimului brutal al lui Saddam Hussein. Saddam a lichidat opoziția și a rămas la putere pentru că intervenția militară a SUA s-a limitat la a oferi sprijin umanitar în nordul kurd, pentru a evita să fie acuzată că ar lua partea cuiva în ceea ce era văzut ca un război civil.

Nenorocirile ce s-au ivit la capătul războiului s-au dovedit a fi sacul cu pulbere al anilor următori. Cea mai dramatică urmare a avut loc în fosta Iugoslavie, o țară multinațională, ținută laolaltă în timpul Războiului Rece de o conducere autoritară și de teama unei intervenții sovietice. Sfârșitul ambelor a dus la dezmembrarea violentă a țării, între 1991 și 1992, un proces care a cauzat sute de mii de victime civile și au fost necesare intervenția militară a NATO pentru a pune capăt luptelor și, de asemenea, după aceea, menținerea trupelor de pace pentru o bună perioadă, pentru a împiedica reizbucnirea lor.

Situații ca acestea (chiar mai mult decât genocidul din Rwanda din 1994, în urma căruia 800 000 de oameni, bărbați, femei și copii, și-au pierdut viața) au determinat, în 2005, votarea, în adunarea generală a ONU, a conceptului care spunea că guvernele suverane trebuie să ofere cetățenilor un grad de securitate fizică și economică și că, atunci când nu sunt dispuse să o facă, alte țări (cu acordul Consiliului de Securitate al ONU) sunt autorizate să intervină pentru protejarea cetățenilor și menținerea ordinii.

Responsabilitatea de a proteja — sau R2P — este numele acestei doctrine. Evenimentele din următorul deceniu și

jumătate au arătat că totuși practica este diferită de teorie; țările nu au putut să se pună de acord dacă intervenția era justificată sau nu și nu au fost dornice să intervină din pricina costurilor. Singura dată când doctrina a fost aplicată s-a întâmplat în 2011, în Libia, când Statele Unite, Franța, Marea Britanie și alți membri NATO au intervenit pentru a preveni ceea ce au considerat a fi un război civil iminent, care ar fi expus numeroși civili. Odată începută, intervenția a evoluat într-o acțiune de răsturnare a regimului din Libia, degenerând într-o mare dezordine atunci când Statele Unite și aliații lor au decis să își retragă implicarea pentru stabilizarea situației. Pentru Rusia și China, doi membri permanenți ai Consiliului de Securitate al ONU, doctrina R2R a fost discreditată și, astfel, a ajuns să fie văzută ca nimic mai mult decât o acoperire sub care se puteau împlini scopuri politice. Statele Unite și aliații europeni, de partea lor, au început să fie tot mai împovărați de costurile și de dificultățile pe care le presupunea folosirea doctrinei R2P.

Acum un deceniu, la 11 septembrie 2011 (moment căruia deseori i se spune 9/11), nouăsprezece indivizi din patru state arabe, înarmați numai cu o cutie cu cuțite, au deturnat patru aeronave civile pe teritoriul Statelor Unite. Toți cei nouăsprezece erau membri ai al-Qaeda, o rețea teroristă cu baza în Afganistan și care își avea originile în lupta împotriva ocupației sovietice de acolo. Două avioane au fost pilotate direct în turnurile gemene ale World Trade Center din New York, un al treilea în Pentagon, iar al patrulea s-a prăbușit pe un câmp din Pennsylvania, când pasagerii au început să lupte împotriva celor care îi deturnaseră. Trei mii de oameni, americani cei mai mulți dintre ei, dar și alții, din aproape o sută de țări, au fost uciși.

Atacul a anunțat începutul unei noi epoci a terorismului global — oamenii aderau la ea prin internet, erau recrutați și finanțați de peste granițe, antrenați oriunde și trimiși în toată lumea pentru a duce la bun sfârșit acte care urmăreau să ucidă civili din motive politice. 11 septembrie a declanșat creșterea

eforturilor contraterorismului, local și internațional, dar astfel de eforturi s-au dovedit foarte costisitoare, atât din punctul de vedere al banilor cheltuiți, cât și al resurselor din poliție, servicii secrete și arsenal militar —, iar spațiul privat era compromis. Misiunea de eradicare a terorismului nu a fost niciodată în întregime un succes, date fiind natura difuză a acestuia și scara la care a ajuns, ceva care face ca „înfrângerea" sau eliminarea terorismului să fie imposibilă.

O a doua criză a fost cea economică sau, pentru a fi mai clari, financiară, declanșată de ani de acordare de credite ipotecare, de investiții de mare risc și de inadecvate reglementări bancare sau ale altor instituții financiare din Statele Unite și Europa. Practicile au ajuns la apogeu în 2007 și 2008 și nu a mai durat mult până când criza a crescut dramatic în întindere, profunzime și impact, dând naștere unei recesiuni globale care a eliminat cantități substanțiale de bogăție și a generat o rată foarte mare a șomajului. Recesiunea a pus inegalitatea economică în creștere din lumea dezvoltată într-un contrast mai acut și a dus la acumularea unei datorii publice foarte mari.

Dacă această criză a început în Statele Unite, la fel s-a întâmplat și cu răspunsul — unul care a presupus o intervenție guvernamentală considerabilă pentru a sprijini instituțiile financiare afectate și care a presupus stimularea fiscală și monetară masivă pentru a reporni creșterea economică și introducerea reformelor de reglementare care să reducă riscul viitor de apariție a unor crize asemănătoare. Răspunsul a fost un adevărat succes, deși criza a sporit prudența Statelor Unite și a redus ritmul creșterii economice și al dezvoltării peste tot. Salariile clasei de mijloc au stagnat în mare parte, avansarea s-a dovedit un mit, iar inegalitățile au crescut. Rezultatul, în Statele Unite și peste tot în lume, a fost o creștere a populismului și a detașării de capitalism.

PROVOCĂRI POST-RĂZBOI RECE

Referitor la epoca post-Război Rece trebuie reliefate și alte dezvoltări și tendințe. O caracteristică este reapariția fricțiunilor și rivalităților dintre marile puteri, mai ales dintre Statele Unite și , deopotrivă, Rusia și China. Cauza deteriorării relațiilor Rusia – China este subiectul unei vaste dezbateri, în care unii arată spre absența sprijinului economic al Statelor Unite în Rusia, în primii săi ani de țară independentă, și către decizia de a lărgi spațiul NATO, o inițiativă pe care foarte mulți din Rusia au perceput-o ca amenințătoare și umilitoare.

Alții pun povara responsabilității pe umerii Rusiei și, mai ales, pe Vladimir Putin, un fost ofițer al serviciilor de informații care conduce Rusia din 1999, fie ca președinte al ei, fie ca prim-ministru. Foarte devreme, Putin a părut să concluzioneze că nu vrea să aibă nimic de-a face cu ordinea liberală a lumii susținută de Statele Unite, văzând în ea o amenințare la adresa stăpânirii sale continue și a poziției Rusiei în lume. Crezând cu adevărat în această concluzie, Putin a adoptat mai multe politici opuse intereselor și valorilor Statelor Unite, cum au fost folosirea forței pentru a anexa partea ucraineană a peninsulei Crimeea sau sprijinirea guvernului Bashar al-Assad în Siria. Faptul că Rusia a folosit atacuri cibernetice și o campanie de dezinformare pentru a manipula alegerile prezidențiale din Statele Unite, din 2016, nu a făcut decât să înrăutățească situația. Dar oricare ar fi cauza sau cauzele deteriorării relațiilor dintre Statele Unite și Rusia, rezultatul au fost sancțiunile economice care penalizau Rusia, expulzarea reciprocă a diplomaților, ieșirea din acordurile de control al înarmării din vremea Războiului Rece și reluarea competiției militare — toate au devenit puncte nevralgice ale relației.

Traiectoria relațiilor sino-americane a fost diferită, în bună măsură pentru că traiectoria pe care a urmat-o China a fost diferită de cea a Rusiei. Spre deosebire de aceasta, China s-a îndreptat spre integrarea în economia globală, punând accent atât pe comerț, cât și pe investiții, deși în termeni conformi cu

modelul economic dirijat de stat și într-o manieră care să îi avantajeze pe producătorii și pe exportatorii chinezi. China a căutat să întrețină relații bune cu Statele Unite, căci accesul la piața și tehnologiile americane și un mediu internațional predictibil erau considerate esențiale pentru dezvoltarea Chinei. În cele din urmă, China, sub conducerea lui Deng Xiaoping, a evitat să provoace în mod direct aliațele Statelor Unite din Asia și, mai larg, primatul Statelor Unite.

Spre sfârșitul celei de-a doua decade a noului secol, relațiile dintre SUA și China au ajuns totuși să fie caracterizate mai degrabă de concurență decât de cooperare. Speranțele ca China să participe la economia globală, care ar duce la un stat mai orientat către piață, mai democratic și reținut, nu s-au împlinit. Problema nu a fost integrarea Chinei, ci mai degrabă lipsa unei supervizări ulterioare pentru a se asigura că aceasta își respectă angajamentele la care a subsumat atunci când i s-a acordat intrarea în World Trade Organization (WTO). De pildă, China continuă să se numească țară în curs de dezvoltare în WTO și se numără printre țările care primesc împrumuturi de la Banca Mondială, cu toate că este a doua cea mai mare economie din lume, investește miliarde de dolari în tehnologie de ultimă oră și finanțează proiecte de infrastructură peste tot în lume. În miezul deteriorării relației a fost frustrarea Americii legată de comerț, mai cu seamă furtul și transferul de proprietate intelectuală americană, ca și barierele puse de China exportului american. Nu trebuie nesocotită nici îngrijorarea legată de avansul Chinei (datorat în bună măsură subvențiilor guvernamentale) în dezvoltarea tehnologiilor de generație viitoare ca inteligența artificială, calculatoare cuantice și 5G. La sporirea tensiunii a contribuit și politica externă mult mai asertivă a Chinei, în special în sudul mării Chinei, asupra căreia și-a exercitat controlul în ciuda denunțurilor competitorilor și a sentinței contrare a tribunalului internațional. În cele din urmă, alte politici asociate cu președintele Chinei, Xi Jinping, inclusiv abolirea termenului-limită al mandatului său, represiunea

minorității uigur din vestul Chinei, destabilizarea autonomiei Hong Kongului, creșterea cenzurii pe internet și a politicilor din ce în ce mai restrictive aplicate organizațiilor non-guvernamentale, nu au făcut decât să sporească tensiunile.

În consecință, numeroși observatori atrag atenția asupra posibilităților unui război rece între cele mai influente două țări din zonă. Dar, dacă o astfel de dinamică se materializează, va fi cu totul altceva decât Războiul Rece dintre Statele Unite și Uniunea Sovietică, pentru că, spre deosebire de aceasta din urmă, China este un generator economic, unul bine integrat în economia mondială. Să ții sub control o țară precum China, una în care se prezintă mai multe forme de putere dincolo de anvergura militară, este o misiune aproape imposibilă. Este și una care se va dovedi în numeroase rânduri indezirabilă, deoarece cooperarea Chinei va fi esențială dacă lumea vrea să poată gestiona cu succes provocările globale precum schimbările climatice și proliferarea nucleară, aspecte care au potențialul de a afecta negativ orice țară, inclusiv Statele Unite.

O caracteristică importantă a epocii de după Războiul Rece a fost și emergența unui număr semnificativ de provocări globale, împreună cu o falie mare între aceste provocări și dispoziția și abilitatea lumii de a le face față. Sintagma „comunitate internațională" este deseori folosită, dar realitatea dură (cu foarte puține excepții, cum ar fi combaterea terorismului) arată mai degrabă că există un sens redus al comunității când este vorba despre a înfrunta unele dintre cele mai presante probleme.

Un prim exemplu este schimbarea climatică. Încercările ambițioase de a făuri un tratat global de stimulare a reducerii emisiilor de carbon ce presupuneau praguri care ar fi limitat creșterea emisiilor ce determină creșterea temperaturii pământului au eșuat. Același lucru este adevărat pentru taxele propuse pe carbon, cu scopul de a descuraja emisiile de dioxid de carbon. Guvernele însă au decis la Paris, în 2015, să fixeze o

țintă superioară tolerabilă a creșterii globale a temperaturii pe durata unui secol, iar fiecare guvern a stabilit o țintă proprie pentru țara sa, pe care să o măsoare în următorii cinci ani.

Vestea bună este că s-a ajuns la un acord internațional. Vestea mai puțin bună este că, și dacă ținta globală ar fi atinsă, schimbările climatice vor fi avansat și ele în mod semnificativ. Pentru ca lucrurile să fie și mai grave, este aproape sigur că această țintă nu va fi atinsă. Când Statele Unite, sub președintele Donald Trump, și-au anunțat intenția de a se retrage din acord, o situație care era rea tocmai a devenit și mai rea. Între timp, efectele schimbării climatie cresc în mod evident, din cauza creșterii temperaturii, a nivelului mărilor și a frecvenței codițiilor meteo severe.

O altă provocare globală care rămâne substanțial nesoluționată în epoca post-Război Rece este ciberspațiul. Practic, toate ariile (inclusiv oceanele și spațiul cosmic) sunt, într-un fel sau altul, reglementare. Ceea ce face ca ciberspațiul să fie diferit este tocmai faptul că nu este supus reglementărilor, fiind în același timp un element central al funcționării societăților moderne, economiilor, guvernelor și armatelor. Se pot observa puține reguli generale, o absență aproape totală a acordurilor formale și niciun mecanism de impunere.

Suntem însă martori la o dezintegrare graduală a puținei ordini care există. Mai degrabă decât un internet deschis și pașnic, operând după reguli stabilite de oameni de știință, companii din domeniu și utilizatori ai internetului, avem de-a face cu un internet care este din ce în ce mai mult influențat de guverne. Vedem o cenzurare tot mai puternică a conținutului considerat periculos din punct de vedere politic (Marele Firewall al Chinei) sau ofensiv moral (guvernele europene care acționează pentru oprirea pornografiei). Internetul a fost folosit și ca o armă menită să oprească proliferarea armelor nucleare (așa cum s-a raportat că Statele Unite și Israelul au făcut împotriva Iranului), pentru a răspunde la actele considerate ostile (cum a făcut Coreea de Nord când a hackuit Sony

Pictures ca răspuns la un film satiric care se amuza pe seama liderului lor) și pentru a dirija scopuri politice (așa cum Rusia a făcut împotriva Statelor Unite, pentru a influența rezultatul alegerilor prezidențiale din 2016).

Și mai este spațiul cosmic, care găzduiește sateliții vitali tuturor tipurilor de comunicare: sistemele globale de localizare care ne ajută să ne deplasăm dintr-o parte în alta, prognoza meteo și operațiunile militare. Sunt aproape 2 000 de sateliți activi - pe orbită -, după cum există și un număr imposibil de precizat de deșeuri de care, dacă sateliții s-ar lovi, ar deveni pe dată inutili. Există Tratatul Spațiului Cosmic din 1967, dar acesta interzice doar plasarea armelor nucleare pe orbită, pe lună sau pe alte corpuri celeste. Nu interzice plasarea în spațiu a armelor antisatelit care, după cum o spune și numele, pot fi folosite pentru a distruge sateliți. Nu există nici vreun protocol care să guverneze minarea posibilă a asteroizilor sau a altor corpuri, pentru minerale de valoare. Rezultatul este că spațiul e un alt teritoriu care este într-o măsură uriașă nereglementat de tot mai acerba competiție economică și militară, un lucru subliniat de decizia din 2018 a Statelor Unite de a stabili un Comandament al Spațiului ca a șasea ramură a forțelor armate ale SUA.

PERSPECTIVE REGIONALE

Progresul la nivel regional, în epoca post-Război Rece, a fost inegal. Cea mai de succes parte a lumii, oricum am măsura, a fost Asia-Pacificul. Este o regiune caracterizată de creșteri economice semnificative și de stabilitate între țări și în interiorul acestora. Creșterea Chinei a fost astfel aproape în întregime pașnică. Punctul nevralgic în ceea ce privește securitatea în zona Asia-Pacific a fost eșecul de a preveni dezvoltarea de arme nucleare și rachete balistice în Coreea de Nord.

Regiunea cea mai puțin de succes a fost Orientul Mijlociu. Este locul unde a avut loc prima provocare a acestei epoci, când Irakul a invadat Kuwaitul. Agresiunea lui Saddam Hussein a fost oprită, dar acesta a rămas la putere, așa cum s-a întâmplat cu autocrații din aproape toate țările din regiune. Eforturile de a promova pacea între israelieni și palestinieni au eșuat în bună măsură. Iranul și-a extins influența în toată regiunea, căci rivalul său dintotdeauna, Irakul, a fost slăbit de războiul din 2003 cu America, care l-a înlăturat pe Saddam Hussein de la putere și a lăsat țara în plin război intern.

Începând cu ultima parte a lui 2010, Orientul Mijlociu a trecut prin Primăvara Arabă care, după o perioadă de proteste, a lăsat numeroase țări pradă unui îndelungat război civil (deseori augmentat de influențe externe) sau, din nou, unor regimuri autoritare. Suferința umană a fost uriașă și a avut loc într-o regiune care, din punctul de vedere al dezvoltării, era oricum cu mult în urma altora.

Europa, în primele decenii ale epocii post-Război Rece, părea o nouă regiune de succes a lumii: pe timp de pace, democrațiile și mediul economic s-au dezvoltat. Uniunea Europeană nu doar că s-a extins (de la douăzeci de membri la momentul încetării Războiului Rece la un număr aproape dublu în deceniile următoare), dar a și introdus o monedă de schimb comună (euro) și elemente ale unei politici externe comune.

Totuși, în a doua decadă a acestui secol, „euro-optimismul" a început să scadă. Ratele de creștere s-au redus, iar cota Europei din PIB-ul global a început să scadă. Un partid populist naționalist a ajutat la formarea guvernului în Italia, partide iliberale au venit la putere în Polonia și Ungaria și o mișcare populistă a amenințat guvernul din Franța. Banca Centrală Europeană a creat politici monetare pentru țările care foloseau euro, în vreme ce guvernele păstrau controlul bugetelor individuale, ducând la deficite fiscale nesustenabile în Grecia, Italia și multe alte țări. Rusia a reintrodus anexarea militară pe continent odată cu anexarea Crimeei. Imigrarea din Orientul

Mijlociu a stimulat urcarea la putere a partidelor naționaliste de dreapta, inclusiv în Germania. O majoritate îngustă a electoratului britanic a votat în favoarea Brexitului care a plasat țara pe traiectoria ieșirii din UE. Partidele tradiționale centriste care dominaseră peisajul politic al Europei pentru mai bine de jumătate de secol au început să piardă în fața partidelor mai mici, atât de dreapta, cât și de stânga. Viitorul luminos al Europei părea, dintr-odată, mai puțin sigur.

În America Latină a fost o epocă de consolidare democratică în foarte multe țări (inclusiv Mexic) care fuseseră pentru foarte multă vreme conduse de un singur partid. În aceeași perioadă, numeroase conflicte civile au luat sfârșit, mai ales în Columbia. Dar democrația și populismul au rămas în tensiune, atât în Brazilia, cât și în Argentina. În alte părți, un număr de guverne slabe, mai ales cele ale așa-numitului Triunghi Nordic (Guatemala, Honduras și El Salvador) și Mexic nu au reușit să păstreze ordinea internă în țările respective. În Venezuela, cândva cea mai bogată țară a Americii Latine, mâna puternică a guvernului a pus pe fugă milioane de cetățeni și a decimat economia. Rezultatul a fost o regiune cu destul de multe frământări. Africa, de asemenea, a trecut atât prin progres, cât și prin frustrare, cu mici câștiguri ale democrației, creștere economică și speranță de viață redusă din cauza războaielor civile, conducerii autoritare, corupției și epidemiilor.

Asia de Sud a trecut și ea printr-o experiență neunitară în epoca post-Război Rece. Tensiunea dintre India și Pakistan rămâne constantă, ambele crescându-și arsenalul nuclear; atacurile teroriste asupra Indiei, dirijate de Pakistan, au împins situația în pragul uneia explozive. Sprijinul acordat de Pakistan talibanilor (o mișcare a fundamentaliștilor sunniți, care au folosit teroarea împotriva guvernului din Afganistan ani la rândul) nu a făcut decât să adauge alte probleme, atât în regiune, cât și acasă, căci Pakistanul a devenit el însuși o țintă a atacurilor teroriste. India, între timp, a avut parte de vești bune, prin îmbunătățirea recordului său economic, deși este în

continuare trasă înapoi de corupție, de birocrația densă, amploarea sărăciei, o populație numeroasă și în creștere și de aspectele legate de disponibilitatea majorității hinduse de a coexista cu minoritatea musulmană, într-o perioadă când naționalismul hindus este în creștere, la fel ca și identitatea musulmană. Asia Centrală a fost destul de liniștită, un amestec de binecuvântări care reflectă stabilitatea pe termen scurt a sistemului politic autoritar și, în câteva cazuri, economii dependente de petrol.

Între timp, Statele Unite, arhitectul principal a lumii de după cel de-al Doilea Război Mondial, țara care a intrat în era post-Război Rece cu un grad de dominare rar, dacă nu fără precedent în istorie, au început să dea înapoi din propriul rol. Războaiele costisitoare din Afganistan și Irak au introdus un grad semnificativ de oboseală, care i-a făcut pe americani să se ferească de intervenții militare. De-a lungul spectrului politic, sunt semne că aversiunea de la începutul secolului XX pentru un rol de lider mondial a reapărut, iar dorința de a tăia cheltuielile pentru stabilizarea situației externe a devenit un loc comun.

În ce privește modul în care se încheie al doilea deceniu al secolului XXI, putem extrage câteva concluzii legate de era post-Război Rece. A fost o epocă în care tehnologiile informatice și de comunicație au proliferat pe scena lumii în forme care le-au făcut accesibile pe scară largă. S-au dezvoltat ramuri precum medicina și, de asemenea, asistăm la o creștere a speranței de viață. Creșterea economică a fost considerabilă și foarte răspândită. Războaiele dintre țări au devenit mai rare.

Dar aceasta a fost și o epocă în care avansul democrației a încetinit sau a fost inversat. Inegalitățile au crescut semnificativ. Numărul de războaie civile a crescut, precum și numărul de persoane refugiate. Terorismul a devenit o amenințare globală. Schimbarea climatică a avansat cu implicații atât pentru viitorul apropiat, cât și pentru cel îndepărtat. Lumea a rămas prinsă în mijlocul genocidului și s-a dovedit incapabilă să cadă de acord

cu privire la reguli ale spațiului cibernetic pentru a împiedica apariția, din nou, a rivalităților între marile puteri. Cei care susțin că lucrurile nu au fost nicicând mai bune sunt părtinitori din pricina lucrurilor asupra cărora se concentrează, subestimând direcțiile care ar putea supune progresul unor riscuri.

Este prea devreme să spunem când și cum se va termina această epocă sau ce anume îi va urma. Dar ceea ce este clar e faptul că numeroase direcții sunt destul de îngrijorătoare. Dacă, spre exemplu, un război rece sino-american s-ar materializa, este foarte posibil ca această epocă să ajungă să se numească lumea inter-Război Rece, delimitată, de-o parte, de cel dintre Statele Unite și Uniunea Sovietică și, de cealaltă, de cel dintre Statele Unite și China. Un astfel de rezultat ar duce la scăderi economice și de o parte și de cealaltă, căci comerțul și investițiile ar fi inevitabil afectate negativ. Ar reduce, de asemenea, potențialul colaborărilor în chestiunile regionale și globale. Dacă lumea liberală este susținută și întărită prin asumarea unui rol de lider al Statelor Unite, această epocă ar putea continua să fie caracterizată de stabilitate, prosperitate și libertate. Este totuși posibil ca Statele Unite să aleagă să abandoneze poziția de lider mondial. În acest caz, vom vedea cel mai probabil o epocă a primatului Chinei, dar, dat fiind caracterul acesteia, constrângerile interne, natura și amploarea provocărilor domestice pe care aceasta le înfruntă, este puțin probabil. Cel mai probabil este că această epocă va fi una a deteriorării, una în care nicio țară sau grup de țări nu vor exercita un leadership global eficient. În acest caz, viitorul ar fi unul al dezordinii globale accelerate.

PARTEA A DOUA - REGIUNILE LUMII

REGIUNILE LUMII

Lumea poate fi abordată pe multe niveluri. Trebuie tratată ca un tot unitar, la nivel global, dar este, în același timp, esențial să o abordăm la nivel regional, unde se desfășoară istoria. Foarte puține țări au o influență semnificativă în lume, cu toate că tot mai multe ar putea avea datorită tehnologiilor moderne. Geografia creează constrângeri. O țară nu poate pur și simplu să-și strângă catrafusele și să se mute într-o altă regiune; este fie binecuvântată, fie blestemată de cea în care se află. Cele mai semnificative interacțiuni pe care le are o țară sunt deseori cele cu vecinii, mai ales în chestiunile economice și politice, de război și pace.

În cartea de față am împărțit lumea în șase regiuni: Europa, Asia de Est și Pacificul, Asia de Sud, Orientul Mijlociu, Africa Subsahariană și Americile. Gruparea este inevitabil arbitrară, căci ceea ce dă formă unei regiuni este mai mult decât geografia ei. Mai multe țări sunt incluse în Orientul Mijlociu, deși ele sunt, fizic, în Africa — iar asta se datorează orientării lor, identității și interacțiunilor care sunt, preponderent, în Orientul Mijlociu. Alte țări se întind fizic pe mai mult de o singură regiune (Rusia, de exemplu, este atât în Europa, cât și în Asia), dar sunt plasate în regiunea care reflectă cel mai bine centrul lor de interes și activitate — Europa, în acest caz, pentru Rusia.

Când se vorbește despre Europa este important să nu se țină seama numai de țările individuale, ci și de Uniunea Europeană și de rolul ei. Europa este cea care a dus suveranitatea la maximul său, cu instituții supranaționale puternice care, în anumite locuri și situații, sunt mai puternice decât guvernele naționale. În vreme ce Europa este cea unde s-a scris cea mai

mare parte a istoriei secolului XX, este mai puțin probabil ca Europa sau țările europene să ocupe același rol central în acest secol.

Asia de Est și Pacificul (ne vom referi uneori, aici, din motive de eficiență, la cele două ca „Asia") reprezintă cea mai mare, bogată (atunci când măsurăm totalul contribuțiilor) și mai populată regiune din lume, deși populațiile din Asia de Sud și Africa au o rată de creștere ridicată. Asia, la fel ca Europa, a fost un actor principal în cel de-al Doilea Război Mondial și în Războiul Rece; este probabil că această regiune va ieși drept unul dintre pilonii importanți ai istoriei acestui secol. Rolul Chinei, ca și al puterilor regionale — Japonia, Coreea de Sud, Indonezia —, va fi central.

Asia de Sud este dominată de India, care va depăși în curând China ca cea mai populată țară din lume. Ca democrație, India oferă o alternativă importantă față de China, din multe puncte de vedere. Dar regiunea este definită și de rivalitatea Indiei și a Pakistanului, de războiul de lungă durată din Afganistan și de eforturile de a îmbunătăți standardele de viață a sute de milioane de locuitori din toate aceste țări. Bangladesh, în special, are de înfruntat o provocare specială — aceea de a oferi loc pentru milioane de locuitori care trebuie mutați din cauza schimbărilor climatice.

Orientul Mijlociu a primit multă atenție în știrile ultimilor ani în urma conflictelor de acolo, a evenimentelor politice dramatice și a provocărilor diplomatice. Resursele energetice ale regiunii și terorismul din regiune afectează lumea într-un mod profund, chiar dacă în mod fundamental diferit. Orientul Mijlociu se schimbă la fel de repede ca oricare altă regiune a lumii, iar asta îl face foarte greu de încapsulat. Mai trebuie spus că, astfel fiind, schimbările tind să afecteze detaliile, și nu lucrurile fundamentale, și că ceea ce observăm tinde să fie adevărat pentru o perioadă, ceea ce este o pierdere, căci multe dintre cele pe care le spunem aici despre Orientul Mijlociu sunt într-o notă inevitabil negativă.

Africa, sau mai precis Africa Subsahariană — adică țările africane aflate la nord de Sahara și care sunt considerate ca ținând de Orientul Mijlociu —, este foarte greu de conceput ca un întreg, căci nu există o țară dominantă sau o provocare geopolitică comună. Amenințarea comună este mai curând una care ține de dezvoltarea politică și economică sau de lipsa acestora. Același lucru poate fi spus și despre America Latină, unde o provocare definitorie este aceea că anumite guverne sunt prea slabe pentru a putea îndeplini sarcinile care se așteaptă de la ele.

Ar trebui să spun în acest moment că două regiuni nu vor primi un tratament separat. Zona arctică este prima, o zonă care tocmai a apărut în marea competiție strategică, pe de o parte, datorită schimbărilor climatice, care au deschis noi rute maritime, dând astfel acces la resursele naturale din zonă. A doua, Asia Centrală, este menționată în secțiunea Asia de Sud, dar pentru că impactul său global este modest și pentru că a fost în mare măsură în trena Rusiei (și a Chinei) nu are un capitol de sine stătător.

O diferență care continuă să anime dinamica regiunilor este religia. Niciuna nu constituie o majoritate. Aproape o treime din populația lumii, sau 2,3 miliarde de oameni, sunt creștini, în vreme ce aproape un sfert, adică 1,8 miliarde, sunt musulmani. Cu puțin peste un miliard sunt hinduși, alte aproape 500 de milioane budiști și 15 milioane sunt evrei. Mai mult de un miliard de oameni susțin că nu aparțin niciunei religii. Se așteaptă ca populația musulmană să crească de două ori mai repede decât populația totală, astfel că spre 2050 (când previziunile estimează că populația planetei va ajunge la 10 miliarde de locuitori) aceasta va ajunge la 3 miliarde, cu puțin mai mult decât populația creștină. Orientul Mijlociu este predominant musulman, dar cei mai mulți musulmani locuiesc în Indonezia, Pakistan, India și Bangladesh.

Schimbările demografice vor avea impact asupra dinamicii regiunilor. Anumite regiuni, incluzând Asia de Est și Europa, se

confruntă cu o stagnare demografică și chiar cu contracții demografice. Altele, în special Africa Subsahariană și Asia de Sud, se află în creștere demografică. Mai mult, distribuția populației în funcție de vârstă a devenit extrem de neunitară. Unele țări, multe din Africa, au o populație tânără; în Africa Subsahariană mai mult de 40% din populație este sub 15 ani și abia undeva spre 3% este de peste șaizeci și cinci. Presiunea pe societatea acestor țări privește finanțarea școlilor și a locurilor de muncă pentru noua forță de muncă. În contrast, Europa de Vest și părți din Asia au o populație îmbătrânită; în Asia, mai puțin de 25% din populație este sub 15 ani și aproape 10% este peste șaizeci și cinci. (În Japonia, 27% din populație are peste șaizeci și cinci de ani.) Presiunea în acest caz este pe cei care lucrează (căci ei trebuie să acopere traiul celorlalți) și pe societate ca întreg, căci populația bătrână trăiește exclusiv din economii și cheltuielile cu sănătatea cresc. Interesant, Statele Unite au o pondere relativ echilibrată, mai ales datorită imigrației. Aproape 20% din populație este sub 15 ani și 15% (inclusiv autorul acestei cărți) este trecută de șaizeci și cinci de ani.

După cum e de așteptat, nu există o limbă care să fie vorbită de o majoritate a populației. (Se pare că esperanto nu a prins.) Engleza totuși se apropie de ceea ce am numi o limbă comună. Aproape la fel de mulți oameni vorbesc mandarina, dar majoritatea locuiesc în China.

Un ultim lucru legat de Statele Unite. În vreme ce Statele Unite se află în Americi, vom vorbi despre ele în secțiunea regională numai în contextul influenței exercitate asupra Americii Latine și a Canadei. Statele Unite ale Americii sunt cu adevărat o putere globală, cu forțe militare detașate și staționate peste tot în lume, cu alianțe în Europa și Asia, cu abilitatea de a-și proiecta puterea oriunde în lume. Din această cauză, Statele Unite vor apărea în fiecare capitol regional.

În fiecare situație, m-am străduit să aduc în discuție țările cu cea mai mare putere și influență, organizațiile regionale

relevante, istoria critică, performanța economică, datele demografice esențiale și principalele provocări cu care se confruntă fiecare dintre regiuni și care le vor determina viitorul. Scopul pe care ni-l propunem este de a surprinde importanța fiecărei regiuni și lucrurile la care o regiune sau alta reacționează.

Ceea ce a rezultat este o poveste lipsită de uniformitate, în care regiunile lumii sunt departe de a fi egale. Sunt în mod evident diferite atât în chestiunile mici, cât și în cele mari, incluzând dimensiunea, populația, religia, limba, bogăția, stabilitatea, orientarea politică și relațiile cu cei din afara regiunii. Trebuie spus, de asemenea, că fiecare regiune a trecut prin schimbări uriașe în ultimele decenii și schimbarea va continua într-un ritm rapid.

EUROPA

Europa contemporană se diferențiază de restul lumii datorită bogăției sale, a numărului mare de democrații, prin pacea și stabilitatea sa considerabile. Economia Europei este cu puțin mai mare decât cea a Statelor Unite și reprezintă un sfert din economia globală. Aproape toate cele cincizeci de țări ale regiunii sunt considerate libere sau parțial libere. În regiune domnește pacea, cu excepțiile semnificative care sunt Ucraina și Georgia, ambele suportând agresiuni din partea Rusiei. Alte zone ale Europei, cum ar fi Ciprul și parte din Balcani, suferă încă de tensiuni locale și dispute teritoriale.

Europa, privită global, trebuie considerată o regiune de succes. În prima jumătate a secolului XX, Europa a fost spațiul principal de desfășurare a două dintre cele mai costisitoare războaie din istorie. La putere au urcat mișcări politice intolerante, care au negat drepturile fundamentale a sute de milioane de oameni și care au pus în mișcare evenimente ce au costat viețile a zeci de milioane. Prin contrast, de la încetarea celui de-al Doilea Război Mondial, Europa a cunoscut o stabilitate fără precedent, prosperitate și libertate. Meritul pentru acest fapt le revine celor două mari reușite post-al Doilea Război Mondial, și anume alianței NATO și proiectului de integrare europeană.

Totuși, rămâne întrebarea dacă nu cumva cele mai bune zile ale Europei nu se află cumva în urma ei.

Atât viitorul NATO, cât și al Uniunii Europene (UE) se află într-un un moment de cotitură. Multe țări au limitat sprijinirea lor și nu există un consens cu privire la structura și rolul dorite pentru UE. Partidele de centru au pierdut votanți în favoarea partidelor mai radicale, de dreapta și de stânga deopotrivă.

Intențiile Rusiei stârnesc din nou îngrijorare și nu există un acord larg cu privire la cum anume să fie abordată China. Creșterea economică a încetinit, în vreme ce inegalitatea economică a crescut în multe țări. Ceea ce cândva a fost cea mai reușită regiune este acum pusă față în față cu un viitor plin de provocări, dintr-o poziție în care încrederea și consensul au scăzut.

ISTORIA

Europa la care ne referim (în sensul politic) a apărut la mijlocul secolului al XVII-lea, la sfârșitul Războiului de 30 de ani. Secolul al XIX-lea a început cu războaiele care, în cele din urmă, l-au detronat pe Napoleon și imperiul său. A urmat o perioadă de stabilitate de câteva decenii, care a luat sfârșit în mijlocul unui război ce a implicat marile puteri europene din Crimeea. În cea de-a doua parte a secolului al XIX-lea, Italia și Germania au fost create când un număr vast de entități mai mici s-au unit. Iar Europa a fost arena principală a celor două războaie mondiale din secolul XX, războaie cu un cost combinat de zeci de milioane de vieți și triliarde de dolari.

Cel mai bun punct totuși pentru a începe orice considerație cu privire la Europa de astăzi este anul 1945, la finalul celui de-al Doilea Război Mondial, căci încă trăim cu consecințele deciziilor luate atunci. Trei provocări i-au preocupat pe cei interesați de acest continent. Prima este cum anume să fie gestionată o Uniune Sovietică agresivă, care nu avea nicio intenție să părăsească țările pe care le ocupase în vremea războiului sau să demobilizeze forțele militare, care au fost pivotale în înfrângerea Germaniei. După război, Uniunea Sovietică a menținut o sferă de influență în Europa de Est, unde armata sa a fost doar un instrument pentru a asigura aservirea acelor țări. Forțele militare sovietice vor amenința Europa de Vest, căci Kremlinul a lucrat pentru a alimenta revoluțiile comuniste de pe continent și de dincolo de acesta.

Răspunsul final la această stare de fapt a fost crearea unei alianțe care să mențină pacea în Europa. NATO, sau mai formal Organizația Tratatului Nord-Atlantic, s-a constituit pentru a menține centura de siguranță între Statele Unite și Europa, care a fost esențială în victoria atât din Primul Război Mondial, cât și din al Doilea Război Mondial și care a continuat să fie necesară din pricina puterii sovietice și a slăbiciunii europene. Prin integrarea Germaniei de Vest într-un sistem de alianțe, NATO a ancorat democrația germană și a oferit o asigurare împotriva reapariției naționalismului și militarismului german. Ideal, această alianță pe timp de pace va ține rece Războiul Rece și țările din Europa de Vest în siguranță, libere și prospere. Pe scurt, scopul NATO (conform unui oficial inteligent al vremii) a fost să „țină Uniunea Sovietică afară, Americile înăuntru și Germania potolită". A reușit să împlinească toate aceste scopuri și chiar mai mult.

A doua provocare post-al Doilea Război Mondial a fost sprijinirea reconstrucției țărilor din Europa. Industria trebuia refăcută. Refugiații erau împrăștiați pe tot continentul. Milioane de oameni aveau nevoie de asistență. Rațiunea dinapoia asistenței nu a fost doar umanitară și economică,

oricât de importante ar fi fost ambele, ci și politică, deoarece Europa, dacă dorea să ajungă la stabilitate politică și să prevină ca partidele comuniste aliate cu Uniunea Sovietică să ajungă la putere, avea nevoie să înceapă un proces de revenire economică. În acordarea ajutorului exista și o dimensiune legată de securitate. Țările europene nu ar fi putut contribui la defensiva colectivă dacă le lipseau dorința și mijloacele de a o face.

Această a doua provocare a fost adresată de politica Planului Marshall, anunțat de secretarul de stat George Marshall în iunie 1947. Atenția era îndreptată spre recuperarea Europei; ajutorul (150 de miliarde de dolari, în dolarii de azi) era mare, dar de tranziție, și avea scopul de a duce Europa în punctul în care creșterea ei economică devenea autosuficientă.

A treia provocare a Europei post-al Doilea Război Mondial a fost evitarea circumstanțelor care au dus la cele două războaie costisitoare. În centrul ambelor conflagrații a fost lupta dintre Germania și vecinii săi. Europa de după 1945 trebuia să prevină reapariția rivalităților geopolitice, fără a menține în același timp o Germanie slabă, căci asta ar fi limitat contribuția ei la securitatea continentului și la revenirea economică. Dezarmarea Germaniei risca să îndepărteze din nou populația țării, așa cum s-a întâmplat la finalul Primului Război Mondial, când pacea punitivă impusă de câștigători, la Versailles, nu a făcut altceva decât să-l propulseze pe Hitler.

Ideea care a apărut pentru rezolvarea acestei dileme, atribuită îndeobște omului de stat francez Robert Schuman, a fost de a lega Germania și Franța atât de puternic încât un alt război între cele două să devină de neconceput. Mai exact, ideea lui Robert Schuman s-a aplicat Germaniei de Vest, căci Germania era divizată într-una democrată, capitalistă, și estul comunist, dominat de sovietici. Soluția aceasta a dus la reconstruirea economiei Germaniei de Vest, a societății și a instituțiilor sale

politice pentru a împiedica instaurarea unui nou regim militar care ar fi fost o amenințare la adresa populației locale și a vecinilor țării.

Pasul inițial pentru a pune în aplicare această idee a fost crearea unei Comunități europene a cărbunelui și oțelului, alcătuită din Franța, Germania de Vest și Italia, dar și din Belgia, Olanda și Luxemburg (țările numite de regulă sub titulatura comună de Benelux). Acest pact a integrat în mod cuprinzător industriile extractive de cărbune și petrol ale acestor țări, pentru a face ca economiile lor să fie dependente una de alta. Acest lucru a marcat începuturile proiectului european, unul care, în deceniile care i-au urmat, avea să se transforme în Comunitatea Europeană (CE) și, mai târziu, în Uniunea Europeană (UE), care în timp și-a lărgit numărul de membri și a sporit autoritatea instituțiilor de guvernare colectivă, până la politica economică și cea externă.

Un echilibru al puterilor între NATO și Pactul de la Varșovia — sistemul de alianță inițiat de Uniunea Sovietică în 1955 — a menținut pacea vreme de decenii. Existența armelor nucleare a hrănit o atenție născută din îngrijorarea că orice conflict ar putea escalada spre nivelul nuclear, cu consecințe posibil catastrofale. Stabilitatea a fost consolidată și mai puternic printr-o serie de negocieri privitoare la controlul armamentului, care au reușit să limiteze forțele nucleare și, la sfârșitul Războiului Rece, printr-un acord formal care acoperea și forțele militare convenționale (non-nucleare).

Cele două alianțe — NATO, condusă de Statele Unite în Europa de Vest, și Pactul de la Varșovia, condus de Uniunea Sovietică în Europa de Est — au ajuns la o înțelegere privind guvernarea ordinii politice în Europa. Actul final, care datează din 1975, la Helsinki, la Conferința de Securitate și Cooperare în Europa, a declarat neacceptarea amenințărilor sau uzul la violență, inviolabilitatea frontierelor, respectarea integrității teritoriale a tuturor statelor europene, asumarea rezolvării pașnice a conflictelor, acceptarea principiului de

non-intervenție în chestiunile interne ale unei țări. O astfel de abordare a gestionării concurenței nu trebuie confundată cu o pace solidă. Dar a menținut lucrurile esențiale ale stabilității într-o epocă amenințată de riscul cât se poate de real al războiului, atât convențional, cât și nuclear. Tocmai din aceste motive cele patru decenii poartă numele de Război Rece.

A menține laolaltă o Europă care a făcut pace cu ea însăși a fost una dintre mărcile succesului epocii post-al Doilea Război Mondial. Regiunea care a fost în centrul unei istorii atât de distructive s-a bucurat de o îndelungată perioadă de stabilitate și de prosperitate. Această stabilitate s-a datorat în parte eforturilor reușite de a contrabalansa Uniunea Sovietică și de a-i controla ambițiile, dar mult din ceea ce s-a obținut a reflectat și rapida revenire economică a Europei de Vest (nu în mică măsură datorită Planului Marshall), democratizarea cu succes a Germaniei de Vest și progresul înregistrat în construirea instituțiilor de anvergură europeană. După sfârșitul Războiului Rece și dispariția amenințării comune, menținerea stabilității, a democrației și prosperității s-a dovedit mai dificilă pentru Europa.

Unele dintre noile provocări s-au ivit la prăbușirea Uniunii Sovietice. Cum spuneam mai devreme, Uniunea Sovietică se compunea din două imperii: unul intern, dominat de Rusia, dar alcătuit din paisprezece alte republici și un și mai mare număr de naționalități, și unul extern, controlat îndeaproape de Uniunea Sovietică, incluzând o jumătate de duzină de țări din Europa de Est. După încetarea Războiului Rece au urmat o serie de proteste și de conflicte, care ar putea fi numite războaiele pentru succesiunea sovietică. Divizarea și slăbirea Moscovei au eliminat mult din liantul care ținea sub control forțele naționaliste — atât în imperiul extern, cât și în cel intern al Uniunii Sovietice.

Spre finalul lui 1991, Uniunea Sovietică nu mai exista. În locul ei, existau cincisprezece țări independente, inclusiv Rusia. Pe lângă asta, atunci deja țările din Europa de Est deveniseră

independente de fapt și de drept iar multe dintre ele aderaseră la NATO și UE. Majoritatea acestor schimbări s-au petrecut fără vărsare de sânge, deși războaiele care au însoțit dezmembrarea a ceea ce fusese Iugoslavia au fost o excepție importantă și violentă. În pline reprize ale conflictelor etnice, a fost nevoie de intervenția NATO atât în Bosnia (1995), cât și în Kosovo (1999) pentru a duce la bun sfârșit ceea ce forțele de menținere a păcii, diplomația și sancțiunile economice și politice nu au putut face. Războiul din Bosnia s-a încheiat prin Acordurile de la Dayton, târziu în 1995, iar Kosovo și-a proclamat independența față de Serbia în 2008. O pace deloc confortabilă s-a păstrat de atunci în regiune, cu forțe ONU de menținere a păcii aflate și astăzi în Kosovo.

Guvernele europene, pe lângă gestionarea conflictelor etnice, au avut de cântărit ce grad de integrare este de dorit și realizabil politic pentru cetățenii continentului. Pe undeva, dezbaterea poate fi rezumată ca una între două viziuni diferite pentru Europa, cel mai bine ilustrate de diferența dintre sintagmele „Statele Unite ale Europei" și „o Europă Unită a Statelor".

Prima sugerează o Europă unde autoritatea este transferată de la capitalele naționale către autoritatea supranațională a UE cu sediul la Bruxelles. Câțiva pași au fost făcuți în această direcție. Cel mai notabil a fost semnarea Tratatului de la Maastricht, la începutul lui 1992, de liderii a douăsprezece țări din CE, care a creat UE. O diferență între CE și UE a fost că aceasta din urmă includea „coloana" unei politici externe și de securitate comună prin care UE putea acționa în anumite situații, în locul miniștrilor de externe ale statelor membre.

Tratatul de la Maastricht a introdus, în componenta sa economică, moneda comună, euro, care a fost lansată în 1999, bancnotele și monedele intrând în circulație în 2002. În 1993 a apărut o piață unică UE, una care asigura libera trecere a produselor, serviciilor și oamenilor între frontierele naționale. Cu ani înainte, așa-numita zonă Schengen (după orașul luxemburghez unde a fost negociată) a fost stabilită, ștergând

practic granițele din UE în ceea ce privește mișcarea populației. În timpul acestei perioade de integrare politică, UE și-a crescut numărul de membri de la doisprezece la cincisprezece în 1995, la douăzeci și cinci în 2004 și a ajuns la douăzeci și opt de membri în 2013, cu intrarea Croației în UE.

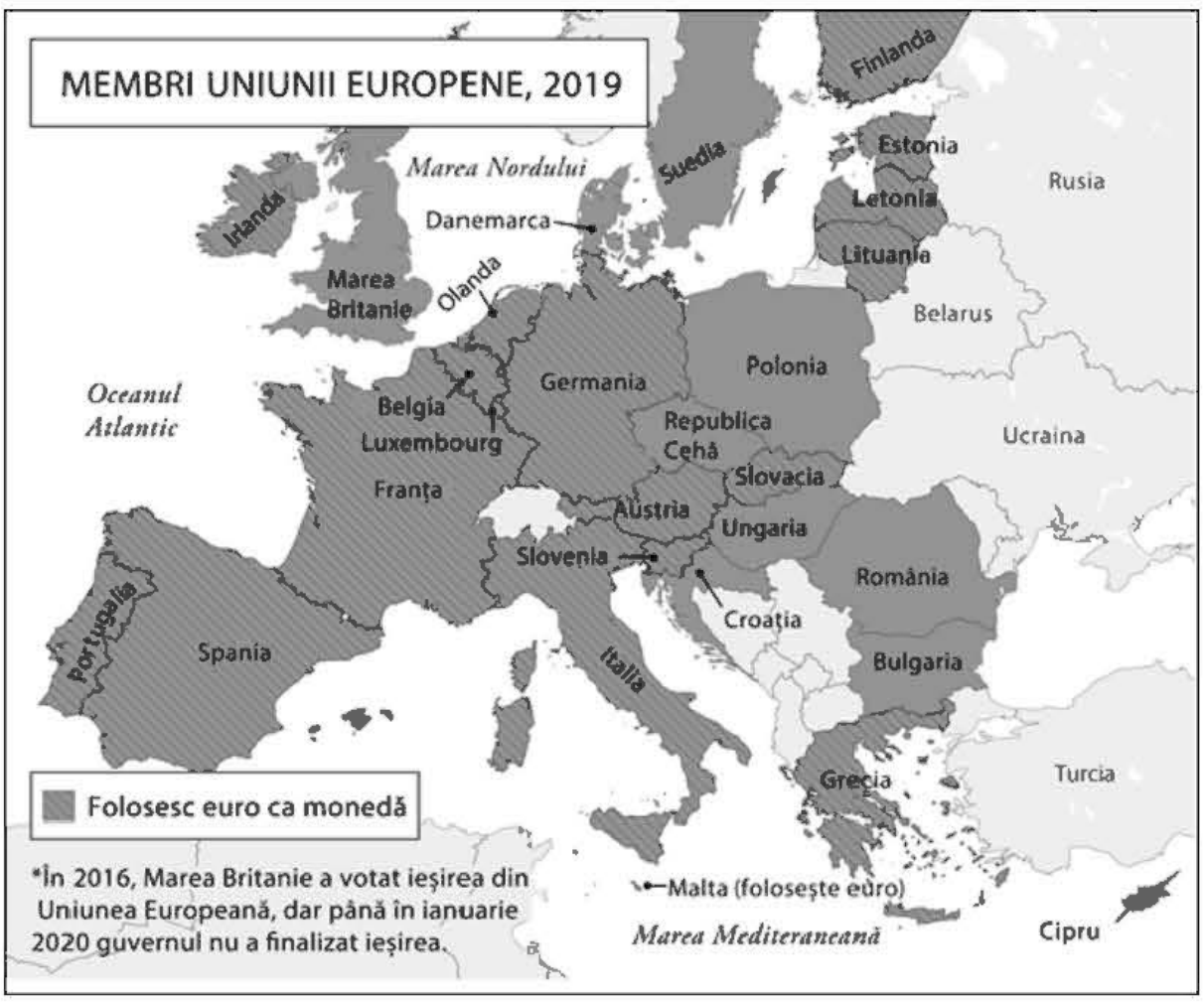

Dar proiectul construirii „Statelor Unite ale Europei" nu a fost niciodată pe placul multora, mai ales al celor care se temeau de pierderea identității naționale și a suveranității autonomiei, ca și de consecințele liberei mișcări a populației între frontiere. Alternativa la această „uniune tot mai strânsă" este cel mai bine redată de sintagma „o Europă Unită a Statelor". În această concepție, balanța dintre capitalele naționale și Bruxelles înclină mult mai mult spre țările membre. Cel mai bun exemplu îl oferă Regatul Unit, care a fost multă vreme portavocea eforturilor de a balansa puterea de la Bruxelles. Marea Britanie a intrat în CE în 1973, dar a optat să nu adere la uniunea monetară și să păstreze moneda națională. În 2005, votanții din Franța și Olanda au respins noua constituție europeană, una care ar fi înclinat și mai mult balanța dinspre guverne spre ceea ce este considerată birocrația impersonală și inexplicabilă de la Bruxelles. Și, în 2016, o firavă majoritate de votanți britanici au sprijinit un referendum care cerea ieșirea țării din UE, numit Brexit.

PROVOCĂRI ECONOMICE ȘI POLITICE

Realitatea Europei post-Război Rece nu a împlinit speranțele celor mai puternici susținători ai UE. În vreme ce atât cetățenii, cât și elitele dezbăteau cea mai potrivită distribuție a puterii între capitalele naționale și Bruxelles, UE a fost paralizată de o serie de lideri slabi (aleși în parte de conducătorii guvernelor care își doreau astfel de lideri la Bruxelles) și de lipsa de dispoziție a guvernelor de a aloca resurse semnificative pentru apărare sau de a folosi eficient fondurile pe care le aveau la dispoziție. Guvernele naționale au păstrat cu gelozie controlul politicilor externe și de apărare; a existat și o lipsă de coordonare între țări în ceea ce privește schimbul de informații și aplicarea legii. Europa s-a dovedit în deficit în ceea ce privește cooperarea legată de securitate.

Problemele economice ale Europei s-au dovedit și mai importante. Continentul a înregistrat, în consecință, rate mici de creștere. Numeroase probleme au ieșit la suprafață, determinate de faptul că cele nouăsprezece state din zona euro împărtășesc o aceeași politică monetară, stabilită de Banca Centrală Europeană, dar politica fiscală (taxe și bugete de cheltuieli) este determinată de guvernele naționale. Germania, de departe cea mai mare economie din UE, insistă (din motive istorice care au creat o aversiune puternică la orice acțiune ce poate declanșa inflația) să mențină un mare surplus bugetar, o practică ce i-a luat Europei stimulul economic care ar fi rezultat dintr-o Germanie dispusă să accepte deficite rezonabile. Pe lângă asta, nu există un mecanism bancar european prin care depozitele până la o anumită valoare să fie garantate, așa cum este cazul pentru persoanele private în Statele Unite; fiecare țară este pe cont propriu. Și, ca și cum nu ar fi destul, Europa are o populație îmbătrânită și o rată negativă a celor care ajung la vârsta la care pot munci față de cei fie prea tineri, fie prea bătrâni.

Mișcările populiste s-au întărit ca urmare a stagnării economiilor, inegalității crescute și îngrijorărilor legate de influxul de migranți din Orientul Mijlociu. O consecință este că mulți europeni favorizează acum o și mai puțin integrată și o mult mai naționalistă versiune a continentului decât viziunea descentralizată sugerată de „o Europă Unită a Statelor".

GEOPOLITICA

În Europa, amenințarea Rusiei a apărut din nou. Se poate să fie ceva inevitabil pentru că Uniunea Sovietică a pierdut Războiul Rece, și-a văzut imperiul extern din Europa de Est eliberat și apoi a trecut prin dezmembrarea sa. Rusia are aproape jumătate din populația fostei Uniuni Europene și trei pătrimi din fostul teritoriu al acesteia. Are un loc permanent în Consiliul de Securitate al ONU și un arsenal militar vast, dezvoltând, de asemenea, un impresionant arsenal militar și cibernetic. Dar este o mare putere mai mult cu numele decât în realitate. Rusia are o economie de dimensiunile celei a Canadei și este puternic dependentă de energie, o situație asociată în general cu țările în curs de dezvoltare. În ultimele două decenii, populația a fost în scădere; speranța de viață pentru bărbați este de șaizeci și șapte de ani, un rezultat al alcoolismului, drogurilor, crimei și sistemului de sănătate deficitar. Puterea este concentrată în persoana lui Vladimir Putin, care a privat instituțiile aproape în întregime de orice autoritate independentă.

O sursă importantă de tensiune între Rusia și deopotrivă Statele Unite și o bună parte din Europa a fost decizia de a extinde NATO, care a început spre finalul lui 1990 sub administrația Clinton și a fost continuată de succesorii acesteia. Este rar în istorie ca o alianță născută într-un context strategic bine definit (în cazul NATO, Războiul Rece, când a fost instituită pentru a contracara și a apăra de o invazie a Europei generată de sovietici/Pactul de la Varșovia) să continue odată ce

contextul s-a schimbat și misiunea nu mai există. Întrebarea a fost dacă NATO poate și trebuie să reziste — sau dacă succesul îi va fi și pieirea.

NATO a supraviețuit într-un nou context strategic, mai ales prin asumarea de noi misiuni. Acestea se aflau în afara tratatului formal care cuprindea o zonă extinsă din Europa continentală, localizate în „afara ariei", dar unde era vorba despre interesele membrilor. NATO s-a transformat într-un soi de forță de intervenție pentru probleme în locuri ca Balcani, Afganistan și părți ale Orientului Mijlociu și Africii. Extinzându-și aria de influență, NATO a încetat să mai fie întru totul o alianță tradițională, construită în jurul unei preocupări comune legate de securitate și a devenit o alăturare a unor țări cu gândire similară, care iau decizii despre acțiuni comune, analizând fiecare caz în parte. Participarea la astfel de acțiuni tinde să fie voluntară din partea țărilor implicate.

NATO a devenit și o organizație care urmărește consolidarea și ancorarea țărilor nou-eliberate (și, în cazul Germaniei, a celor nou-unificate). Republica Cehă, Ungaria și Polonia au aderat în 1999, motivate în bună măsură de speranța că NATO va oferi o asigurare împotriva posibilității ca Rusia să se reafirme și să-și reia tradiția presiunilor exercitate asupra vecinilor.

Disconfortul Rusiei, în același timp, legat de acest proces era din ce în ce mai mare. Rusia și NATO s-au aflat de părți opuse în ceea ce privește criza deschisă de Iugoslavia; NATO a oferit sprijin politic și militar pentru asalturile aeriene din Serbia, în timpul războiului din Kosovo, un gest la care Rusia (simpatetică cu Serbia din motive politice, istorice, religioase și culturale) s-a opus. În al doilea rând, mulți vecini ai Rusiei se alăturau alianței, una pe care Moscova o privea de multă vreme cu suspiciune. Vladimir Putin, care deja simțea umilința Războiului Rece ce luase sfârșit și a destrămării Uniunii Sovietice, vedea lărgirea NATO ca pe o insultă și amenințare, la fel ca mulți compatrioți ai lui. Nu avem cum să știm dacă

traiectoria relațiilor cu Rusia ar fi fost mai bună în situația în care nu ar fi existat această expansiune a NATO, după cum nu avem cum să știm dacă traiectoria stabilității și securității europene ar fi fost mai rea fără ea. Strict din punctul meu de vedere (unul care este minoritar în lumea politicii externe a Statelor Unite), extinderea NATO a fost o eroare și îngrijorările legate de securitate ale statelor din Europa de Est puteau fi abordate prin alte mijloace decât aducerea lor în NATO. Cu siguranță, se va mai vorbi despre asta în deceniile următoare; am ajuns unde am ajuns și nu există cale de întoarcere. Ceea ce totuși știm este că Rusia sub Putin a pierdut constant și sigur orice interes de a se alătura ordinii liberale a lumii care a fost susținută de Statele Unite. Rusia lui Putin, în schimb, caută să o submineze.

Falia în relațiile dintre Rusia, mare parte a Europei și Statele Unite s-a lărgit în 2008, în urma deciziei Rusiei de a interveni în Georgia, o fostă republică sovietică ce a devenit o țară independentă, oferind bani și arme și, în cele din urmă, trimițând trupe care să lupte în numele grupărilor separatiste. Ucraina, cu toate acestea, a fost subiectul celui mai puternic diferend între Rusia lui Putin și criticii vestici ai acesteia. Ucraina a fost o republică a vechii Uniuni Sovietice care a devenit independentă în 1991. Posibilitatea unor legături strânse între UE și Ucraina a avut darul de a neliniști Rusia, influența Rusiei asupra Ucrainei fiind tot mai slabă, și asta ar fi putut pava drumul Ucrainei spre intrarea în NATO. La finele lui 2013, lucrurile au dat în clocot când sute de mii de protestatari ucraineni au ieșit pe străzile capitalei, Kiev, l-au demis pe președintele pro-rus după ce acesta a dat înapoi de la strângerea relațiilor cu UE. Spectacolul unui președinte autoritar demis de protestatarii care favorizau aderarea țării lor la EU, NATO sau amândouă, a fost, din motive evidente, prea mult pentru Putin.

Confruntările nu au întârziat să apară în Crimeea, o regiune a Ucrainei cu o etnie majoritară rusă care a făcut parte din

Republica Rusă în fosta Uniune Sovietică; Crimeea a devenit parte a Republicii Ucraina abia în 1954. Luptele au escaladat rapid când localnicii de etnie rusă au câștigat controlul asupra regiunii, înarmați cu echipamente furnizate de ruși și susținuți de soldați ruși. În câteva săptămâni, Rusia a anexat Crimeea, în urma unui referendum care a trecut cu o majoritate zdrobitoare a populației Crimeei. Reacția Statelor Unite și a unei bune părți a Europei a fost să denunțe referendumul ca o înșelătorie, implementat, așa cum a fost, într-o zonă controlată în mare parte de rebelii susținuți de ruși. Desigur, un răspuns militar a fost eliminat rapid; nu doar că Ucraina nu era membră NATO, dar ar fi fost foarte dificilă și riscantă apărarea teritoriului unei țări slabe, de la granița Rusiei. Ca de obicei însă, sancțiunile economice au devenit instrumentul preferat al politicii externe, unul care reprezenta un pas mult mai serios decât continuarea unei direcții diplomatice nepromițătoare, dar și unul mai puțin costisitor decât o acțiune armată. Problema este că aici, ca și în alte momente, istoria ne arată că sancțiunile modifică în cazuri foarte rare ce anume decide un guvern să facă cu privire la un aspect extrem de important.

Instabilitatea din Ucraina nu s-a limitat în niciun fel la Crimeea. Echipamente și soldați ruși (fără a purta uniforme formale, pentru a-și camufla naționalitatea) au pătruns în estul Ucrainei, o regiune care are graniță comună cu Rusia și unde o minoritate semnificativă a populației este de etnie rusă. Lupte firave între armata ucraineană și milițiile locale sprijinite de Rusia continuă și, până acum, 13 000 de vieți au fost pierdute. Un acord politic și de oprire a focului, numit Acordul de la Minsk, a fost semnat de Rusia, Ucraina, Franța și Germania, la începutul lui 2015, dar acesta nu a fost niciodată implementat integral, fiecare parte dând vina pe cealaltă pentru a nu fi observat una sau mai multe dintre dispozițiile sale.

Toate acestea contează din cauze care transcend importanța Ucrainei, o țară cu patruzeci și cinci de milioane de locuitori. Ceea ce s-a întâmplat a afectat substanțial percepțiile și relațiile

cu Rusia, care este încă puterea militară dominantă între țările cu care se învecinează. De asemenea, acest conflict a reintrodus în Europa dimensiunea militară, despre care mulți observatori au crezut că dispăruse la finalul Războiului Rece. Pentru acțiunile ei, Rusia a plătit un preț politic și economic. A fost eliminată din Grupul celor Opt (G8), care reunea marile puteri, iar Statele Unite au impus sancțiuni severe economiei Rusiei. Dar aceste sancțiuni, împreună cu decizia din 2018 a Statelor Unite de a oferi Ucrainei arme defensive, nu au fost suficiente pentru a împinge Rusia să schimbe o politică ce s-a dovedit, intern, foarte populară. Rusia a intervenit militar și în Siria începând din 2015; spre deosebire de cea din Ucraina, această intervenție a fost la cererea guvernului, cu toate că deseori într-o manieră brutală. Rusia a lucrat pentru a influența atât alegerile prezidențiale din Statele Unite, în 2016, cât și multe campanii electorale din Europa, inclusiv votul legat de Brexit și revendicarea apelor din Ucraina ca proprietate a Rusiei în 2018. Rezultatul este că relațiile dintre Statele Unite și Rusia (și acelea dintre multe țări europene și Rusia) s-au deteriorat abrupt.

PERSPECTIVE

Europa, cum am spus mai devreme, a trecut, într-o clipită, de la cea mai previzibilă și stabilă regiune — una unde istoria părea că se sfârșise cu adevărat (așa cum a fost sugerat în eseul publicat în 1989 de politologul american Francis Fukuyama) — către ceva dramatic diferit. Democrația, posteritatea și pacea, toate, păreau a fi strâns legate. De-acum situația nu mai era la fel. Multe dintre cele despre care s-a presupus că au fost soluționate în fond nu au fost.

Nu există o explicație unică pentru această desfășurare de evenimente. Ceea ce vedem este deopotrivă populism de stânga, rezultat al plafonării salariilor, al creșterii inegalității economice și resentimentul elitelor, și populism de dreapta, alimentat de naționalism, în pline schimbări locale și globale, și

mai ales o opoziție față de imigrație. UE, pe de altă parte, și-a pierdut priza la public și Brexitul nu va face decât să întărească acest declin.

De ce anume acest lucru este important ar trebui să fie evident. Europa reprezintă în continuare un sfert din economia lumii. Cuprinde cea mai vastă constelație de țări democratice, iar o parte dintre ele sunt dispuse să facă lumea un loc mai bun. Ultimul secol a demonstrat care este costul pe care îl presupune destabilizarea ordinii pe continent. Traiectoria Europei în secolul XXI, care părea să se îndrepte spre pace și prosperitate, este acum mai puțin clară.

ASIA DE EST ȘI PACIFICUL

Asia de Est și Pacificul („Asia", în continuare, aici) reprezintă un studiu contrastant. Cele treizeci și una de țări acoperă toată panoplia, de la China, cea mai populată țară a lumii (până când va fi detronată de India), cu aproape 1,4 miliarde de locuitori, la Nauru, o țară insulară cu 13 000 de locuitori. China are a doua cea mai mare economie a lumii, care se ridică la circa 13 trilioane de dolari anual (de mai mult de 11 ori mai mare decât în 2000), în vreme ce Nauru ajunge la puțin peste 100 de milioane de dolari. Regiunea, teatru de război în al Doilea Război Mondial, ca și în Războiul Coreean și cel din Vietnam, a fost relativ pașnică și stabilă în ultimele patru decenii și tinde să rămână astfel. În același timp, este casa multor țări cu o armată în creștere, cu multiple dispute teritoriale și animozități puternice care vin din trecut.

Sistemele politice sunt diverse: Japonia, Republica Coreea (Coreea de Sud), Taiwan, Australia și Noua Zeelandă sunt, toate, democrații puternice, în vreme ce China păstrează un regim autoritar și Coreea de Nord (formal Republica Populară Democrată Coreeană) este guvernată de ceea ce este considerat regimul guvernamental cel mai închis și autoritar din lume. Între ele mai sunt și alte țări: Filipine, o democrație care alunecă spre autoritarism, Thailanda, cândva o democrație, este azi guvernată de armată, și Myanmar (Birmania), cu vădite progrese recente spre democrație, dar stagnând.

Războaiele au fost rare între țările din Asia — în 1962, războiul Sino-Indian și, în 1979, conflictul dintre China și Vietnam sunt singurele excepții —, ca și cele cu restul lumii. Acest lucru este remarcabil pentru că această regiune este, mai mult decât oricare alta, căminul unor dispute teritoriale. Nici instabilitățile în interiorul țărilor nu sunt ceva frecvent, în mare parte datorită identităților naționale foarte puternice. Multe țări tind să fie omogene din punct de vedere etnic.

Performanța economică a regiunii s-a îmbunătățit în mod stabil și a devenit o putere producătoare care reprezintă puțin sub o treime din veniturile globale. Există câteva instituții politice și economice regionale, în principal Asociația Națiunilor din Asia de Sud-Est (ASEAN) și Cooperarea economică Asia-Pacific (APEC), grup care oferă celor douăzeci și unu de membri un forum unde se discută modalitățile de promovare a comerțului.

Regiunea este alcătuită, în principal, din Asia de Est (China, Japonia, cele două Coree și Taiwan); Asia de Sud-Est

(unsprezece țări, printre care Indonezia, Malaezia, Filipine, Singapore, Thailanda și Vietnam — care, împreună, au o populație aproape dublă față de cea a Statelor Unite și un PIB total egal cu cel al Franței, Marii Britanii – și India); Australia, Noua Zeelandă și națiunile mici din insulele Pacificului. Politica, economia și securitatea regiunii sunt însă influențate puternic de alte țări care au graniță comună cu Asia, Pacific sau ambele, inclusiv Statele Unite, Rusia și India. Asia, mai mult decât oricare altă regiune, este cea unde cele mai mari puteri ale acestei epoci intră în contact direct una cu alta.

ISTORIA

După tumultul secolului XX, succesul prezent al Asiei nu a fost defel inevitabil. O bună parte a regiunii a suferit profund de pe urma ocupației japoneze de dinaintea și din timpul celui de-al Doilea Război Mondial. În ce privește Japonia, până la jumătatea lui august 1945, era o țară înfrântă și ocupată. După al Doilea Război Mondial, China s-a trezit în plin război civil între naționaliști — care erau anticomuniști și autoritari din punct de vedere politic, favorizând politicile economice care serveau unei elite deja bogate —, conduși de Chiang Kai-shek, și comuniști — represivi din punct de vedere politic și opunându-se proprietății private —, conduși de Mao Zedong. Conflictul va continua vreme de mulți ani, la capătul cărora comuniștii vor ieși învingători și vor prelua controlul Chinei continentale. Naționaliștii s-au retras pe insula Formosa, astăzi cunoscută sub numele de Taiwan.

Regiunea a fost și unul dintre primele teritorii ale Războiului Rece. La finele celui de-al Doilea Război Mondial, peninsula Coreea a fost împărțită, oarecum arbitrar, pe paralela 38. Coreea de Nord, susținută de Uniunea Sovietică și de China, a invadat Coreea de Sud, în iunie 1950, și a dominat repede aproape întreaga țară. Statele Unite, acționând cu sprijinul nou createi ONU (rezoluția a putut trece prin consiliul de securitate

pentru că Uniunea Sovietică boicota ONU în semn de protest față de ocuparea scaunului Chinei de către Republica China — Taiwan) și al altor țări care i s-au alăturat, au operat o curajoasă debarcare pe insula Incheon, obținând un momentum strategic și, în numai câteva luni, eliberând teritoriul aflat la sud de paralela 38.

Președintele Harry Truman și Douglas MacArthur, generalul aflat la comandă, au luat decizia de a încerca să unifice peninsula prin forță. Mergând spre nord, către frontiera dintre Coreea de Nord și China, au fost întâmpinați de „voluntari" chinezi, care erau de fapt soldați, și au fost forțați să se retragă. După trei ani de lupte intense, lucrurile au revenit la cum erau înainte de război, cu peninsula divizată în două țări, de-a lungul paralelei 38. Costurile economice ale războiului au fost uriașe, ajungând la sute de miliarde de dolari. Costurile umane au fost și mai mari: 37 000 de soldați americani au fost uciși și 3,5 milioane de coreeni au fost fie uciși, fie răniți. Un tratat de pace formal nu a fost semnat niciodată — în locul său a existat un armistițiu valabil și azi —, iar cele două țări au rămas de atunci într-o expectativă neplăcută și înarmată din plin. Soldați americani au fost staționați în Coreea de Sud de la sfârșitul războiului și aproape 30 000 sunt acolo și astăzi, cu scopul de a împiedica Coreea de Nord să încerce o unificare prin forță a peninsulei.

Asia a experimentat multe alte conflicte, niciunul mai costisitor și mai îndelungat decât cel din Vietnam. Vietnamul, înainte de al Doilea Război Mondial, a fost colonie franceză, dar în timpul războiului a fost ocupat de Japonia. După înfrângerea japoneză, Franța a încercat să reia controlul. Ceea ce a urmat a fost un război de independență, câștigat în cele din urmă de Viet Minh (mișcarea naționalistă vietnameză), condusă de Ho Și Min. La Conferința de Pace de la Geneva, care a urmat înfrângerii garnizoanei franceze de la Dien Bien Phu în 1954, considerente legate de Războiul Rece au devenit mai importante decât cele locale și țara a fost împărțită între un

nord comunist și un sud necomunist. Statele Unite au considerat critică supraviețuirea Vietnamului de Sud, de teamă că, dacă țara se va unifica sub Vietnamul de Nord comunist, alte țări din regiune vor suporta aceeași soartă, ca un șir de piese de domino.

Ceea ce a urmat în prima parte a anilor '60 a fost începutul unui deceniu de război, unul care avea simultan trăsăturile unui război civil, în sud (între forțele guvernamentale ale Vietnamului de Sud, susținute de Statele Unite și forțele de gherilă comuniste, cunoscute ca Viet Cong, susținute de Vietnamul de Nord, Uniunea Sovietică și China) și un război mai tradițional, care implica trupele nord-vietnameze (susținute și ele de Uniunea Sovietică și de China) și forțele Statelor Unite. Implicarea americană a constat și în ajutoare masive militare și economice în sud, consiliere militară și, în cele din urmă, forțe de luptă americane care au ajuns la 550 000 de soldați. Statele Unite au condus și atacuri aeriene asupra unor ținte din Vietnamul de Nord și rute din țări învecinate folosite pentru a furniza provizii luptătorilor din Viet Cong în sud.

Costul economic și uman ridicat al războiului, natura coruptă și deseori autoritară a regimului sud-vietnamez și șansele mici de succes au făcut ca războiul să fie extrem de nepopular în America, declanșând o vastă opoziție în toată țara. Pentru mulți din generația mea a fost o chestiune definitorie. Prima mea implicare în politică a fost o călătorie, în mai 1970, din Oberlin, Ohio (unde urmam facultatea), pentru un marș de protest împotriva războiului care avea loc la Washington, împreună cu alte sute de mii, asta după ce patru studenți au fost uciși la Kent State University, în urma demonstrațiilor care se opuneau bombardării Cambodgiei de către Statele Unite și extinderii efortului de război.

Statele Unite, sub conducerea lui Richard Nixon și a lui Henry Kissinger, consilierul lui pe probleme de securitate națională, au făcut apel la diplomație și diplomați

nord-vietnamezi și americani s-au întâlnit pentru a negocia sfârșitul conflictului. Acordurile de pace de la Paris care au urmat au fost semnate în ianuarie 1973. Acordurile nu au pus capăt conflictelor, ci mai degrabă au oferit Statelor Unite o modalitate decentă de a ieși din conflict. Până în 1975, ca urmare a tăierii finanțării acordate Vietnamului de Sud votate în Congres, guvernul din Vietnamul de Sud s-a prăbușit și țara a fost rapid unificată sub guvernul comunist din nord.

La fel ca în Coreea, costurile de război au fost teribile oricum le-am măsura. 58 000 de soldați americani și-au pierdut viața; la fel, mai mult de un milion de combatanți vietnamezi și civili. Costul economic este imposibil de calculat, dar ajunge la aproape un trilion de dolari (dacă folosim valoarea curentă a dolarului). Totuși, nu putem să nu vedem ironia: decenii mai târziu, Statele Unite ale Americii și un Vietnam unit, care este condus în continuare de Partidul Comunist, au o relație din ce în ce mai apropiată, o reflecție a faptului că Vietnamul începe să tindă către o economie mai orientată spre piață și are aceleași îngrijorări cu privire la intențiile Chinei.

CREȘTEREA ECONOMICĂ – TIGRI ASIATICI

PIB-ul real per capita real – în 2011, dolari americani

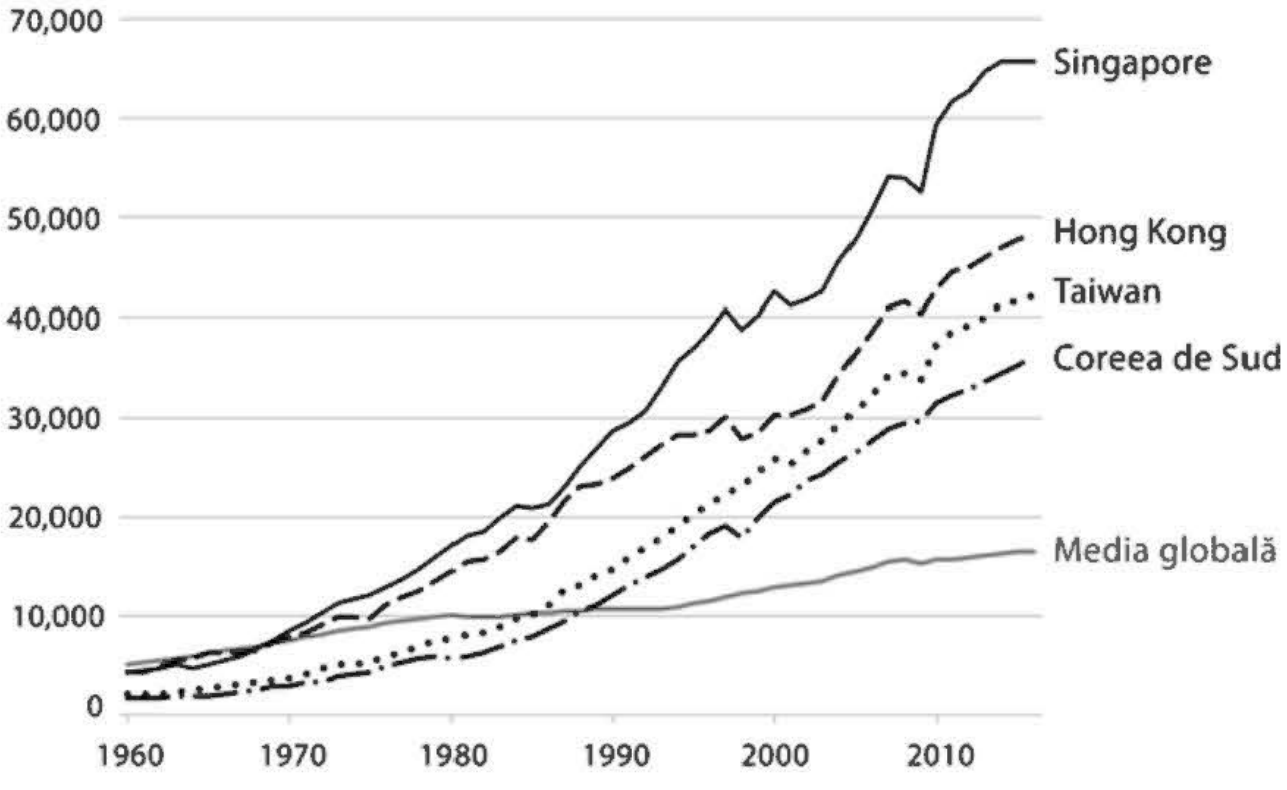

Sursă: Maddison Project Database, versiunea 2018. Bolt, Jutta, Robert Inklaar, Herman de Jong și Jan Luiten van Zanden (2018), „Rebasing 'Maddison': New Income Comparisons and the Shape of Long-Run Economic Development", Maddison Project Working paper 10.

MIRACOLUL ECONOMIC ASIATIC

Chiar și cu aceste două conflicte și altele mai mici, ceea ce s-a întâmplat în Asia de la al Doilea Război Mondial încoace intră în categoria miracolului. Speranța de viață în regiune a crescut de la patruzeci și opt de ani în 1960 la șaptezeci și cinci, jumătate de secol mai târziu. Democrații puternice s-au înrădăcinat în Japonia, Coreea de Sud și Taiwan. Totuși, cel mai mare miracol a fost cel economic. Multe dintre țările din regiune au experimentat niveluri ridicate de creștere economică, pe perioade lungi. Cei patru „Tigri asiatici" — Hong Kong, Singapore, Coreea de Sud și Taiwan — au experimentat creșteri medii economice mai mari de șase procente de la începutul anilor '60 până la finele anilor '90, o creștere mult mai mare decât media. În regiunea luată ca întreg, produsul intern brut (PIB-ul) *per capita* (în dolari, la valoarea din 2010) a crescut de la 1 300 de dolari în 1960 la 10 000 de dolari în 2018.

Există multe motive pentru acest succes economic și există, evident, diferențe care țin de ce s-a întâmplat în fiecare țară în parte. Cu toate acestea, ceea ce a tins să fie comun a fost stabilitatea politică, o cultură a muncii și investițiile în educație. Toate acestea au fost completate de ordinea externă care promova comerțul liber și care, pentru ultima jumătate de secol, a reușit să evite conflictele.

Contribuția Statelor Unite la această explozie economică merită menționată. Miracolul asiatic se datorează și implicării americane. Ajutorul Statelor Unite și al Aliaților, după al Doilea Război Mondial, a fost semnificativ și a contribuit la cimentarea condițiilor care au favorizat viitorul succes economic. Sistemul de alianțe al Statelor Unite, care include Australia, Japonia, Filipine, Coreea de Sud și Thailanda, a preîntâmpinat un alt război în peninsula Coreea, ca și uzul de forță al Chinei împotriva Taiwanului, a descurajat proliferarea armelor nucleare și a ajutat la formarea unor profesioniști militari pregătiți să accepte primatul civililor. Sprijinirea comerțului

liber și deschiderea Statelor Unite către produse străine au oferit un mecanism de dezvoltare centrat pe export și pe creștere pentru multe țări, permițându-le astfel să crească semnificativ standardul de viață al cetățenilor. Sprijinirea democrației și a drepturilor omului de către Statele Unite — și presiunile pe care le-au făcut asupra aliaților de a implementa reforme politice și de a-și deschide societățile — au contribuit la evoluția multor societăți.

Câteva dintre țările regiunii merită menționate aici. Japonia, în primul rând, măcar pentru faptul că a fost prima poveste de succes a regiunii. În numai două generații, Japonia a evoluat de la o țară imperialistă militară înfrântă la o democrație funcțională, trecând, în cele din urmă, de lunga dominație a unui singur partid. A devenit o putere producătoare, pentru mult timp cea de-a doua economie a lumii, iar acum a ajuns cea de-a treia. Japonia a evoluat spre o constituție care limitează rolul armatei în societate. În mod asemănător, Coreea de Sud a evoluat de la un sistem autoritar spre o democrație adevărată. Economia ei este acum a zecea cea mai mare din lume.

China a urmat o cale fundamental diferită, dar cu rezultate la fel de extraordinare. Au trecut mai bine de șaptezeci de ani de când comuniștii chinezi au dobândit controlul și, la vremea aceea, veniturile țării din economie au crescut de la sub 100 de milioane de dolari la peste 13 trilioane de dolari. Sub Mao Zedong, economia Chinei a fost una dintre cele mai ciudate, țara trecând prin cea mai cumplită foamete generată de om din istoria modernă, Marele salt înainte, din perioada 1958-1962. Acesta a constat în cel mai controlat, defectuos și de nerealizat efort de a interzice proprietatea privată asupra fermelor și colectivizarea agriculturii chineze, care a declanșat o foamete extinsă și a dus la moartea a aproximativ cincizeci și cinci de milioane de oameni. Revoluția culturală (1966-1976), un efort de a curăța societatea chineză de multe dintre valorile sale tradiționale, a urmat Marelui salt înainte și a avut ca efect distrugerea a numeroase vieți, a unui spectru vast al economiei

și societății, căci a forțat zeci de milioane de oameni să își părăsească serviciile și casele din oraș, să sufere o pierdere completă a libertății economice și politice și să experimenteze viața rurală dură. Abia după ce Deng Xiaoping a preluat puterea la sfârșitul anilor '70, la moartea lui Mao, mici reforme de piață, care puteau aduce China pe drumul cel bun, au început să fie implementate. Ca rezultat al acestor schimbări, milioane de cetățeni au fost scoși din sărăcie.

GEOPOLITICA

Niciunul dintre aspectele de mai sus nu vrea să sugereze că Asia este lipsită de provocări. Cele mai evidente sunt cele de ordin geopolitic, iar între ele ascensiunea Chinei este cel mai pronunțat. China este atât de mare, bogată (dintr-o perspectivă agregată) și puternică încât, se poate spune, oricărei alte țări i-ar fi greu să se descurce de una singură cu ea. China este partenerul principal de schimb pentru mulți dintre vecinii ei, inclusiv Japonia, Coreea de Sud și Australia, care se întâmplă să fie aliată a Statelor Unite. Problema acestor țări este cum să echilibreze aceste două relații și, când vine vorba despre securitate, întrebarea este până unde să se bazeze pe Statele Unite, să devină autosuficiente sau să se apropie mai mult de China.

Este încă neclar cum își va folosi China puterea și cum vor reacționa celelalte țări. China acționează unilateral și destul de asertiv pentru a-și întări puterea militară în sudul mării Chinei, în numele pretențiilor teritoriale pe care mulți dintre vecinii ei și le dispută, iar anumite țări (cum ar fi Statele Unite) văd asta ca pe o amenințare la adresa capacității lor de a-și muta propriile forțe militare în și din regiune. China folosește și puterea sa militară, prin inițiativa de dezvoltare „Belt on Roads", care oferă împrumuturi către țări din regiune pentru a finanța ample proiecte de infrastructură, pentru a-și întări influența și accesul.

Există și alte dispute în regiune care trebuie menționate. Rusia și Japonia încă trebuie să semneze o încetare formală a celui de-al Doilea Război Mondial din pricina pretențiilor legate de insulele care formează partea de nord a lanțului insular japonez. Și mai important, Japonia și China nu reușesc să cadă de acord cu privire la cine este îndreptățit să dețină insulele din estul mării Chinei. Nu pot să cadă de acord nici măcar cu privire la numele pe care ar trebui să le poarte: Japonia le cunoaște cu numele de insulele Senkaku, iar China sub cel de Diaoyu. Ceea ce este periculos este că aceste pretenții concurente sunt deopotrivă o reflexie și cauza unor tensiuni mai vaste între două dintre cele mai puternice țări ale regiunii. Dacă Japonia se va implica într-un conflict legat de aceste insule, este de așteptat ca și Statele Unite să o facă; dacă Japonia s-ar îndoi de ajutorul american, își va spori puterea militară și, de ce nu, va dezvolta armament nuclear.

O relație incomodă este și între China și India. Granița de douăzeci și cinci de mii de mile dintre ele este încă nerezolvată și a fost una dintre cauzele majore ale războiului din 1962. Dar tensiunile depășesc disputele legate de frontieră și reflectă o competiție strategică. Unul dintre motivele importante pentru care India a achiziționat arme nucleare a fost faptul că acestea erau deja deținute de China. China este aproape de Pakistan, rivalul de-o viață al Indiei, iar China are interesul de a frâna India astfel încât China să se poată concentra pe zonele sale din sud și est. Dacă toate acestea par a fi o politică clasică bazată pe putere este pentru că lucrurile stau fix așa.

Taiwanul reprezintă o situație separată. De când comuniștii chinezi au câștigat controlul părții continentale în 1949 și naționaliștii au fugit în Taiwan, ambele părți și mulți venetici au susținut că nu există decât o singură China, singura diferență fiind cum anume definim ce este China. Mai puțin de două duzini de țări mențin relațiile diplomatice cu Taiwanul (încă numit formal Republica China), în vreme ce restul lumii fie recunoaște pretențiile Chinei asupra Taiwanului, fie susține că

această chestiune este încă de reglat. Statele Unite ale Americii au rupt relațiile diplomatice formale cu Taiwanul în 1979, dar și-au asumat responsabilități unice legate de insulă, în special de a-i oferi arme defensive și de a-și păstra opțiunea de a-i veni în ajutor (fără a fi însă și obligate să o facă). În același timp, Taiwanul este o entitate autonomă politic și economic și are multe dintre caracteristicile unei țări independente. China continentală dorește unificarea cu Taiwanul și nu de puține ori mesajul ei a fost că forța este una dintre opțiunile pentru unificare. Alte țări rămân neutre cu privire la întrebarea dacă Taiwanul este sau nu parte a Chinei, dar sunt interesate de modul în care o astfel de unificare s-ar petrece. Aceste țări își doresc ca procesul să fie unul pașnic, să fie voluntar și, prin urmare, de pe poziții care să fie acceptabile pentru Taiwan. Întrebarea este dacă o rezolvare pașnică, cu care ambele părți pot fi de acord, este realizabilă sau dacă diferite evenimente — de pildă, Taiwanul și-ar declara independența, sau China continentală ar trece printr-o criză economică ce ar determina guvernul să accelereze procesul de unificare, sau pașii pe care Statele Unite îi fac pentru a crește statutul Taiwanului — ar declanșa o criză care va duce la apelul la forță.

O ultimă sursă posibilă a instabilității geopolitice în regiune este peninsula Coreea. După cum am spus deja, peninsula a fost divizată de-a lungul paralelei 38 încă de la al Doilea Război Mondial. Dincolo de mici incidente, politica de descurajare a agresiunilor a rezistat. Ambele părți sunt bine înarmate și există întotdeauna posibilitatea ca Coreea de Nord să fie tentată să atace, date fiind proximitatea și vulnerabilitatea Seulului, capitala Coreei de Sud. La acestea se adaugă și faptul că în ultimii ani Coreea de Nord a dezvoltat constant armament nuclear și rachete de rază lungă, devenind astfel o amenințare nu doar pentru Coreea de Sud, dar și pentru Japonia și restul lumii, inclusiv pentru Statele Unite. Dacă Statele Unite sunt pregătite să trăiască cu Coreea de Nord, care le poate amenința direct, și să accepte un rezultat negociat prin care Coreea de

Nord agreează să-și limiteze, dar nu și să elimine arsenalul nuclear rămâne o întrebare deschisă. Se mai pune întrebarea și cât este de stabilă de fapt Coreea de Nord; conducerea dinastică a existat mereu și este una dintre cele mai sărace și mai ermetice țări de pe pământ. Și, în cele din urmă, se pune și întrebarea dacă China va permite celor două țări să se reunifice în termeni care favorizează Statele Unite, prin plasarea unui aliat la granița Chinei.

Relația tot mai proastă dintre SUA și China va influența fiecare dintre aceste chestiuni regionale și, în multe situații, le va amplifica. Se poate spune că relația modernă sino-americană este în cea de-a patra ei fază. Prima fază, care a durat de la proclamarea Republicii Populare Chineze din 1949 până la apropierea care s-a produs în timpul mandatului președintelui Richard Nixon, a fost una de ostilitate. Statele Unite ar fi preferat să nu câștige comuniștii lupta de putere care a urmat celui de-al Doilea Război Mondial și, după ce au făcut-o, cele două țări au luptat pe baricade diferite în războiul din Coreea. A doua fază a fost aceea a antipatiei comune față de Uniunea Sovietică, o fază în care Statele Unite și China au lucrat împreună pentru a combate amenințarea sovietică. A fost o relație care s-a construit pe realism: când guvernul chinez a omorât sute, poate chiar mii de protestatari pro-democratici în piața Tiananmen, în 1989, administrația George H.W. Bush a ales să păstreze relația pentru a putea menține presiunea asupra Uniunii Sovietice. Odată cu colapsul Uniunii Sovietice din 1991, relația a intrat în cea de-a treia fază, caracterizată de investiții în creștere, comerț și integrarea Chinei în economia globală. Americanii beneficiau de produse mai ieftine, chinezești, și de acces la piața Chinei, iar China primea capitalul necesar și know-how-ul tehnic, însă americanii s-au desprins de această relație, căci nu și-a atins scopul de a oferi o China mai deschisă, orientată spre piață și cooperantă, însă au și creat un competitor economic. Se poate spune că relația

dintre Statele Unite și China intră acum în cea de-a patra fază — și se caută o motivație. În lipsa unei centrări strategice sau economice, relația devine profund adversă.

Un factor critic în determinarea viitorului regiunii va fi rolul pe care Statele Unite aleg să îl joace în continuare. După cum am spus deja, unul dintre motivele succesului fantastic al regiunii în ultimii șaptezeci de ani este tocmai prezența Statelor Unite. Da, Statele Unite și-au depășit atribuțiile încercând să unifice peninsula Coreea prin forță și, apoi încă o dată, făcând promisiuni Vietnamului, care nu avea de-a face cu interesele lor. Dar prezența militară a Statelor Unite, implicarea lor politică și diplomatică, sprijinirea comerțului și investițiilor și, de asemenea, reputația de partener de încredere au contribuit extrem de mult la succesul regiunii. Întrebarea evidentă este dacă Statele Unite vor mai fi dispuse să joace pe viitor acest rol. Dacă nu, ne putem imagina un viitor în care influența Chinei va crește, Japonia se va reînarma și se vor declanșa conflicte legate de peninsula Coreea și Taiwan sau de una ori mai multe dintre celelalte dispute teritoriale nerezolvate.

PERSPECTIVE

Direcția pe care o vor lua relațiile SUA-China va fi critică pentru viitorul regiunii. Ce îi va determina, mai mult decât orice, traiectoria va fi dacă cele două țări vor putea ajunge la un modus vivendi în sfera economică, în special cu privire la tehnologiile avansate, și în rolul pe care statul chinez îl va avea în economia acesteia. Este puțin probabil ca problemele de natură geopolitică, cum ar fi sudul mării Chinei sau Taiwanul sau diferendele cu privire la felul în care China tratează grupurile minoritare, să capete o rezolvare. Prin urmare, provocarea politicii externe va fi aceea de a gestiona aceste diferende astfel încât ele să nu scape din mână sau să pericliteze cooperarea acolo unde interesele celor două țări se suprapun.

Nu toate provocările pe care le are regiunea sunt însă geopolitice. Una dintre ele este demografică. Regiunea îmbătrânește mai repede decât oricare alta din istorie. Cauzele principale sunt speranța de viață, nivelul mic al imigrației, scăderea fertilității, deseori asociate cu succesul economic. Multe dintre aceste țări (în special Japonia și China) vor avea de înfruntat un viitor unde populația aptă de muncă va fi într-un procent în scădere, aceeași populație fiind în același timp forțată să suporte un număr tot mai mare de vârstnici care se pensionează.

Există și provocări interne, politice și economice, pe care le au de înfruntat mai multe țări. Liderii chinezi se confruntă nu doar cu o populație îmbătrânită și o pondere mult mai mare a numărului de bărbați față de cel al femeilor (toate datorate anilor în care a funcționat limita de un copil pe familie, lucru care i-a determinat pe mulți să opteze pentru băieți), dar și cu corupția generalizată, degradarea mediului și o economie dependentă de accesul la alte piețe. Există o tensiune potențială între dorința Partidului Comunist de a construi o economie modernă și inovativă și aceea de a impune limite stricte libertății individuale. Nu este atât de clar dacă China se poate bucura de beneficiile unei economii deschise, menținând în același timp un sistem politic închis. Întrebarea este dacă guvernul chinez poate menține stabilitatea politică în mijlocul unor rate mai mici de creștere economică și, dacă nu, va face oare apel la o politică externă mai naționalistă pentru a distrage atenția de la frustrările domestice?

O altă întrebare se impune: Poate Asia să continue să fie un miracol modern? Poate susține creșterea economică, stabilitatea politică și pacea? Poate, dar nu este un dat incontestabil, având în vedere schimbările balanței de putere, modernizarea militară continuă, apariția unei Chine mai capabile și asertive, disputele teritoriale nerezolvate, schimbările la nivel social și întrebările legate de ce anume vor fi dispuse Statele Unite să facă pentru a menține stabilitatea în regiune.

ASIA DE SUD

Asia de Sud este alcătuiră din opt țări și are circa 25% din populația lumii, sub 4% din suprafață și aproximativ 4% din economia lumii. Regiunea include India, cea mai populată democrație a lumii, care curând va detrona China de pe poziția celei mai populate țări. Populația totală a Asiei de Sud și cota pe care o reprezintă din populația lumii se estimează că vor crește în următoarele decenii. Regiunea include și trei dintre cele patru țări cu cea mai mare populație musulmană din lume: India, Pakistan și Bangladesh. În realitate, până în 2050, se estimează că India va avea cea mai numeroasă populație musulmană din lume, depășind Indonezia. (Trebuie evidențiat faptul că totuși 80% din populația Indiei este hindusă.)

Majoritatea țărilor din Asia de Sud au fost colonii britanice. Acum ele trăiesc în umbra Indiei și a tensiunilor indo-pakistaneze, care sunt dominante. Legăturile regionale sunt slabe. Organizația locală regională, Asociația de cooperare regională din Asia de Sud, a avut un impact neglijabil, nu s-au ținut summituri constante din pricina disputelor dintre India și Pakistan. Este regiunea care, din punct de vedere economic, este cel mai puțin integrată lumii; comerțul dintre statele regiunii este limitat și reprezintă doar o fracție din comerțul extern al regiunii.

Dacă există un numitor comun, un fir care să capteze esența Asiei de Sud, atunci acela este lupta. Istoria modernă a regiunii a început cu un conflict și războiul a fost de atunci o constantă. Din punct de vedere economic, regiunea este cu mult în urma restului Asiei. Nu avem astfel prea multe motive să credem că viitorul va fi fundamental mai bun sau diferit, pentru că Asia de

Sud va trebui să țină cont de realitatea sau posibilitatea unui război, a schimbărilor climatice și a unei expansiuni a populației care va consuma mica creștere economică.

O excrescență de cinci țări din Asia Centrală (Kazahstan, Kârgâzstan, Tadjikistan, Turkmenistan și Uzbekistan), împreună cu Asia de Sud, formează regiunea cunoscută sub numele de Asia Centrală și de Sud, însă aceste țări sunt mai bine înțelese dacă sunt tratate separat. Istoria lor modernă ne duce înapoi la Uniunea Sovietică, pe când erau republici componente ale acesteia, câștigându-și independența în 1991, la destrămarea Uniunii Sovietice. Între ele sunt diferențe importante, în special între cele bogate în resurse energetice (Kazahstan și Turkmenistan) și cele mai sărace, mai puțin stabile și mai puțin conectate la lume (Kârgâzstan și Tadjikistan). Ce au în comun aceste țări (cu excepția parțială a Uzbekistanului, care introduce un număr de reforme economice și politice) sunt sistemele politice autoritare, un rol vast al statului în economie, corupția considerabilă și legăturile strânse cu Rusia și China.

INDIA ȘI PAKISTAN

Orice discuție legată de Asia de Sud începe și se sfârșește cu India. Pe lângă populația acesteia, care este în creștere, economia Indiei este mare și în ascensiune, în ultimii ani cu o puternică rată de creștere anuală de aproximativ 7%. Economia Indiei este a șaptea cea mai mare din lume și curând va ajunge printre primele cinci, în urma Statelor Unite, Chinei, Japoniei și Germaniei (depășind Franța și Marea Britanie).

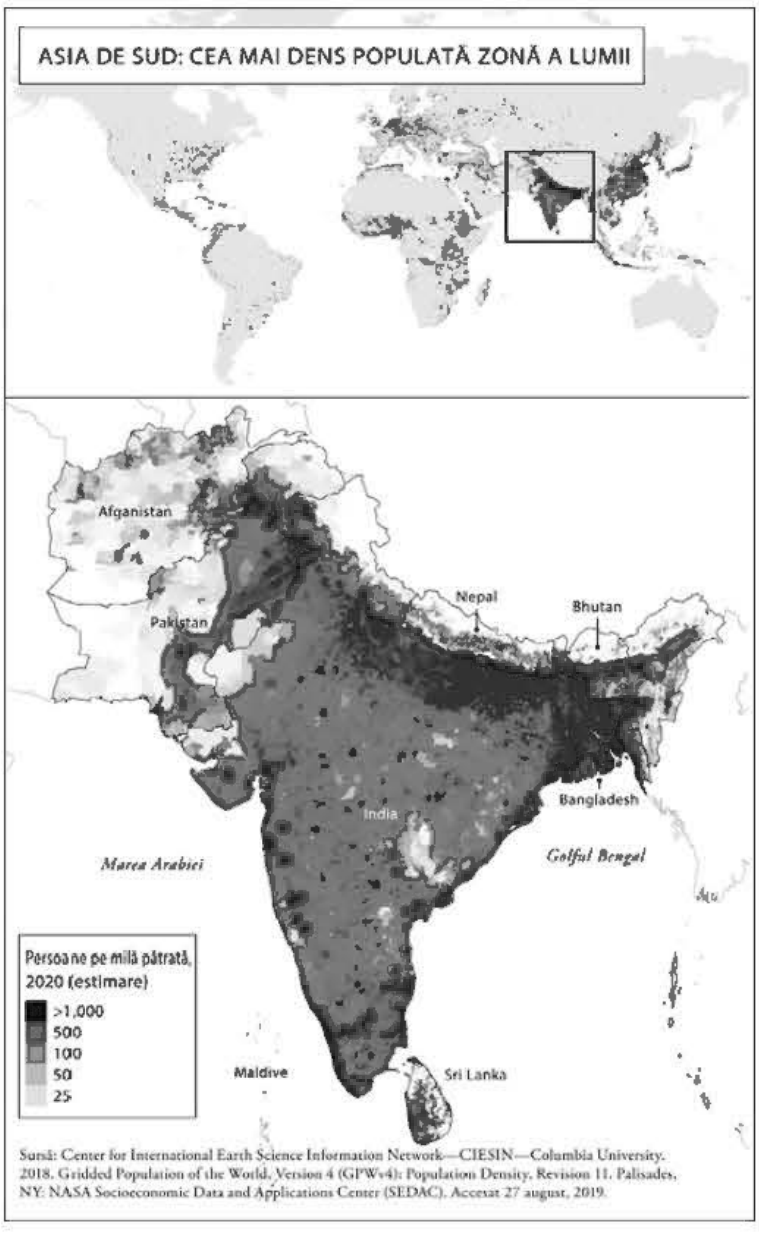

Sursă: Center for International Earth Science Information Network—CIESIN—Columbia University. 2018. Gridded Population of the World, Version 4 (GPWv4): Population Density, Revision 11. Palisades, NY: NASA Socioeconomic Data and Applications Center (SEDAC). Accesat 27 august, 2019.

Lucrurile nu au stat mereu așa; rata anuală de creștere economică era undeva între 3 și 5% (destul de mică pentru o țară în curs de dezvoltare) în primele patru decenii de la independență. Economia Indiei este numai o cincime din cea a Chinei, deși populațiile celor două sunt comparabile și au pornit de la situații similare, cu jumătate de secol în urmă. Dar abia după 1991 și după adoptarea de reforme orientate spre piață, economia Indiei a început să accelereze, la treisprezece ani după ce China adoptase deja reformele orientate spre economia de piață și începuse ascensiunea sa economică. Dar chiar și cu aceste reforme, economia Indiei a continuat să fie ținută în frâu de corupție, de infrastructura defectuoasă și de complexa birocrație politică și legală. Aceste realități au descurajat investițiile străine. Totodată, ceea ce a redus impactul dezvoltării economice a fost populația foarte numeroasă și cu o rată de creștere mare; sporul economic a fost diminuat de creșterea populației. PIB-ul *per capita* al Indiei este de numai 2 000 de dolari, care nu o duce nici măcar în topul 100 al țărilor măsurate după acest indicator.

India a cunoscut și un progres social, alături de cel economic. Speranța de viață s-a dublat de la independența din 1947. Gradul de alfabetizare a crescut de patru ori în aceeași perioadă. În ultimii cincizeci de ani, India a făcut eforturi puternice de a scoate populația din sărăcia extremă în care trăia. Dar, chiar și așa, sărăcia este în continuare generalizată, câteva sute de milioane de indieni sunt analfabeți și inegalitățile sunt izbitoare. Miliardari locuiesc alături de magherniță. India a făcut un efort imens pentru a duce electricitatea în cele mai îndepărtate sate, dar încă aproximativ 200 de milioane de indieni nu au acces curent la aceasta. Jumătate din populația planetei care nu are acces la facilitățile igienice de bază și la toalete se află în India. Sistemul de caste — stratificarea hindușilor în niveluri sociale care țin de naștere — a redus mobilitatea socială și economică și continuă să frâneze India, mai ales în regiunile rurale. Este, astfel, poate mai productiv să

vorbim despre „două Indii“ — una relativ modernă, urbanizată și dominată de o clasă de mijloc, și o alta, mai tradițională, rurală, dominată de sărăcie.

Cu excepția unei scurte perioade de la mijlocul anilor ’70, India a menținut o democrație puternică încă de la dobândirea independenței. Pentru o bună bucată din istoria sa modernă, India a fost condusă de un Congres Național Indian, secular, de centru dreapta, sau Partidul Congresului, ai cărui lideri au fost asociați cu rezistența față de britanici și care au condus țara în deceniile de după obținerea independenței. Cu toate acestea, în acest secol, partidul Bharatiya Janata, unul cu o identitate naționalist-hindusă, a apărut ca o forță politică puternică la nivel național și de stat. O astfel de schimbare de putere este, de regulă, bine-venită, căci este esențială pentru instrumentalizarea democrației; aici, India seamănă cu Japonia și Mexicul, două țări care au fost conduse, decenii la rând, de un singur partid și care au evoluat asemănător spre pluralismul politic.

Pakistan, al cărui nume este un acronim derivat din părțile componente ale țării, nu a avut o traiectorie economică sau politică la fel de bună precum cea a Indiei. Economia sa abia dacă ajunge la o zecime din cea a Indiei, iar PIB-ul *per capita* de 1500 de dolari o așază printre ultimele 25% dintre țări. Politic, Pakistanul a fost și rămâne o democrație doar cu numele. Puterea reală este deținută de armată și de serviciile de informații. Politicienii aleși, alții decât cei care sunt ofițeri retrași din armată, exercită o foarte mică autoritate.

Bangladesh este de multe ori o țară trecută cu vederea, deși nu ar trebui să fie așa. Este o țară mult mai importantă decât Pakistanul în ceea ce privește comerțul global. A doua țară după China când vine vorba despre exporturi (vestimentare); comerțul Statelor Unite cu Bangladeshul este mai mare decât cel cu Pakistanul. Bangladeshul este bine inserat în lanțul de producție al companiilor europene, dar și în cel al multor branduri și retaileri americani.

De asemenea, Bangladeshul a reușit să aducă discret îmbunătățiri semnificative în ceea ce privește dezvoltarea umană a cetățenilor țării. Măsurile sale sunt mai bune decât cele ale Indiei și Pakistanului. Și-a rezolvat disputa frontalieră cu India, a luat o poziție fermă legată de terorism și este căminul a aproape un milion de refugiați rohingya fugiți din Myanmar (Birmania). Dintre aspectele mai puțin pozitive trebuie menționat că Bangladeshul a suferit de pe urma unui regim disfuncțional, uneori autoritar, dar democrația sa pare să se întărească. Densitatea mare a populației este o altă problemă — având echivalentul a jumătate din populația Statelor Unite, pe o arie mai mică decât Wisconsinul. Țara este, de asemenea, kilometrul zero al unei crize a refugiaților climatici, dat fiind că ariile cu cea mai densă populație se află pe coastă, la nivelul oceanului.

ISTORIA

Istoria modernă a regiunii își are rădăcinile în Imperiul Britanic. India, care includea ceea ce azi numim Pakistan și Bangladesh, era perla coroanei. Dar cel de-al Doilea Război Mondial i-a lăsat pe britanici secătuiți și asta, împreună cu anvergura pe care o căpăta naționalismul în India, o dorință puternică de a se autoguverna și o mișcare eficace, non-violentă, condusă de Mahatma Gandhi, a dus la sfârșitul perioadei coloniale. Ca în alte părți unde această perioadă s-a încheiat, au urmat violențe. Mulți musulmani indieni, conduși de Mohemmed Ali Jinnah, au încercat să-și dobândească independența nu doar față de Marea Britanie, ci și față de India. Gandhi și Congresul Național Indian vedeau India nu ca pe o țară hindusă, ci ca pe o societate democratică, seculară și, la început, au rezistat scindării. Dar după multe lupte și violențe între hinduși și musulmani, care au costat viața a un milion de

oameni și au dus la crearea a douăzeci de milioane de refugiați, Pakistanul și-a văzut dorința împlinită și și-a obținut independența ca țară.

Dar nașterea și separarea a două foste colonii nu reprezintă un factor de stabilitate. Mulți indieni, văzându-se ca o democrație seculară și tolerantă, nu au acceptat niciodată nevoia unei țări separate strict pe criterii religioase; mulți pakistanezi nu au reușit să aibă încredere în vecinul lor mai mare. Dincolo de toate acestea, India și Pakistan au avut neînțelegeri legate de frontiere, în special cele din Jammu și Caşmir, regiuni majoritar musulmane (deseori ne referim la ambele cu numele Caşmir), de la granița indo-pakistaneză. Pakistanul a avut provocări suplimentare, căci se compunea din două părți diferite — Pakistanul de Est și Pakistanul de Vest — separate de teritoriul Indiei.

La fel ca în cazul Orientului Mijlociu și al disputelor israeliano-arabe și israeliano-palestiniene, este posibil să vorbim despre istoria modernă a regiunii ca despre o succesiune de războaie — 1947, 1965, 1971 și 1999 — și de periodice războaie posibile. Caşmirul a fost centrul multora, deși conflictul din 1971 a fost declanșat de represiunea din Pakistanul de Est, care s-a soldat cu un mare influx de refugiați în India. Această presiune demografică a dus la o intervenție militară a Indiei cu scopul de a opri fluxul de refugiați și de a separa permanent Pakistanul de Est de cel de Vest, acesta din urmă devenind Bangladesh, o țară de sine stătătoare. Cea mai recentă criză a fost legată de diferende privitoare la Caşmir sau de reacția Indiei la sprijinul pe care Pakistanul l-a oferit terorismului de pe teritoriul Indiei.

Asia de Sud a fost și unul dintre teritoriile de desfășurare a competiției Războiului Rece. Statele Unite au sperat că India va deveni un model al dezvoltării non-comuniste și o alternativă la China. India a fost una dintre cele mai mari destinatare ale ajutorului american. India însă nu a fost interesată să fie doar imaginea de promovare a strategiilor de dezvoltare americane și

a adoptat o poziție de nealiniere, aderând la o alianță atât cu Vestul, cât și cu blocul sovietic, deși în practică a fost mai apropiată de Uniunea Sovietică. Aplecarea Indiei spre Uniunea Sovietică a reflectat rolul amplu al guvernului indian în dezvoltarea țării și lipsa de încredere în Pakistan și în relația strânsă dintre America și Pakistan. Ironic, relația Statelor Unite cu Pakistanul, deși uneori prea mult pentru India, a fost rareori suficientă pentru Pakistan, care privea cu suspiciune Statele Unite, având în vedere poziția acestora, care nu era nici pe departe una de susținere necondiționată.

GEOPOLITICA

Armamentul nuclear pe care ambele țări l-au dezvoltat a transformat conflictul indo-pakistanez într-unul mult mai semnificativ. India și Pakistan sunt acum două dintre cele nouă țări din lume care dețin arme nucleare. În 1974, India a testat prima dată un dispozitiv nuclear, parțial ca răspuns la dezvoltarea de armament nuclear din China. India și China au trecut printr-un scurt război în 1962, război pe care China l-a câștigat cu ușurință, iar cele două țări continuă să se vadă de pe poziții agresive. Granița dintre ele rămâne în continuare subiect de dispută, în ciuda negocierilor repetate. Dar indiferent care va fi fost motivul Indiei pentru dezvoltarea unui program nuclear, Pakistanul i-a urmat exemplul, atât pentru a contracara amenințarea Indiei, cât și pentru a compensa instabilitatea sa în a face față forțelor convenționale ale Indiei.

Fricțiunii indo-pakistaneze i se adaugă un nou strat de îngrijorare din cauza existenței armelor nucleare, tocmai pentru că una dintre ele (cel mai probabil Pakistanul, ținând cont de inferioritatea armatei convenționale, a dezvoltării de arme nucleare tactice, de refuzul de a elimina posibilitatea de a fi prima care folosește armament nuclear) ar putea fi tentată chiar să le folosească. Pakistanul este țara considerată a avea creșterea cea mai rapidă a arsenalului nuclear. Mai multe crize

au dus la război și există posibilitatea ca armele nucleare să fie folosite într-un război care s-ar declanșa din resentimente istorice, din disputa asupra Caşmirului (care s-a intensificat în 2019, în urma deciziei Indiei de a revoca mult din autonomia sa) sau din faptul că Pakistanul găzduiește teroriști care vizează India. Există și temerea că Pakistanul va pierde controlul asupra uneia sau a mai multor arme nucleare sau a materialului nuclear, din cauza instabilității politice şi a loialităților divizate a unora dintre membrii armatei, bănuiți a fi simpatizanți ai grupărilor radicale islamice şi teroriste. Pakistanul prezintă și un risc demonstrat de proliferare, căci principalul arhitect al programului nuclear, A.Q. Khan, a vândut informații despre armele nucleare Coreei de Nord și Iranului.

AFGANISTAN

Afganistanul are și el plăci de presiune geopolitică. Deși nu a fost colonie britanică în sens formal, a fost un loc al influenței britanice și, pe parcursul secolului al XIX-lea, terenul de competiție între Marea Britanie și Rusia. Mai multe războaie s-au purtat în secolul al XIX-lea între soldații britanici (și indieni) și trupele afgane loiale emirului, căci britanicii își doreau să modeleze politica locală. În 1919, Afganistanul și-a declarat independența.

Două episoade formatoare din era modernă a Afganistanului sunt detronarea monarhiei în 1973 și campania militară a Uniunii Sovietice din 1979, când aceasta a intervenit în numele unui guvern secular de stânga care venise la putere cu un an înainte, printr-o lovitură de stat. Decizia sovietică de a mobiliza trupe împotriva unei gherile islamice radicale s-a dovedit foarte costisitoare; sacrificiile militare și financiare sovietice împreună cu lipsa de popularitate a efortului de război acasă au contribuit la demiterea guvernului comunist și la dezmembrarea din 1991 a Uniunii Sovietice.

Statele Unite au avut și ele rolul lor în războiul sovieto-afgan, unul care, la rândul său, se va dovedi o politică costisitoare pe termen lung — pentru americani, de data asta. Statele Unite,

împreună cu Pakistanul, au trimis arme și bani rezistenței afgane, așa-numiții mujahedini, care se luptau cu Uniunea Sovietică. A fost un exemplu de manual de acțiune sub acoperire; Statele Unite ofereau arme și informații într-o manieră care să disimuleze implicarea lor și să limiteze rolul său direct. Mulți dintre acești „luptători pentru libertate", sprijiniți de Statele Unite, au ajuns să îmbrățișeze o viziune radicală a islamului. Înfrângerea sovieticilor a dus nu la dispersia lor, ci mai curând la un efort susținut de a prelua și a reface Afganistanul după imaginea lor radicală.

Ultimele trupe sovietice au părăsit Afganistanul în februarie 1989. Regimul sprijinit de sovietici a reușit să mai rămână câțiva ani la putere, dar în cele din urmă a cedat în fața unei alianțe a triburilor afgane afiliate Statelor Unite. S-a dovedit că aceste triburi nu au putut lucra împreună și, în 1996, după câțiva ani de război civil, au fost înfrânte de talibani, „studenți" în pashto (limba dominantă din sudul Afganistanului). Talibanii au fost și sunt fundamentaliști sunniți care aderă la o versiune extrem ortodoxă a islamului și cred că societatea trebuie organizată în acord cu interpretarea literală a Shariei, sistemul legislativ al islamului. Aceste concepții sunt incompatibile cu drepturile omului, cu egalitatea de gen sau cu democrația. Talibanii au oferit un loc sigur teroriștilor, iar asta i-a plasat în conflict cu toată lumea.

Mulți ani mai târziu, la 11 septembrie 2001, teroriști afiliați cu gruparea teroristă al-Qaeda („baza", literal — o rețea de fundamentaliști sunniți, animați de un credo antimodernist și antivestic, *credo* care și-a găsit sanctuar în Afganistan) au deturnat patru avioane, două dintre ele lovind ambele turnuri ale World Trade Center și un al treilea Pentagonul. Al patrulea, despre care se credea că se îndrepta spre Casa Albă, s-a prăbușit pe un câmp din Pennsylvania, după ce pasagerii au ripostat. Trei mii de oameni nevinovați și-au pierdut viața. Atunci lucram la Departamentul de Stat, ca șef al Policy Planning Staff sub secretarul de stat Colin Powell. Dar eram și delegatul

Statelor Unite în procesul de pace al Irlandei de Nord și, astfel, eram la Dublin în momentul atacului. Cum toate zborurile spre Statele Unite erau suspendate, mi-am continuat misiunea, care părea dintr-odată ciudată, căci Irlanda de Nord era de regulă asociată cu terorismul. Pe lângă însărcinările mele diplomatice, mi-am făcut timp pentru a-i scrie un mesaj lung secretarului de stat, argumentând, printre altele, că a sosit vremea ca Pakistanul să fie notificat că Statele Unite nu mai au de gând să tolereze faptul că asigură adăpost pentru talibani. Acest lucru s-a și întâmplat, dar, în timp, Statele Unite și-au schimbat punctul de interes și Pakistanul a revenit la vechile practici. Ceea ce a rămas însă au fost vulnerabilitatea americană, puterea teroriștilor din ziua de azi și radicalizarea unui număr semnificativ de tineri arabi care îmbrățișează o viziune a islamului ce i-a făcut dușmani ai Vestului și ai modernității înseși.

Guvernul taliban care a controlat Afganistanul a oferit un cămin grupării teroriste al-Qaeda, care a condus atacurile din 11 septembrie. Administrația de atunci a Statelor Unite, cea a lui George W. Bush, a cerut talibanilor predarea membrilor al-Qaeda care operau în afara Afganistanului și, când aceștia au refuzat, Statele Unite și-au unit forțele cu triburile care au condus Afganistanul după detronarea fostului rege. Această coaliție a reușit să îi îndepărteze pe talibani de la putere în 2002. Președintele Bush mi-a cerut să coordonez politica Statelor Unite legată de viitorul Afganistanului de pe poziția pe care o aveam în Departamentul de Stat. Am reușit să ajutăm afganii să formeze un nou guvern de unitate, dar s-a dovedit incapabil să guverneze întreaga țară sau să pună capăt luptelor.

În următorul deceniu, războiul civil a izbucnit, căci guvernul, sprijinit de forțe ale Statelor Unite și ale altor țări NATO, nu a putut feri țara de luptătorii talibani, care se bucurau în continuare de un sprijin consistent în sud (unde aveau legături etnice și tribale) și de sanctuar în Pakistanul vecin, care se opunea instaurării unui guvern la Kabul, guvern cu strânse

legături cu Statele Unite și India. În anii care au urmat, războiul civil a continuat, cu talibanii preluând gradual controlul unui procent mai mare al acestei țări cu treizeci și cinci de milioane de locuitori, cea mai săracă națiune din această parte a lumii. Este prea devreme să ne pronunțăm ce impact, dacă va fi să existe unul, ar avea tratativele de pace, chiar dacă acestea s-ar finaliza cu un acord.

PERSPECTIVE

Asia de Sud este o regiune importantă și în raport cu China. Statele Unite, Japonia, Australia și Franța construiesc relații mai puternice cu India, în parte pentru a contrabalansa poziția Chinei. India își modernizează armata și are cel de-al patrulea cel mai mare buget militar din lume — se întărește pentru a-și putea proiecta puterea în Oceanul Indian, unde China își mobilizează și ea forțe. China se apropie de Pakistan și își creează breșe investind în Pakistan, Sri Lanka și Maldive, parte a inițiativei *Belt and Roads*, care promovează infrastructura și proiectele de dezvoltare menite să crească influența Chinei peste hotare și să sprijine niveluri ridicate de activitate economică acasă.

Din toate aceste motive, Asia de Sud a fost și rămâne o parte de lume nesigură și inconfortabilă. Cele două cele mai puternice țări din regiune sunt în continuare într-un conflict când cald, când rece legat de arsenalul militar, de o graniță aflată în dispute și de sprijinul pe care Pakistanul îl oferă terorismului. India este o democrație cu o economie relativ bogată, dar este frânată, mai mult decât de orice altceva, de populația foarte mare și în creștere, o populație în care ponderea celor săraci este foarte ridicată. Tratamentul extrem de discriminant al Indiei cu privire la minoritatea musulmană — o chestiune care ridică semne de întrebare cu privire la democrația seculară a țării și la coeziunea socială a acesteia — este un alt nor care întunecă viitorul țării. Pakistanul are, la

rândul său, o populație numeroasă și în continuă creștere, dar și o conducere civilă slabă, aflată la cheremul militarilor. Nu putem să ne așteptăm la o stabilitate de lungă durată a țării și, dacă aceasta va fi clătinată, conflictele regionale și cele frontaliere nu vor întârzia să apară.

Între timp, lupta pentru viitorul Afganistanului continuă. Bangladeshul își are propriile lupte de purtat, unice, căci are de înfruntat realitatea schimbărilor climatice, din cauza inundațiilor din zona de coastă, care ar putea transforma în refugiați milioane de locuitori. Asia de Sud va rămâne, după toate aparențele, o regiune care va continua lupta pentru menținerea păcii și pentru a oferi populației încă în creștere și foarte numeroase condiții decente de trai.

ORIENTUL MIJLOCIU

Orientul Mijlociu a fost, este și, cel mai probabil, va rămâne cea mai tumultoasă dintre regiunile lumii. Istoria sa, de la al Doilea Război Mondial (când cele mai multe țări și-au dobândit independența), este mai curând descrisă de diferite războaie decât orice altceva. Până și cea mai fragmentară listă ar cuprinde războiul din 1956 dintre țările arabe și nou creatul stat Israel, războiul din 1956, în care Israelul, Marea Britanie și Franța s-au aliat împotriva Egiptului, ca reacție la naționalizarea Canalului Suez, 1967, Războiul de Șase Zile și octombrie 1973 — războaie între Israel și vecinii săi arabi, războiul dintre Israel și Liban, care a început în 1982, războiul Iran-Irak din 1908, Războaiele din Golf, 1990-1991, purtate între o coaliție internațională condusă de Statele Unite împotriva Irakului, ca urmare a invadării Kuwaitului și absorbției acestuia, apoi Războiul din Irak, din 2003, inițiat de Statele Unite. Astăzi există numeroase conflicte în interiorul și între țări, unele dintre ele, de mai bine de zece ani, ducând la un cost uman teribil. De asemenea, trebuie ținut cont că există și potențialul mai mult decât real al unui conflict suplimentar.

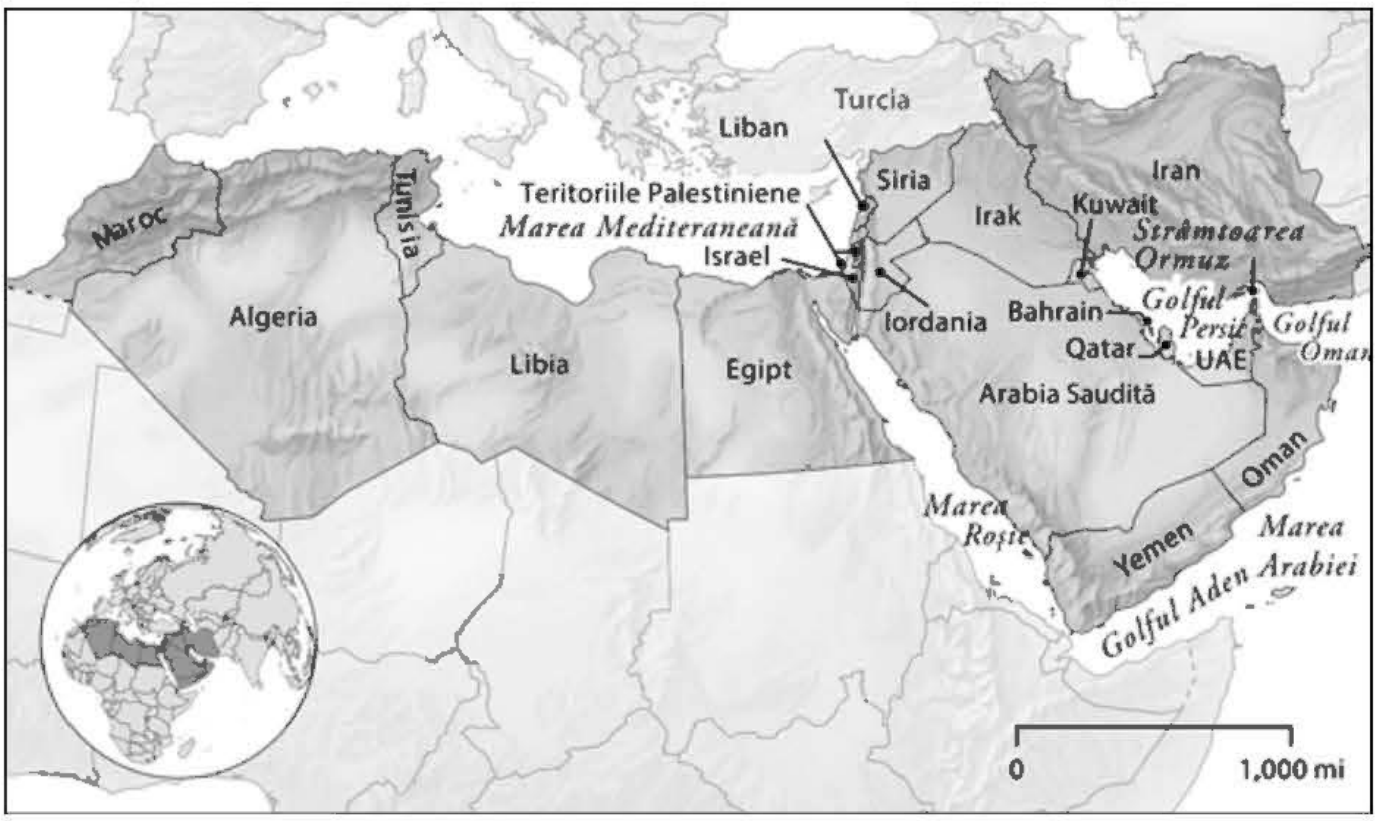

Nici măcar numele regiunii nu este unul cu care toată lumea să fie de acord; pentru unii, rămâne Orientul Apropiat (dată fiind proximitatea față de Europa și, prin comparație cu Asia, Orientul Îndepărtat), pentru alții, Asia de Sud-Vest, deloc surprinzător, dacă privim cu atenție o hartă. În realitate, regiunea este alcătuită din trei elemente geografice. Egiptul și cele patru țări din Africa de Nord (Algeria, Libia, Maroc și Tunisia — numite uneori Magreb), cele patru țări levantine (Israel, Iordania, Liban, Siria și Teritoriile Palestiniene) și cele nouă țări ale Golfului Persic sau, altfel spus, Peninsula Arabă sau Golful Arab (Bahrain, Iran, Irak, Kuwait, Oman, Quatar, Arabia Saudită, Emiratele Arabe Unite și Yemen). Unii se referă la regiune ca la Marele Orient Mijlociu, pentru a sublinia includerea celor trei subregiuni. Totuși, cel mai des, regiunea este numită Orientul Mijlociu, așa cum vom face și noi aici.

Populația totală a regiunii ajunge la 450 de milioane de locuitori, aproximativ o treime din populația Chinei sau a Indiei. Distribuția populației nu este unitară; Egiptul are o populație de ordinul a 100 de milioane, în vreme ce Bahrainul are două milioane. Majoritatea populației este arabă, o desemnare etnică a populației care descinde din triburile regiunii. Aproape toți sunt musulmani, deși trebuie spus că mai mult de trei pătrimi din cei 1,8 miliarde de musulmani din lume nu sunt arabi. Musulmanii din Orientul Mijlociu sunt preponderent sunniți, definiți în funcție de ce înțeleg ei prin descinderea de drept din profetul Mohamed și tot mai diferențiați de tradiții și cu identitate diferită de musulmanii shiiți, care se află mai cu seamă în Irak, o țară ce nu este arabă și nici de limbă arabă. Mai sunt și kurzii, ca și multe alte minorități musulmane, alawiții, care au condus Siria vreme de decenii, și mici comunități de creștini. Israelul este distinct, fiind preponderent evreu, iar limba vorbită fiind ebraica.

PIB-ul regiunii este modest, circa 3,5 triliarde de dolari, aproximativ 4% din GDP-ul total al lumii. Germania, cu o populație de cinci ori mai mică, are o economie mai mare decât

întregul Orient Mijlociu. Producția de bunuri cerute în afara regiunii este aproape neglijabilă. Inovația, cu excepția Israelului, este rară, dacă nu complet inexistentă. Multe dintre guverne, mai cu seamă cele din Golful Persic, sunt dependente exclusiv de veniturile rezultate din vânzarea de petrol și gaz. Pentru întreaga regiune, exportul de petrol reprezintă mai mult de jumătate din totalul exporturilor. Guvernele domină economiile. Corupția este generalizată. Agricultura, cu excepția, din nou, a Israelului, nu este nici modernă și nici extinsă.

Statisticile umane sunt ceva mai bune. O majoritate amplă a tinerilor din regiune au acces la educație până la vârsta de șaisprezece ani, dar educația pe care o primesc este slabă și face foarte puține pentru a-i pregăti pentru lumea modernă. Deloc surprinzător, rata șomajului în rândul populației tinere este mult peste media globală, la fel ca și participarea la economie a fetelor și femeilor.

O majoritate zdrobitoare a guvernelor este definită de autocrație. Unele sunt conduse de monarhii ereditare. Restul, în bună parte, sunt conduse de indivizi aflați în strânsă legătură cu armata sau cu partidele politice dominante. Identitățile naționale și loialitatea pentru țară concurează, deseori, cu alte loialități — fie ele față de un trib, sectă sau religie anume.

ORIENTUL MIJLOCIU și AFRICA DE NORD - RESURSE GLOBALE DE ENERGIE

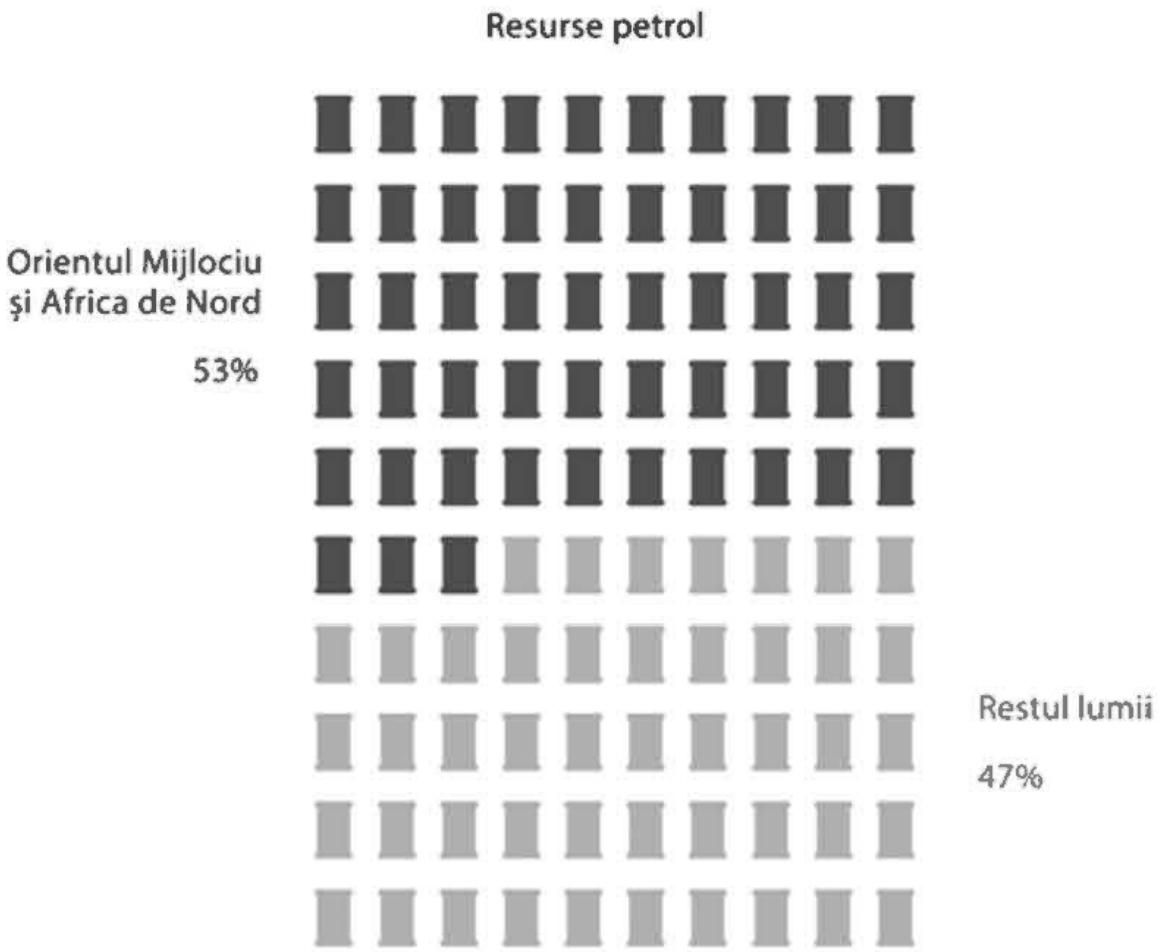

Notă: Datele sunt din 2017 (sau cele mai recente pentru fiecare țară).

Sursă: *CIA World Factbook*

De ce atât de mult din istoria modernă a regiunii este caracterizată de lipsa democrației și de prevalența violenței în interiorul și între țări este o chestiune care ține prea puțin de conjunctură și de controversă. Unii dau vina pe moștenirea puterilor coloniale, care au trasat granițe ce ignorau identitățile locale și care nu au făcut suficient pentru a dezvolta lucrurile

necesare unor democrații și piețe funcționale. Este adevărat, dar, ca o explicație pentru nereușitele regiunii, devine destul de slabă având în vedere că mai bine de jumătate din puterile coloniale au dispărut din peisaj. Țări din Asia, care au fost colonii, sunt astăzi înfloritoare. Statele Unite, se poate argumenta, temându-se de instabilitatea care s-ar fi putut crea în regiune, nu au făcut din promovarea democrației o prioritate a politicii sale externe din regiune. Alții, pe de altă parte, au atribuit traiectoria regiunii oamenilor și culturii, în special absenței unei demarcații clare între islamul politic și cel religios, dar și reacțiilor arabe la provocările aduse de modernitate și de globalizare. Dar, oricare ar fi cauza sau cauzele, rămâne indiscutabil faptul că Orientul Mijlociu a eșuat să creeze condițiile necesare libertății, stabilității și prosperității.

Așadar, de ce o regiune care dă seama doar de un mic procent al populației totale a lumii și de unul la fel de mic când vine vorba despre economie este atât de prezentă în știrile de pretutindeni? De ce contează Orientul Mijlociu atât de mult? Unul dintre motive este energia. Petrolul și gazul Orientului Mijlociu alimentează la propriu o mare parte din economia globală. Orientul Mijlociu este sursa a peste jumătate din rezervele atestate de petrol ale lumii; Arabia Saudită are a doua cea mai mare rezervă de petrol (după Venezuela), este a doua producătoare de petrol după Statele Unite și este cel mai mare exportator de petrol din lume. Regiunea este, de asemenea, sursa a aproape jumătate din rezerva de gaze naturale din lume, cu trei țări (Arabia Saudită, Qatar și Iran) care se numără printre primele patru din lume. Mulți dintre cei mai puternici membri din Organizația Țărilor Exportatoare de Petrol, sau OPEC, cartelul care influențează distribuția și prețul petrolului de mai bine de șaizeci de ani, sunt din Orientul Mijlociu.

O a doua explicație legată de importanța regiunii este religia. Ierusalimul este centrul celor trei mari credințe ale lumii: creștinismul, islamismul și iudaismul. Miliarde de oameni

aparținând acestor confesiuni trăiesc pretutindeni în lume și sunt foarte legați de tot ce se petrece aici. Relațiile internaționale nu au de-a face numai cu chestiunile de stat și cu interesele naționale; ele au de-a face și cu ideile, idealurile și tot ce-i motivează pe oameni, iar religia se numără printre aceste categorii.

Un al treilea rând de motive este cu siguranță negativ. Orientul Mijlociu este sfâșiat de violențe. E plin de teroriști. În ultimii ani, regiunea a generat jumătate din atacurile teroriste care au avut loc peste tot în lume. Numai în 2014 aceste atacuri au costat viețile a peste douăzeci de mii de oameni. Mai mult, tot aici există numeroase organizații militare și paramilitare pe care guvernele nu le pot controla. Există și pericolul proliferării nucleare — anumite scenarii vorbesc despre posibilitatea ca Iranul să înceapă să dețină arsenal nuclear, lucru care ar declanșa un conflict, ar determina alte țări să urmeze același model și să dezvolte, la rândul lor, arme nucleare.

Și, deloc printre ultimele motive, există Israelul și conflictul israeliano-palestinian. Statul Israel a fost creat în 1948; culminarea mișcării sioniste, care a devenit extrem de puternică în prima parte a secolului XX, s-a împlinit după Holocaust, în timpul căruia șase milioane de evrei au fost uciși de naziștii germani. Evreii au ajuns să creadă că singura cale de a evita o tragedie similară pe viitor este să aibă o țară a lor. Multe guverne din lume au fost de acord, și un vot în ONU a legitimat formal statul Israel. În același timp, lumea arabă fie disprețuiește, fie urăște Israelul ca pe o creație a Vestului care le-a fost impusă și pentru care palestinienii au plătit prețul, rămânând fără o țară a lor. Este un conflict care a rămas deschis de ani întregi și a atras atenția lumii într-un grad care, deseori, a părut să depășească mizele imediate.

ISTORIA

Cum se întâmplă întotdeauna, este util să revizuim istoria pentru a putea înțelege mai bine prezentul. Orientul Mijlociu modern datează de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Am asistat la declinul încet, lung al Imperiului Otoman, cu centrul, pentru bună parte din existența sa, în Istanbulul de azi și care, vreme de cinci secole, s-a întins peste mult din ceea ce azi constituie Orientul Mijlociu, Africa de Nord, Europa de Sud și Asia. A doua direcție a fost apariția unei Europe mai puternice, care căuta colonii. Aceste două direcții s-au intersectat în timpul Primului Război Mondial, care a fost începutul sfârşitului Imperiului Otoman (înlocuit, în parte, de ridicarea Republicii Turce, modernă, seculară, cu capitala la Ankara) și divizarea unei mari părți din fostul Imperiu Otoman în colonii europene.

Tranziția de la Imperiul Otoman la stăpânirea exercitată de Europa colonială a fost formalizată în Acordul Skyes-Picot, la care s-a ajuns în secret, în 1916, în vreme ce Primul Război Mondial era în toi, acord în urma căruia un diplomat francez și unul britanic au divizat practic ceea ce a fost Orientul Mijlociu controlat de otomani în sfere de influență britanice și franceze. Această epocă europeană a durat cam patru decenii, terminându-se cu epuizarea puterilor europene la capătul celor două războaie mondiale. Naționalismul arab era în creștere și, odată cu acesta, și dorința de a avea țări oficiale.

Izbucnirea Războiului Rece și a crizei Canalului Suez din 1956 a fost centrală în trasarea unei noi epoci a Orientului Mijlociu. Conducătorul naționalist al Egiptului, Gamal Abdel Nasser, a preluat controlul asupra Canalului Suez, un canal maritim esențial, economic și strategic. Ca răspuns, Marea Britanie, Franța și Israelul au conspirat politic și au colaborat militar pentru a-l slăbi pe Nasser, în care europenii vedeau o amenințare la adresa intereselor din regiune, iar israelienii, un punct nodal pentru arabii din lume. Dwight Eisenhower, președintele Statelor Unite, a văzut în preluarea Canalului Suez de către britanici, francezi și israelieni o acțiune greșită, căci credea că asta îi va împinge pe arabi să se apropie de Uniunea

Sovietică și va deturna atenția internațională de la uzul brutal de forță al Uniunii Sovietice în stingerea disensiunilor din Ungaria. Presiunea economică și diplomatică americană a fost cea care a forțat cele trei țări să redea Egiptului controlul asupra canalului. A fost un exemplu clasic de folosire a mijloacelor economice pentru a atinge scopuri politice, un gest deseori numit geoeconomic. Din acel moment, europenii vor juca cel mult un rol de sprijin într-o regiune dominată de localnici și de puternicii lor susținători.

Următoarele câteva decade au fost marcate de conflicte care au influențat traiectoria regiunii într-un mod durabil. Războiul din 1967 dintre Israel și țările vecine (declanșat de blocada Egiptului pe care acesta a pus-o asupra strâmtorii Tiran, pe care flota israelienilor o folosea pentru traversarea Mării Roșii, dar care a început cu un atac aerian al israelienilor asupra pistelor de aterizare ale egiptenilor) a fost un astfel de conflict. După șase zile de lupte, Israelul a ocupat peninsula Sinai și Fâșia Gaza (ambele controlate de Egipt), înălțimile Golan (controlate de Siria), Cisiordania și Ierusalimul de Est (atunci, sub autoritate iordaniană). Războiul din 1967 — mai mult decât oricare altul, excepție poate războiul din 1948 dintre țările arabe și Israel, care a izbucnit imediat după nașterea statului Israel — a definit parametrii diplomatici din Orientul Mijlociu pentru următoarea jumătate de secol, mutând interesul disputelor existente dinspre existența Israelului spre întinderea sa teritorială.

Șase ani mai târziu, în octombrie 1973, a avut loc un alt război între Israel și vecinii apropiați, cunoscut sub numele de Războiul de Iom Kipur, pentru că a început în prima zi, Ziua Ispășirii, a acestei sărbători. Inițiat de vecinii arabi ai Israelului, a fost o încercare a acestora de a întoarce status quo-ul post 1967 sau, cel puțin, de a demonstra super-puterilor că ceea ce s-a întâmplat este prea periculos pentru a i se permite să se păstreze în continuare. Israelul a câștigat, dar numai după

câteva eșecuri. Războiul a fost și o bună ocazie ca Statele Unite și Uniunea Sovietică să se implice, atât diplomatic, cât și prin oferirea de asistență militară, unii de-o parte, alții de cealaltă.

Un aspect pozitiv al conflictului a fost acela că a pregătit scena pentru abordarea diplomatică pe care a inițiat-o președintele egiptean, Anwar Sadat, care, în 1977, a vizitat Israelulși s-a adresat parlamentului israelian cerând pacea. Vizita lui Sadat a declanșat negocieri care, în cele din urmă, au adus o pace formală între Israel și Egipt, precum și restituirea pământului egiptean pe care Israelul l-a ocupat în războiul din 1967. Discuții ulterioare au stabilit condițiile de pace dintre Israel și Iordania, oferind și un grad de stabilitate (deși nu s-a ajuns la o pace formală) între Israel și Siria.

Ceea ce nu a făcut însă războiul din 1973 a fost să schimbe situația Palestinei. Palestinienii au rămas fără stat și divizați, unii locuind pe teritoriul israelian câștigat de la Iordania, în războiul din 1967 (cunoscut de unii sub numele de Cisiordania, teritoriile ocupate, iar de israelieni ca Iudeea și Samaria), iar alții locuind în Gaza (pe care Egiptul a administrat-o înainte de 1967), după cum alții au fost expulzați sau au plecat voluntar în timpul războiului din 1948 și care, decenii mai târziu, au rămas refugiați în țările învecinate, mai ales Liban și Iordania.

Multiple eforturi diplomatice, conduse, în marea lor majoritate, de Statele Unite, precum și încercarea redutabilă de la Oslo, la începutul anilor '90, condusă de israelieni și de palestinieni, nu au reușit să ofere un rezultat acceptabil atât pentru israelieni, cât și pentru palestinieni. Toate aceste eforturi au fost făcute în baza Rezoluției 242 a ONU, care a solicitat Israelului să se retragă din teritoriile obținute prin războiul din 1967, o rezolvare justă pentru criza refugiaților palestinieni și respectarea suveranității, a integrității teritoriale și independenței politice a fiecărui stat din zonă, împreună cu dreptul de a trăi în pace în interiorul unor granițe sigure și recunoscute, la adăpost de amenințări și violență.

Ceea ce această rezoluție și altele care i-au urmat nu au făcut a fost să ofere detaliile specifice ale implementării unor astfel de obiective. Așa-numitele chestiuni finale, printre care granițele Israelului și ale unui posibil, viitor stat palestinian, garanțiile de securitate, soarta refugiaților palestinieni care locuiesc în afara Israelului, precum și a israelienilor din teritoriile ocupate și statutul Ierusalimului, au fost lăsate pe seama negocierilor. În Israel acest lucru a dus la crearea de diviziuni foarte puternice legate de gradul de compromis acceptabil și ce anume ar trebui să ceară în schimb. Perspectiva rezolvării diplomatice s-a diminuat pe măsură ce Israelul a creat zone locuibile în teritoriile ocupate, iar astfel restituirea lor a devenit mai complicată — sute de mii de israelieni locuiesc acolo — și, în consecință, conceperea unui stat palestinian viabil a fost mult

mai dificilă odată cu această problemă teritorială. Faptul că palestinienii au fost și sunt separați nu numai geografic, dar și politic a făcut mult mai dificilă obținerea unui acord — liderii palestinieni nu s-au arătat doritori să accepte propunerile americane și israeliene care ofereau multe palestinienilor, chiar dacă nu tot ce și-ar fi dorit. Rezistența violentă, care a luat forma terorismului sau a intifadelor (literal, „alungare" în arabă — dar este vorba despre proteste susținute care au presupus atât disobedienţă civilă, cât și violență), nu a reușit să schimbe în vreun fel datele problemei.

Unii observatori cred că timpul pentru o soluție care să presupună două state a trecut și că palestinienii ar fi trebuit să accepte ofertele anterioare ale israelienilor, care acum nu mai sunt o opțiune. Alții cred că posibilitatea de a se ajunge la două state este mult mai slabă, însă nu inexistentă. Alte posibilități, de asemenea, sunt luate în calcul, cum ar fi un plan prin care Iordania ar intra în posesia anumitor zone palestiniene. Alte idei includ state palestiniene în Cisiordania și Gaza, alături de statul Israel (o abordare tri-stat) sau o soluție stat-unic, în care palestinienii ar deveni rezidenți permanenți sau chiar cetățeni ai Israelului, un rezultat de care anumite voci se tem că ar amenința fie identitatea evreiască a Israelului, fie democrația. Toate alternativele au puncte nevralgice; realitatea cea mai probabilă în viitorul apropiat este o continuare a ocupației care există în prezent sau o versiune a ei în care Israelul ar anexa anumite teritorii unde sunt mai multe așezăminte, în vreme ce palestinienii ar avea un grad de autonomie, în părți ale Cisiordaniei și Gazei.

IRAN ȘI IRAK

Nu este posibil să spunem povestea Orientului Mijlociu modern fără a preciza importanța Iranului și a Irakului. Spre deosebire de celelalte țări din regiune, Iranul nu este nici o ramură arabă, nici una sunnită a islamului. Este persan și

predominant șiit, o ramură a islamului care s-a ivit în urma unei dispute legate de descendența corectă din profetul Mohamed și, în timp, a ajuns să reflecte practici și tradiții diferite.

Pentru mai bine de trei decenii după cel de-al Doilea Război Mondial, Iranul a fost stabil, relativ secular, pro-vestic, pro-american, în parte din cauza temerilor (pe bună dreptate) pe care mulți iranieni le aveau legate de ambițiile sovieticilor. Ca majoritatea țărilor din regiune, Iranul a fost condus de un lider autoritar, Șahul Reza Pahlavi, vreme de aproape patruzeci de ani. Șahul, așa cum i se spunea, a fost sprijinit de Statele Unite și de guvernele Marii Britanii, care i-au venit pe ascuns în ajutor pentru a răsturna un prim-ministru naționalist votat la putere la începutul anilor '50 și care urmărea să slăbească puterea Șahului și să distanțeze Iranul de Vest.

Stabilitatea și orientarea politică a Iranului s-au dovedit temporare, cu toate acestea, în 1979 o revoluție l-a detronat pe Șah. Ayatollahul Ruhollak Khomeini, o venerabilă figură religioasă, a condus revoluția și a instituit un sistem teocratic unic, care a cumulat autoritatea religioasă și politică și a insistat să construiască o societate care să se conformeze unei interpretări stricte a Coranului. Există elemente democratice ale sistemului iranian, cum ar fi Parlamentul și alegerile prezidențiale, dar nu este o democrație, din pricina rolului disproporționat al autorităților religioase și militare în mediul politic și a tendinței lor de a face apel la violență pentru a pune capăt conflictelor.

Irakul, cel puțin pe hârtie, este țara arabă care le are pe toate: petrol, apă, pământ arabil și o populație vastă și educată. Eliberându-se, după secole de ocupație otomană și britanică, ar fi trebuit să evolueze într-un „tigru" al Orientului Mijlociu, unul care să semene cu țările de dimensiuni similare din Asia, care au explodat economic și care au făcut tranziția, cel puțin în parte, de la autoritarism la democrație.

Dar lucrurile nu au mers în această direcție. Conducerea țării poartă mare parte din vină, mai cu seamă Saddam Hussein, care, vreme de patru decenii (din 1979 până în 2003), a condus violent, în numele unei minorități sunnite, în detrimentul majorității șiite, a populației kurde și a vecinilor Irakului. Cultura politică a Irakului și tradițiile sale pot fi și ele o explicație, căci, chiar și înainte de Saddam, Irakul a fost caracterizat de guverne represive și de conflicte frecvente între multele facțiuni ale țării.

Istoria Iranului și a Irakului este legată inextricabil și printun conflict care a avut loc în timpul Războiului Rece și cu care, acesta din urmă, a avut foarte puțin de-a face. Războiul Iran-Irak a început în 1980 cu invadarea Iranului de către Irak; chiar și acum, privind în urmă, este greu de identificat motivele Irakului, cu toate că este posibil ca ele să fi avut de-a face cu reducerea interesului pentru și a extinderii noului regim islamic radical, care venise la putere cu numai câteva luni înainte și care chema întreaga regiune la revoluție. Saddam Hussein a considerat un astfel de apel ca fiind inflamator și s-a temut că populația sa șiită, destul de numeroasă, s-ar putea ridica împotriva lui și a sunniților ca el. Oricare ar fi fost motivele Irakului, războiul a durat opt ani, a costat viețile a aproape unui milion de oameni și a afectat substanțial ambele țări, în parte și din cauza folosirii armelor chimice de către Irak. Războiul s-a terminat, dar a plantat semințele invadării Kuwaitului în 1990 de către Saddam Hussein, care a simțit că țările arabe nu au făcut niciodată suficient pentru a compensa faptul că Irakul a intervenit în Iran. Războiul a lăsat în urmă și nemulțumirea iranienilor cauzată de lipsa de reacție internațională cu privire la agresiunea irakiană, aceștia devenind mult mai loiali conducătorului lor care a fost singurul care a apărat țara.

Sfârșitul Războiului Rece a deschis o nouă eră în regiune, una dominată la început de singura super-putere care rămăsese în joc, Statele Unite ale Americii. Epoca s-a deschis cu

invadarea și ocuparea Kuwaitului de către Saddam Hussein în august 1990. Statele Unite, sub conducerea lui George H.W. Bush, și aproape întreaga lume au rezistat acțiunii irakiene, pentru a refuza Irakului resursele energetice ale Kuwaitului și pentru a evita crearea unui precedent legat de posibilitatea de a folosi forța armată pentru a schimba frontiere. După ce eforturile diplomatice, susținute de sancțiuni economice, au eșuat în a-l convinge pe Saddam Hussein să-și retragă trupele, o coaliție condusă de SUA, formată din peste douăsprezece țări și aproximativ 750 000 de soldați, a trecut la acțiunea militară, eliberând Kuwaitul după șapte săptămâni de război. Saddam, cu toate acestea, a reușit să rămână la putere, pregătind terenul pentru alte intervenții în anii care vor urma.

Există numeroase analize care au avut ca subiect motivele pentru care administrația Statelor Unite sub George W. Bush a inițiat războiul din 2003 cu Irakul, motive care includ îngrijorarea că acesta ar putea avea un program nuclear secret și că, dacă Irakul ar deveni o democrație, ar fi un bun exemplu pe care toate țările din regiune vor trebui să îl urmeze. Eram în Departamentul de Stat, servind ca oficial de rang înalt, în perioada premergătoare izbucnirii războiului din Irak și am susținut cauza neintrării în război. Argumentele mele țineau de ideea că Statele Unite au opțiuni mai bune de a-și apăra interesele fundamentale și că transformarea Irakului într-o democrație va fi deopotrivă teribil de dificilă și costisitoare.

Cei care au militat pentru război au avut câștig de cauză, iar rezultatul a fost un conflict care, din toate punctele de vedere, s-a dovedit costisitor. Sute de mii de irakieni și-au pierdut viața și mai mult de patru mii de americani au murit în ceea ce, într-o carte anterioară, am descris ca fiind „un război al unei alegeri prost sfătuite". A înlătura un guvern este una, a pune în loc ceva mai bun care să poată rezista este cu totul altceva, ceva mult mai greu de obținut. În acest caz, schimbarea de regim s-a dovedit posibilă, dar construirea unei națiuni, definită ca efortul de a construi în altă țară instituții politice, economice,

de securitate și sociale funcționale, s-a dovedit complicată. Costul mare, financiar și uman, al războiului, împreună cu războiul care se purta, în același timp, în Afganistan — unde rezultatele nu justificau nicicum costurile —, i-a nemulțumit pe mulți americani, nu numai în ceea ce privește intervenția militară, ci și rolul activ al Statelor Unite în lume, în general. Ironic, Iranul a fost cel care s-a dovedit a beneficia de pe urma războiului, căci vechiul său inamic Irakul, a rămas prea slăbit și divizat pentru a continua o ofensivă. Irakul, pe de altă parte, era consumat de confruntări civile între populațiile kurde, sunite și șiite care au izbucnit în lipsa unui guvern central puternic și din pricina lipsei consensului cu privire la cum anume, în Irakul post-Saddam, ar trebui împărțită puterea.

PRIMĂVARA ARABĂ

Când cetățenii au protestat împotriva conducătorilor lor autoritari, în mare parte din lumea arabă, începând cu ultimele zile ale anului 2010, speranțele că numeroase sectoare ale acestei regiuni aveau să se îmbunătățească erau mari. Numite Primăvara Arabă, protestele aveau în comun frustrarea populară în fața guvernelor deseori corupte, autocrate și incapabile să ofere un standard de viață decent pentru majoritatea cetățenilor. Mulți comentatori și activiști din zonă au sperat că acest val de proteste populare care au început în Tunisia, s-au răspândit în Egipt, Libia, Siria, Bahrain, Yemen și în alte locuri vor reuși să declanșeze în sfârșit reforme politice în cadrul unor societăți care știau foarte puține despre libertate și participare democratică. Mulți au crezut că noile tehnologii, mai ales telefoanele mobile, internetul, platformele de socializare vor înclina balanța puterii dinspre guvernele de tip autoritar spre individ, prin facilitarea comunicării și a fluxului de informație.

Lucrurile însă nu s-au petrecut așa. În Egipt și în Libia, conducătorii au fost înlăturați de la putere, dar în Egipt regimul

autoritar a revenit după nici un an, interval în care Frăția musulmană, o mișcare ce a sporit dramatic rolul religiei în sfera politică și a limitat libertatea individuală, a fost votată la conducere, apoi destituită de militari, în mijlocul unor puternice tulburări sociale. Egiptul are de înfruntat un viitor dificil, populația crește cu mai bine de un milion de oameni pe an, economia este incapabilă să îi întrețină, iar sistemul politic se bazează pe represiune, ca suport pentru propria supraviețuire. În Libia, înlăturarea liderului Muammar al-Qaddafi a dus la un haos îndelungat și la divizarea efectivă a țării în trei regiuni. În ambele țări, haosului și represiunii nu li s-au putut opune o opțiune viabilă. Între timp, în Iranul nearab, guvernul a făcut apel la forță pentru a înăbuși rapid demonstrațiile.

Protestele din Siria împotriva guvernului lui Bashar al-Assad au devenit violente, iar guvernul a căzut în favoarea opoziției. Zeci de mii de suniți radicali au sosit din toată regiunea pentru a lupta împotriva guvernului, care a fost și este dominat de o minoritate alawită asociată cu o ramură a islamului șiit. A urmat un război civil în toată puterea cuvântului, cu guvernul menținându-se datorită sprijinului pe care l-a primit din Iran și Rusia și reticenței Statelor Unite și a altora de a interveni într-un mod coerent pentru a sprijini opoziția. 500 000 de sirieni și-au pierdut viața și mai mult de jumătate din populație a rămas fără casă. Costul reconstruirii țării este imens, dar ajutorul internațional nu poate compensa absența unui compromis politic de substanță, iar acest lucru nu pare să se întâmple.

Statele Unite au intervenit militar în Siria, nu pentru a detrona regimul, ci pentru a ataca Statul Islamic (ISIS), o organizație teroristă care s-a mutat, prin forță, în Siria. Politica americană este deschisă criticilor, totuși, pentru ceea ce nu a reușit să facă. În 2010, președintele Barack Obama l-a avertizat public pe Bashar al-Assad că folosirea armelor chimice înseamnă violarea „liniei roșii" americane. Un an mai târziu, a fost evident că al-Assad a folosit armament chimic asupra

propriilor cetățeni, dar președintele Obama nu era dispus să intervină militar. Implicațiile acestui gest nu s-au redus la Siria, unde Rusia, intervenind militar rapid, a garantat regimul lui al-Assad, ci și în întreaga regiune și în lume. În rândurile aliaților și prietenilor Statelor Unite au apărut îndoieli cu privire la cât sunt acestea de dispuse să acționeze. O consecință a fost că acești aliați nu au mai acordat aceeași atenție intereselor americane. Dacă ar fi să alegem o dată clară a dispariției primatului american în Orientul Mijlociu, 2013 ar fi una suficient de bună. Micile intervenții militare ale succesorului lui Obama, Donald Trump, în pragul unor noi atacuri cu arme chimice ale guvernului sirian, nu au reușit să schimbe această impresie. Imaginea unei retrageri a Statelor Unite a fost întărită de decizia administrației Trump de a nu răspunde cu forță armată la atacurile Iranului asupra platformelor petroliere ale Arabiei Saudite din septembrie 2019 și de a-și retrage sprijinul acordat forțelor kurde, care au făcut multe pentru a slăbi gruparea ISIS în nordul Siriei. Deciziile ulterioare ale președintelui Trump de a autoriza uciderea lui Qassim Suleimani, lider al Corpului Gărzii Revoluționare Islamice, au schimbat temporar această impresie, dar amploarea implicării Statelor Unite în regiune rămâne încă sub semnul întrebării.

Soarta kurzilor este o altă chestiune care a ieșit din nou la suprafață, încă din 2003, la începutul invaziei Statelor Unite asupra Irakului și, mai recent, în urma conflictelor siriene. Kurzii, preponderent suniți musulmani cu rădăcini în Persia (Iran), un grup cu limbă și tradiții proprii, nu au primit niciodată țara visată la sfârșitul Primului Război Mondial. Kurzii au fost cei care au rămas în picioare în jocul diplomatic al scaunelor muzicale atunci când muzica a încetat. Kurzii, mai bine de treizeci de milioane, sunt răspândiți în Turcia, Iran, Irak și Siria. Toate cele patru guverne sunt hotărâte să nu dea curs frustrărilor de independență ale acestora, căci obținerea ei ar deveni o amenințare la coeziunea țărilor lor. O alternativă la autodeterminare și o țară de sine stătătoare ar însemna o mai

mare autonomie a unui anumit grup, trăind printre alți cetățeni și în mai multe țări. O autonomie crescută, inclusiv legi de autoguvernare, posibilitatea de a folosi limba kurdă și respectul pentru cultura kurdă ar trebui să se poată obține fără alterarea frontierelor actuale. Dar chiar și asta poate părea prea mult pentru unele sau pentru toate țările unde se află populația kurdă.

Monarhiile, incluzând Iordania, Kuwait, Maroc, Arabia Saudită și Emiratele Arabe Unite, au avut o traiectorie mai bună decât alte state din regiune, căci liderii lor au, în ochii oamenilor, mai multă legitimitate. Întrebarea este dacă lucrurile vor continua să fie așa, mai ales în Arabia Saudită, care este foarte importantă datorită resurselor energetice, responsabilității pe care o are față de locurile sfinte ale islamului, a bogăției populației și a dimensiunilor acestei populații. Conducătorii lor caută modalități de a menține stabilitatea internă, introducând în același timp un număr limitat de reforme politice și sociale necesare — care nu sunt tocmai pe placul populației conservatoare. Conducătorii Arabiei Saudite caută să diversifice economia țării îndepărtând-o de dependența de petrol și gaze, să gestioneze o tranziție politică către o nouă generație care reprezintă preponderent doar o facțiune a familiei regale și să aplaneze un război cu Yemenul, pe care mulți îl consideră neavenit și de necâștigat. Guvernul saudit și-a complicat sarcina și mai mult prin reprimarea și, uneori, uciderea criticilor săi, o practică ce i-a pătat reputația. Este puțin probabil ca noua clasă de lideri saudiți care se formează să realizeze tot ce și-a propus; întrebarea care se pune este ce se va întâmpla dacă nu izbutește.

Iranul, în lipsa balansului pe care un Irak puternic și ostil îl instaura, a devenit o putere regională. Este o țară ambițioasă care caută să își extindă influența în toată regiunea, folosind nu doar propriile resurse militare, ci și miliții și grupări paramilitare ca Hezbollah (o miliție șiită și guvernul politic care domină Libanul) și sprijinul populațiilor locale șiite — exact

cum face în Yemen și în Irak. A intervenit direct și indirect în Siria. În tot acest timp, s-a transformat în cel mai mare concern pentru Arabia Saudită și alte state sunite arabe, Israel și Statele Unite. Cum anume competiția aceasta — una care, din multe puncte de vedere, a înlocuit dinamica israeliano-arabă care, vreme de decenii, a dominat Orientul Mijlociu — se va desfășura va avea un impact enorm asupra viitorului Orientului Mijlociu.

Organizațiile regionale nu au făcut prea multe pentru stabilitatea sau prosperitatea din această parte a lumii. Liga Arabă, fondată în 1945 și care acum include douăzeci și două de țări arabe, a ignorat problemele interne care au pus piedici multora dintre membrii ei și s-a concentrat pe menținerea unui front unit, ostil Israelului și, mai recent, Iranului. Consiliul de Cooperare din Golf, compus în mare din țările sunite arabe din golful Persic, a devenit doar un front dominat de saudiți împotriva Iranului. Nu există nicio organizație regională care să includă Israelul, Turcia și Iranul pe lângă statele arabe — cu alte cuvinte, nu există o organizație regională care să se poată ocupa de problemele regionale.

PERSPECTIVE

Un factor suplimentar merită să fie discutat. Orientul Mijlociu include o țară care deține armament nuclear — Israelul. Acesta a dezvoltat arme nucleare în 1960, în bună măsură prin eforturi proprii, dar și cu sprijin francez, ca instrument ultim de autoapărare, dată fiind ostilitatea multor vecini ai săi față de chiar existența statului. Detaliile programului israelian sunt neclare, asta însă ca urmare a deciziei cu privire la o politică publică axată pe ambiguitate, cu scopul de a evita sancțiunile și de a nu spori dorința vecinilor de a dezvolta, la rândul lor, arsenal nuclear. Israelul și-a atacat de cel puțin două ori vecinii pentru a-i opri de la a o lua pe această cale, lansând atacuri aeriene asupra facilităților

irakiene, în 1981, și siriene în 2007. Câțiva ani mai târziu, se crede că Statele Unite ale Americii și Israelul au lansat un *malware* în programul nuclear iranian pentru a-i încetini dezvoltarea.

Întrebarea care rămâne este dacă Orientul Mijlociu poate continua să evite periculoasa concurență nucleară. Iranul aproape a dezvoltat armament nuclear, dar a dat înapoi în fața sancțiunilor economice și a riscului de a fi atacat. Au urmat negocieri între Iran, Statele Unite, China, Franța, Rusia, Marea Britanie și Germania, care au culminat în 2015 în *Joint Comprehensive Plan of Action*, sau JCPOA. Acordul reducea temporar capacitatea Iranului de a stoca combustibilul necesar construirii unui arsenal nuclear; în schimb, Iranul a primit derogări semnificative de la sancțiuni. Sub președintele Trump însă, Statele Unite au ieșit din acord cu argumentul că termenii acestuia (negociați în timpul administrației Obama) nu cereau suficient și pentru că elemente importante ale pactului ar expira într-un deceniu și pentru că acordul nu limita programul de rachete al Iranului sau activitățile sale regionale maligne. În același timp, noi sancțiuni economice împotriva Iranului au fost introduse. Ca răspuns, Iranul a decis să depășească limitele de uraniu îmbogățit specificate în JCPOA, a folosit forțele apropiate pentru a interveni în transporturile prin strâmtoarea Ormuz, a atacat Arabia Saudită și a atentat la personalul SUA din Irak. Se impun câteva întrebări. Vor convinge oare sancțiunile impuse de către SUA Iranul să accepte noi constrângeri cu privire la programul nuclear și la dezvoltarea de rachete pentru a obține necesarele derogări de la sancțiuni? Sau, dimpotrivă, Iranul va căuta să îmbogățească uraniul pentru a fi în poziția de a face, fără preaviz îndelungat, armament nuclear? Va ajunge să aibă capacități nucleare care îi vor determina și pe alții (în special Arabia Saudită, dar posibil și Turcia și Egiptul) să urmeze același curs? Sau Statele Unite și

Israelul vor face uz de forța militară pentru a încerca să distrugă elementele critice ale programului nuclear iranian înainte ca acesta să devină operațional?

Orice se va întâmpla legat de Iran, un lucru este sigur: în Orientul Mijlociu lipsesc foarte multe date necesare pentru obținerea stabilității. Harta regiunii ascunde realitatea că numeroase frontiere sunt contestate și mai multe guverne nu dețin controlul asupra a ceea ce se petrece între granițele lor. Nu există o balanță a puterii și o înțelegere comună cu privire la cum ar trebui să arate regiunea sau despre cum anume ar trebui să se petreacă schimbarea. Regiunea este tot mai mult spațiul unei competiții violente între cele mai puternice țări — Iran, Arabia Saudită, Turcia, Israel și Egipt —, la care se adaugă și interesele regionale ale câtorva mari puteri — Statele Unite și Rusia, cu precădere, dar și China — și acțiunile neliniștitoare ale unor actori nestatali ca al-Qaeda, ISIS, Hezbollah și diverse miliții kurde. Toate acestea sugerează, pentru regiune, un viitor care este ca și trecutul ei, definit de violență în interiorul și între granițe, libertate și democrație limitate și standarde de viață care sunt cu mult în urma celor din restul lumii.

AFRICA

Africa este greu de caracterizat, căci este un continent plin de contradicții, de succese și eșecuri, de progres economic și sărăcie extremă, de democrații emergente și tiranii de modă veche, de țări stabile și altele sfâșiate de conflicte. Dimensiunea ei o face cu atât mai greu de cuprins. Este compusă din patruzeci și nouă de țări, ocupând un teritoriu mai vast decât ariile însumate ale Statelor Unite, Europei de Vest și Indiei.

Pentru scopul discuției de față, prin Africa ne referim la Africa aflată la sud de Sahara sau Africa Subsahariană. Aceasta este o desemnare geografică imprecisă, folosită pentru a diferenția țările și popoarele care constituie o mare parte a continentului, de cele din nordul Africii, tratate de regulă ca parte a Orientului Mijlociu, dată fiind utilizarea limbii arabe, a religiei (islamul) și a identității lor. Țările din nordul Africii se văd ca aparținând lumii arabe, deși ca participare își rezervă încă prezența în corpul regional al Africii (Uniunea Africană). Pentru ca lucrurile să fie și mai complicate, un număr de țări, incluzând Sudanul, Somalia și Djibouti, sunt grupate uneori pe criterii lingvistice și religioase împreună cu țările magrebiene din nordul Africii.

ISTORIA

Lăsând la o parte grupările arbitrare, istoria Africii sub-Sahariene sau, mai scurt, Africa, cum ne vom referi aici la această regiune, datează cu multe secole înainte ca europenii să fi ajuns aici și să-i fi exploatat resursele și oamenii. Europenii au pus în sclavie mai mult de zece milioane de africani și i-au transportat în emisfera vestică, începând cu secolul al XVI-lea și până la abolirea sclaviei, în secolul al XIX-lea. A mai existat un proces paralel, negoțul trans-Saharian de sclavi în urma căruia arabii au pus în sclavie încă multe milioane de africani pe care i-au dus în nordul Africii și în Orientul Mijlociu. Traficul a durat mai mult decât comerțul transatlantic, începând din Evul Mediu și continuând până în secolul XX.

Odată ce comerțul de sclavi a început, nu a durat mult până când europenii au întemeiat colonii în Africa. Franța, Portugalia și Marea Britanie, urmate apoi de Germania, Belgia, Italia și Spania, și-au construit avanposturi pe continent. Spre începutul secolului XX, europenii aveau pretenții pe aproape tot continentul.

Detaliile divizării continentului în colonii reflectau interesele europene mai mult decât realitățile africane. Granițele coloniilor au fost trasate cu o atenție limitată, dacă nu complet absentă, la identitățile tribale, religioase sau de clan și la modelele comerciale. Astfel, germenii instabilității au fost plantați atât în interiorul țărilor, cât și între ele și toate au fost un rezultat al colonialismului.

Epoca colonială în Africa s-a dovedit a avea o viață scurtă, durând mai puțin de un secol. După cel de-al Doilea Război Mondial și odată cu începutul Războiului Rece, nici Statele Unite, nici Uniunea Sovietică nu au fost interesate de coloniile africane; Statele Unite, în special, s-au opus oricărei extinderi a Europei coloniale pentru ca nu cumva să ofere oportunități Uniunii Sovietice de a face incursiuni cu scopul de a susține

forțele naționaliste. Pe lângă asta, europenii înșiși se săturaseră de coloniile africane, dat fiind costul tot mai mare pe care îl presupunea menținerea lor, într-o perioadă când cetățenii lor puneau la îndoială beneficiile unor sacrificii de felul acesta. Franța, care tindea să vadă în coloniile sale nu atât colonii, cât extensii ale Franței, a încercat să își păstreze pozițiile în Algeria, dar în 1962 a renunțat, la capătul unui război costisitor, care a durat opt ani și a costat mai bine de cincisprezece mii de vieți franceze și sute de mii de vieți algeriene, amenințând în același timp stabilitatea politică de acasă.

La fel ca în cazul Orientului Mijlociu și al Asiei de Sud, terminarea rapidă a epocii coloniale imediat după al Doilea Război Mondial a fost deseori generatoare de conflicte. Anii post-coloniali au fost dominați de război în ceea ce a fost Congoul belgian, Nigeria și un număr de alte noi state independente. Este adevărat și că puține dintre fostele colonii erau pregătite pentru ceea ce presupunea autoguvernarea. De atunci încoace, pentru cele mai multe țări africane, cea mai mare provocare a fost să pună bazele unei bune guvernări. Cele care au reușit sunt mai curând excepția decât regula. Comune însă sunt guvernările autocrate și corupte și țările caracterizate de lipsa stabilității și a oportunităților economice pentru locuitorii lor.

Unul dintre cele mai convingătoare și mai importante episoade ale istoriei moderne este Africa de Sud. A fost colonizată, succesiv, de olandezi și de britanici. Au existat conflicte armate extinse între aceștia și triburile africane care locuiau acolo la sosirea colonialiștilor. Ultimul dintre aceste războaie, al Doilea Război al Burilor, purtat între britanici și buri, descendenți ai coloniștilor olandezi, s-a încheiat în 1902. Britanicii au câștigat războiul, dar a fost din multe puncte de vedere o victorie *à la* Pirus și, pe parcursul secolului XX, burii contemporani, sau afrikanerii, au avut câștig de cauză.

Ceea ce numim astăzi Africa de Sud a devenit o națiune autoguvernată în timpul Imperiului Britanic, în 1910. Patru

decenii mai târziu, în 1948, Partidul Național a fost ales la putere și a formalizat politica existentă de discriminare rasială, care a ajuns să fie cunoscută sub numele de apartheid sau separatism. În cadrul acestui sistem, cetățenii erau clasificați ca albi, de culoare sau negri. O minoritate albă conducea peste o majoritate neagră, care era dezavantajată de toate măsurile economice, sociale și politice.

Această realitate crudă a generat două reacții. Una a fost apariția mișcărilor politice și militare dedicate răsturnării sistemului. Cea mai cunoscută este Congresul Național African, condus mai târziu de Nelson Mandela. A doua reacție a fost răspunsul — care nu a întârziat — comunității internaționale, care a inclus sancțiuni economice și politice cu scopul de a izola și fragiliza regimul minoritar. În 1961, în urma unui referendum, Africa de Sud a devenit republică, punând capăt perioadei în care era supusă a Marii Britanii, iar regina Angliei a devenit conducătorul său onorific. În același an, Africa de Sud s-a retras din Comunitatea Natiunilor din cauza ostilității membrilor acesteia față de apartheid. Lucrurile au culminat la începutul anilor '90 cu revoltele negrilor și declinul economic, acesta din urmă rezultând în parte din sancțiunile impuse.

Schimbarea, atunci când a apărut, a fost rapidă și în linii mari pașnică. Precedentele istorice ar fi înclinat spre o tranziție violentă. În acest caz a fost totuși evitată datorită rolului de lider a două personalități remarcabile. Una, Nelson Mandela, un activist anti-apartheid, prizonier politic vreme de douăzeci și șapte de ani, dintre care optsprezece i-a petrecut pe insula Robben, o carieră stâncoasă de lângă Cape Town. Cu toate acestea, după eliberarea sa, mesajul lui a fost unul al reconcilierii, nu al răzbunării. Celălalt a fost F. W. de Klerk, ultimul președinte al sistemului dominat de afrikaneri. Klerk a fost cel care a înțeles că schimbarea sub forma puterii majorității era inevitabilă. Preocuparea lui s-a îndreptat spre momentul când această schimbare se putea petrece, cum

anume avea să o facă și dacă avea să ia o cale violentă sau pașnică. Nici Mandela, nici Klerk nu ar fi reușit singuri. Cu decenii în urmă am scris despre maturitate și concluzia a fost că succesul diplomatic cere conducători din ambele tabere ale unei confruntări, care sunt pregătiți și capabili să ajungă la un compromis. Norocul Africii de Sud a fost acela de a avea astfel de conducători. În cele din urmă, schimbarea a survenit fără violențe îndelungi sau extinse și Mandela, în 1994, a devenit primul președinte al Africii de Sud post-apartheid. Dar cum vom vedea în continuare, această reușită, pe cât a fost de semnificativă în ceea ce și-a propus și în ceea ce a izbutit să evite, nu a reușit să garanteze un viitor de succes al țării.

GEOPOLITICA

În privința concurenței geopolitice pentru influență — fie ea între țările din regiune sau cu privire la puterile exterioare regiunii — sunt puține de spus cu privire la Africa, mai ales dacă ar fi să facem o comparație cu Orientul Mijlociu, Asia de Sud și de Est și Europa. Dacă prima fază a istoriei Africii contemporane a constituit-o colonialismul, iar epoca decolonializării și Războiul Rece a doua, Africa modernă se află acum în cea de-a treia fază. Au existat investiții europene, americane și, din ce în ce mai mult, chineze în infrastructură. Terorismul se manifestă periodic. Dar, o spunem din nou, continentul este mai curând marcat de o lipsă a geopoliticii. Luptele din interiorul țărilor sunt mai comune decât cele între țări și, atunci când conflictele sunt declanșate de factori externi, aceștia țin mai puțin de rațiuni de coerciție sau cucerire și mai mult de fluxuri de refugiați și violență motivată etnic.

ECONOMIA

Ca în toate celelalte aspecte legate de Africa, realitatea economică este amestecată. PIB-ul Africii a crescut destul de

mult de-a lungul timpului, dar este în continuare redus, ajungând să reprezinte doar câteva procente din cel mondial. În ultimii ani, creșterea economică s-a păstrat la o medie între 3 și 4 procente, mai mică decât ar fi necesară ca majoritatea africanilor să ajungă la nivelul unei clase de mijloc, date fiind punctul de plecare foarte jos și faptul că populația regiunii continuă să crească rapid. Totuși, procentul de africani care continuă să trăiască în ceea ce este considerată a fi sărăcie a scăzut, dar numărul absolut de africani care trăiesc în sărăcie a crescut. Mai mult de jumătate din populația săracă a lumii se află în Africa sub-Sahariană, unde sunt 400 de milioane de oameni care trăiesc cu mai puțin de doi dolari pe zi. Jumătate din populația mondială care nu are acces la electricitate trăiește aici. Colectarea taxelor tinde să fie minimă; corupția foarte extinsă. Alfabetizarea s-a îmbunătățit, 60% dintre africani sunt alfabetizați, dar numărul de analfabeți, de fapt, a crescut.

DISTRIBUȚIA GEOGRAFICĂ A CELOR CARE TRĂIESC ÎN SĂRĂCIE EXTREMĂ

Numărul de persoane care trăiesc cu mai puțin de 1,9 dolari pe zi

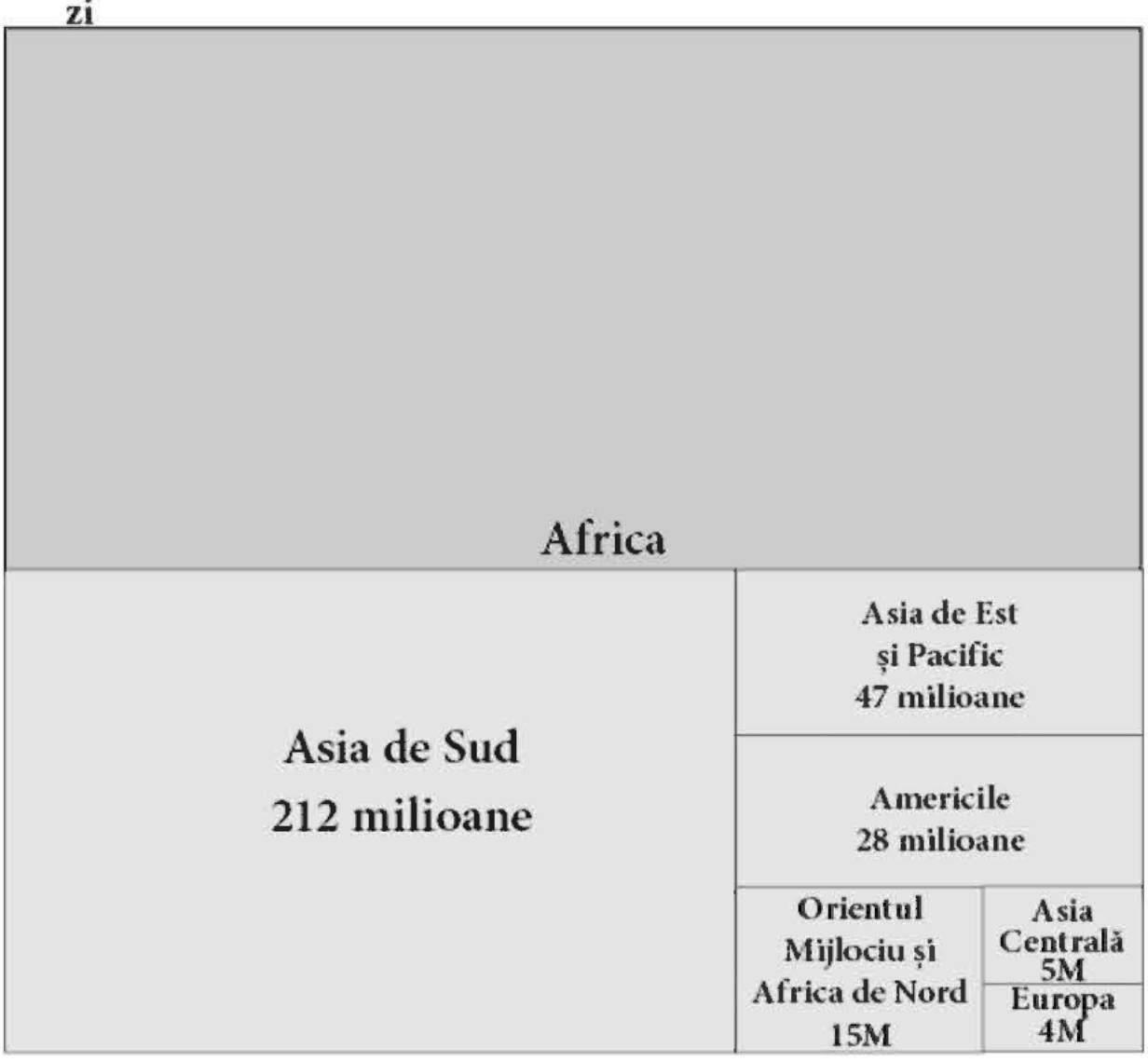

Notă: Date pentru 2015 sau cele mai recente disponibile pentru fiecare țară

Sursa: Banca Mondială

Comerțul intra-african este neglijabil. Importurile din afara regiunii constituie o mare parte a consumului. Exporturile sunt mai ales în zona resurselor energetice: petrol și zăcăminte. Infrastructura este inadecvată; în Africa sub-Sahariană, doar Nigerul și Africa de Sud sunt printre primele o sută de țări conectate. Dată fiind politica de vize, de multe ori le este mai ușor americanilor să călătorească prin Africa decât africanilor înșiși. Industria manufacturieră este modestă și cu o creștere înceată. Este prea devreme de spus dacă African Continental Free Trade Area, înființată în 2018, va reprezenta o schimbare semnificativă — dar nu avem niciun motiv să credem că da, socotind după numeroasele obstacole pe care implementarea ei le-a avut de trecut.

OAMENII ȘI SOCIETATEA

În domeniul sănătății s-au înregistrat progrese importante. În ultimele decenii, speranța de viață a crescut pe tot continentul, ajungând acum la șaizeci de ani, deși este încă departe de media globală, care este de șaptezeci și doi de ani. Rata mortalității infantile a scăzut. Multe boli infecțioase, inclusiv HIV/SIDA și malaria, au ajuns să fie controlate.

Africa rămâne în continuare foarte vulnerabilă în fața bolilor infecțioase, după cum o arată revenirile periodice ale epidemiilor de Ebola. Mai puțin dramatic, dar nu mai puțin important, Africa este afectată de boli neinfecțioase, netransmisibile cum ar fi diabetul, afecțiunile cardiace și cancerul, deseori asociate cu un stil de viață sedentar, cu o dietă săracă și cu fumatul. Sistemele de sănătate sunt inadecvate.

SE ESTIMEAZĂ CĂ POPULAȚIA AFRICII
VA CREȘTE DE LA 1,1 MILIARDE LA 3,9 MILIARDE

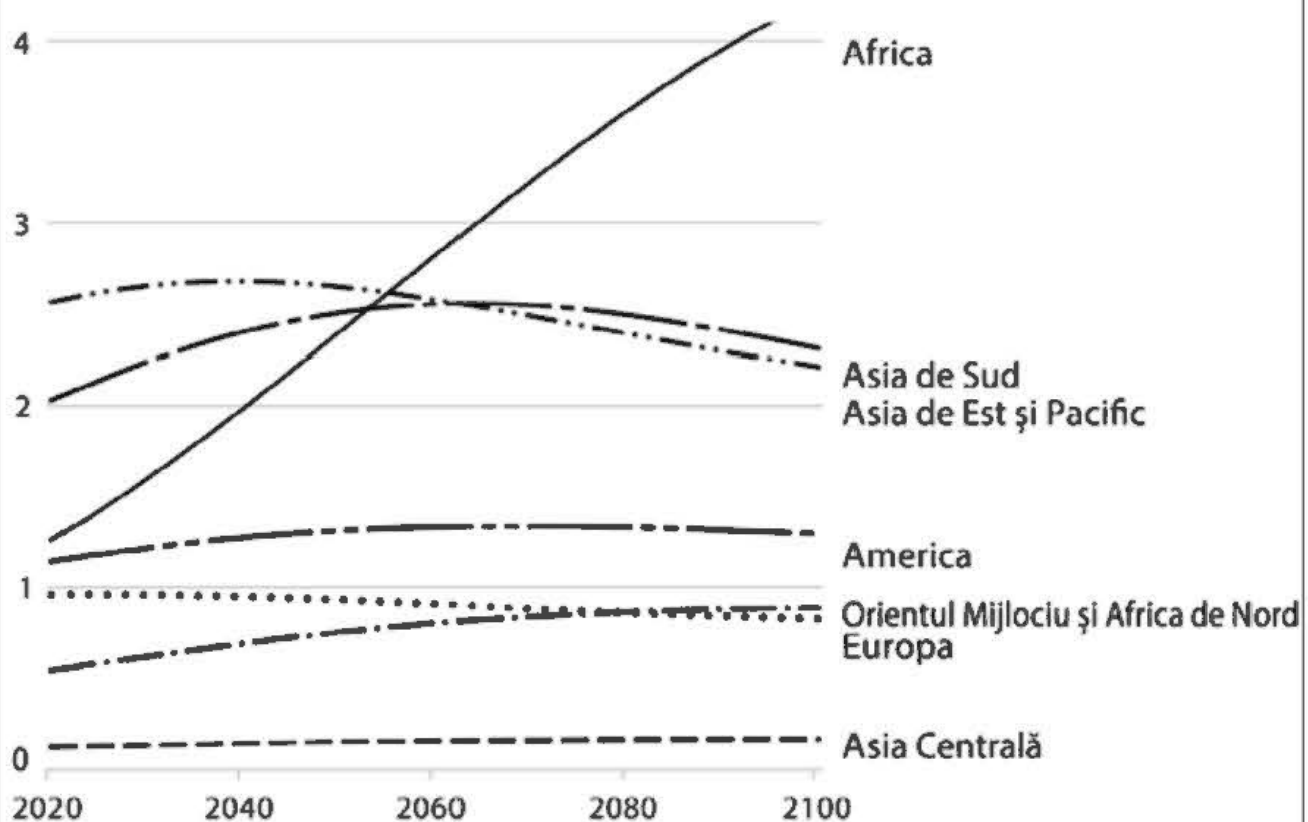

Sursă: Divizia populației — Națiunile Unite

Populația Africii, trecând acum de un miliard de locuitori, are cea mai mare rată de creștere din lume. De asemenea, este și cea mai tânără populație din lume. Populația regiunii a crescut de patru ori în ultimii cincizeci de ani și se estimează că se va dubla din nou, ajungând la două miliarde la jumătatea secolului. Devine din ce în ce mai urbanizată. De asemenea, creșterea populației va fi mai degrabă o povară decât un atu, căci este puțin probabil că vor exista suficiente locuri de muncă pentru cei care vor intra în rândurile forțelor de muncă. Adevăratul pericol este că această creștere a populației va însemna că multor africani le vor lipsi în continuare lucruri esențiale traiului, chiar dacă acestea le revin unui număr mare de africani. Acestei predicții neliniștitoare cu privire la populația Africii i se adaugă și faptul că această creștere se va petrece pe fondul emergenței inovațiilor tehnologice care, în multe situații, vor amenința locurile de muncă sau vor crea altele care vor necesita o educație la care puțini vor avea acces.

POLITICA

Sunt numeroase exemple semnificative de progres politic în Africa — iar această tendință pare să continue. Democrația câștigă teren în multe țări. Mai mult de jumătate din toți africanii trăiesc în țări care sunt libere sau parțial libere și care pot fi descrise corect ca democrații funcționale (chiar dacă nu integral). Din ce în ce mai multe guverne tradiționale sunt înlăturate prin vot de la conducere și un număr de constituții impun anumite condiții implicării statului. Este totuși încă prematur să conchidem că mareea istoriei merge în favoarea democrației în Africa sau că, mai specific, democrația va și rămâne în oricare dintre țările africane unde s-a instaurat. Prea multe țări africane au trecut prin conflicte interne. Războiul civil din Rwanda, de la începutul anilor '90, a avut 800 000 de victime, multe dintre ele pierind în genocidul care a vizat minoritatea tutsi a țării. Mai recent, am asistat la conflicte interne violente în Sudan, Republica Central Africană și Republica Democrată Congo. Nu există niciun semn că astfel de conflicte devin mai puțin frecvente sau mai puțin intense.

Două dintre cele mai importante țări din Africa sunt Africa de Sud și Nigeria. Ele însumează mai mult de o cincime din populația Africii și mai mult de 45% din contribuția economică. Sunt cele două ancore ale continentului.

După cum am spus mai sus, 1994 a marcat apariția unei Africi de Sud post-apartheid, condusă de majoritatea neagră. După cum se întâmplă deseori, conducerea unipartită (în acest caz, Congresul Național African) s-a dovedit dezamăgitoare. Inegalitatea rămâne ridicată; pentru mulți negri, schimbarea politică nu a adus după sine și o schimbare economică. Corupția a fost semnificativă. Cea mai mare populație infectată cu HIV/SIDA trăiește în Africa de Sud. Una peste alta, promisiunea făcută de Africa de Sud post-apartheid nu a fost împlinită.

Nigeria a fost colonie britanică vreme de un secol, înainte de a-și obține independența în 1960. Istoria care a urmat nu poate fi catalogată decât ca profund tulburată; primele decade au fost marcate de război civil, provocări secesioniste și conducere militară. Politica din Nigeria pare să se fi stabilizat, liderii civili i-au scos pe cei militari din politică. Dar provocările pe care țara le are de înfruntat sunt semnificative, datorate în bună măsură diviziunii religioase, tribale, geografice și lingvistice, dar și infrastructurii deficitare. Povara bolilor — mai ales HIV/SIDA — este mare.

Populația Nigeriei, de aproape 200 de milioane de locuitori, este cea mai vastă a continentului. Economia, la rândul ei, este cea mai puternică din Africa — deși bună parte din veniturile economice indică mai curând producția de petrol, și nu industriile angajatoare manufacturiere, de servicii sau agricultură. Corupția a fost și rămâne foarte mare. Terorismul este o problemă amplă și în ascensiune — Boko Haram, o organizație islamică violentă, încearcă să detroneze sistemul actual democratic, secular și să îl înlocuiască cu legea strictă islamică (Sharia), ceva susținut de o parte, de departe nu majoritară, a populației musulmane. Acesteia i se opune numeroasa populație creștină. O problemă și mai mare este lipsa de loialitate a nigerienilor față de guvern în Abruja și în statul federal.

INSTITUȚII REGIONALE

Instituțiile regionale au jucat un rol modest în Africa. Cea mai cunoscută este Organizația pentru Unitatea Africană, creată în 1968 — la scurtă vreme după decolonializare. Dar nu a reușit să rezolve prea multe. Patru decenii mai târziu, a fost succedată de Uniunea Africană sau UA. Pe hârtie, UA apare ca o îmbunătățire — ea fiind instituția care numește termenii (de pildă, în cazul genocidului) în care membrii ei pot interveni în afacerile interne ale altui membru. Nu este totuși clar dacă în

practică UA va reuși să fie mai bună decât predecesorii săi mai curând lipsiți de eficiență — fie din lipsa resurselor, fie din lipsa capacității de a prelua misiuni problematice, așa cum este menținerea păcii.

PERSPECTIVE

Viitorul Africii, în concluzie, ca și trecutul recent, va fi cel mai probabil lipsit de unitate. Vor exista țări caracterizate de guverne bune și de o creștere economică resimțită pe scară largă și țări conduse de autocrați analfabeți, de corupție și de violență. Cea mai mare provocare comună va veni din creșterea populației, care va pune o mare presiune pe economiile ce vor trebui să ofere educație, sistem medical, locuințe, hrană și locuri de muncă adecvate pentru milioane de tineri anual. Cât de bine va fi gestionată în viitor această provocare va determina, mai mult decât orice, traiectoria continentului în secolul XXI.

AMERICILE

Canada
Statele Unite ale Americii
Oceanul Atlantic
Bahamas
Cuba
Jamaica
Republica Dominicană
Belize
Honduras
Haiti
Marea Caraibilor
Guatemala
El Salvador
Nicaragua
Costa Rica
Panama
Venezuela
Guineea
Suriname
Guineea Franceză
Columbia
Ecuador
Brazilia
Peru
Bolivia
Oceanul Pacific
Chile
Paraguay
Argentina
Uruguay
Insulele Falkland
0
1,000 mi

Americile — mai precis America de Nord, de Sud, Centrală și Caraibele — alcătuiesc emisfera vestică. Regiunea include treizeci și opt de țări (împreună cu câteva teritorii asociate cel mai des cu Marea Britanie și Franța) în care trăiesc peste un miliard de oameni. Aici se află Canada și Statele Unite, a doua, respectiv a treia țară din lume din punct de vedere al întinderii. Ambele sunt ceva mai mari decât China, dar fiecare dintre ele este cât aproape jumătate din Rusia, care acoperă zece fusuri orare și este de departe cea mai mare țară din lume.

Statele Unite, cu un PIB de peste 20 de trilioane de dolari — o pătrime din resursa totală mondială —, au cea mai mare economie a lumii și reprezintă țara dominantă din Americi. Reprezintă, de asemenea, o treime din populația mondială și aproximativ trei pătrimi din resursa economică. Puterea și influența pe care le exercită sunt la cu totul alt nivel decât oricare altă țară din regiune. Statele Unite ale Americii se bucură de multiple avantaje — o varietate bogată de resurse naturale, împreună cu un sol și o climă care favorizează agricultura, un grad sporit de protecție naturală oferită de cele două oceane și vecini prietenoși la nord și la sud. Alte avantaje pe care le au sunt făcute de om, inclusiv stabilitatea politică, domnia legii, abilitatea de a se adapta, universitățile puternice și o tradiție (uneori încălcată) de deschidere față de imigranți, care au adus cu ei multiple talente și au permis țării să evite dezechilibre demografice (prea multe persoane în vârstă față de cei care ajung la vârsta la care pot începe munca) care ar fi fost greu de susținut.

Dar povestea Americilor este mai mult decât povestea Statelor Unite. Brazilia are o populație de peste 200 de milioane de locuitori, Mexicul de peste 100 de milioane și ambele au economii importante, în creștere. Regiunea deține resurse energetice vaste. Venezuela are cea mai mare resursă demonstrată de petrol la nivel mondial; trei dintre primele zece țări cu resurse energetice (Venezuela, Statele Unite și Canada) se află în Americi. Chiar și când eliminăm Statele Unite din

tablou, regiunea este foarte importantă pentru economia globală datorită mărimii ei, a pieței de export și a abundenței de materii prime..

Americile sunt, strategic, critice pentru Statele Unite deoarece stabilitatea relativă a regiunii și relațiile în general pozitive dintre Statele Unite și alte țări de aici îi sporesc posibilitățile de a fi o mare putere. Statele Unite au luxul rar de a putea să-și îndrepte atenția și energia dincolo de emisfera vestică. Statele Unite, de pildă, reprezintă singura putere nucleară din regiune, în vreme ce China are patru puteri nucleare la granițele sale. De asemenea, Statele Unite nu trebuie să concentreze forțele militare pentru a dezamorsa ori a se ocupa de amenințări în Americi și pot, în consecință, trimite trupe în Europa, Orientul Mijlociu, Asia — desigur, dacă acest lucru face parte din intențiile lor.

Un atribut care merită evidențiat legat de această regiune este relativa lipsă a geopoliticii sau, cu alte cuvinte, a interacțiunilor motivate politic între țări. Disputele teritoriale sunt limitate, războaiele dintre țări sunt rare și armatele mici. Posibilitatea proliferării nucleare pare foarte îndepărtată. Spre deosebire de Europa sau Asia, Americile sunt, în mare parte, o regiune lipsită de tradiția marilor rivalități de putere și de conflicte, deși au existat astfel de momente în timpul Războiului Rece, iar China pare că vrea să-și impună o prezență de tip economic în regiune. Spre deosebire de Orientul Mijlociu, Americile nu sunt o sursă de terorism care să amenințe lumea.

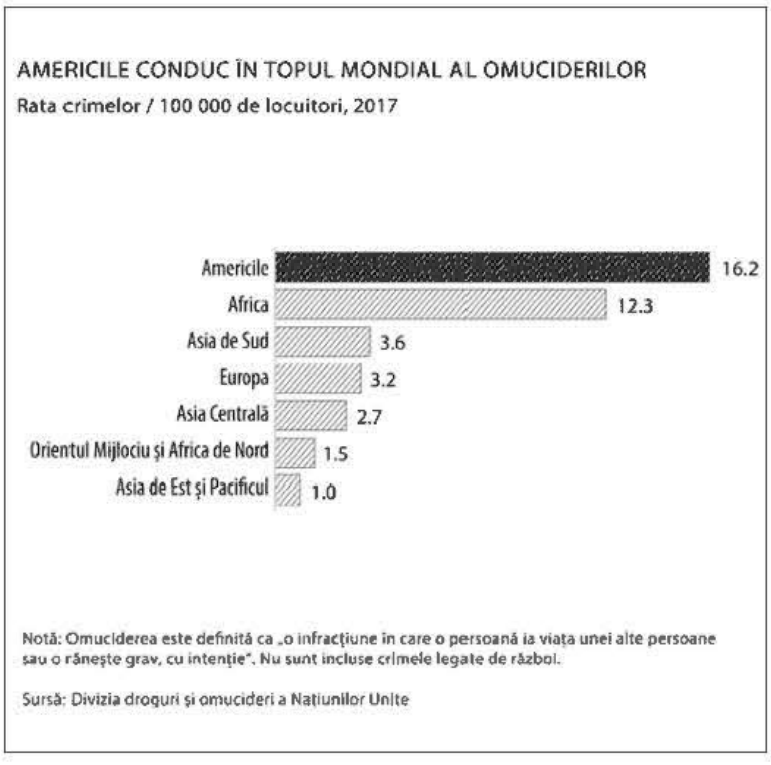
AMERICILE CONDUC ÎN TOPUL MONDIAL AL OMUCIDERILOR
Rata crimelor / 100 000 de locuitori, 2017
Americile
16.2
Africa
12.3
Asia de Sud
3.6
Europa
3.2
Asia Centrală
2.7
Orientul Mijlociu și Africa de Nord
1.5
Asia de Est și Pacificul
1.0
Notă: Omuciderea este definită ca „o infracțiune în care o persoană ia viața unei alte persoane sau o rănește grav, cu intenție". Nu sunt incluse crimele legate de război.
Sursă: Divizia droguri și omucideri a Națiunilor Unite

Dar stabilitatea dintre țări nu este totuna cu stabilitatea din interiorul lor. Numeroase țări din regiune sunt zguduite de violențe, de la organizații și carteluri criminale la omucideri și abuz domestic. Forțele militare și polițienești sunt deseori incapabile să controleze cu succes aceste provocări interne. Sistemele legale și cele legate de încarcerare sunt, la rândul lor, inadecvate. Mexicul, ca multe țări din America de Sud, suferă de problema statului slab care, în regiune, este o provocare legată de securitate și stabilitate, mai mult decât în cazul unor țări cu o putere disproporționată.

Americile au cunoscut tensiuni recurente între sistemele democratice și cele autoritare. Acum balanța este în favoarea democrației, deoarece țări precum Chile, Brazilia și Argentina au reușit să implementeze principii ale unei democrații puternice, inclusiv independență judiciară, presă liberă și alegeri nefraudate. Dar lucrurile nu au stat mereu așa și nici nu putem să le luăm drept sigure pe viitor.

Într-adevăr, până spre finele secolului XX, balanța era puternic înclinată în favoarea guvernelor autoritare, fie că aveau o componență civilă sau militară. Mexicul a fost caracterizat vreme de decenii de o conducere unipartită. Și, chiar și acum, democrațiile au de înfruntat numeroase provocări, inclusiv corupția, și deseori creșterile economice mici pe perioade îndelungate și așteptările publice pentru sprijin guvernamental nu pot fi împlinite sau susținute. Alunecarea spre populism (pentru care puterea și considerațiile personale pun în umbră legile și instituțiile) sau spre iliberalism (aproape un regim autoritar) este un pericol real.

ISTORIA

Pentru a înțelege Americile este de ajutor să ne întoarcem în secolul al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea, cunoscute ca secolele explorărilor. Spania și Portugalia și-au împărțit între ele mult din Lumea Nouă. Dar dacă această perioadă colonială

a început mai devreme decât s-a întâmplat în Orientul Mijlociu și Africa, ea s-a și terminat mai repede, deoarece atât Spania, cât și Portugalia erau prea slabe și distrase de războaiele napoleoniene, care făceau ravagii în Europa la începutul secolului al XIX-lea, pentru a putea menține colonii. Rezultatul a fost că numeroase țări care alcătuiesc Americile de azi își pot trasa originile moderne în această perioadă de acum două sute de ani.

Cam în aceeași perioadă, Statele Unite s-au implicat treptat în regiune, mai ales cu scopul de a limita implicarea Europei în feluri care le-ar fi putut amenința interesele. Expresia principală a acestei abordări a Statelor Unite a fost Doctrina Monroe, formulată de președintele James Monroe în 1823, care a făcut transparentă opoziția americană față de orice nou efort al europenilor (care nu mai erau constrânși să-i facă față lui Napoleon) de a coloniza Americile. În 1898, ca parte din propriul experiment al colonizării, Statele Unite au intrat într-un război cu Spania, un conflict scurt care s-a terminat cu câștigarea independenței Cubei și SUA preluând controlul în Puerto Rico, Filipine și Guam. Câțiva ani mai târziu, președintele Theodore Roosevelt a inițiat construirea canalului Panama. Terminat în 1914, canalul a redus substanțial timpul și costul expediției de bunuri peste oceanele Atlantic și Pacific.

Impactul pe care politica președintelui Theodore Roosevelt l-a avut asupra Americilor și a Statelor Unite depășește cu mult chestiunea canalului Panama. În 1904 a modificat doctrina Monroe, adăugând ceea ce se numește Corolarul Roosevelt, care stabilea dreptul Statelor Unite de a interveni în Americi dacă o astfel de intervenție era considerată necesară. Președintele Franklin Delano Roosevelt, vărul lui Theodore Roosevelt, s-a îndepărtat de la acest „drept“ treizeci de ani mai târziu, cu toate că Statele Unite interveniseră deja în regiune, atât înainte, cât și după aceste declarații.

Regiunea a fost un teritoriu foarte important în timpul Războiului Rece și a fost gazdă a câtorva crize emblematice

pentru această perioadă. Fidel Castro a condus o gherilă comunistă care a reușit, în 1959, să răstoarne un guvern autoritar și corupt în Cuba. Castro a instalat apoi un guvern antidemocratic, comunist, cu legături puternice cu Uniunea Sovietică. Un efort comun al Statelor Unite, condus de CIA, pentru răsturnarea guvernului pro-sovietic și anti-american al lui Castro a eșuat doi ani mai târziu. O forță modestă de exilați cubanezi a fost prinsă în Golful Porcilor, iar o reacție publică pentru a-i sprijini pe „eliberatori" nu s-a produs. Președintele John F. Kennedy, care tocmai preluase puterea, a oprit asistența militară promisă de Statele Unite, care și dacă ar fi avut undă verde, nu ar fi putut schimba soarta acestei acțiuni, planificată prost și executată la fel de deficient.

Un an mai târziu, în toamna lui 1962, serviciile de informații ale Statelor Unite (în acest caz folosind recunoaștere aeriană) au descoperit că Uniunea Sovietică se pregătea să plaseze rachete balistice capabile să transporte focoase nucleare în Cuba. Ceea ce analiștilor le-a fost mai puțin clar a fost ce anume motiva Uniunea Sovietică. Putea fi pur și simplu vorba despre a avea o mai bună putere de negociere: se poate ca sovieticii să fi sperat că pot ajunge la o înțelegere; ei nu plasează focoasele în Cuba, Americile renunță la implicarea în Berlinul de Vest, la rachetele din Turcia și la orice nou plan de a invada Cuba. Se poate ca mișcarea sovieticilor să fi fost o încercare de a schimba balanța nucleară sau un test pentru președintele Kennedy, care era încă relativ nou și despre care se spunea că ar fi gestionat foarte prost fiasco-ul din Golful Porcilor.

Dar oricare ar fi fost motivul sau motivele, sovieticii au calculat greșit. Deși Statele Unite erau deja în raza rachetelor amplasate în Uniunea Sovietică și vulnerabile la ele, președintele Kennedy și consilierii săi au considerat că a avea rachete atât de aproape de teritoriul american reprezenta o provocare militară și politică inacceptabilă, pe de-o parte din

cauza timpului redus de alertă în cazul unui atac, pe de altă parte pentru că a accepta acest gest al Uniunii Sovietice ar fi fost un semn de slăbiciune al Statelor Unite.

Statele Unite nu au recurs la atac armat, de teamă că ar putea escalada într-un schimb nuclear, în urma căruia ambele societăți ar fi fost decimate, însă au apelat la o carantină navală selectivă (o blocadă, până la urmă), care a avut ca singur scop să împiedice ca rachetele sovietice să ajungă în Cuba. Uniunea Sovietică s-a retras, de teama unei confruntări directe. În revanșă, Statele Unite au declarat public că nu vor invada Cuba și au promis, pe canale neoficiale, că își vor retrage din Turcia rachetele nucleare de rază medie, care ar fi putut ajunge în Uniunea Sovietică. Mai bine de jumătate de secol mai târziu, decenii după sfârșitul Războiului Rece, Cuba rămâne o țară nedemocrată, comunistă, cu o politică externă activă, care deseori o pune în situații tensionate cu Statele Unite și mulți dintre vecinii săi.

America Centrală a fost și ea spațiul unei concurențe acerbe în timpul Războiului Rece, la sfârșitul anilor '70 și începutul anilor '80, una care mi-a solicitat intens energia pe vremea când lucram la Departamentul de Stat. A fost o confruntare tipică, cu Uniunea Sovietică de partea gherilei de stânga și a guvernelor de stânga și cu Statele Unite făcând tot posibilul pentru a întări guvernele anticomuniste (deși nu și democrate în mod necesar) sau pentru a slăbi guvernele comuniste. El Salvador, Nicaragua și Honduras au fost principalele teatre de luptă. Spre mijlocul anilor '80 s-a instaurat pacea într-o regiune dominată în mare de guverne non-comuniste.

Un episod suplimentar care merită menționat, unul care s-a transformat într-un conflict în toată puterea cuvântului pentru câteva luni, a avut de-a face cu un grup de mici insule de pe coasta Argentinei. Pentru Marea Britanie, care le-a controlat mai bine de 100 de ani, ele erau cunoscute ca insulele Falkland; pentru Argentina, care pretindea că insulele îi aparțin, ele erau insulele Malvine. În 1982, guvernul militar argentinian,

probabil în căutarea consolidării opiniei publice, a invadat și a ocupat rapid insulele, care erau complet lipsite de apărare. Prim-ministrul britanic, Margaret Thatcher, a considerat gestul ca inacceptabil și a preluat rapid controlul asupra insulelor, în urma unei operațiuni militare. Acest conflict a dus la căderea guvernului militar din Argentina. Rezultatul războiului a fost astfel instaurarea democrației și a regimului legal.

PROBLEME CONTEMPORANE

Absența relativă a mizei geopolitice între statele regiunii nu înseamnă că Americile sunt lipsite de provocări. Deja am menționat lipsa vastă de capacitate statală și fragilitatea democrațiilor. Venezuela reprezintă problema cea mai acută, o țară în prăbușire și aproape o dictatură. Producția de petrol a scăzut dramatic. Rezervele de hrană sunt inadecvate, la fel ca și sistemul sanitar. Hiperinflația face ravagii. Zeci de mii de oameni pleacă în fiecare lună, într-un proces care secătuiește țara de resursele de talent uman și pune presiuni mari pe vecini, în special pe Columbia. Și, chiar dacă o schimbare politică s-ar produce și un guvern legitim l-ar înlocui pe cel actual, povara reconstruirii țării ar fi uriașă și ar presupune accesul la resurse masive și decenii de efort din partea venezuelenilor și a vecinilor.

Brazilia se confruntă cu corupția endemică (deși, după cum se poate vedea până acum, în mare parte, pare să se fi îndepărtat de această problemă) și cu un sector public foarte mare și beneficii pentru cetățeni care nu pot fi susținute economic. Argentina s-a străduit să găsească lideri care să fie atât democratici, eficienți, cât și populari. Mexicul se confruntă cu epidemii legate de droguri și de violență generată de crima organizată, la fel ca și țările din Triunghiul Nordic (Guatemala, Honduras și El Salvador). Rata criminalității în aceste țări este una dintre cele mai ridicate din lume. Astfel de violențe subminează economiile locale, determinându-i pe oameni să

părăsească țările, crescând astfel presiunea imigrației asupra Statelor Unite și a vecinilor. Aceste presiuni nu pot fi rezolvate eficient la granițele Statelor Unite; ceea ce apare ca fiind necesar este o politică ce „ajunge la sursă" și care facilitează crearea unor condiții locale care să-i motiveze pe oameni să nu mai plece din motive de siguranță fizică sau economică.

Canada face și ea parte din Americi, deși, ca și Statele Unite, atenția ei este în altă parte. Canada este a unsprezecea economie mondială și în primele 15 țări în ceea ce privește PIB-ul *per capita*. Este o democrație puternică cu aproape patruzeci de milioane de locuitori. Alături de China și Mexic, este unul dintre cei trei mari parteneri comerciali ai Statelor Unite; este, de asemenea, membră NATO, a Grupului celor Șapte (G7) și a Grupului celor Douăzeci (G20). Astfel, este un partener frecvent al Statelor Unite în lume și în chestiunile legate de America de Nord. A avea ca vecin un astfel de prieten este unul dintre motivele pentru care Statele Unite au putut să își concentreze energiile în alte direcții, un avantaj necunoscut de-a lungul istoriei marilor puteri.

Istoricul instituțiilor regionale este amestecat. Organizației Statelor Americane îi lipsește abilitatea de a face anumite lucruri, date fiind cerințele de consens, lipsa unei direcții militare și a resurselor economice pe care le are la dispoziție. Grupul Lima, format de o duzină de țări din regiune care promovează o finalizare pașnică a situației din Venezuela, trebuie încă să-și demonstreze capacitatea. Mai semnificative sunt grupurile comerciale, NAFTA mai ales, pactul de liber comerț americano-canadian, care a intrat în vigoare în 1994 și care a contribuit substanțial la creșterea volumului de schimburi între cele trei țări, în special a contribuit la dezvoltarea și creșterea Mexicului, reducând mult nevoia mexicanilor de a emigra.

Unele voci susțin că NAFTA i-a dezavantajat pe muncitorii americani, a dus la pierderea foarte multor locuri de muncă pe tot teritoriul SUA. Acest lucru este adevărat în anumite zone și

circumstanțe, dar nu ca un rezultat general. Administrația Trump a negociat NAFTA cu Canada și Mexic, rezultând în Acordul SUA-Mexic-Canada, care a trecut prin Congresul Statelor Unite în ianuarie 2020 și a fost apoi promulgat ca lege. Lăsând deoparte retorica și politica, noul acord seamănă în multe privințe cu cel nou.

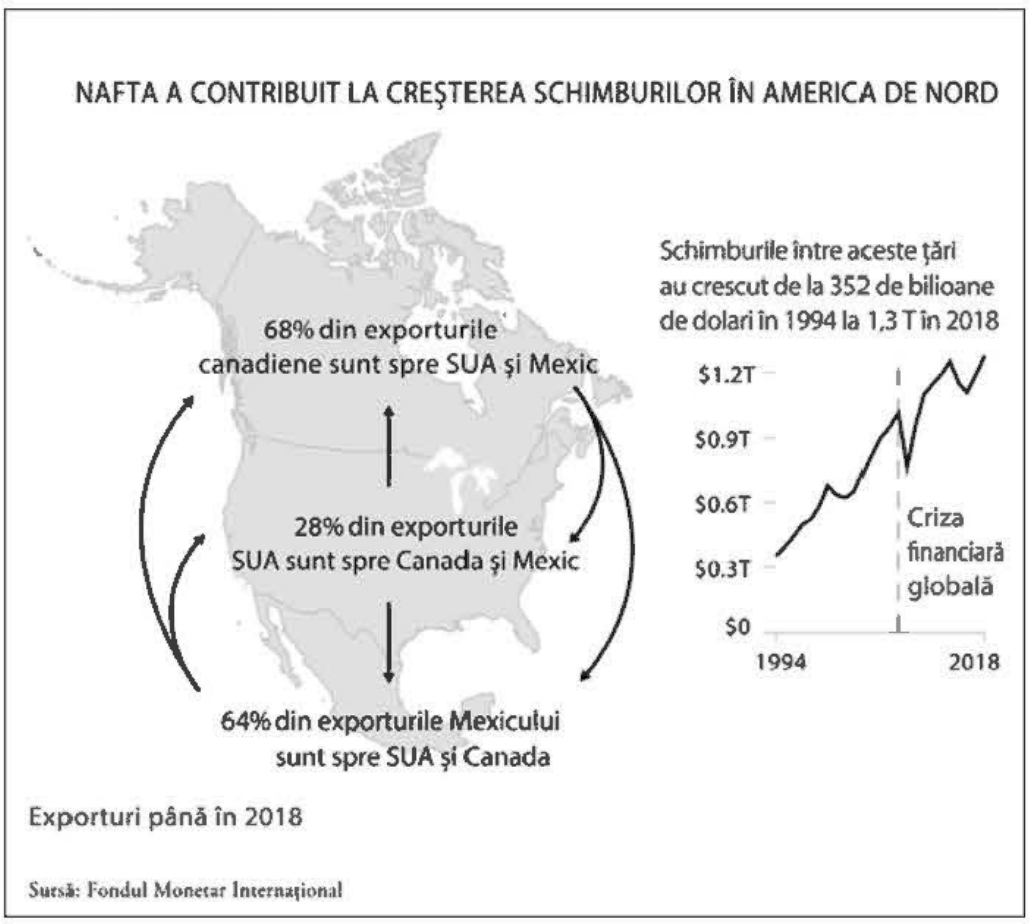
NAFTA A CONTRIBUIT LA CREȘTEREA SCHIMBURILOR ÎN AMERICA DE NORD
68% din exporturile canadiene sunt spre SUA și Mexic
28% din exporturile SUA sunt spre Canada și Mexic
64% din exporturile Mexicului sunt spre SUA și Canada
Schimburile între aceste țări au crescut de la 352 de bilioane de dolari în 1994 la 1,3 T în 2018
$1.2T
$0.9T
$0.6T
$0.3T
$0
Criza financiară globală
1994
2018
Exporturi până în 2018
Sursă: Fondul Monetar Internațional

Mai amplu, provocările pe care le are în față regiunea includ nevoia ca guvernele să dezvolte capacitatea de a aborda problemele de securitate internă, de a se concentra pe creșterea calității educației publice, astfel ca forța de muncă să capete abilitățile necesare pentru a deveni competitivă la nivel global, să promoveze societățile civile și astfel să facă din democrațiile lor unele puternice, să reducă datoria publică, corupția și să ducă rolul statului la un nivel sustenabil, să crească schimburile care au loc între țările din regiune și să vegheze ca geopolitica să nu își facă apariția într-un mod semnificativ. Mai apare și întrebarea dacă Brazilia va acționa responsabil în protejarea Pădurii Amazoniene, protecție care este critică pentru întregul efort de combatere a schimbărilor climatice. În cele din urmă, trebuie evidențiată provocarea uriașă pe care o ridică migrația forțată, într-o epocă în care mii de oameni fug zilnic din Venezuela și, în măsură mai mică, din Triunghiul Nordic, un proces care depășește cu mult capacitățile vecinilor de a-l gestiona. Nu este deloc o agendă ușoară.

PARTEA A TREIA - EPOCA GLOBALIZĂRII

EPOCA GLOBALIZĂRII

Fiecare epocă istorică este definită de forțele principale, de puterile și provocările pe care le are de înfruntat și de felul în care oamenii și guvernele le fac față. Acest lucru ajunge să plaseze, de obicei, marile puteri în centrul poveștii, fie datorită rivalității dintre ele, fie prin felul în care conduc. Acest lucru a fost adevărat pentru epocile istorice anterioare și poate fi adevărat pentru epoca de față sau pentru cele care îi vor urma, mai ales dacă vreuna dintre ele va ajunge să fie definită de acutizarea competiției dintre Statele Unite și China. Dar nu este deloc sigur că Statele Unite și China se vor regăsi într-un al doilea nou război rece. Și chiar dacă o vor face, nu este sigur că relația dintre cele două va fi cea care va ajunge să definească această epocă.

O altă posibilitate este ca globalizarea să fie cea care să definească perioada pe care o traversăm. Globalizarea se referă la fluxul, deseori la o scară vastă și extrem de rapid, a tot ce ne poate trece prin cap, de la oameni, corespondență electronică la virusuri și dioxid de carbon, prin toată lumea și peste toate granițele. În unele cazuri, guvernele nici nu sunt conștiente de toată această mișcare de intrare și de ieșire de pe teritoriile pe care le guvernează; în alte cazuri, sunt la curent, dar fie aleg să nu regularizeze acest proces, fie nu o pot face, chiar dacă ar vrea.

Granițele au fost mereu traversate. Ceea ce este diferit în cazul globalizării contemporane este scara la care se petrece, varietatea fenomenului, importanța și impactul său posibil. Globalizarea are potențialul de a schimba în mod dramatic viața așa cum o cunoaștem noi.

Este foarte important să subliniem ce anume nu este globalizarea. Cu foarte puține excepții, ea nu este o opțiune politică. Globalizarea este o realitate. Este deopotrivă bună și rea, benignă și malignă. În anumite zone, globalizarea este ceva ce țările ar vrea să îmbrățișeze sau spre care ar vrea să se îndrepte. În altele, țările pot alege să îi reziste sau să facă excepție de la acest proces, în întregime sau fragmentar. Există regiuni unde alegerea este posibilă doar într-o măsură foarte mică.

Capitolul de deschidere al acestei secțiuni este dedicat globalizării în sine. Cele care îi vor urma vor aborda diferite manifestări ale globalizării, și anume terorismul, proliferarea nucleară, schimbarea climatică, migrația, cyberspațiul, sănătatea, comerțul internațional, aspectele legate de sistemele monetare și valutare și dezvoltarea.

Fiecare capitol descrie specificul unei forme anume de globalizare, îi analizează cauzele și consecințele și aduce în discuție opțiunile pe care țările — și lumea ca întreg — le au la îndemână pentru a le gestiona. Succesul sau, dimpotrivă, nereușita modului în care sunt abordate aspectele globalizării ar putea conta, la fel de mult ca orice altceva, când ne gândim la caracteristicile acestei epoci a istoriei.

GLOBALIZAREA

Globalizarea — emergența unei piețe mondiale din ce în ce mai interconectate prin fluxul peste granițe al forței de muncă, turiștilor, ideilor, corespondenței, petrolului și gazului, semnalelor radio și de televiziune, datelor, rețetelor și medicamentelor ilegale, teroriștilor, migranților și refugiaților, armelor, virușilor (electronici și biologici), dioxidului de carbon și al altor gaze care contribuie la schimbarea climatică, al bunurilor de larg consum, hranei, dolarilor și al altor monede de schimb, *tweet*-urilor și al unei infinități de alte lucruri — este una dintre realitățile definitorii ale existenței moderne.

Să fie clar, globalizarea nu este ceva nou. Oameni și bunuri s-au deplasat mereu de jur-împrejurul lumii, fie pe vechiul Drum al Mătăsii în Asia, fie străbătând mări și oceane. Dar ceea ce este nou reprezintă scara la care se întâmplă acum, viteza și varietatea lucrurilor care trec granițele. Anual, sunt peste 1,5 bilioane de turiști care călătoresc, față de numai 600 de milioane cu doar douăzeci și cinci de ani în urmă. Numărul de refugiați ajunge azi undeva între douăzezi și cinci și treizeci de milioane. Investițiile străine directe se ridică la un trilion de dolari anual. Comerțul a atins o valoare estimată la 20 de trilioane de dolari: de șapte ori mai mare decât acum treizeci de ani și de aproape o sută de ori mai mare decât acum cincizeci de ani.

VITEZA COMUNICAȚIILOR

Cum a schimbat globalizarea viteza cu care comunicăm

1 lună 3,546 mile	10 ore 3. 669 mile	0,2 secunde 3,787 mile	Instantaneu În toată lumea
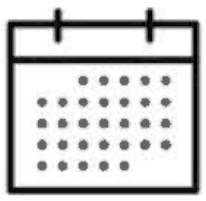			
	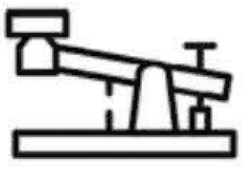		
1776 Veștile privitoare la Declarația de Independență ajung la Londra prin intermediul poștei	1858 Președintele James Buchanan îi răspunde reginei Victoria prin primul schimb transatlantic de telegrame	1928 Președintele Calvin Coolidge face primul apel telefonic spre un lider european — regele Alfonso al XIII-lea al Spaniei	2015 Președintele Barack Obama îl laudă pe Papa Francisc în primul tweet prezidențial adresat unui lider străin

Surse: The London Gazette, The New York Times, smithsonian.com

Acest flux nu este doar foarte vast, dar este și rapid. Unele lucruri se mișcă cu sau aproape de viteza luminii, ceea ce permite unei persoane din New York să converseze pe un videochat cu cineva din Japonia sau ca cineva din Londra să transfere bani într-un cont din Hong Kong aproape instantaneu. Alte fluxuri, cum ar fi călătoriile la distanță, pot dura ore sau zile. Viteza, combinată cu amploarea, face ca guvernele să nu poată monitoriza acest proces, cu atât mai puțin să controleze tot sau pe toți cei care îi trec granițele.

Ce anume a dus la acest fenomen? Deloc neglijabil — tehnologia. Internetul, avionul cu reacție, telefoanele mobile, containerele de marfă și sateliții au jucat un rol important. Dar și politicile care au facilitat comerțul și accesul la piețe. Aceste politici sunt motivul pentru care o companie americană își poate produce bunurile sau poate deschide magazine în China.

Geopolitica, competiția dintre țări pentru putere și influență, a jucat și ea un rol, dar în formule contradictorii. Stabilitatea și absența unui război la scară mare, raportat la amplitudinea conflictelor armate din secolul XX, au făcut posibile comerțul, investițiile și mișcarea. Pe de altă parte, instabilitatea și problemele locale au pus presiune pe oameni, determinându-i să plece, ajungându-se astfel la un număr semnificativ de refugiați.

Globalizarea este întărită și de deciziile de afaceri. Statele Unite, de exemplu, este cămin pentru 5% din populația globală. Comercial, este esențial ca firmele americane să aibă acces și la restul de 95% din populația globală. Alte tipuri de afaceri, de la medicamente ilegale și droguri la arme și trafic de persoane, au căutat la rândul lor piețe din afara frontierelor proprii. Tot despre globalizare vorbim și în aceste cazuri.

În miezul globalizării se află noțiunea de interconectivitate, care se referă la rețele de legături de orice fel. Un concept similar este cel de interdependență, respectiv realitatea că fiecare țară și fiecare persoană sunt afectate într-o oarecare măsură de ce se întâmplă în alte locuri sau de ce fac alții. Există o unică piață globală, în creștere, pentru multe produse agricole sau de larg consum, pentru petrol, investiții și chiar pentru servicii precum cele de suport tehnic pentru industria IT sau pentru mobile. O astfel de interconectivitate înseamnă că ceea ce se petrece într-un loc poate afecta condițiile din alt loc. Ceea ce începe la nivel local poate ajunge rapid la nivel global. Este la fel de adevărat în cazul bolilor infecțioase (crizele Ebola din 2014 și 2016), al crizelor financiare (efectele crizei financiare din SUA, din 2008, și Marea Recesiune care a urmat în toată lumea) și al informațiilor care ajung virale. Interdependența de orice fel poate fi benefică sau poate scoate la iveală diferite forme de vulnerabilitate.

Unele dintre consecințele globalizării sunt simultan bune și rele. Comerțul este un exemplu potrivit. Capacitatea de a exporta poate oferi locuri de muncă, iar aceea de a importa

poate fi o sursă de bunuri care nu se produc pe plan local sau care altfel nu le sunt disponibile consumatorilor locali la un preț mai mic, dar de o calitate comparabilă (sau mai bună). Dar importurile pot să și elimine din locurile de muncă existente, fie din pricina costului forței de muncă sau al producției, fie din pricina subvențiilor guvernamentale sau a fraudelor valutare.

La fel, există voci care văd în fluxul de informații și de idei un lucru minunat. Dar alții se vor simți ofensați de anumite conținuturi, iar unele guverne pot și chiar se opun răspândirii informației pe care o consideră o amenințare a stabilității politice interne și a conducerii pe care o exercită.

Oceane, deșerturi sau bariere de orice fel nu pot izola o țară de consecințele globalizării. Dar guvernele au la dispoziție o gamă variată de opțiuni atunci când vine vorba despre felul în care răspund diferitelor dimensiuni ale globalizării. Dacă guvernele sunt înclinate să temporizeze globalizarea sau să reducă implicarea țărilor pe care le conduc în acest proces, există câțiva pași pe care îi pot urma.

Guvernele pot impune taxe, deseori chiar o fac — taxe care determină creșterea prețurilor pe care cetățenii le au de plătit pentru produsele de import —, sau se pot îndrepta spre alte tipuri de bariere care îngreunează procesul de export. Acesta este un protecționism de tip clasic. De asemenea, pot lua măsuri care să îngreuneze intrarea investitorilor străini pe piețele locale și pot face ca fondurile care totuși pătrund să reziste cu greu. Se pot ridica ziduri și se pot pune paznici pentru ca oamenii să nu pătrundă dincoace de frontierele unei țări. Zonele de coastă pot fi păzite de nave, iar spațiul aerian, de avioane și rachete. Cei care intră legal într-o țară, prin aeroport, pot fi limitați numeric sau poate fi impusă o perioadă de ședere. Temperatura oamenilor poate fi monitorizată și celor care pot fi potențiali purtători ai unei boli contagioase li se poate refuza accesul. Pachetele, containerele, bagajele și tirurile cu marfă pot fi controlate, deși în realitate acest lucru nu se poate face decât

într-un procent foarte mic, fără ca altfel să fie afectat atât turismul, cât și comerțul și transporturile. Semnalele de comunicare pot fi bruiate, internetul poate fi sistat.

A spune că guvernele și oamenii au opțiuni cu privire la globalizare nu vrea să sugereze că orice țară poate pur și simplu să nu fie prinsă cu niciun chip în acest proces. Schimbările climatice, de pildă, nu respectă nicio frontieră. Același lucru se poate spune cu privire la răspândirea materialului radioactiv în urma unui incident nuclear. O stagnare a economiei sau o criză financiară care începe într-o țară se poate răspândi cu rapiditate în alta; termenul de „contaminare" este folosit din motive întemeiate. Conexiunea la internet oferă avantaje, dar și vulnerabilizează. Ideile au darul de a pătrunde până și în cele mai închise societăți. Iar orice vizitator poate fi purtătorul unei boli. Nicio economie nu deține sau produce toate lucrurile de care are nevoie și nici nu poate vinde tot ce produce numai între granițele sale.

De asemenea, să rămâi închis față de restul lumii nu este ceva ce vine fără un cost. Coreea de Nord este cea mai închisă țară a lumii. Tăierea importurilor îi privează pe rezidenți de accesul la bunuri de larg consum și poate genera un răspuns pe măsură. Îngreunarea exporturilor duce la sacrificarea de locuri de muncă și oprește creșterea. Dificultatea sau imposibilitatea oamenilor de a călători afectează turismul și, implicit, investițiile și veniturile din această industrie.

Rezultatul este că aproape toate guvernele aleg deopotrivă să urmeze procesul globalizării și să-i reziste. O altă formulare pentru această concluzie ar fi aceea care afirmă că guvernele încearcă să promoveze ceea ce ele consideră a fi pozitiv în globalizare și să reziste aspectelor negative sau care ridică amenințări. A administra globalizarea este o provocare pentru orice guvern, căci guvernele sunt cele care, cel mai adesea, sunt trase la răspundere când vine vorba despre efectele globalizării, fie că ne referim la imigrație, la schimbările climatice sau la epidemii, chiar dacă toate acestea sunt în afara controlului lor.

O altă formă prin care guvernele pot gestiona problema globalizării este abordarea colectivă, mai degrabă decât răspunsul național. Aceasta este esența multilateralismului. Nicio țară nu se poate proteja de una singură de efectele negative ale globalizării, după cum nu poate nici beneficia singură de aspectele pozitive pe care aceasta le aduce; ceea ce a rezultat a fost un set de acorduri globale — legale, politice și comerciale — care reglementează felul în care trebuie abordate toate aspectele: sănătate, comerț, internet, schimbările climatice, traficul de material nuclear, de persoane și droguri. Nu există un guvern global, dar există un anume grad de guvernare globală, care ajută la gestionarea aproape oricărui efect al globalizării. Realitatea politică arată totuși că există un consens limitat cu privire la cum anume ar trebui văzute diferitele aspecte ale globalizării și, prin urmare, un la fel de mic consens și cu privire la cum trebuie gestionată și reglementată globalizarea.

Globalizarea este controversată. Unul dintre motive a fost deja expus — pierderea locurilor de muncă. Competiția străină (și importurile) sunt cel mai adesea considerate vinovate pentru reducerea numărului de locuri de muncă. Uneori, lucrurile stau exact așa, dar de cele mai multe ori cauza reală este de fapt inovarea tehnologică ce face ca un anume serviciu sau produs să fie realizat la un cost mult mai mic, o calitate mai bună sau ambele. Cu toate acestea, globalizarea este privită cu suspiciune. Un motiv este acela că beneficiile sunt răspândite la scară largă și sunt destul de mari, în vreme ce aspectele negative sunt extrem de concentrate și mai puternic resimțite. Americanii, de pildă, beneficiază în masă de mașini mai ieftine și astfel pot economisi sau pot obține cu aceiași bani un produs mai valoros cumpărând o mașină de import. Dar viețile acelor americani care și-au pierdut locurile de muncă din pricina importurilor mai ieftine au fost cu totul date peste cap. În vreme ce

economiștii consideră că țara ca un întreg este câștigată, o mică porțiune a acesteia este, dimpotrivă, într-o foarte mare pierdere.

Globalizarea poate fi văzută și ca o amenințare la identitatea și cultura locale. Poate fi foarte dificil pentru micile afaceri să intre în concurență cu marile companii globale care se bucură de branduri celebre și de recunoaștere. McDonald's și Starbucks sunt peste tot. Este foarte dificil ca stilul de viață local să reziste în fața imaginilor și ideilor noi care pătrund de pretutindeni și care sunt prezentate prin intermediul televiziunilor, filmelor sau sunt disponibile pe internet. Concurența este disproporționată, în sensul că este deseori mai ușor ca globalizarea să afecteze indivizii și societățile decât ca indivizii și societățile să afecteze globalizarea.

Toate acestea ne determină să spunem că globalizarea este o forță puternică în lumea modernă, una care generează deopotrivă beneficii și provocări. Sarcina individuală a guvernelor și aceea colectivă a lumii sunt de a promova acele aspecte ale globalizării care produc cel mai mare bine, să se opună acelora care produc cele mai mari pagube și să asiste indivizii și țările care se află în dificultate.

TERORISMUL ȘI CONTRATERORISMUL

Terorismul este definit ca folosirea internațională a violenței de către actori nestatali, împotriva civililor, pentru obținerea propriilor obiective politice. În această definiție există câteva cuvinte critice. Pentru a fi calificată drept terorism, o acțiune trebuie să presupună violență sau amenințarea de un fel sau altul cu violența, trebuie să fie internațională, să urmărească un obiectiv politic clar, să fie făcută de un actor nestatal și să vizeze civili. Astfel conceput, terorismul este ceva diferit de crimă, care este de regulă motivată de obiective ce nu sunt politice. Este diferit și de crima de război și de război ca atare, condus de un stat suveran și, de multe ori, de soldați neinformați. Atunci când țintele nu sunt civilii, dar aceștia ajung să cadă victime, nu vorbim despre un act terorist.

Unii s-ar putea întreba de ce terorismul este o unealtă a indivizilor sau a grupurilor de indivizi, și nu a statelor. Dacă un stat întreprinde acțiuni violente asupra cetățenilor unei alte țări, avem deja un nume pentru acest lucru: război. Țările pot însă să aleagă să sprijine teroriști dacă văd în aceștia o unealtă utilă. În acest caz, guvernele riscă să fie judecate ca susținătoare ale teroriștilor și riscă să fie atacate sau sancționate în consecință. Este ceea ce s-a întâmplat cu guvernul taliban al Afganistanului după atacurile din 11 septembrie 2001, când Statele Unite și aliații lor au considerat că talibanii au oferit adăpost teroriștilor al-Qaeda, care s-au aflat în spatele atentatelor și au trebuit înlăturați.

ȚĂRILE CELE MAI AFECTATE DE TERORISM

Numărul de atacuri teroriste, 2017

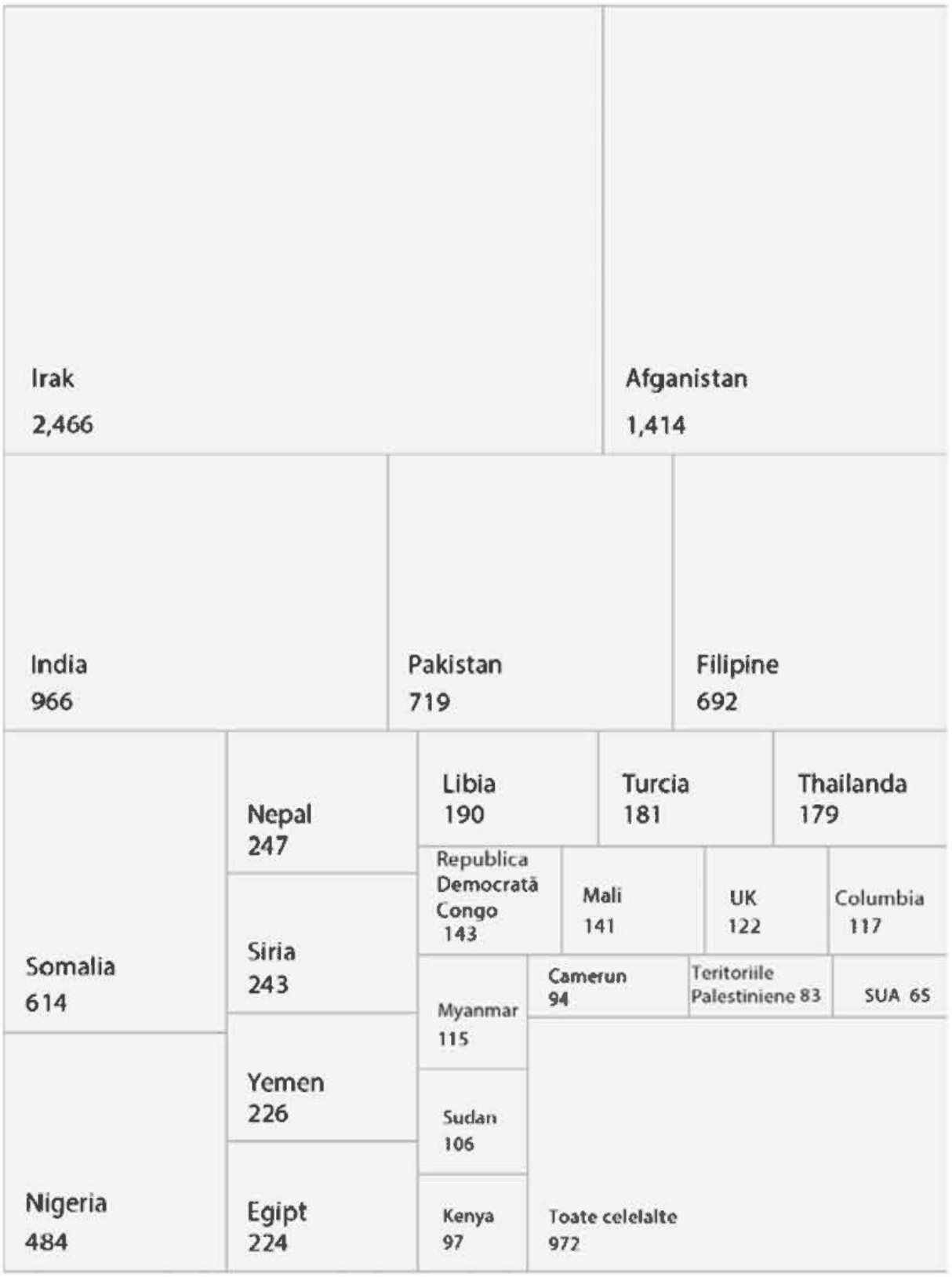

Notă: Un atac terorist este definit ca: „Amenințarea cu sau utilizarea efectivă a forței și violenței ilegale de către un actor nestatal pentru a atinge un obiectiv politic, economic, religios sau social prin frică, constrângere sau intimidare".

Sursă: National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism (START), Universitatea Maryland (2019). The Global Terrorism Database pe www.start.umd.edu/gtd August 22, 2019.

Definiția de mai sus a terorismului este cea mai amplu uzitată — nu există însă o definiție acceptată universal. Este imposibil ca toate elementele subiective să fie îndepărtate, deoarece indivizii și guvernele sunt deseori reticenți în a cataloga drept terorism acțiuni care sunt făcute cu scopul de a atinge obiective la care și ei aderă. O veche zicală spune că cine este terorist pentru unii este un luptător pentru libertate pentru alții. În ultimii ani, cu toate acestea, pare să existe un acord mai vast, chiar dacă încă departe de a fi complet, al guvernelor cu privire la faptul că nicio cauză sau scop nu justifică terorismul.

Terorismul ca atare nu este un fenomen nou. Se pot găsi exemple care coboară cu secole, chiar milenii în urmă. Acum un secol, un terorist l-a asasinat pe arhiducele Franz Ferdinand, moștenitorul tronului Imperiului Habsburgic, fapt care a pus în mișcare o serie de evenimente diplomatice și militare ducând la Primul Război Mondial. Terorismul a fost mijlocul primordial folosit pentru a pune capăt colonialismului, o epocă de control european exercitat asupra multor teritorii și popoare din lume. În 1960 și 1970, Armata Republicană Irlandeză Provizorie a făcut apel la terorism în încercarea de a forța trupele britanice să părăsească Irlanda de Nord și pentru a obține unitatea Irlandei; Organizația de eliberare palestiniană a folosit terorismul împotriva Israelului în încercarea de a-și dobândi o țară a lor — Palestina. Cele mai recente valuri de terorism internațional sunt asociate cu indivizi sau grupări de indivizi ca al-Qaeda, ISIS (uneori numită ISIL, Statul Islamist, Daesh), Boko Haram, Lashkar-e-Taiba și altele, acționând în numele unei viziuni proprii asupra islamului.

Teroriștii pot fi indivizi sau grupuri, pot fi conduși de o figură de autoritate sau pot doar să fie inspirați de una. Țările se pot implica în terorism în două forme. Prima, alegând să ofere unui grup terorist resurse, fie ele financiare, fie sub formă de informații, militare sau teritoriale. Cum am spus deja, astfel de state (Iranul este unul dintre ele) sunt îndeobște numite state-sponsor ale terorismului. A doua formă de implicare este aceea a unui stat care permite unei grupări teroriste să-i folosească teritoriul sau să aibă acces la anumite resurse — nu în urma unei alegeri deliberate, ci din slăbiciune. Așa s-au petrecut lucrurile cu ISIS în Irak și Siria. Grupările teroriste, pe de altă parte, au început să descopere căi directe de acces la resursele necesare, sprijinindu-se astfel tot mai puțin pe statele-sponsor.

Motivele terorismului sunt variate. Grupări din Spania (separatiștii basci sau ETA sunt primii care îmi vin în minte) au luptat împotriva guvernului central, căutând să obțină un stat independent pentru populația pe care pretind că o reprezintă.

Altele (ca de pildă ISIS) au acționat pentru a detrona o autoritate existentă și a o înlocui cu una a lor. O grupare armată de gherilă în Columbia, care folosea acronimul FARC, încerca să instaureze un alt guvern central cu alte politici decât a celui existent. Alții (ca al-Qaeda) par să fie motivați exclusiv de dorința de a cauza suferință și pagube. Totul însă sugerează că terorismul modern este motivat mai degrabă de o agendă politică decât de dorința de a înlătura sărăcia și inegalitățile economice.

Metodele teroriștilor diferă și ele. Teroriștii atacului 9/11 au folosit cuttere pentru a imobiliza echipajele de zbor și a prelua controlul asupra avioanelor pe care fie le-au pilotat direct în clădirile ocupate, fie au eșuat în încercarea lor. Alți teroriști au folosit mașini-capcană, bombe și arme, au condus camioane în mulțimi de oameni sau s-au transformat în bombe umane. Aproximativ douăzeci de mii de oameni și-au pierdut anual viața în urma atacurilor teroriste între 2005 și 2017, inclusiv peste douăzeci și șase de mii numai în 2017. Majoritatea teroriștilor sunt în Orientul Mijlociu, Asia de Sud (mai ales în Pakistan) și Africa (în special în Nigeria).

Există temeri că pe viitor teroriștii nu vor mai apela la astfel de metode „convenționale“ și vor trece la ceea ce se numește „marele terorism“. Una dintre posibilități este bomba radiologică sau „murdară“, care ar combina explozibili convenționali cu materiale radioactive, pentru a transforma zona țintită într-un teritoriu de nelocuit pentru ani întregi. Efecte mult mai devastatoare ar avea detonarea unei bombe nucleare. Fabricarea unui astfel de dispozitiv este, cu siguranță, dincolo de capacitatea oricărei grupări nestatale, dar ar putea intra în posesia uneia prin furt, prin achiziție sau prin alte mijloace asemănătoare. Teroriștii ar putea, de asemenea, să construiască sau să cumpere arme biologice, percum și arme cibernetice pentru a scoate din funcțiune infrastructuri vitale ca barajele, centralele electrice sau facilități de tratare a apelor, de care depind oamenii din societățile vizate.

Eforturile de a perturba activitățile teroriste și teroriștii se numesc contraterorism. Contraterorismul include o mare gamă de acțiuni care pot reduce recrutările de noi teroriști sau pot reduce adeziunea la grupări deja existente. Acest lucru poate fi făcut în mai multe feluri: inclusiv prin influențarea a ceea ce se comunică și a conținutului educațional din școli, instituții religioase, sau a ceea ce se exprimă pe platformele sociale sau în presa tradițională. Guvernele, individual sau împreună, pot face ca teoriștii sau grupările teroriste să ajungă cu dificultate la resursele umane, financiare și materiale de care au nevoie. Alte elemente ale unei politici contrateroriste comprehensive includ implicarea instituțiilor de aplicare a legii și serviciilor de informații pentru a obține informații despre planurile teroriste; sancțiunile economice și alte presiuni, cu scopul de a penaliza guvernele care sprijină terorismul; negocieri ce oferă o cale alternativă teroriștilor care au scopuri limitate.

Mai există o opțiune: atacul direct. Astfel de atacuri pot fi executate de forțele de ordine, de militari sau de echipele de intervenție ale serviciilor de informații. Această cale poate fi una efectivă, atunci când teroriștii sunt pe cale să lanseze o acțiune specifică, iminentă sau poate fi cu scop de prevenire, împotriva unor teroriști cunoscuți, dar cu privire la acțiunile cărora nu există informații concrete. Scopul poate fi de a-i aresta pe anumiți indivizi (un avantaj pentru serviciile de informații și efortul lor de a obține cât mai multe date) sau de a-i ucide, așa cum au făcut Forțele Speciale ale SUA când au intrat în Pakistan cu misiunea de a-l ucide pe Osama bin Laden. Țările pot lansa arme de la depărtare — folosind drone, rachete de croazieră, avioane de vânătoare — sau pot trimite în teritoriu forțe ale operațiunilor speciale. Efortul poate fi restrâns și scurt ca durată sau amplu și îndelungat — așa cum au făcut serviciile de informații ale SUA și personalul militar, în colaborare cu parteneri locali, împotriva statului islamic în Irak și Siria. Tehnologiile cibernetice pot fi și ele folosite pentru a întrerupe planurile și operațiunile teroriste.

Dacă prevenția eșuează, se pot fase totuși foarte multe pentru a reduce efectele posibile și impactul acțiunilor teroriste. Guvernele își pot construi capacitatea contrateroristă, astfel încât aceasta să prelucreze mai bine amenințările teroriste, ceva ce Statele Unite au făcut după atacurile de la 11 septembrie 2011. Guvernele pot lua măsuri pentru a crea o societate mai puțin vulnerabilă la atacurile teroriste. Toate aceste acțiuni țin de apărare și privesc forțele de ordine, întărirea fizică și cibernetică a țintelor posibile și introducerea de proceduri care fac foarte dificile reușitele teroriștilor. Astfel de pași pot include monitorizări și percheziții în aeroporturi, clădiri guvernamentale și locuri de muncă. Și dincolo de aceste măsuri protectoare tot mai puternice, societățile pot lucra pentru a-și spori rezistența pentru ca efectele atacurilor teroriste să fie cât mai reduse. Rezistența poate include instruirea personalului care răspunde la atacuri, pentru a limita numărul de victime. De asemenea, acumularea de resurse medicale și de bunuri care sunt, de regulă, scumpe și greu de produs în termen scurt, cum ar fi componente ale rețelelor electrice, pentru a putea fi schimbate rapid în eventualitatea unui atac terorist.

Guvernele au obiectivul de a pune capăt sau de a elimina terorismul, dar este o țintă imposibil de atins. Nu doar că sunt dificile identificarea, arestarea și uciderea teroriștilor cunoscuți, dar și prevenirea apariției de noi grupări este imposibilă. Vor exista întotdeauna indivizi care vor fi nemulțumiți de *status quo* și care vor fi gata să folosească violența pentru a-și atinge obiectivele. Anumiți teroriști și acte teroriste pot fi oprite, dar vor fi și numeroase ocazii în care actele teroriste vor reuși. Terorismul este greu de aplanat și din cauza zelului multor indivizi și organizații, unii dintre ei fiind dispuși să-și sacrifice viața pentru cauză. Provocarea pe care guvernele și societățile o au de înfruntat este aceea de a reduce amenințarea pe care o ridică terorismul la un nivel care nu poate influența modul de viață al unei țări, siguranța cetățenilor săi și bunăstarea economică. La toate acestea se adaugă faptul că multe acțiuni

de contraterorism vin cu un preț, unul care poate afecta negativ creșterea economică, eficiența, spațiul privat, libertatea și, în anumite situații, poate crea noi teroriști dacă acțiunile întreprinse (de exemplu, atacuri militare unde se întregistrează victime colaterale, inocente) îi vor detemina pe indivizi să sprijine cauza teroristă.

PROLIFERAREA NUCLEARĂ

Proliferarea se poate referi la aproape orice lucru — de la celule la idei — care crește numeric. Dar când vorbim despre politica externă și relațiile internaționale, termenul este folosit cel mai des în contextul discuțiilor legate de diseminarea tehnologiilor și sistemelor militare. Vizează, cu predilecție, armele de distrugere în masă, sau ADM, o categorie care include armele nucleare, chimice și/sau biologice, și mijloacele de a le lansa — rachetele balistice. Neproliferarea se referă la politicile și mijloacele folosite pentru a opri răspândirea acestor arme.

Țările pot, în principiu, prolifera arme de distrugere în masă în două feluri. Pot urma o proliferare pe verticală, ceea ce înseamnă adăugarea la inventarul deja existent sau îmbunătățirea capacității de producție. Este situația pe care am întâlnit-o pe durata Războiului Rece, când Statele Unite și Uniunea Sovietică și-au modernizat și sporit constant stocul de arme nucleare. Proliferarea de acest tip se mai aplică altor nouă țări care astăzi dețin armament nuclear și rachete balistice și care, de la caz la caz, par a-și moderniza și/sau spori arsenalul.

Proliferarea înțeleasă în sens orizontal este însă cea mai uzitată, adică o țară sau alt actor pe scena înarmării care adaugă o altă clasă de arme celor pe care deja le deține (cum ar fi arme nucleare sau chimice, rachete balistice). Atunci când vorbim despre proliferarea nucleară sau despre politicile de oprire a acesteia — adică mijloacele prin care se oprește răspândirea acestor tipuri de arme —, de cele mai multe ori avem în minte proliferarea pe orizontală.

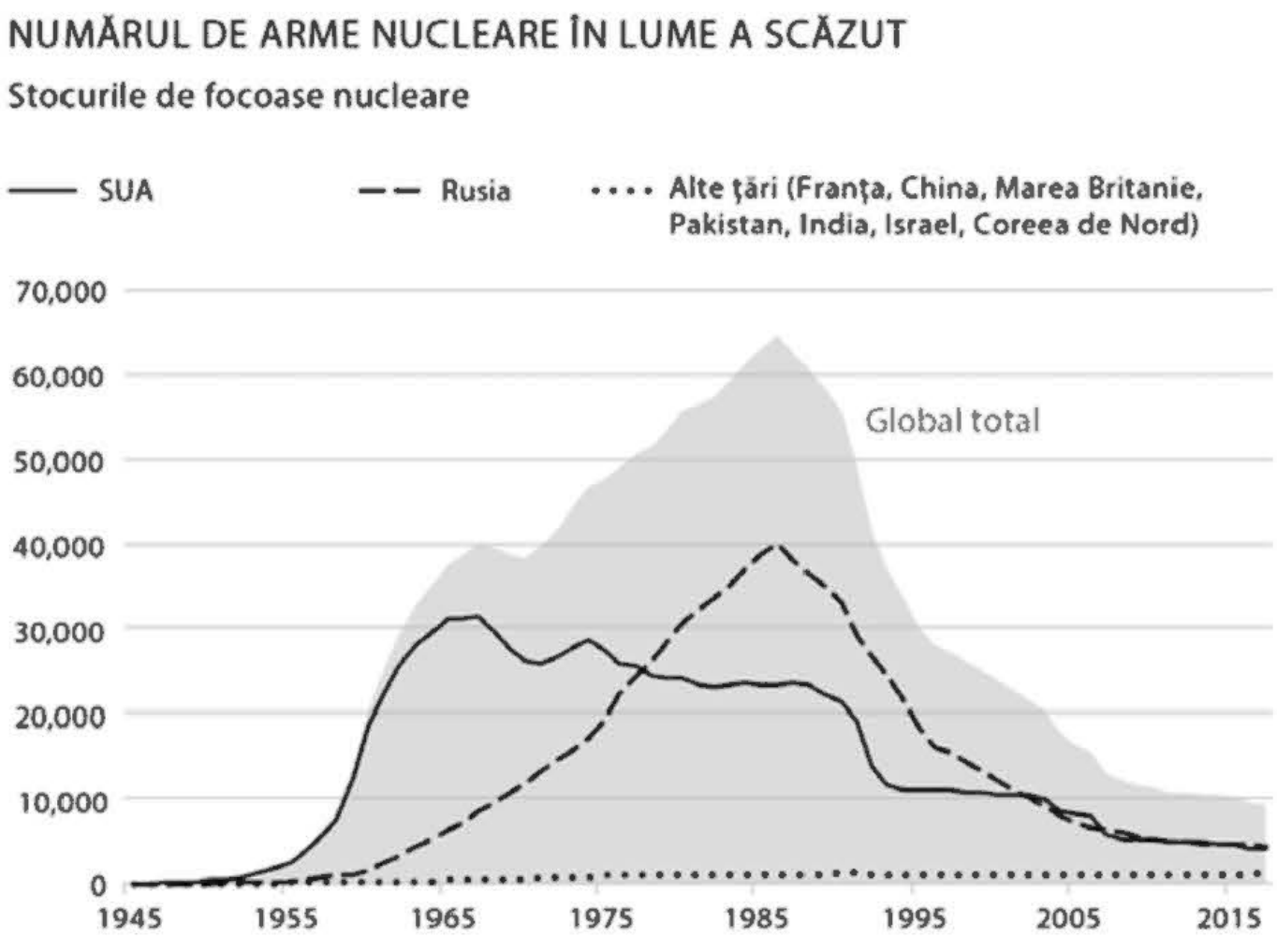

Există o perspectivă care susține că proliferarea nucleară nu este o amenințare și că, în anumite condiții, ar putea sau chiar ar trebui să fie o direcție de urmat. În spatele acestei linii de gândire este convingerea că armele nucleare au fost cele care au făcut ca Războiul Rece să devină unul fierbinte; cu alte cuvinte, teama de un conflict care ar putea deveni nuclear, devastator dincolo de orice imaginație, a introdus un grad de precauție și reținere care, altfel, ar fi lipsit. Se susține în anumite instanțe că ceea ce a păstrat pacea între Statele Unite și Uniunea Sovietică va putea menține pacea între rivali precum India și Pakistan, China și Japonia sau Israel și Iran. Unii teoreticieni au dus argumentul pâna la concluziile sale logice (chiar dacă extreme), susținând că, dacă mai multe țări ar avea armament nuclear, am trăi într-o lume mai stabilă și mai înclinată spre pace, căci nicio țară cu capacitate nucleară nu ar ataca o alta care ar putea să riposteze.

Aceste voci au rămas, pe bună dreptate, o minoritate. Apariția de noi țări care să dețină armament nuclear este de departe un factor periculos, și nu unul stabilizator și ar putea conduce la conflicte, inclusiv la unul în care armele de

distrugere în masă să fie folosite cu consecințe inimaginabile. Crearea unor condiții de reținere, așa cum au existat în timpul Războiului Rece, astfel ca nicio parte să nu fie tentată să pornească prima un atac, pretinde deținerea unor arsenale puternice, care pot supraviețui unui prim atac și care să fie încă funcționale pentru a riposta. În lipsa acestor calități anume, echilibrul între două entități care dețin armament nuclear ar fi unul precar, căci ar exista mereu impulsul de a lansa primul un atac într-o situație de criză. De asemenea, ar exista și tentația de a ataca pentru a întrerupe apariția unei noi facilități nucleare — o acțiune numită atac preventiv — sau pentru a ataca locul unde se află o armă de distrugere în masă pregătită, conform informațiilor, de atac. Aceasta ar fi un atac preemtiv. Există și pericolul ca armele nucleare să fie folosite din greșeală sau să „cadă în mâinile cui nu trebuie", mai ales ale teroriștilor, în cazul în care custodia sau controlul asupra armelor și a materialelor nucleare este pierdut sau compromis. Un ultim argument susține că anumite regimuri nu pot fi oprite, căci au o viziune apocaliptică sau mesianică asupra lumii și sunt gata să folosească armele nucleare și să se „sacrifice" pentru a-și împlini misiunea.

Îngrijorările de acest tip au dus la elaborarea Tratatului de neproliferare a armelor nucleare, cunoscut pe scurt ca Tratatul de neproliferare, sau NPT, un acord internațional care a intrat în vigoare în 1970. Acesta a cerut celor cinci țări care dețineau, la acel moment, arme nucleare și pe care le recunoștea ca „Țări deținătoare de arme nucleare" legitime (Statele Unite, Uniunea Sovietică, China, Marea Britanie și Franța) să nu transfere arme nucleare și să nu asiste, încurajeze sau determine de alte state să le obțină. (Obligația Uniunii Sovietice a fost trecută Rusiei în 1991.) Se mai afirmă aici și principiul după care aceste țări vor evita cursa înarmării nucleare și vor căuta să elimine propriul arsenal nuclear. Tratatul le cere statelor care nu dețin astfel de arme să nu producă sau să achiziționeze unele. Tot aici se garantează accesul la energie nucleară în scopuri pașnice.

Statelor ne-nucleare li se cere să accepte „protecții", care sunt de fapt inspecții pe care Agenția internațională pentru energie atomică (IAEA) le face pentru a verifica adecvarea la normele tratatului.

NPT este însă limitat în ceea ce poate face. Nicio țară nu poate fi obligată să îl semneze; în realitate, trei țări care dețin armament nuclear — India, Israel și Pakistan — nu s-au alăturat niciodată tratatului. Tratatul nu presupune penalizări la retragerea unui membru, așa cum s-a văzut când Coreea de Nord a părăsit tratatul. Statele care nu au un astfel de armament se plâng deseori că țările deținătoare de arme nucleare nu fac suficiente progrese în dezarmare, deși arsenalele nucleare americane și rusești sunt doar o fracție din ceea ce erau în plin Război Rece. NPT stipulează că toți semnatarii au dreptul la tehnologia care generează energie nucleară în scopuri pașnice, un articol care nu e departe de a contrazice scopul tratatului pentru prevenirea proliferării armelor nucleare. Multe dintre materialele pe care le presupune fabricarea unei arme nucleare sunt necesare în generarea de energie atomică în scopuri pașnice. Pentru ca lucrurile să devină și mai problematice, regimul inspecțiilor, care fuseseră gândite după principiile cooperării, adică IAEA, analizează doar acele facilități pe care țara cu pricina le comunică și acceptă pentru inspecție. Este vorba despre un sistem care se bazează pe un cod al onoarei într-o lume unde oamenii nu sunt mereu onorabili.

Pe lângă NPT, există numeroase alte politici și mijloace folosite pentru a descuraja proliferarea. Unele sunt pozitive, cum ar fi garanțiile de securitate. Statele Unite, de exemplu, apără sub „umbrela sa nucleară" aliații — Japonia și Coreea de Sud —, parte și pentru ca aceștia să nu perceapă ca pe o nevoie dezvoltarea de armament nuclear.

Multe dintre politicile folosite pentru prevenirea sau încetinirea proliferării însă au fost negative — sunt create pentru a îngreuna accesul la componentele guvernelor care ar avea astfel de intenții. S-au alcătuit diferite grupuri de furnizori

pentru a restricționa exportul anumitor tehnologii și sisteme sau pentru a interzice transporturile ilegale care au loc. Statele au folosit atacuri cibernetice pentru a infecta și, astfel, pentru a întrerupe computerele care controlau centrifugele ce obțineau uraniu îmbogățit. S-au dezvoltat reactoare rezistente la proliferare, cu ajutorul cărora țările pot obține energie atomică, fără a putea însă să folosească materialele și pentru obținerea de arme nucleare. Legat de energia atomică, există acorduri prin care o țară care are putere nucleară trimite combustibilul nuclear folosit pentru a fi reprocesat — un stadiu care nu permite ca el să devină materie primă pentru arme nucleare.

S-a vehiculat și introducerea de sancțiuni pentru a-i descuraja pe posibilii furnizori să trimită tehnologii sau materiale unor potențiali destinatari. Controlul armelor a fost, la rândul său, un mijloc de a încetini sau a inversa proliferarea verticală (de exemplu, implicând deopotrivă Statele Unite și Uniunea Sovietică sau Rusia) sau pentru a preveni proliferarea orizontală, mai ales în cazul Iranului.

Ar fi important să ne oprim asupra istoriei recente a Iranului. Statele Unite, China, Franța, Marea Britanie, Rusia și Germania au pus presiune pe Iran, mai ales sub forma sancțiunilor economice, pentru a-l convinge să accepte limitări ale activităților sale nucleare. Aceste limitări au fost detaliate într-un acord din 2015 (cunoscut ca JCPOA — Planul comun cuprinzător de acțiune) prin care Iranul accepta temporar constrângeri ale capacităților de producție și depozitare a materialelor radioactive necesare producerii bombei nucleare. În schimb, majoritatea celorlalte sancțiuni care fuseseră aplicate Iranului au fost oprite. Iranul a respectat acordul, însă Statele Unite s-au retras în 2018, argumentând că aceste limitări erau pe o durată prea scurtă și că acordul nu privea și programul de rachete balistice al Iranului — sau ceea ce erau văzute ca activități maligne ale Iranului în Orientul Mijlociu. Pentru a se asigura, Iranul a făcut un acord unilateral prin care se obliga să nu cumpere sau să producă arme nucleare, dar anumite limite

critice cu privire la activitățile asociate cu producerea și stocarea de uraniu îmbogățit urmau să expire în 2025 sau 2030, perioadă la capătul căreia Iranul ar putea stoca nelimitat material radioactiv și ar putea produce pe nepusă masă și prezenta lumii, ca un fapt împlinit, o bombă atomică. Încă este neclar dacă Iranul va încerca să devină o țară cu armament nuclear, după cum nu se știe cum vor reacționa alte țări în cazul în care acest lucru s-ar întâmpla. Diplomația ar putea, în principiu, să stabilească noi plafoane aplicabile capacităților iraniene, refuzându-i armamentul nuclear pentru o perioadă mai lungă sau chiar permanent, deși este destul de improbabil ca astfel de acorduri să poată fi negociate.

Sunt nouă țări în lume care dețin armament nuclear: primele cinci țări acceptate sub NPT, cărora li s-au alăturat India, Israelul, Coreea de Nord și Pakistanul. Țările urmăresc să dețină armament nuclear pentru diverse motive, incluzând securitatea națională și prestigiul. A avea armament nuclear este văzut ca o ultimă garanție de securitate, căci niciun stat nuclear nu a intrat în război cu un alt stat nuclear. Armele nucleare au și un rol simbolic legat de statut; nu este deloc o coincidență faptul că cei cinci membri permanenți în Consiliul de securitate al ONU dețin arme nucleare. Este foarte dificil să oprești un stat hotărât să dezvolte armament nuclear dacă acesta este scopul pe care îl urmărește, mai ales dacă deține capacitatea necesară, științifică și industrială și dacă este pregătit să plătească prețul acestui gest, fie sub forma sancțiunilor economice, fie a unui anume grad de izolare internațională.

Odată ce un stat dezvoltă sau obține prin alte mijloace armament nuclear, există mai multe opțiuni în ceea ce privește relațiile cu acesta. Sancțiunile sunt o modalitate de a pune presiune pe un stat pentru a-l face să predea armamentul nuclear. Este cazul Africii de Sud care, în fața sancțiunilor, a renunțat în anii '80 la programul său nuclear. Ucraina a renunțat voluntar la numeroasele arme nucleare pe care le-a

moștenit la ieșirea din Uniunea Sovietică. Libia și Irakul, care erau la începutul programelor nucleare, au renunțat la ambițiile nucleare în fața sancțiunilor și a amenințării cu atacuri. După cum am spus însă, pentru numeroase guverne armele nucleare sunt atât de valoroase, încât este puțin probabil ca sancțiunile să le facă să renunțe la ele. Și nu doar atât — sancțiunile sunt foarte greu de susținut, căci de multe ori există numeroase interese economice sau strategice care sunt concurente și care fac dificilă menținerea eficientă a sancțiunilor.

FOCOASE NUCLEARE, 2019

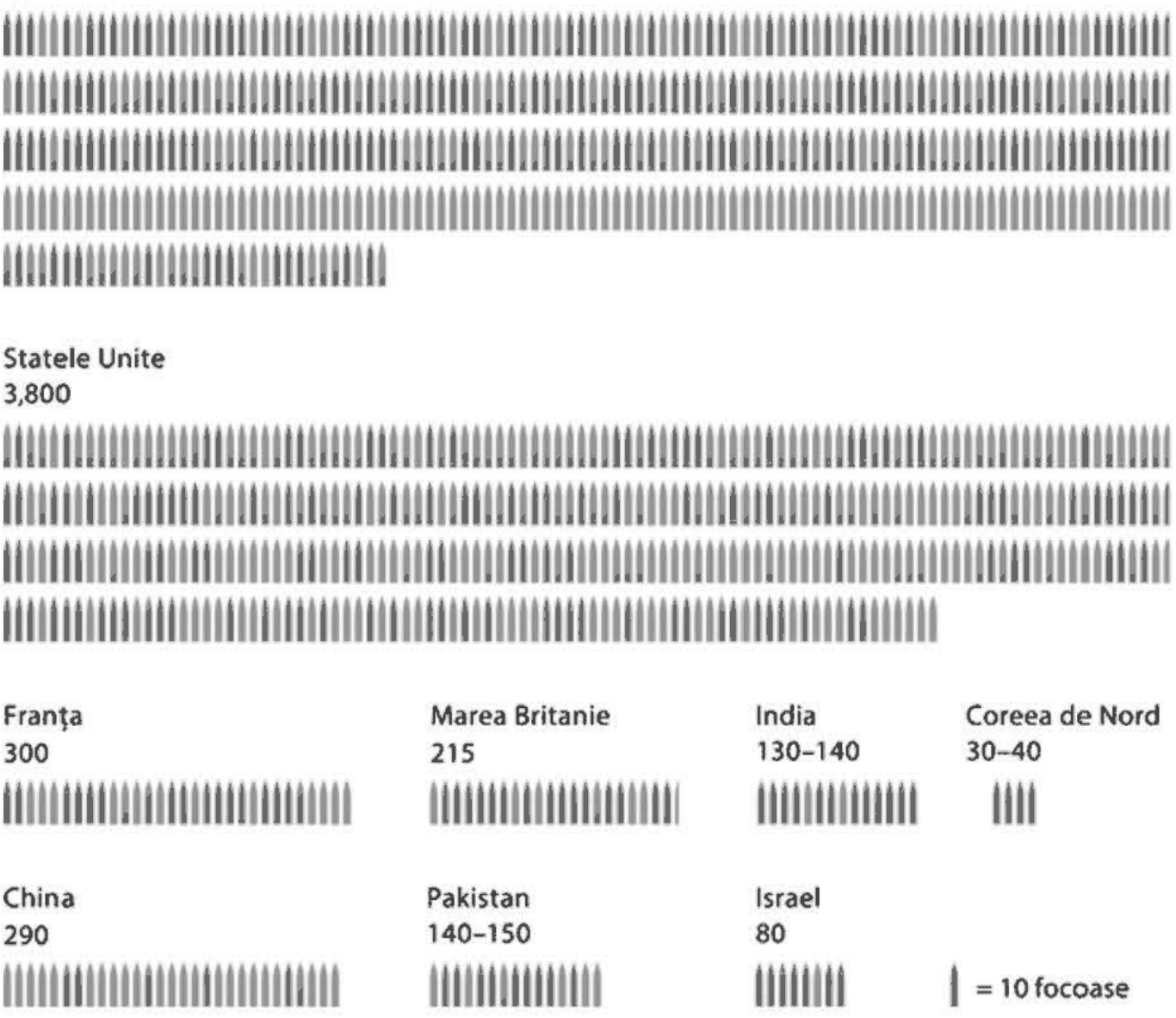

Sursă: Federation of American Scientists; Institute for Science and International Security.

În cazul Coreei de Nord, sancțiunile, amenințările și stimulentele nu sunt suficiente pentru a o determina să renunțe la armamentul nuclear. Statele Unite, în strânsă colaborare cu Japonia, China, Rusia și Coreea de Sud, au încercat să convingă guvernul Coreei de Nord să renunțe la armele nucleare și la sistemele conexe acestora (să se denuclearizeze) printr-o

combinație de sancțiuni, amenințări cu atacuri armate și stimulente economice. Numeroși observatori (printre care mă număr și eu) sunt sceptici când vine vorba despre Coreea de Nord și pașii pe care i-ar face în această direcție, având în vedere prestigiul și securitatea pe care le oferă armamentul nuclear. Faptul că Ucraina a fost invadată de Rusia și a pierdut Crimeea, în ciuda promisiunilor făcute în 1994 prin memorandumul semnat de Rusia, Ucraina, Marea Britanie și Statele Unite legat de respectarea securității Ucrainei odată ce va renunța la cele câteva sute de arme nucleare moștenite de la Uniunea Sovietică, a scăzut cu mult posibilitatea ca guvernul nord-coreean să meargă pe urmele Ucrainei. Această reticență este întărită de faptul că guvernele Irakului și Libiei au fost înlăturate prin intervenție străină, exact la începutul renunțării la programul nuclear. Rămâne de văzut dacă diplomația poate limita amploarea și calitatea programului nuclear și de rachete balistice nord-coreean și, în funcție de ce poate fi negociat și verificat, cum anume alții vor reacționa în raport cu Coreea de Nord sau față de propriile programe nucleare.

Există, de asemenea, opțiunea de a încerca să se împiedice utilizarea arsenalului nuclear, dacă eforturile de prevenire sau descurajare a dezvoltării de arme nucleare într-o țară sau alta în cele din urmă eșuează. Acest lucru ar presupune încercarea de a stabili descurajarea, clarificând faptul că orice utilizare a armelor nucleare ar fi întâmpinată cu un răspuns devastator. Problema este că nu există garanții că descurajarea va funcționa, dacă o persoană sau un guvern sunt pregătite să acționeze în moduri pe care cei mai mulți le-ar considera iraționale. Există, de asemenea, pericole legate de percepție greșită, calcul greșit și comunicare greșită. Armele nucleare pot da unui guvern încrederea de a acționa în absența unei pedepse. Cum am menționat mai sus, trebuie ținut cont de posibilul pericol ca un guvern care deține armament nuclear să

decidă să îl transfere altei țări, unei grupări teroriste sau pur și simplu să piardă controlul asupra unui asemenea tip de arsenal în favoarea unei astfel de grupări.

Apărarea, care presupune dezvoltarea unor sisteme ce ar îngreuna parcursul avioanelor sau al rachetelor balistice purtătoare de focoase nucleare să își atingă țintele, este o altă opțiune de contracarare a proliferării. Rămâne însă posibilitatea — dată fiind dificultatea tehnică de a dezvolta sisteme care sunt eficiente împotriva rachetelor balistice — ca unul sau mai multe focoase nucleare să ajungă la țintă, cu consecințe dezastruoase și pierderi de vieți omenești. Nu există invulnerabilitate în această chestiune. Trebuie să menționăm încă un risc, acela ca o apărare puternică să determine alte țări să își îmbunătățească arsenalul nuclear pentru a se asigura că acestea vor putea răzbate dincolo de sistemele defensive ale adversarilor, iar acest lucru ar declanșa o cursă a înarmării.

Există și opțiuni care fac apel la folosirea forței militare convenționale (non-nucleare), atacurile cibernetice, care ar putea interfera sau distruge facilități nucleare și materiale nucleare, armele și/sau sistemele portante care pot fi utilizate. Un atac preventiv ar căuta astfel să le distrugă în clipa când aceste capacități sunt în curs de dezvoltare sau stocate. Israelul, de pildă, a întreprins astfel de atacuri care țintеau facilitățile nucleare din Irak, în 1981, și în Siria, în 2007. Un atac anticipativ, prin contrast, va urmări să distrugă sisteme nucleare în clipa când acestea ar fi pregătite pentru a fi utilizate. Toate aceste acțiuni presupun costuri și riscuri, inclusiv posibilitatea ca atacul să nu distrugă sistemul vizat și ca sistemele care nu au fost atacate printr-o mișcare de prevenire sau anticipativă să declanșeze o ripostă care să ducă la un conflict mult mai larg.

Descurajarea sau frânarea răspândirii armelor nucleare poate fi foarte dificilă, chiar imposibilă. Dar este important să nu pierdem din vedere faptul că la mai bine de șaptezeci de ani de când Statele Unite au introdus pentru prima dată armele

nucleare, în ultimele zile ale celui de-al Doilea Război Mondial, împotriva Japoniei — și la aproape șaizeci de ani de când un tânăr candidat la președinția Statelor Unite, pe nume John F. Kennedy, a prezis că este posibil ca aproape douăzeci de țări să ajungă să dezvolte capacități nucleare până la sfârșitul lui 1964 —, există în prezent doar nouă țări despre care se știe că dețin arsenal nuclear. Și de la atacurile de la Hiroshima și Nagasaki, armele nucleare nu au mai fost folosite. Mai multe țări (inclusiv Ucraina și Africa de Sud) au renunțat la ele voluntar, în vreme ce multe altele care au capacitatea de a construi astfel de arme au optat să nu o facă (Japonia, Coreea de Sud, Taiwan). Provocarea care rămâne este aceea de a ne asigura că cei care dețin un astfel de arsenal își limitează sau reduc stocurile, iar cei care nu au arme nucleare nici nu vor avea pe viitor. Este o provocare ce nu pare să devină mai ușor de înfăptuit.

SCHIMBĂRILE CLIMATICE

Schimbarea climatică globală — numită uneori încălzire globală — este schimbarea observabilă a tiparelor climatice pe toată suprafața globului, datorată încălzirii temperaturii atmosferice. Această încălzire este generată, de regulă, de activitatea umană — arderea combustibililor fosili, cărbune, petrol și gaz natural, care eliberează în atmosferă concentrații mari de dioxid de carbon și alte gaze numite gaze de seră, ce nu mai permit trecerea razelor de soare, ducând astfel la o creștere a temperaturii.

Schimbarea climatică este, astfel, foarte diferită de poluare. Poluarea tinde să fie mai ales (deși nu exclusiv) locală, atât în ceea ce privește cauzele, cât și efectele. Are un impact asupra calității aerului și a apei, a sănătății, vieții oceanice și structurilor cum ar fi podurile, determinând o accelerare a ruginei, care duce la slăbirea și degradarea acestora. Schimbarea climatică este, în opoziție, globală; efectele sunt resimțite peste tot la fel, chiar dacă nu există o contribuție locală. Granițele sunt aici irelevante.

Schimbarea climatică este, de asemenea, ceva fundamental diferit de vreme. Vremea reprezintă temperatura zilnică, precipitațiile, vântul și alte fenomene asemănătoare. În orice zi, vremea poate fi caldă sau rece, umedă sau aridă. Climatul reflectă tendințele și schimbările esențiale la nivelul temperaturii, precipitațiilor, vânturilor și așa mai departe, și, cu toate că vor exista zile care nu vor respecta aceste tendințe generale, pe perioade mai lungi vremea nu va face decât să reflecte îndeaproape evoluția climatică.

Dovezile privitoare la schimbările climatice includ valori medii ale temperaturii, care indică o evidentă creștere a

acesteia. O creștere a temperaturii medii a oceanului este un semn clar al topirii ghețarillor, care va avea drept consecință creșterea nivelurilor mării. În vreme ce există fenomene naturale, cum ar fi vulcanii, care adaugă dioxid de carbon atmosferei, oamenii de știință pot măsura nivelurile nenatural de mari de dioxid de carbon din atmosferă care au început să se acumuleze odată cu revoluția industrială. O analiză atentă a dioxidului de carbon din atmosferă le-a permis oamenilor de știință să concluzioneze că activitatea umană este sursa acumulărilor de dioxid de carbon pe care le vedem azi în atmosferă. Datele indică o creștere a concentrației în atmosferă a altor gaze cum ar fi metanul. A doua decadă a acestui secol a fost, de pildă, cea mai caldă de până acum. 2019 a fost al doilea cel mai călduros an, fiind depășit doar de anul 2016. Anii din perioada 2015-2019 au fost cei mai călduroși cinci ani din istorie. Rata de creștere a nivelului oceanului planetar este accelerată.

Ca rezultat al schimbărilor climatice, vedem creșteri ale nivelului apelor în zonele de coastă, furtuni mai severe, temperaturi medii mai ridicate peste tot și un proces de deșertificare în expansiune. Acest proces reduce suprafața de pământ care poate susține viața umană. Efectele schimbărilor climatice nu vor face decât să crească pe măsură ce trece timpul, dată fiind discrepanța între folosirea energiei și efectele carbonului deja emis în atmosferă și ale altor gaze care continuă să fie emise, cauzând schimbări climatice.

Creșterea nivelului mărilor și inundațiile au pus într-o situație de risc arii întregi din zona de coastă și din țările insulare. Schimbările climatice (cu efectele sale la nivelul temperaturii și al apei sărate) amenință suplimentar și alte specii de animale, flora și fauna oceanice, plantele și viața insectelor. Ca urmare, va afecta randamentul culturilor, prevalența bolilor și multe altele.

Întrebarea care se pune este când, nu dacă, suprafețe masive ale țărilor vor deveni imposibil de locuit din cauza lipsei

rezervelor de apă potabilă, a căldurii extreme, a inundațiilor și furtunilor de coastă frecvente. Bangladeshul pare că va fi una dintre primele țări unde părți substanțiale ale populației vor avea de înfruntat această situație la scară largă. Pământul locuibil este tot mai redus și va continua acest proces de diminuare, în vreme ce populația lumii va crește, ceea ce va duce la deficite de hrană și de apă și chiar la instabilitate politică. O statistică ce va crește cu siguranță este aceea care indică numărul de locuitori care vor trebui să se mute în interiorul propriei țări (devenind migranți interni) atunci când zona de coastă va deveni de nelocuit din cauza creșterii nivelului mării; numărul de refugiați va crește, de asemenea, atunci când țările nu îi vor mai putea sprijini. Schimbarea climatică nu este doar o problemă de ordin umanitar, economic sau sanitar, ci este una care ține de securitatea națională.

Schimbarea climatică s-a petrecut din cauza creșterii accelerate a folosirii combustibililor fosili. În ultimii cincizeci de ani, consumul aproape s-a triplat. La asta au contribuit creșterea populației și avântul economic, mai întâi în Statele Unite și restul lumii dezvoltate, tot mai puternic în lumea în curs de dezvoltare — în China și India în mod deosebit. Foarte mult din apelul la acest tip de combustibili vine din transporturi, construcții și producție industrială.

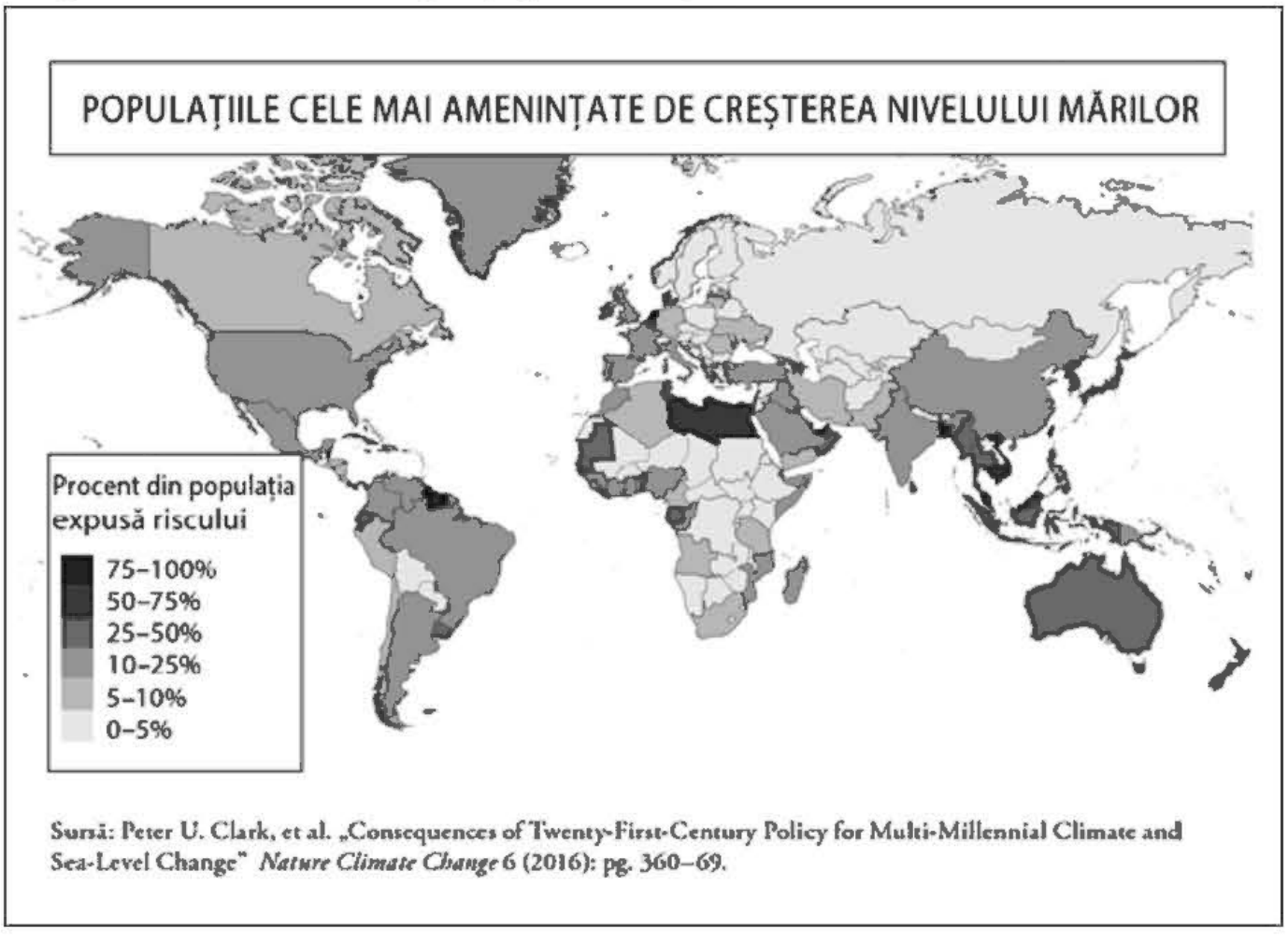

Sursă: Peter U. Clark, et al. „Consequences of Twenty-First-Century Policy for Multi-Millennial Climate and Sea-Level Change" *Nature Climate Change* 6 (2016): pg. 360–69.

Petrolul generează aproximativ o treime din energia care se consumă, în vreme ce cam tot atât vin din arderea cărbunelui. Gazul natural este pe locul al treilea, cu doar 20% — ceea ce înseamnă că 85% din energia care se folosește vine din combustibili fosili. Hidroenergia reprezintă numai 7% din energia care se folosește, iar formele de energie regenerabile, cum ar fi energia solară, eoliană și a mareelor, reprezintă numai 4%, în vreme ce energia atomică acoperă și ea tot 4%. Diferența dintre aceste ultime două categorii este că folosirea energiei regenerabile crește în termeni absoluți și relativi, pe când cea nucleară scade, în urma costurilor ridicate și a politicilor.

Despăduririle sunt o cauză importantă a încălzirii globale și sunt un proces responsabil pentru emisiile de carbon. Pădurile tropicale sănătoase absorb dioxid de carbon, dar în clipa când suferă defrișări masive nu mai pot absorbi eficient dioxidul de carbon. Iar atunci când sunt defrișate pentru a face loc unor zone agricole sau pentru a produce cherestea, nu numai că nu mai pot absorbi dioxidul de carbon în mod eficient, dar carbonul pe care deja l-au înmagazinat este eliberat în aer. Brazilia și Indonezia, în special, sunt două țări ale căror păduri sunt tot mai reduse de la o zi la alta și, dacă respectivele guverne nu vor interveni pentru a proteja aceste păduri, răspunsul la schimbările climatice va fi și mai dificil.

Încălzirea globală este o realitate cauzată de activitatea umană, iar acest fapt este amplu acceptat de oamenii de știință, deși o mică majoritate pune la îndoială dacă ceea ce se întâmplă este de fapt o tendință în creștere, generată de folosirea combustibililor fosili, sau este parte a unui ciclu de încălzire și răcire prin care planeta a mai trecut (deși într-un ritm mult mai lent). Dar este aproape un consens în comunitatea științifică ce spune că schimbarea climatică este o realitate a cărei cauză principală este activitatea umană. A refuza să acționezi cu argumentul că această dovadă nu este 100% sigură nu este justificat, dată fiind puterea acestei dovezi și consecințele ei. Cu toții cumpărăm asigurări, chiar dacă nu ne așteptăm ca

proprietățile noastre să fie distruse în incendii sau inundații. Chiar și scepticii cu privire la schimbările climatice ar trebui să fie capabili să sprijine eforturile politice, ca un posibil scut împotriva ipotezei că schimbarea climatică ar putea fi de fapt ceva foarte real și extrem de costisitor. Cea mai presantă dezbatere nu este cu privire la realitatea schimbării climatice, ci cu privire la ce anume putem face.

Întrebarea critică pe care politicile de mediu și-o pun este cum să se rezolve în mod cât mai eficient o reducere a emisiilor de carbon, care ar duce la o decelerare a schimbărilor climatice. Multe soluții se îndreaptă spre dezvoltarea și implementarea unor tehnologii care să crească eficiența combustibililor folosiți. Creșterea numărului de kilometri pe care, de pildă, o mașină îi poate face cu un litru de benzină, în paralel cu crearea unor motoare mai eficiente pentru avioane, de exemplu. Tehnologia poate ajuta și la filtrarea emisiilor, astfel ca mai puțin gaz de seră să ajungă în atmosferă. Alte tehnologii caută să „capteze" carbonul și celelalte gaze, astfel ca ele să nu ajungă în atmosferă, ci (pentru a cita una dintre strategiile posibile) să le injecteze subteran sau să le convertească într-un produs util. Trebuie să menționăm și costurile presupuse de toate aceste eforturi de diminuare, dar, pe de altă parte, vorbim și despre noi locuri de muncă și despre un profit care se poate face din energie curată, pe o anumită piață. Teoria care spune că politica responsabilă și creșterea economică nu pot merge mână în mână nu este susținută de aceste dovezi.

Diminuarea emisiilor poate presupune și trecerea la combustibili alternativi care au emisii reduse sau absente complet de gaz de seră. Acestea includ vântul, hidroenergia și puterea solară, așa-numitele energii regenerative, a căror utilizare are cea mai mare rată de creștere. Dezvoltarea mașinilor electrice care nu mai folosesc benzină sau motorină este un exemplu de succes în ceea ce privește politica de diminuare a emisiilor. (Este adevărat, chiar dacă ne gândim la curentul electric ce alimentează mașinile, un curent obținut

prin mijloace care emit gaze de seră — privită la scară generală, emisia de dioxid de carbon scade.) O altă tactică de diminuare este trecerea de la combustibilul fosil (de exemplu, cărbunele) la alt tip de combustibil (gazul natural) care produce aceeași putere energetică cu emisii mult mai mici de gaz de seră. Creșterea eficienței energetice (sau, cu alte cuvinte, scăderea intensității energiei — diferența dintre rezultatul economic și consumul de energie) prin adoptarea de noi tehnologii este de ajutor. Încurajarea împăduririlor sau descurajarea despăduririlor este o strategie eficientă, pentru că pădurile absorb dioxid de carbon și reduc astfel evoluția schimbărilor climatice.

Toate acestea, și încă mai multe, se petrec deja, însă ar fi greșit să exagerăm cu privire la rezultatul la care ne putem aștepta. Dacă ținem cont de creșterea globală, estimată, a populației și de creșterea economică, va fi extrem de dificil să scădem consumul de energie obținută din combustibilii fosili. Numai emisiile produse de utilizarea cărbunelui sunt responsabile pentru o treime din gradul Celsius cu care a crescut în medie temperatura globală, conform calculelor făcute de Agenția internațională a energiei. Până în prezent, beneficiile renunțării la cărbune din Europa de Vest și America de Nord au fost anulate de creșterea folosirii acestuia în Asia. China este cea care acum folosește jumătate din consumul total de cărbune și ar trebui să își modifice substanțial politicile pentru a schimba acest lucru. Într-un scenariu unde lucrurile ar rămâne ca până acum, fără noi reglementări în China și India, cărbunele, care produce cea mai mare cantitate de emisii de carbon raportate la valoarea energetică obținută, se estimează că va furniza 20% din toată energia care se folosește până în 2040, față de 27% cât reprezintă acum. Petrolul (care se estimează că va furniza 28% din energia folosită până în 2040) va rămâne cea mai folosită resursă de energie. Energia regenerativă (eoliană, solară, a mareelor, geotermală și așa mai departe) va ajunge la 15%, tot în urma cărbunelui și a

petrolului. Energia nucleară (din pricina costurilor start-up-urilor și a opoziției din mediul politic) va reprezenta doar 5% din energia consumată. Pe scurt, în ciuda eficientizărilor și a unui amestec de resurse, consumul global de energie va continua să influențeze în viitorul previzibil schimbările climatice.

Nu există niciun organ sau mecanism global care să fie în poziția de a coordona toate aceste eforturi de atenuare. Atenuarea este, de regulă, rezultatul unui efort voluntar, la nivel local sau național — deși există un efort global care încurajează acorduri internaționale, ample și relaxate, între țări, cu scopul de a le determina pe acestea să depună eforturi serioase cu privire la diminuarea emisiilor de gaze care influențează schimbările climatice.

Au fost propuse mai multe abordări cu privire la stabilirea unor politici globale legate de climă. O idee (deseori numită „plafonare și comerț") a fost aceea ca guvernele să cadă de acord cu privire la un volum total al emisiilor. Fiecare țară ar primi o cotă. În principiu, se poate crea o piață în cadrul căreia guvernele care ar vrea să își depășească această cotă ar putea cumpăra de la țările care preferă bani în schimbul consumării întregii cote alocate. Scopul ar fi plafonarea emisiilor totale și stimularea reducerii emisiilor la nivel național. Același principiu poate fi introdus de țări la nivel național, chiar dacă alte țări nu aderă la această strategie.

O idee care a stârnit mult interes este aceea de a introduce o taxă pe emisii, încurajând menținerea lor la un nivel mic. Taxa pe dioxid de carbon, cum este îndeobște cunoscută. Taxa va descuraja activitățile care produc cantități mari de gaz de seră și ar încuraja înlocuirea anumitor carburanți și forme de energie cu unele care sunt mai eficiente și care produc emisii scăzute de gaz de seră.

Majoritatea guvernelor trebuie încă să se decidă cu privire la una sau alta dintre abordări. Țările mai bogate se tem că vor trebui să își încetinească tendința de creștere economică pentru

a putea menține obiectivele legate de emisii, că vor transfera banii spre țările în curs de dezvoltare sau ambele. Se estimează că, în anumite tipuri de afaceri, costurile vor crește și profiturile vor scădea. Îngrijorarea pare disproporționată. Industria producătoare de autovehicule, de pildă, a demonstrat deja că are capacitatea de a se adapta prin creșterea eficienței carburanților și prin introducerea mașinilor electrice. Îngrijorările cu privire la schimbările climatice stimulează oportunitățile și creșterea — e suficient să ne uităm la tehnologiile care vizează energia eoliană și cele așa-numite tehnologii-verzi.

Țările în curs de dezvoltare se feresc de ideea de a plăti taxe pe emisiile de carbon. Tot ele sunt și țările care au nevoie de fonduri pentru a face față schimbărilor climatice și trebuie însă să primească acces la capitalul promis națiunilor industrializate. Țări ca India și China au fost lente în diminuarea utilizării cărbunelui și întreabă de ce nu li se permite să se dezvolte până la nivelul la care cetățeanul de rând să se poată bucura de aceeași calitate a vieții ca un american sau un european. Peste tot în lume, opoziția față de introducerea taxei pe emisiile de carbon a fost foarte intensă. Neînțelegeri ca acestea nu înseamnă altceva decât că eforturile internaționale, începute în 1995, sunt departe de a polariza acțiunile necesare.

Lumea pare să fi agreat, pe de altă parte, ca guvernele individuale să stabilească propriile ținte („contribuții determinate național") legate de emisiile de carbon. Aproape toate guvernele au făcut acest lucru la întâlnirea de la Paris, din 2015. Pe lângă asta, au căzut de acord cu privire la o țintă care să limiteze creșterea totală a temperaturii medii globale cu 2 grade Celsius sau 3,5 grade Fahrenheit peste temperatura medie a epocii preindustriale. Una dintre probleme este că țintele naționale despre care s-a discutat reprezintă intenții mai degrabă decât rezoluții ferme și că, fie și în situația în care fiecare țară și-ar menține aceste limite, creșterea temperaturii tot ar fi mai mare decât plafonul agreat. Adevărul trist este că

nici măcar aceste ținte modeste și inadecvate nu vor fi menținute. Guvernele au acceptat să primească la fiecare cinci ani aceste ținte climatice, o procedură care menține deschisă posibilitatea adoptării unor obiective mai ambițioase. Un factor care a complicat situația este decizia Statelor Unite, sub mandatul lui Donald Trump, de a ieși din Acordul de la Paris — fapt care lansează întrebarea despre ce anume va face al doilea cel mai mare emitent de dioxid de carbon din lume cu privire la schimbările climatice.

LUMEA SE ÎNCĂLZEȘTE

Schimbarea temperaturii globale față de media epocii preindustriale (grade Celsius)

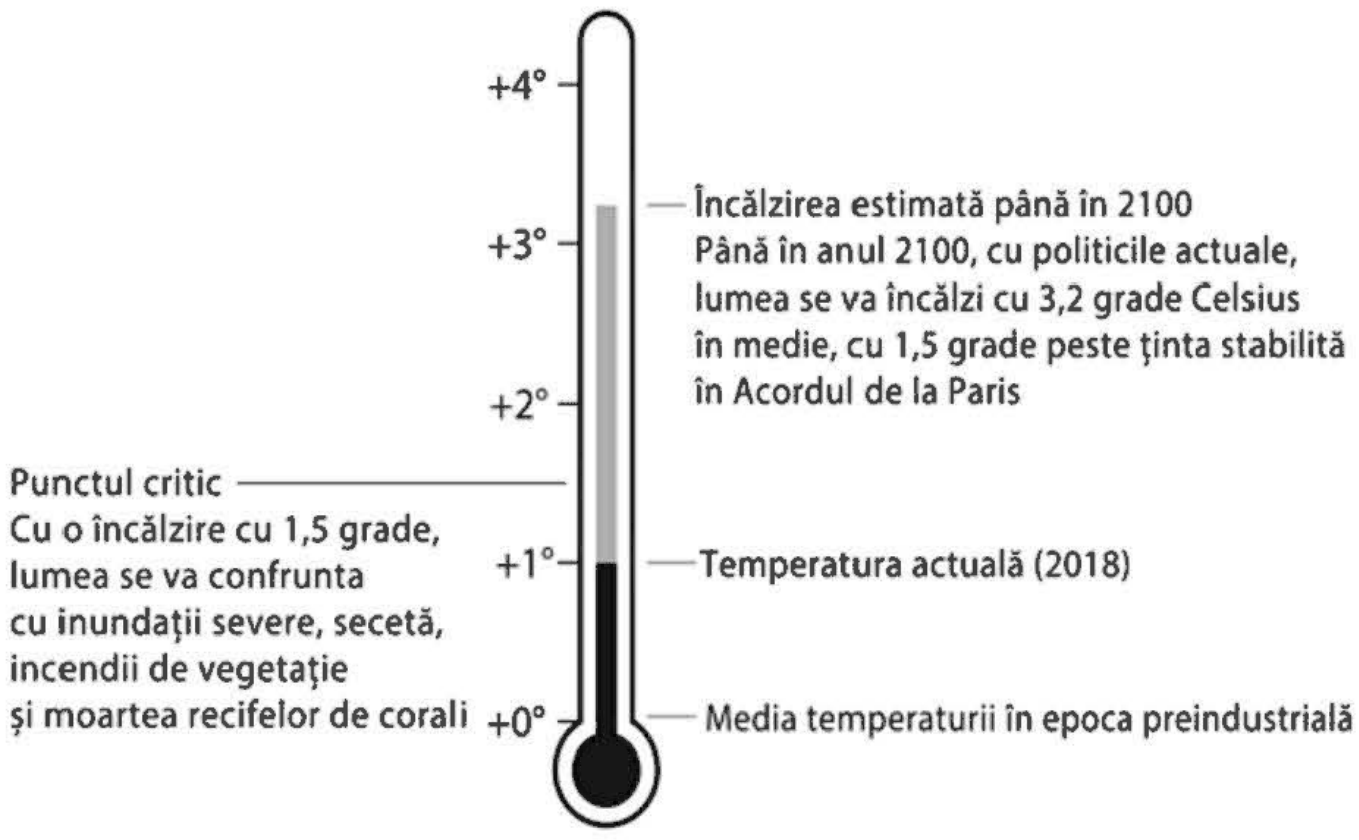
+4°
+3°
+2°
+1°
+0°
Încălzirea estimată până în 2100
Până în anul 2100, cu politicile actuale, lumea se va încălzi cu 3,2 grade Celsius în medie, cu 1,5 grade peste ținta stabilită în Acordul de la Paris
Punctul critic
Cu o încălzire cu 1,5 grade, lumea se va confrunta cu inundații severe, secetă, incendii de vegetație și moartea recifelor de corali
Temperatura actuală (2018)
Media temperaturii în epoca preindustrială

Sursă: Climate Action Tracker; The New York Times.

Schimbările climatice pot deveni astfel mai severe și vor depăși ritmul eforturilor internaționale de a le limita sau contracara. Astfel, a apărut o a doua zonă de activități naționale și internaționale prin care guvernele locale și naționale încearcă să-și scadă vulnerabilitatea în fața schimbărilor climatice existente sau estimate. Acești pași pe care i-am putea numi adaptare pot presupune acțiuni ca descurajarea sau interdicția de a locui în zone de coastă sau în cele cu risc mare de vegetație; instituirea de bariere împotriva inundațiilor sau a creșterii nivelului mării; punerea la dispoziție de fonduri locale, naționale sau internaționale care să ajute victimele schimbărilor

climatice sau care să reducă vulnerabilitatea în fața manifestărilor acestora. Se poate regulariza mai sever unde și cum se pot construi imobile de locuit. Niciuna dintre aceste acțiuni nu rezolvă problema schimbării climatice, dar toate aceste eforturi pot preîntâmpina efectele sale cele mai rele. Efortul financiar al adaptării este, după cum se poate estima, colosal.

Un al treilea tip de politică la care ne putem referi este cel care încearcă să modifice direcția schimbărilor climatice — de exemplu, plasarea de particule în atmosferă care să obtureze parte din razele solare. Astfel de acțiuni (geoinginerie) sunt controversate, căci efectele lor nu pot fi prezise cu acuratețe. Știința abia face primii pași în această direcție. Niciun proces nu intră în discuție dacă efectele sale sunt de lungă durată sau ireversibile. (O convenție internațională din 1978, care interzice acțiuni ce modifică mediul cu intenția de a face rău altei țări, nu se aplică în acest caz.) Dar dacă tehnologia avansează, geoingineria ar putea să reprezinte o politică alternativă viabilă sau un complement al frânării schimbărilor și al adaptării, căci, după toate estimările, schimbările climatice vor avansa spre efectele catastrofale pe care le întrevedem acum.

În lipsa unei revoluții tehnologice care să transforme uzul global de energie, ar trebui să ne preocupe și chiar să ne alarmeze viitorul impact al schimbării climatice asupra lumii. Este o provocare globală vitală, în sensul că nicio țară nu poate rezolva de una singură această problemă și nu se poate apăra singură de ea. Generarea unui răspuns colectiv necesar pare însă puțin probabilă în acest moment. În consecință, schimbarea climatică poate fi problema definitorie a acestui secol.

MIGRAȚIA

Migrația, mișcarea oamenilor în interiorul și peste granițele unei țări, a intrat de multă vreme în raza preocupărilor diplomației. Astfel de mișcări pot fi voluntare, de exemplu, pentru oportunități economice, sau forțate — pentru a scăpa din fața unui conflict armat sau a persecuțiilor. Termenul „migrant" nu este definit în dreptul internațional și nici nu a primit o definiție unanim acceptată. ONU definește migrantul în sens larg ca „o persoană care se mută din reședința sa obișnuită, fie în interiorul aceleiași țări, fie în afara ei, temporar sau permanent, pentru o gamă variată de motive". În alt loc, migranții sunt definiți ca cei care „locuiesc temporar sau permanent într-o țară diferită de cea a naționalității lor" și „decizia cu privire la acest lucru a fost luată liber". Această definiție mai îngustă este mai utilă, făcând distincția între migranți și cei care au fost forțați să își părăsească domiciliile, numite „persoane strămutate intern" (IDP), dacă rămân în țara lor, sau refugiați (uneori „solicitanți de azil" sau „migranți forțați"), dacă trec frontierele internaționale.

O statistică actuală sugerează că există 250 de milioane de migranți în lume. Majoritatea pleacă voluntar, din motive economice. Tind să se îndrepte spre țări cu venituri medii ridicate, în special în Statele Unite, care reprezintă căminul a aproximativ 50 de milioane de migranți. Astfel de statistici subliniază dimensiunea economică a migrației internaționale și realitatea că aceasta se petrece preponderent din voința proprie a individului.

UN PROCENT DIN POPULAȚIA LUMII A FOST DEZRĂDĂCINAT

71 milioane
de oameni au fost dezrădăcinați din pricina conflictelor, cei mai mulți după al Doilea Război Mondial

41 milioane
dintre aceștia sunt strămutați intern, pe când ceilalți sunt refugiați sau caută azil

37,000
de oameni, în medie, sunt forțați să își abandoneze casele în fiecare zi, în 2018

Sursa: U.N.H.C.R. Iunie 2019

Dar din 2019, 71 de milioane de oameni, aproape un locuitor la fiecare 100 de locuitori în lume, sunt dezrădăcinați involuntar. Dintre aceștia, 41 de milioane sunt IDP, în vreme ce 26 de milioane sunt refugiați care au fost forțați să își părăsească țara pentru a scăpa de violență sau de persecuții și 3,5 milioane sunt solicitanți de azil.

Migranții trebuie să se supună deciziilor și legilor de imigrare ale țării în care intră și unde doresc să locuiască. Fiecare țară are dreptul de a decide dacă admite sau nu un migrant și care sunt condițiile de acceptare. Unele țări precum Canada, Australia și Noua Zeelandă — și în mai mică măsură Statele Unite — aleg imigranții pe baza educației, talentelor și bogăției. Asta explică de ce mulți imigranți contribuie la economia țării de adopție, după cum o fac și la economia țării din care au plecat, întorcând bani (transferuri).

Statele Unite au mai mulți imigrațidecât orice altă țară din lume. Aproximativ un milion de oameni obțin rezidență permanentă în SUA în fiecare an. Majoritatea acestor decizii se bazează pe reunificări familiale. Odată ce o persoană migrează legal în Statele Unite, el sau ea își poate susține membrii familiei pentru a se muta și ei. Statele Unite permit ca până la

7% dintre imigranții anual să provină dintr-o singură țară — ceea ce plafonează țările care „trimit" numeroși migranți, cum ar fi India, China, Mexic și Filipine. Unii dintre ei intră pe baza educației, aptitudinilor și bogăției. Cu timpul, numeroși imigranți devin cetățeni; în 2017, de pildă, aproape un milion de imigranți au aplicat pentru a fi naturalizați ca cetățeni americani.

Istoria sugerează că imigrația poate ajuta o societate să ajungă la un număr suficient de bărbați și de femei cu vârstă de muncă, astfel ca raportul dintre cetățenii apți de muncă și cei fie prea tineri, fie prea bătrâni să nu ajungă într-un punct greu de susținut. Multe dintre țările asiatice se confruntă cu o populație îmbătrânită, în mare parte din pricina politicilor proprii de imigrare. Și, după cum o demonstrează industria tehnologică americană, imigranții pot fi o sursă inestimabilă de inovație și talent. Aproape 45% dintre companiile care au apărut în Fortune 500 din 2019 — o listă cu cele mai mari companii americane — au fost fondate sau cofondate de un imigrant sau de descendenții unui imigrant.

Asta nu înseamnă că imigrația nu are și dezavantaje. S-a arătat că imigranții cu un nivel mai scăzut de educație, cu talente și competențe reduse pot concura și înlocui lucrători cu un nivel similar de pregătire. Imigranții pot crește presiunile puse pe sistemele educaționale, medicale și alte servicii publice. Trebuie să menționăm și îngrijorarea (deseori întâlnită în Europa) cu privire la provocările de ordin cultural pe care le ridică imigrarea și rezistența imigranților la integrarea în societate.

Există o disproporționalitate evidentă a numărului de imigranți (iar situația este similară în cazul refugiaților) pe care guvernele de pretutindeni îi acceptă, mergând de la deloc la aproape un milion în fiecare an. Politicile de imigrare, incluzând deschiderea față de refugiați, au devenit o problemă intens disputată la nivel politic în multe țări din Europa, în

Japonia și în Statele Unite — ca rezultat al unor consecințe reale sau imaginate legate de securitatea, piața muncii și identitatea țării care primește imigranți.

Eforturile globale de a da o formă politicii de migrare (și imigrare) au avut un impact limitat. Un „conglomerat" global cu privire la migranți, adoptat de cele mai multe dintre guvernele lumii (care nu includ Statele Unite și încă vreo două duzini de țări), în 2018, nu a fixat decât anumite linii directoare și standarde legate de tratamentul pe care îl primesc migranții, dar politicile cu privire la aceștia au rămas la latitudinea guvernelor.

Eforturile internaționale au avut un impact mai mare asupra statutului și tratamentului celor care migrează din necesitate, mai degrabă decât în urma propriei alegeri. Numărul de IDP și de refugiați este cel mai mare de la al Doilea Război Mondial încoace — și poate din toate timpurile —, creșterea rezultând mai ales din pricina conflictelor din interiorul țărilor. 85% din numărul global de refugiați sunt în țările în curs de dezvoltare și 60% din numărul curent de refugiați provin din Siria, Afganistan și Sudanul de Sud.

De ce această problematică sau, mai bine zis, acest set de problematici contează atât de mult? O parte a răspunsului este de natură umanitară; numărul de vieți afectate este copleșitor. Există și o dimensiune economică ce ține atât de cost (trebuie să aibă unde locui, trebuie îmbrăcați, hrăniți, protejați și trebuie să aibă acces la educație și la îngrijire medicală), cât și de oportunitate — imigranții (fie ei refugiați sau migranți) s-au dovedit deseori o sursă de inovație și de muncă.

Un număr mare de IDP și refugiați poate avea, de asemenea, efecte politice și naționale legate de securitate. Au izbucnit războaie pentru a opri fluxurile de refugiați. De exemplu, războiul din 1971 dintre India și Pakistan, care a dat naștere Bangladeshului, a fost declanșat de fluxuri mari de migranți curgând spre Pakistanul de Est și India pentru a scăpa de represiune. Și chiar fără ca un conflict anume să fie declanșat,

un flux mare de refugiați poate provoca o reacție politică și poate modifica politica țărilor pe unde trec. Întreaga politică europeană contemporană poate constitui un exemplu: populismul la care am asistat în a doua decadă a acestui secol a fost un rezultat al reacției la imigrarea dinspre Orientul Mijlociu și Africa.

O convenție internațională din 1951 (modificată apoi și adăugită de diferite organizații regionale) le oferă refugiaților anumite drepturi și protecții. Refugiații sunt definiți ca persoane din afara țărilor lor de origine cu „o teamă întemeiată de a fi persecutați pe motiv de rasă, religie, naționalitate, apartenență la un anumit grup de opinie sau politic“ și care, din aceste motive, nu doresc să se întoarcă în țara de origine. Înaltul Comisariat pentru Refugiați al Națiunilor Unite conduce o agenție însărcinată cu protejarea refugiaților și căutarea de soluții la problemele acestora; există, de asemenea, un număr important de organizații private care au ca misiune să ofere asistență refugiaților.

Toate aceste aranjamente sunt de ajutor, însă sunt inadecvate. Persecuția, cuvântul la ordinea zilei în timpul convenției internaționale din 1951, este o bază mult prea îngustă pentru a determina statutul de refugiat, căci oricine ar merita să beneficieze de statutul și de dreptul de a fi refugiat dacă, de exemplu, își părăsește casa pentru a fugi de război sau din fața violențelor anumitor grupări, decât de persecuția ca atare. Nu există un judecător internațional sau vreo organizație care să cântărească aceste aspecte, cu toate că guvernele sunt reticente de obicei să delimiteze astfel lucrurile, excepție făcând situațiile când li se cere să lase migranți pe teritoriul țării și să le ofere asistență.

După cum o arată cele de mai sus, migranții trebuie să poată convinge țara unde încearcă să intre că se califică pentru un astfel de tratament și protecție, pentru că cineva se poate da drept refugiat când nu este decât un migrant economic. Refugiații intră în categoria azilanților până când guvernele

decid dacă justificarea lor este legitimă și pot să rămână. (Administrația Trump a încercat chiar să nu-i lase să intre pe teritoriul țării până la momentul deciziei, pentru a preîntâmpina rămânerea lor în țară, ani întregi, cât cazurile sunt analizate.) Țările au diferite politici și mecanisme pentru a determina dacă cineva va primi statutul de refugiat, câți refugiați acceptă, dacă li se va permite acestora să stea și dacă li se va permite să rămână în țara respectivă cu un statut diferit, permanent. Refugiații nu pot fi forțați să revină în țările de origine dacă acele condiții care le-au determinat plecarea nu se îmbunătățesc în așa fel încât să le permită să trăiască acolo, fără teama de violențe și de persecuții.

Eforturile internaționale de asistare a refugiaților se desfășoară în patru mari direcții. Prima, fundamentală, este aceea de a preveni condițiile care îi determină pe oameni să devină refugiați (sau de a altera aceste condiții, dacă ele apar). Conflictul este cea mai comună cauză a fluxurilor mari de refugiați. Problema este că a pune capăt războaielor necesită angajamente enorme, unele care, de cele mai multe ori, depășesc capacitatea sau disponibilitatea multor țări, organizații regionale sau a ONU și astfel nu au mari șanse de reușită. Este suficient să ne uităm la cazul Siriei în ultimii ani.

Alte cauze care pot genera fluxuri mari de refugiați pot fi la fel de greu de soluționat. Una dintre ele este schimbarea climatică, ce poate duce la transformarea a mari suprafețe în arii nelocuibile. Este doar o chestiune de timp până când schimbările climatice vor deveni cea mai semnificativă cauză a fluxurilor de refugiați. Criminalitatea și violențele interne sunt, la rândul lor, o cauză greu de contracarat, care determină fuga oamenilor spre zone unde propria siguranță este ceva mai ridicată. După cum putem să vedem în America Centrală, unde violența și criminalitatea endemice au generat valuri semnificative de refugiați, combaterea acestor condiții depășește deseori capacitatea de intervenție a statului. Un

amestec de criminalitate, represiune politică și greutăți economice a determinat în ultimii ani ca milioane de bărbați, femei și copii să fugă din Venezuela.

O a doua direcție spre care se îndreaptă efortul internațional este preluarea refugiaților temporar, deși acest lucru deseori devine un statut fără sfârșit, dacă nu chiar permanent. Țările care, în ultimii ani, au primit cel mai mare număr de refugiați includ Turcia, Pakistan, Uganda și Sudan, toate țări vecine celor care, aflate în conflict, au determinat un flux mare de refugiați.

O a treia direcție a asistenței este aceea care urmărește întrajutorarea țărilor ce absorb un număr mare de refugiați. Ajutorul este, de regulă, unul economic. Ajutorul financiar vine, preponderent, din Statele Unite, Canada, țări europene individuale și Uniunea Europeană. Țările care absorb refugiați, împreună cu organizații private, oferă și ele un sprijin important.

O a patra și ultimă zonă a sprijinului internațional oferit refugiaților vizează felul în care aceștia sunt tratați. Convenția din 1951 și alte documente detaliază drepturile refugiaților — dar nu trebuie să uităm că realitatea, din păcate, este că aceștia nu beneficiază de serviciile la care au dreptul, inclusiv servicii medicale, educație sau protecția fizică pe care le merită.

Persoanele strămutate intern sunt definite, printr-un document al ONU din 1998, ca „persoane care au fost forțate sau obligate să fugă sau să își părăsească propriile case sau locuri obișnuite de reședință pentru a evita efectele conflictelor armate sau situații de violență generalizată, încălcări ale drepturilor omului sau dezastre naturale ori generate de om, și care nu au păsăsit granițele țării". Documentul continuă cu identificarea drepturilor acestor persoane, care sunt aproape la fel ca cele ale tuturor cetățenilor, dar realitatea este că documentul nu are putere de lege și nu poate constrânge. Și nu este doar pentru că guvernele, formal, nu l-au semnat. Ci, mai degrabă, realitatea este că aceste persoane capătă mult mai

puțină atenție și protecție decât refugiații, căci, prin definiție, ele rămân între granițele țării (și sub jurisdicția guvernelor respective), iar acest lucru limitează legislația internațională.

Ceea ce putem spune cu certitudine este că orice răspunsuri se vor formula cu privire la provocarea pe care migrația o pune, acestea, cel mai probabil, vor veni de la nivel național și local. Un răspuns internațional considerabil este puțin probabil. Condițiile care generează decizia de a migra (fie că nu au de ales, fie din necesitate) a fiecărei familii vor continua să reflecte condițiile și perspectivele locale. Majoritatea celor care sunt forțați să își părăsească domiciliile vor ajunge fie în altă regiune a țării, fie într-o țară vecină. Guvernele vor continua să își stabilească propriile politici legate de cei pe care îi primesc ca refugiați și de resursele pe care le vor pune la dispoziție pentru a atenua povara asociată cu migrația. Cei care au nevoie de o nouă reședință permanentă vor depăși, cu siguranță, numărul disponibil de locuințe. Politica cea mai profitabilă este aceea care va urmări remedierea conditiilor ce au dus la fenomenele de migrație. Dar dacă trecutul este doar un prolog, va fi dificilă rezolvarea cauzelor migrației și consecințelor ei.

INTERNETUL, CYBERSPAȚIUL ȘI SECURITATEA CIBERNETICĂ

Internetul este esențial în lumea modernă. Dezvoltat în ultimele decenii, acesta a evoluat atât din punctul de vedere al vitezei, cât și al anvergurii și a câștigat o importanță care este inimaginabilă chiar și pentru creatorii săi. Aproape 300 de miliarde de e-mailuri se trimit zilnic. Internetul permite circulația unor cantități uriașe de date și de informații între miliarde de utilizatori, la viteze extraordinare — fie că ne gândim la indivizi, afaceri, guverne sau organizații. Geografia și distanța nu contează deloc.

Tehnologia asociată cu spațiul cibernetic își are aplicații constructive și distructive — deși nu există un consens internațional cu privire la care tip de acțiune intră într-o anumită categorie. Ceea ce știm însă este că internetul funcționează foarte bine în bună parte, facilitând un flux internațional de informații și de comunicare. În același timp, știm și că interneul poate fi folosit pentru a fura bani și proprietate intelectuală (de exemplu, secrete și tehnologie de ultimă oră); pentru a compromite identitatea cuiva; poate inspira, educa și instrui teroriști; poate interfera comunicații esențiale în gestionarea operațiunilor militare; și, în viitor poate, va provoca atacuri cu consecințe deloc mai mici decât cele ale intervențiilor armate. Tocmai conectivitatea și deschiderea sistemului îl fac vulnerabil, la fel ca și ritmul rapid de schimbare. Mai mult, noi puncte de vulnerabilitate, extrem de complexe, apar, căci miliarde de senzori și dispozitive sunt conectate unele la altele prin Internetul Lucrurilor și altele, milioane, online.

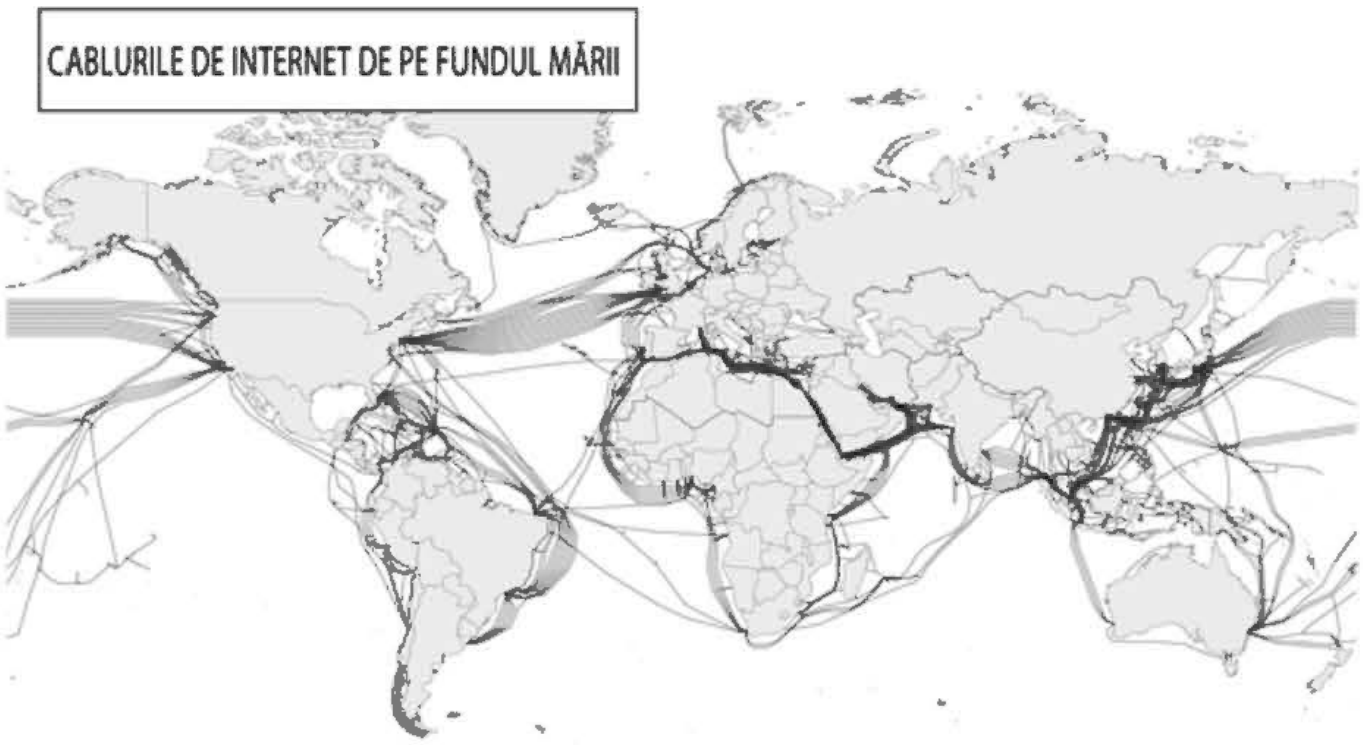

Sursă: TeleGeography, August 2019.

Lipsa relativă de supervizare și a politicilor referitoare la un domeniu și tehnologii atât de critice în multe aspecte ale vieții și muncii este de-a dreptul surprinzătoare. Ceea ce a „guvernat" internetul nu este o autoritate unică, cât o grupare de indivizi, grupuri ale societății civile, corporații și guverne, uneori lucrând împreună, alteori în paralel sau deloc. Am asistat mai curând la un proces informal, de jos în sus, și nu la unul formal, de sus în jos. O mare parte a acestei evoluții a avut loc când internetul era ceva nou, înainte ca el să capete amploarea pe care o are acum.

Cum anume ar trebui să fie folosit internetul și cum ar trebui să avem acces la datele pe care le generează utilizatorii sunt subiecte contestate aprig. Se pune, de asemenea, întrebarea care este autoritatea care ar trebui să decidă politicile legate de internet și dacă guvernele și autoritățile internaționale formale ar trebui să preia un soi de control.

Să nu fim înțeleși greșit, există un fel de guvernare internațională a internetului. În 1998, Internet Corporation for Assigned Names and Numbers, sau ICANN, a fost creată ca o organizație non-profit, cu scopul de a aduce puțină ordine în ceea ce altfel ar fi fost un haos complet. După cum o indică și numele, ICANN a pus la punct un proces prin care se stabilește acordarea numelor de domenii și adrese, adică ceea ce introducem în browser atunci când vrem să ajungem la o

anumită pagină. Au avut loc și conferințe internaționale și s-au încheiat acorduri, cu scopul de a facilita comerțul, de a promova drepturile omului, de a proteja intimitatea și a combate criminalitatea și terorismul. ONU, de pildă, a recunoscut că drepturile omului rămân aceleași, pe internet sau în afara lui. Au existat eforturi bilaterale, cu scopul de a determina ce este permis în spațiul cibernetic. În 2015, de exemplu, Statele Unite și China au căzut de acord că nu vor „conduce sau sprijini cu voie furtul cibernetic de proprietate intelectuală" cu scopuri comerciale. Dar nu există un consens global; există foarte puține reguli și la fel de puține modalități de a le pune în practică și pe cele deja existente. Există, de pildă, o poziție generală în Statele Unite referitoare la faptul că China nu și-a respectat înțelegerea cu privire la ceea ce s-a stabilit prin acordul din 2015.

Guvernul Statelor Unite, în 2011, a cerut ca internetul să fie deschis, interoperabil, sigur și de încredere. Nu toți sunt de acord, și internetul deja pare să se fragmenteze, ducând la

nașterea mai multor interneturi. (Acest curent este numit deseori „splinternet".) Invocând suveranitatea, multe guverne, cel al Chinei în mod special, vor să restricționeze ceea ce ajunge în țările respective, precum și ceea ce cetățenii lor comunică cu alții. Unele guverne se tem că internetul va fi folosit de opozanți politici pentru a aduce în discuție ceea ce acestea consideră a fi o schimbare de tip politic, în vreme ce alte guverne consideră că anumite conținuturi care pot reprezenta o amenințare (pornografia, printre altele) trebuie cenzurate. Devine destul de comun ca guvernele să oprească pur și simplu internetul și platformele de socializare, ca răspuns la terorism sau acte de violență, de teamă că cetățenii care folosesc internetul vor împrăștia zvonuri sau vor face prea multe valuri. Numai în 2019, Sri Lanka, Iran și India au închis platformele de socializare sau internetul cu totul, pe perioada unor crize.

Va fi foarte dificilă îmbunătățirea unei guvernări globale. Probabil că nu există nicio cale realistă de prevenire sau

descurajare măcar a spionajului unui guvern de către altul. Din această perspectivă, mediul acesta nu este decât vag diferit de alte mijloace de comunicare, de la desueta poștă la apelurile telefonice, care sunt urmărite de serviciile de informații. Dar există alte activități guvernamentale care ar putea fi considerate nepotrivite, inclusiv pregătirea și desfășurarea unor atacuri ce vizează infrastructura altor guverne (oprirea sursei de energie, de exemplu), interferența în politicile altora (cum a făcut Rusia în timpul alegerilor prezidențiale din 2016 din SUA), furtul de proprietate intelectuală sau sabotarea unei entități, ca de pildă o corporație — cum a făcut Coreea de Nord cu Sony Pictures.

O întrebare care se impune este dacă ar trebui să existe excepții la posibile interdicții cu privire la folosirea internetului pentru a ataca o altă țară. Unii susțin că ar trebui să existe excepții dacă o țară atacă teroriști sau țări care urmăresc să dezvolte arme de distrugere în masă ori sisteme avansate de transport al unor asemenea arme. Statele Unite și Israelul par să fi condus astfel de atacuri cibernetice, cu scopul de a încetini programul iranian nuclear; Statele Unite ar fi inițiat atacuri cibernetice pentru a perturba programul nuclear și de rachete balistice al Coreei de Nord. Unii ar putea adera în principiu la o astfel de regulă, numai pentru ca în practică să nu o respecte, văzând de fapt în atacurile cibernetice o metodă utilă de luptă, pentru a aplana un conflict sau riposta împotriva unui adversar care este mai puternic în ceea ce privește mijloacele convenționale implicate într-o confruntare. În acest fel, domeniul cibernetic poate fi o armă a celor slabi, costul presupus de acesta fiind mic, iar pagubele pe care le poate produce unui adversar militar superior substanțiale. Coreea de Nord, de pildă, una dintre cele mai sărăcite țări din lume, are unul dintre cele mai sofisticate arsenale cibernetice. În funcție de ținte și de eficiența lor, atacurile cibernetice au potențialul de a deveni foarte scumpe și cu urmări mult mai consistente decât cele purtate cu arme, chiar cu cele de distrugere în masă.

Obținerea unei susțineri ample a acestui tip de măsuri și excepții este foarte posibil să fie imposibilă. Apelurile pentru o „convenție de la Geneva a mediului digital" au stârnit o adeziune minimă. Chiar dacă un soi de acord mai larg ar fi posibil, o implementare colectivă nu este. O paralelă care îmi vine în minte este aceea cu regulile și normele internaționale privitoare la când și cum se poate face apel la intervenții armate. Astfel de reguli pot servi la modelarea comportamentului, însă deseori sunt ignorate dacă interesele economice sau cele legate de securitatea națională sunt considerate mai importante.

Dincolo de lipsa unui acord, trebuie să admitem că realitatea este că tehnologiile relevante evoluează rapid și vor continua să o facă. Asta îngreunează, dacă nu face de-a dreptul imposibilă încercarea de a ține pasul a unui organ internațional legislativ și de decizie. Un astfel de efort ar trebui să includă nu doar guverne, ci și corporații vitale funcționării internetului. Trebuie să menționăm că există numeroase tensiuni și compromisuri care, peste toate, se ivesc atunci când vine vorba despre reglementări ale spațiului cibernetic. Una dintre ele este dintre spațiul privat și securitatea colectivă. Internetul a apărut ca un mijloc dominant și răspândit de comunicare. În consecință, guvernele trebuie să determine circumstanțele în care organele de instrumentare a legii și agențiile de informații pot citi ceea ce un cetățean trimite altui cetățean, aceștia presupunând că este un schimb de informații între ei doi și nimeni altcineva. De asemenea, se pune problema ce date aparținând persoanelor individuale sau corporațiilor pot fi colectate și păstrate. Chiar și între foarte buni prieteni și aliați, așa cum sunt Statele Unite și state ale Uniunii Europene, există disensiuni puternice cu privire la aceste aspecte, europenii susținând protecții suplimentare pentru persoanele individuale și mai multe restricții care să fie aplicate companiilor din domeniul IT. Uniunea Europeană a implementat chiar, în 2018, Regulamentul general privind protecția datelor, care oferă o

anumită protecție persoanelor din UE cu privire la datele lor, și a amendat companii americane ca Google pentru încălcarea acestei legi.

Există alternative pentru edificarea unui consens internațional legat de felul în care trebuie regularizat spațiul cibernetic. Chiar și în lipsa unui acord formal, există mijloace prin care se poate influența comportamentul guvernelor. Politica de descurajare este luată în discuție ca una dintre căile de prevenire a anumitor acțiuni nedorite, inclusiv intruziunea în alegeri democratice. Dar este greu ca politica de descurajare să devină ceva real, atâta vreme cât majoritatea atacurilor cibernetice sunt preferate unui răspuns care ar presupune intervenție militară și folosirea forței. Impunerea de sancțiuni nu ar avea același efect. Devine astfel dificilă găsirea unui răspuns care să implice costuri, dar să nu fie disproporționat sau supus riscurilor. Sursa acțiunilor ilegale sau ostile nu este, de cele mai multe ori, clară. Riposta (amenințarea care este esențială în orice politică de descurajare) devine astfel imposibil de implementat.

Dacă un guvern poate totuși să determine cine s-a aflat în spatele unor acțiuni în spațiul cibernetic pe care le consideră ilegale sau ostile, atunci există o gamă de răspunsuri posibile. Cei care au încălcat legea pot fi tratați ca niște criminali și pedepsiți în consecință. Răspunsul, în cazul terorismului, poate lua forma unui atac fizic. Dacă în spatele unui atac cibernetic se află un guvern, fie direct sau sprijinind indivizi ori grupuri, atunci răspunsurile pot fi de ordinul sancțiunilor economice, acțiunii militare sau un răspuns cibernetic similar.

Există alternative — sau, mai bine zis, acțiuni complementare — care să determine descurajarea. Se pot lua măsuri ca sistemele să fie mai puțin vulnerabile, chiar dacă nu vor fi invulnerabile. Ca întotdeauna, există o luptă continuă între ofensivă și defensivă, între tehnologiile care pot să atace, într-o formă sau alta, și cele de protecție. Multe acțiuni individuale și ale companiilor iau forma unei igiene cibernetice, cum ar fi

folosirea unui șir complicat și aleator de caractere pentru parole (spre deosebire de o parolă de tipul: „parolă123“), să nu se păstreze parolele scrise pe hârtie lângă computer, evitarea folosirii unui password manager și autentificarea în doi pași pe platformele sociale, la logarea în e-mail și pentru conturile bancare. De asemenea, folosirea de către utilizatori a celui mai recent soft și updatarea acestuia constantă. Să nu uităm și de aspectul legat de protecția informațiilor — inclusiv redundanța echipamentelor critice, crearea de backupuri multiple pentru informațiile critice, asigurarea continuării activității unei companii în cazul degradării severe a capacităților cibernetice. Aici și pretutindeni, eficiența și securitatea (împreună cu riscurile și costurile potențiale) vor trebui luate în considerare și cântărite. Un lucru este sigur: guvernarea internetului promite să fie una dintre cele mai mari și mai importante provocări ale acestui secol și, în clipa aceasta, cei care favorizează stabilirea unor reguli pierd în fața tehnologiilor, care se schimbă rapid și care, spre deosebire de armele nucleare, ca să dăm doar un exemplu, sunt extrem de la îndemâna multora.

SĂNĂTATEA GLOBALĂ

Se poate spune destul de legitim că sănătatea la nivel global este mult mai bună decât în oricare alt moment al istoriei. Dar, odată cu asta, se poate spune și că guvernele trebuie să fie preocupate de acest aspect, date fiind dezvoltarea din sfera sănătății și falia dintre aceste provocări și gradul în care lumea este pregătită să le înfrunte. În acest sens, sănătatea globală este încă un exemplu al decalajului dintre provocările pe care le aduce globalizarea și adecvarea la răspunsul colectiv.

Motivul pentru care aceste lucruri contează este evident — cu toții vrem să trăim o viață lungă, în care să putem performa mintal și fizic la cel mai înalt nivel și, din motive umanitare, vrem ca oricine să poată face același lucru —, după cum există și unul mai puțin evident, incluzând relația dintre sănătatea globală și performanța economică, stabilitatea politică și securitatea națională. Costurile legate de sănătate și de crize pot transforma o societate de succes într-una slabă și disfuncțională. Prevenirea, detectarea și răspunsul la crize de sănătate care apar într-o țară pot încetini sau chiar preveni răspândirea unei crize similare în propria țară. Îngrijirea medicală este centrală pentru economia globală, căci aproape 10% din venituri se îndreaptă spre sănătate. În Statele Unite, bugetul către sistemul sanitar ajunge la 18% din produsul intern brut.

Populația mondială se apropie de 8 miliarde de oameni, de opt ori mai mult decât acum două secole, de patru ori mai mult decât în urmă cu un secol și aproape dublu față de cum era acum cincizeci de ani. Unul dintre motivele principale este creșterea speranței de viață. Un om obișnuit, în lumea de astăzi, se poate aștepta să ajungă la a șaptezeci și doua aniversare. În

țări mai bogate, pragul poate ajunge la optzeci de ani; Japonia este liderul mondial, cu o speranță de viață de optzeci și patru de ani. Foarte mulți oameni ajung să trăiască până la nouăzeci, chiar o sută de ani. Longevitatea medie este de două ori mai mare față de cum era în urmă cu un secol, lucru care se reflectă în creșterea bruscă a longevității medii în țările slab dezvoltate sau în curs de dezvoltare. Motivele pentru creșterea duratei vieții includ o dietă mai bună, progresul enorm din domeniul medical și al sănătății — rata mortalității infantile și la naștere a scăzut — și absența unor războaie de anvergură. O femeie trăiește în medie mai mult decât un bărbat. Datorită scăderii mortalității copiilor sub 5 ani, din 2000 până acum, cincizeci de milioane de vieți de copii au fost salvate.

Aceste progrese sunt determinate de numeroși factori, incluzând îmbunătățirile care țin de îngrijirea medicală, de la prevenție și diagnostic la tratament, descoperirile din tehnologie și industria farmaceutică, educația care a schimbat comportamentul în bine, diete și o nutriție mai bune, ajutorul oferit țărilor cu venituri mici pentru a sprijini și îmbunătăți sistemele medicale. Eradicarea — sau aproape eradicarea — unor boli infecțioase, care înainte afectau populația, este unul dintre motive. Varicela a fost eradicată oficial în 1980. Poliomielita a scăzut cu 99% din 1988, iar cazurile sunt, astăzi, tot mai rare. Noile infectări cu HIV sunt în scădere, iar numărul oamenilor care mor de complicațiile pe care SIDA le aduce ajung la un milion pe an, jumătate din numărul maxim la care se ajunsese în 2004 — un procent și mai mic încă dacă ne gândim la ce anume s-ar fi întâmplat dacă schimbările de comportament și progresele din industria farmaceutică nu le-ar fi permis oamenilor să gestioneze boala. Malaria și pojarul sunt în scădere.

Dincolo de toate aceste câștiguri, agenda sănătății globale rămâne plină și nu lipsită de provocări. Speranța de viață în câteva țări africane abia dacă trece de cincizeci de ani, în vreme ce speranța medie de viață în regiunea Subsahariană este de

șaizeci de ani, o cifră care e de departe o îmbunătățire față de nivelul din 1960, dar una care rămâne în continuare foarte scăzută. Bolile infecțioase continuă să fie o amenințare, în parte din cauza globalizării (de exemplu, turismul, călătoriile), care a făcut ca răspândirea lor să fie mai ușoară. Urbanizarea și temperatura mai ridicată au creat, de asemenea, un mediu propice izbucnirii și transmiterii bolilor.

Abuzul de antibiotice și investiția disproporționată în medicamente noi duc la o reacție de rezistență a organismului la medicație și, astfel, bolile devin mai greu de tratat. Există virusuri în cazul cărora prevenția nu este posibilă, nici tratarea cu succes a celor infectați. În ultimii ani, lumea s-a confruntat cu izbucnirea unor boli amenințătoare, incluzând printre ele Sindromul respirator acut (SARS), Sindromul respirator coronavirus din Orientul Mijlociu, Zika și Ebola.

MORȚILE PREMATURE ÎN URMA BOLILOR INFECȚIOASE SCAD,
PE CÂND CELE CAUZATE DE BOLI NEINFECȚIOASE SUNT ÎN CREȘTERE

Numărul total de morți sub 70 de ani, eșalon pe bolile în discuție

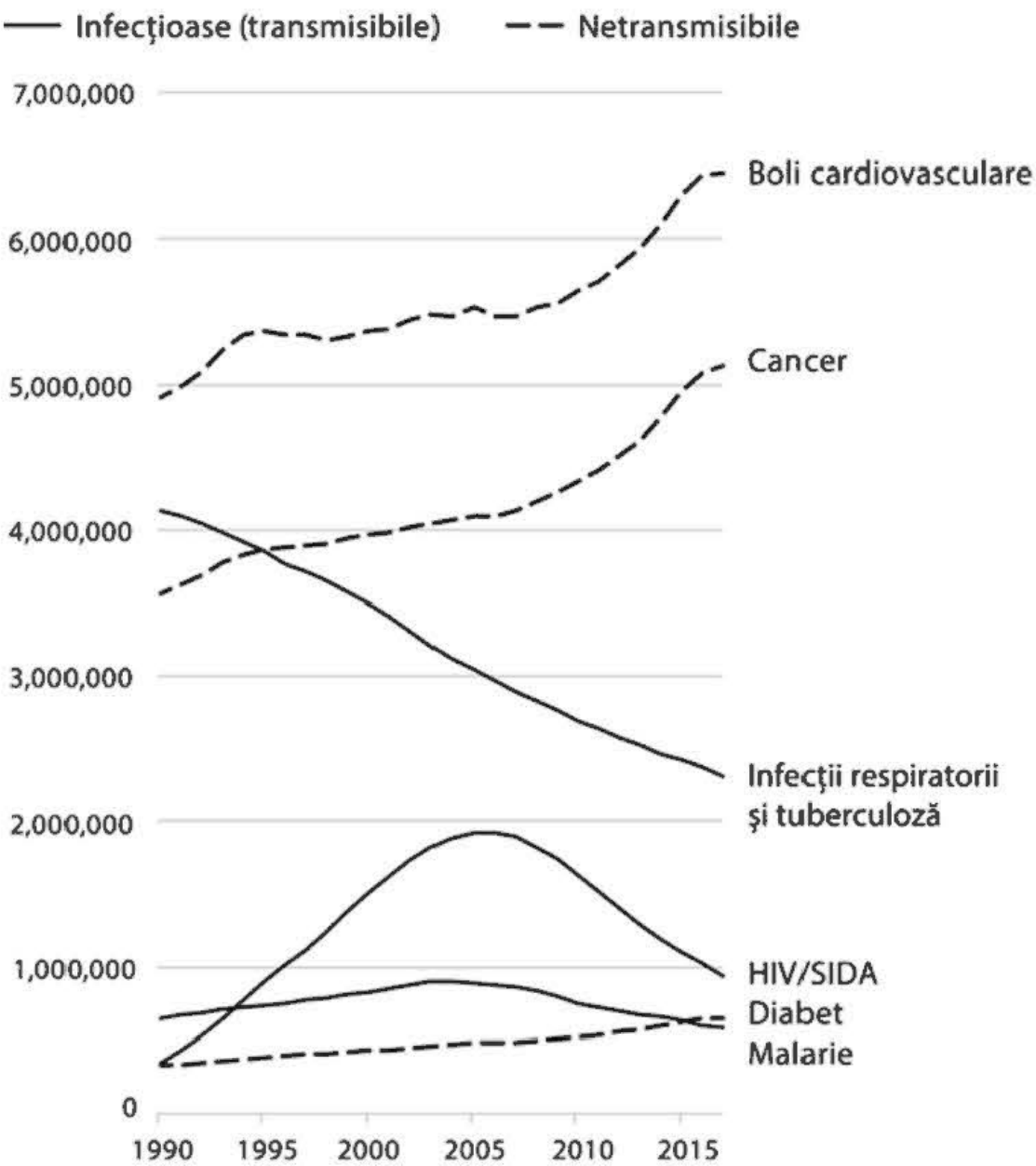

Sursa: Institute for Health Metrics and Evaluation. Toate drepturile sunt rezervate.

În același timp, o epidemie la scară mare — o pandemie — nu este exclusă. Vaccinurile nu pot anticipa variații ale tulpinii gripei și este posibil ca o formă extrem de virulentă să apară și să se răspândească la nivel global. Până când se identifică o gripă virală, aceasta s-a răspândit deja. În timpul gripei spaniole, cu un secol în urmă, cel puțin cincizeci de milioane de oameni și-au pierdut viața. Sute de milioane (mai ales cei tineri și cei bătrâni) ar fi astăzi în fața unui risc sever dacă ar izbucni o formă virulentă de gripă, iar economia globală ar avea de suferit, căci transportul și călătoriile ar fi întrerupte, sistemele de sănătate ar fi suprasolicitate, iar oamenii ar fi descurajați să mai meargă la serviciu sau în alte locuri unde ar putea intra în contact cu persoane care sunt deja contagioase. În ceea ce ține de bolile contagioase, nimic nu rămâne local pentru prea multă vreme.

O altă amenințare a sănătății globale vine nu dinspre bolile infecțioase, ci dinspre cele neinfecțioase, boli, cu alte cuvinte, fără transmitere. Printre acestea se numără bolile cardiovasculare, cele respiratorii, cancerul și diabetul. În 1990, trei dintre primele șapte cauze ale mortalității au fost un rezultat al acestor boli; până în 2015 s-a ajuns la șase din șapte morți provocate de aceste boli. Ele sunt cauza principală a mortalității la nivel global, au cauzat treizeci și opt de milioane de morți — sau 68% — din cei cincizeci și șase de morți în 2010. Până în 2030 se estimează că aceste boli vor duce la o creștere de cinci ori a numărului de morți față de cel pe care îl cauzează bolile contagioase. Această schimbare este rezultatul progresului realizat în lupta împotriva bolilor infecțioase (lucru care a dus, printre altele, și la creșterea speranței de viață), dar reflectă și mai puternic prevalența bolilor necontagioase.

Aceste boli pot rezulta dintr-o predispoziție genetică, cum este cazul bolilor cardiovasculare. O cauză separată este expunerea prelungită sau interacțiunea cu un mediu poluat. Aceste boli sunt deseori o consecință a comportamentului indivizilor, fie că vorbim despre sedentarism, despre diete

nepotrivite, abuzul de țigări, droguri și alcool. Printre aceste boli trebuie menționate și bolile mintale, incluzând demența și Alzheimerul, care îi afectează pe cei care trăiesc mai mult decât ar fi făcut-o în urmă cu câteva decenii.

Aceste boli sunt extrem de costisitoare. Multe medicamente sunt prohibitiv de scumpe. Pe de altă parte, persoanele care suferă de astfel de boli sunt forțate să iasă din câmpul de muncă mult mai devreme. Expresia „prevenția este mama sănătății" este cât se poate de valabilă în acest context. Educația și informațiile destinate consumatorilor legate de riscurile asociate cu anumite deprinderi (alături de beneficiul pe care îl aduc alte tipuri de comportament) sunt foarte importante. Taxele pot fi de folos pentru a face consumul de alcool și tutun mai scump. Locurile de muncă și spațiile publice pot fi supuse inspecțiilor și se poate cere respectarea anumitor standarde — sancțiunile și penalizările putând fi aplicate în absența acestora. Accesul sporit la îngrijirile medicale de bază în țările în curs de dezvoltare este, de asemenea, foarte important și poate fi vital, căci deseori oamenii sunt diagnosticați prea târziu, iar tratamentul devine extrem de dificil. Totuși, există o rezistență la mai multe niveluri (de la cel personal la cel politic) în adoptarea de măsuri.

Eforturile globale în domeniul sănătății sunt complicate. Unul dintre motive este numărul limitat de actori implicați. Există Organizația Mondială a Sănătății (OMS), dar impactul acesteia este mai limitat decât ar sugera-o titulatura sa. Fondată în 1948, organizației îi lipsesc autoritatea necesară, capacitatea și resursele de a-și duce la bun sfârșit misiunea de a face ca „toți oamenii să beneficieze de cel mai înalt nivel de sănătate posibil". Dincolo de OMS, am putea numi și Banca Mondială, un număr de inițiative venite dinspre organizații non-guvernamentale asociate cu diferite boli, Fundația Gates (care este responsabilă pentru majoritatea finanțărilor private din domeniul sănătății mondiale) și alte acțiuni filantropice, companii farmaceutice și autorități sanitare locale. În ciuda

numărului mare de indivizi și instituții implicate, există un număr mic de proceduri care să determine prioritățile și chiar mai puține care să ajute la coordonarea eforturilor existente, pentru ca ele să-și împlinească menirea.

De exemplu, International Health Regulations, asupra cărora și-au dat în 2005 acordul multe dintre guvernele lumii, cer țărilor să monitorizeze și să se pregătească pentru posibile izbucniri de boli infecțioase. În mod ideal, guvernele ar trebui să creeze și să susțină organizații locale modelate după Centrele pentru Prevenirea și Controlul bolilor din Atlanta. Tot guvernele ar trebui să se asigure că primii respondenți și spitalele locale au nivelul necesar de instruire, echipament și facilități care să permită un răspuns optim la epidemii. Un deceniu și ceva mai târziu, multe țări, lipsindu-le expertiza și resursele, au eșuat să implementeze aceste reguli.

Pentru ca lucrurile să fie și mai complicate, nu există niciun consens cu privire la priorități. Țintele de dezvoltare sustenabilă ale ONU, adoptate în 2015, cer eforturi atât cu privire la bolile infecțioase, cât și la cele neinfecțioase. Dar partea cea mai substanțială a resurselor dedicate sănătății globale continuă să se îndrepte spre bolile infecțioase cunoscute, cum ar fi HIV/SIDA, malaria și tuberculoza, sau spre a răspunde unor cerințe sanitare specifice mamei, nou-născutului și copiilor. Bolile neinfecțioase, prin contrast, primesc doar câțiva cenți la fiecare dolar cheltuit cu celelalte, cu toate că reprezintă de acum un procent mult mai mare al îmbolnăvirilor și al mortalității. În 2017, de exemplu, s-au înregistrat de două ori mai multe morți premature din cauza bolilor neinfecțioase decât a celor infecțioase. Această diferență a rămas valabilă, în ciuda progresului înregistrat în lupta împotriva bolilor infecțioase sau în reducerea mortalității infantile și a numărului tot mai mare de persoane în vârstă în multe societăți. Bolile fără transmitere nu declanșează același simț al urgenței, al crizei asociate cu izbucnirea epidemiilor de boli infecțioase și, astfel, este mult mai dificil să se obțină un răspuns la ele.

Acești factori — lipsa consensului cu privire la priorități și politici, absența unui cadru organizat de gestionare, lipsa resurselor, amenințarea continuă a bolilor infecțioase și apariția unei „epidemii“ de boli fără transmitere — conturează două realități: sănătatea pe glob s-a îmbunătățit substanțial, totuși viitorul sănătății la nivel mondial rămâne nesigur și sănătatea oricărei societăți este vulnerabilă din cauza interconexiunii cu sănătatea celorlalți.

COMERȚUL ȘI INVESTIȚIILE

Comerțul la nivel internațional este un schimb (cumpărare și vânzare) de bunuri, produse agricole și servicii (inclusiv asigurări, servicii bancare și servicii de asistență juridică) peste granițele unei țări. Este o necesitate, pentru că nicio țară nu este autosuficientă din perspectiva materiilor prime, nu poate cultiva sau produce toate alimentele de care are nevoie și nu are suficientă cerere internă pentru tot ce produce și nici nu poate produce tot ce vrea să consume.

Comerțul este un lucru bun, deși poate elimina anumite locuri de muncă și poate fi în detrimentul anumitor companii și oameni. Pe de altă parte, schimbul poate crea noi locuri de muncă, iar acestea pot duce la creșterea bunăstării unei țări. Imaginați-vă o țară cu 100 de milioane de locuitori. Aceasta este o țară cu 100 de milioane de potențiali consumatori. Dar în lume sunt aproape 8 miliarde de oameni. Comerțul crește dramatic dimensiunile pieței potențiale la care pot ajunge producătorii. Este un avantaj pentru cei care lucrează în companii de export, iar statisticile arată că locurile de muncă din zona exporturilor sunt foarte bine plătite. Când o companie vinde către o piață mai mare, costul său mediu de producție scade, iar compania poate, în consecință, să-și vândă produsele mai ieftin. Comerțul poate fi un motor de creștere a productivității, economic, de dezvoltare și scădere a sărăciei.

CREȘTEREA COMERȚULUI

Comerțul global ca procent din PIB

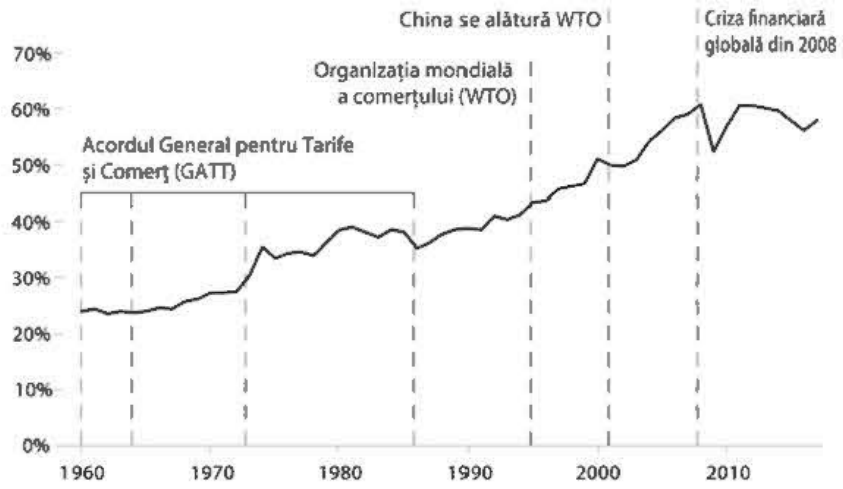

Sursă: Banca Mondială, WTO

Comerțul lărgește spectrul de bunuri pe care consumatorii le pot achiziționa. Producția de cafea sau ceai a Statelor Unite este neglijabilă, dar americanii se trezesc cu aceste stimulente datorită comerțului. Comerțul le oferă oamenilor acces la produsele și serviciile cele mai inovative și de calitate din lume. Comerțul le permite consumatorilor să achiziționeze la un preț mai mic bunuri care vin din țări ce le pot produce cu un cost mai mic, datorat costurilor mai mici asociate cu munca (fie că provin dintr-o eficiență mai bună, din încorporarea tehnologiei avansate sau nivelului scăzut al salarizării) sau le oferă acces la materii prime. Importurile pot stimula inovarea, căci expun producătorii locali la noi idei și produse, pe care le pot prelua în propria activitate. Concurența, la rândul ei, îi motivează pe producătorii locali să își îmbunătățească produsele sau prețurile.

La baza acestor idei se află ceea ce este cunoscut sub numele de teoria avantajului comparativ, introdusă în urmă cu două secole de către economistul politic britanic David Ricardo. Această teorie arată că orice tip de comerț internațional permite unei țări să se specializeze în producerea acelor lucruri pe care le face la cel mai mic cost și să importe acele bunuri pe care nu le poate produce. Germanii exportă produse chimice, saudiții petrol, elvețienii ceasuri, canadienii cherestea, japonezii mașini, americanii tehnologii, chinezii textile. Comerțul funcționează cel mai bine atunci când fiecare țară face ce știe să facă mai bine. Acele lucruri pe care nu le poate produce, sau nu le produce bine, le importă de la alții.

Țările care participă la comerțul internațional fie au un surplus comercial (dacă valoarea exporturilor este mai mare decât cea a importurilor), fie un deficit comercial (valoarea importurilor o depășește pe aceea a exporturilor). Aceasta este balanța comercială. Nu este posibil ca toate țările să fie în surplus, căci comerțul mondial trebuie să echilibreze această balanță. Unele țări vor fi în deficit. Este posibil să aibă deficite bilaterale cu unele țări și surplus bilateral cu altele. Deficitul tinde să reflecte puterea monedei de schimb (o monedă puternică face ca importurile să fie mai ieftine și exporturile mai scumpe, ducând la deficit) și gradul în care locuitorii țării au acces la bani și opțiunea de a-i cheltui (ceea ce duce la consumarea produselor de import), mai degrabă decât aceea de a economisi. Nu este deloc surprinzător că deficitul comercial se adâncește după renunțarea la anumite taxe menite să stimuleze consumul și să descurajeze tendința de a economisi. Lucrurile acestea nu contează atâta vreme cât deficitul nu este rezultatul unor practici neloiale sau al manipulărilor cursului valutar, iar țara poate plăti pentru ceea ce importă cu o valută pe care ceilalți o acceptă. Dacă nu, importurile vor trebui reduse — sau valoarea exporturilor crescută.

O complicație suplimentară trebuie precizată aici. Este tot mai dificilă măsurarea exporturilor și a importurilor, căci foarte puține lucruri sunt făcute integral într-o singură țară. Procesul de producție este fragmentat, cu componente și materii prime care vin de peste tot din lume, iar asamblarea la rândul ei se face în mai multe țări. Este valabil pentru orice produs, de la automobile la iPhone. Un produs poate trece una sau mai multe granițe internaționale (chiar aceeași) de mai multe ori în timpul producției. Fenomenul este cunoscut sub numele de lanț global de aprovizionare (uneori lanț de valoare, pentru că valoarea produsului sau a serviciului crește cu fiecare etapă a procesului). De fapt, cumpărarea de produse sau servicii nefinalizate care contribuie la producția curentă reprezintă trei sferturi din comerțul internațional.

Majoritatea statisticilor oficiale nu reușesc că surprindă complexitatea acestor lanțuri globale de aprovizionare, surplusurile și deficitele acestui proces aparând mai delimitate decât sunt de fapt. În funcție de numărul de pași implicați în procesul de producție, o țară ar putea obține sută la sută „credit" pentru producția unui bun — cu alte cuvinte, valoarea finală a produsului este catalogată ca export —, când în realitate aceasta nu face decât asamblarea finală și primește doar o parte din prețul final de vânzare. Anumite cercetări indică faptul că, în medie, aproape o treime din exporturile globale se obțin prin importul de bunuri, care sunt apoi folosite în procesul de producție. Este o realitate care are implicații în statistică: deficitul comercial al Statelor Unite cu China poate fi cu 30% mai mic decât ce se raportează, deoarece multe dintre exporturile Chinei spre Statele Unite includ elemente ce provin din țări terțe.

Amploarea acestui lanț global de aprovizionare are implicații în politicile comerciale. La urma urmelor, atunci când se impun taxe (taxe de import), acestea pot proteja anumite industrii de concurență, dar aceleași taxe vor determina o creștere a costurilor de import ale bunurilor folosite pentru a produce altele, mult mai scumpe, și astfel produsele locale vor deveni, la rândul lor, mai scumpe și mai puțin competitive. Acțiunile guvernelor care slăbesc moneda locală și creează un avantaj competitiv pentru exportatori au efectul colateral de a face ca importurile esențiale (materie primă și componente) să fie mult mai scumpe pentru producătorii locali. Se vorbește mult la Washington despre „decuplarea" economiei americane de cea chineză, dar existența lanțului global de aprovizionare poate facilita discuțiile, însă nu și realizarea acestui lucru. În vreme ce această decuplare se poate face în anumite sectoare strategice care au implicații în siguranța națională, cum ar fi semiconductorii 5G, este puțin probabil ca cele două cele mai mari economii să poată fi separate semnificativ.

Beneficiile comerțului nu sunt doar economice. Comerțul poate avea și scopuri strategice — de exemplu, pentru a întări alianțe. Dar comerțul este și un liant util în relația cu adversarii. Țările care se află într-o relație comercială s-ar putea gândi de două ori înainte de a începe un război una împotriva celeilalte sau de a face lucruri care ar putea fi în detrimentul relației comerciale. Comerțul țărilor europene și peste Atlantic nu a reușit să împiedice izbucnirea Primului Război Mondial, dar există un motiv pentru care interdependența este considerată cauză a înfrânării. Comportamentul Japoniei în cel de-al Doilea Război Mondial, când nu a avut legături comerciale reciproc benefice cu adversarii, sprijină această direcție de gândire. O astfel de interdependență este un argument pentru relațiile comerciale dintre Statele Unite și China.

Comerțul liber este forma de comerț în care bunurile și serviciile trec granițele cu ușurință și pot fi achiziționate la „prețul pieței", care reflectă costul de producție și tranzit, pe lângă profitul pe care producătorul îl vizează. Principalele alternative la comerțul liber sunt protecționismul, care implică ridicarea de bariere împotriva importurilor, pentru a-i proteja pe producătorii locali de concurenți, și mercantilismul, care vede în surplusul comercial ceva extrem de dezirabil și se îndreaptă spre un protecționism ce promovează exporturile și limitează importurile. Ambele vor duce la riposte și la prăbușirea acordurilor care promovează comerțul și, prin el, creșterea și pacea.

LANȚUL GLOBAL DE APROVIZIONARE PENTRU UN BOEING 787

Componente, în funcție de țara de origine

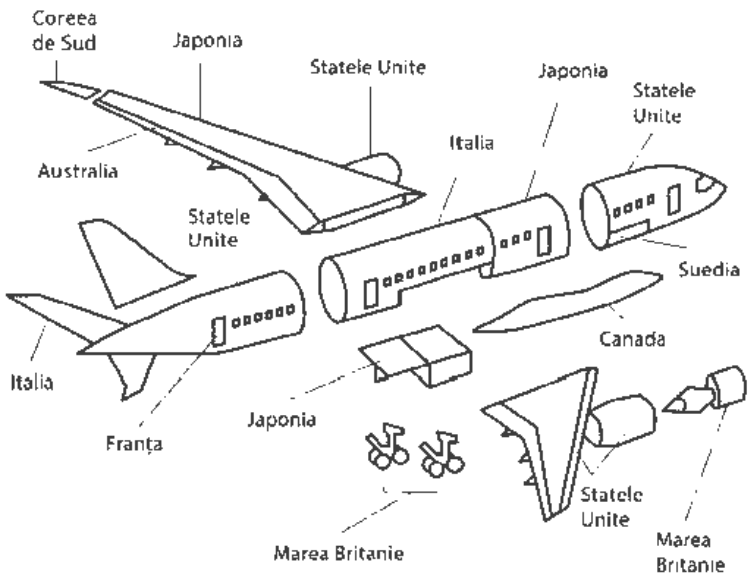

Sursă: Boeing, The Wall Street Journal

Uneori, formula „comerț echitabil“ este propusă în locul celei de comerț liber. Este o formulă atrăgătoare la prima vedere, căci este greu să nu sprijini ceva ce este „echitabil“. Termenul face apel la reciprocitate — un răspuns la ce face un guvern. Este, din nou, o perspectivă rezonabilă. Dar această caracteristică nu trebuie confundată cu rezultatele; comerțul nu trebuie balansat să fie echitabil, atât timp cât ceea ce se face este coerent cu obligațiile pe care le avem conform legislației comerciale și acordurilor. Altfel, comerțul echitabil nu devine decât un eufemism pentru protecționism și mercantilism, dacă este folosit pentru avantajarea exporturilor și descurajarea importurilor.

COMERȚUL RESTRICȚIONAT

Sunt numeroase bariere care se pot pune comerțului liber. Cel mai vechi și mai comun instrument îl reprezintă tarifele, o taxă adăugată prețului produsului atunci când acesta intră în țară. „Taxa“ este plătită direct de firmele importatoare (și colectată de guvernul care face importul) și apoi este trecută spre consumatorii din țara de import sub forma unui preț mai mare. Taxa nu e plătită de țara exportatoare, dar face ca acele exporturi să fie mai scumpe și mai puțin competitive. Atunci când bunurile sunt afectate de astfel de taxe, volumul exporturilor și profitul din exporturi vor scădea.

O taxă va face ca ceva să fie mai scump și mai puțin interesant pentru potențialii cumpărători, care fie vor cumpăra ceva similar, dar mai ieftin — fie produs local sau de la alt producător străin — sau vor renunța la achiziție. Taxele se pot implementa din mai multe motive — fie pentru a le proteja pe cele care nu se pot proteja de importuri, pentru a riposta împotriva altei țări care a introdus la rândul ei taxe sau alte mijloace de a-și proteja companiile, pentru a schimba balanța comercială sau ca o sancțiune pentru politici ce nu au nicio legătură cu comerțul. Taxele au fost o linie directoare în politica

anilor ’30 din Statele Unite, când Actul tarifar Smoot-Hawley a trecut, și au devenit o unealtă de zi cu zi în administrația Trump, începând cu 2017. Pericolul, desigur, este că taxele pot duce la o creștere a prețurilor și la o reducere a volumului comercial, încetinind creșterea economică și deteriorând relațiile politice în același timp.

Există și bariere care nu sunt legate de taxe și care, așa cum putem bănui, îngreunează procesul ca produse realizate într-o țară să ajungă în altă țară. Cotele — plafonul cantitativ al unui anumit lucru (mașini, de pildă) — asupra bunurilor care pot fi importate din altă țară sunt astfel de bariere. Ele nu trebuie să fie cantitative. Europa a stabilit reguli care limitează sau exclud importul pe produse modificate genetic. Pentru o vreme, Japonia a refuzat să importe bâte de baseball metalice, referindu-se la considerente de securitate lipsite de fundament. Birocrația poate pune în acțiune tot felul de reguli și de proceduri care îngreunează ca un produs să ajungă la destinația dorită. Pot exista și reguli care cer ca produsul final să conțină un anume procent de componente produse local. Și aici, ideea este de a limita gradul în care importurile pot ajunge pe piață, protejând astfel locurile de muncă din industriile competitive din țara respectivă. Problema care se ivește ajunge la consumator, care va trebui fie să plătească un preț mai mare, fie să accepte o calitate mai slabă, fie amândouă la un loc. Țările exportatoare acceptă deseori aceste obstacole, pentru că este mai bine ca exporturile să ajungă la câțiva consumatori decât să nu o facă deloc. Dar ele au și replică, reducând accesul la propriile piețe. Toată lumea are de pierdut în această situație.

Există și bariere ale comerțului mai puțin vizibile. Subvențiile sunt una dintre ele, cele care vin sub formă de finanțări economice, împrumuturi rentabile sau achiziții făcute de guvern de la sau către companii și industrii locale care sting parte din costul de producție și le permite, ca urmare, să fixeze prețuri mai mici decât și-ar fi permis în mod normal. Această facilitate legată de prețul final le permite să fie mai competitivi

local (față de importuri) și peste granițe (unde concurează pentru o cotă de piață). Airbus a beneficiat, multă vreme, de subvenții, o practică ce a dus la poziționarea sa ca un competitor serios al Boeing. Cele mai mari companii chineze (așa-zisele întreprinderi de stat) depind de subvenții guvernamentale într-un grad extrem de diferit față de practicile similare din alte țări.

Un alt mijloc de a înclina terenul de joc în favoarea exporturilor unor țări și pentru a penaliza importurile sunt manipulările valutare. Banca centrală a unui guvern (care controlează cantitatea de bani aflați în circulație și costul de creditare prin rate ale dobânzii) poate deprecia valoarea monedei locale în raport cu valoarea monedei partenerilor comerciali, făcând astfel importurile mai scumpe pentru posibilii consumatori (reducând astfel cererea) și exporturile mai ieftine pentru potențiali cumpărători din alte țări. China a practicat manipularea valutară când a intrat pe piața mondială și a căutat să-și crească exporturile.

Manipularea valutară care scade valoarea monedei locale poate crește exporturile și scădea importurile. Acesta este obiectivul practicilor mercantile. Dar un astfel de comportament nu vine fără un preț — căci va nemulțumi populația, care nu își va mai permite să cumpere produsele preferate făcute în afara țării. Iar speculația valutară invită și alți jucători de pe piață să o practice (toată lumea are de pierdut, căci comerțul va încetini, ceea ce va duce la o încetinire a creșterii economice) sau va provoca alte tipuri de replici — cum ar fi politicile de taxe. Și asta s-a întâmplat după al Doilea Război Mondial.

Politica de *dumping* este, de asemenea, un comportament nepotrivit comerțului liber. *Dumpingul* se referă la exporturile pe care le face o țară la un preț sub cel la care ar vinde domestic același produs. S-ar putea să fie chiar și sub costul de producție. Motivul pentru un comportament atât de „irațional" este obținerea unei cote de piață într-o țară străină, după care prețul

poate fi ridicat fără a pierde foarte mulți bani. Această politică poate fi implementată pentru a păstra forța de muncă și pentru a masca problemele legate de șomaj. În astfel de cazuri, avem de-a face cu subvenții guvernamentale ascunse. Membri GATT au căzut de acord asupra primului Cod anti-*dumping* în 1979, pe care l-au extins în 1994, odată cu crearea Organizației Mondiale a Comerțului (WTO).

Comerțul cere și respectarea patentelor și a drepturilor de autor și ca tehnologia și munca să nu fie furate. Companiile care cheltuiesc bani pentru cercetare și dezvoltare și introduc noi tehnologii și produse merită să facă profit de pe urma eforturilor lor. Dacă nu realizează profit, ar putea să nu mai aibă fonduri pentru investiții viitoare sau nu vor mai putea susține inovația. Același lucru este valabil pentru cei implicați în munca de creație. Protejarea acestor drepturi a devenit tot mai dificilă în epoca internetului. China, în special, a furat proprietate intelectuală, iar companiile chineze s-au folosit de toate acestea în realizarea produselor pe care le vând, atât acasă, cât și internațional.

O ultimă barieră împotriva comerțului liber este fundamental diferită de cele deja prezentate. Această barieră apare la blocarea exporturilor nu de țara care ar vrea să importe, ci de cea care exportă. Un astfel de control asupra exporturilor apare din rațiuni de siguranță națională, pentru a preveni ca anumite tehnologii cu aplicații militare sau legate de informații să ajungă la parteneri comerciali care sunt văzuți ca adversari potențiali sau reali. Controlul exporturilor din motive legitime legate de siguranța națională este o excepție necesară cu privire la comerțul liber. Pericolul, desigur, este că siguranța națională poate fi folosită ca argument nelegitim, pentru a masca protecționismul.

DISCUȚIILE COMERCIALE

Comerțul nu se întâmplă pur și simplu. El este preponderent rezultatul unor negocieri dure legate de reducerea taxelor și de alte obstacole care se interpun în libera circulație a bunurilor și serviciilor dincolo de granițele naționale. Astfel de negocieri pot fi globale, regionale, multilaterale — în aproape orice configurație imaginabilă — sau bilaterale (doar două țări). Acordurile comerciale devin tot mai ample, cuprinzând standarde privitoare la condițiile de muncă și practicile referitoare la mediu. Multe acorduri sunt însoțite de un proces de soluționare a unor dispute inevitabile, care apar atunci când o țară judecă într-un fel sau altul comportamentul alteia, considerându-l nepotrivit cu termenii acordului.

Pactele comerciale moderne pot fi urmărite în urmă până în epoca de după finalul celui de-al Doilea Război Mondial, când, în 1947, douăzeci și trei de țări au semnat GATT. Acesta punea accentul pe reducerea taxelor care inhibau fluxul bunurilor, iar organizația a avut câștig de cauză în acest aspect: taxa medie pe importuri a scăzut la mai mult de jumătate, reducându-se de la mai mult de 20% în 1947 la 9% în 2018. Două decenii și ceva mai târziu, GATT a fost suprimată de WTO, care numără azi 164 de membri și are un mandat mai amplu, ce susține comerțul liber nu numai în domeniul producției, ci și al agriculturii și serviciilor, protejează proprietatea intelectuală, inclusiv patentele, drepturile de autor și anumite tehnologii. WTO include un sistem de moderare a disputelor, care este deseori numit „perla coroanei“ a acestei organizații, căci permite ca plângerile comerciale să fie supuse unui corp delegat să determine dacă regulile WTO sunt violate și care poate arbitra conflictul. Au existat cu totul nouă runde de negocieri comerciale, cea mai recentă fiind cea de la Doha, în 2001, care s-a încheiat fără un acord, dificultatea principală fiind aceea de a ajunge la un consens cu privire la cum pot fi gestionate produsele agricole.

Negocierile au fost eficiente în reducerea taxelor pentru produse de manufactură. Toți membrii GATT — și acum WTO

— trebuie să ofere celorlalți membri statutul de națiune favorizată (MFN), lucru care reduce taxele pe produsele lor la cel mai mic nivel oferit oricărei alte țări cu statut MNF. Astfel, taxele au fost diminuate prin negocieri comerciale, fie sector după sector, fie la pachet, adică reduceri pe toate tipurile de produse și servicii. Taxele mai mici facilitează comerțul, iar valoarea medie a acestora a scăzut mult de-a lungul deceniilor. Politica de *dumping* este tot mai rar întâlnită. Volumul comercial global a crescut de la puțin peste 120 de miliarde de dolari în 1960 la 6,5 trilioane în 2000, iar acesta este unul dintre principalele motive pentru care economia globală a crescut de cinci ori în patruzeci de ani. Comerțul internațional de bunuri, ca procent din PIB, a crescut de la sub 25% acum cincizeci de ani la circa 45% în prezent. Volumul comerțului de bunuri este în jur de 20 de trilioane de dolari, de trei ori mai mare decât în 2000 și de sute de ori mai mare decât la finalul celui de-al Doilea Război Mondial. Comerțul internațional continuă să crească, deși rata de creștere a încetinit puțin.

Acordurile comerciale globale nu au fost la fel de eficiente în reducerea barierelor în ceea ce privește comerțul de bunuri agricole sau servicii, care includ domenii precum construcțiile, finanțele, contabilitatea, asistența medicală și transporturile. Acordurile comerciale globale nu au reușit să facă prea multe nici în ceea ce privește reducerea practicilor neloiale, cum ar fi subvențiile guvernamentale, specularea valutei și furtul de proprietate intelectuală.

O consecință a dificultăților pe care le întâmpină realizarea unui nou acord comercial global vine dinspre proliferarea acordurilor comerciale regionale sau de altă natură, între două sau mai multe țări. Numărul de pacte comerciale regionale raportat la WTO a crescut de cincisprezece ori în ultimii treizeci de ani, de la puțin peste douăzeci în 1990 la aproape 300 în 2019. Uniunea Europeană poate fi înțeleasă, în parte, ca un acord regional comercial între membrii săi. Statele Unite, Canada și Mexicul au intrat, în 1994, în Tratatul comercial

nord-american (NAFTA), care prevede taxe reduse, facilitează fluxurile de investiții și protejează drepturile care survin din proprietate intelectuală. Rezultatul a fost o creștere a comerțului regional și a investițiilor, din care au beneficiat toate cele trei țări. Economia Mexicului s-a dezvoltat într-un ritm mult mai alert, crescând numărul de locuri de muncă de acasă și reducând astfel fluxul de migranți spre Statele Unite. NAFTA a fost renegociat parțial în 2018, rezultând într-un nou acord între Statele Unite, Mexic și Canada, pe care guvernul Statelor Unite l-a semnat la începutul lui 2020.

Unsprezece țări din Americi și Asia au creat CPTPP în 2018 pentru a extinde comerțul lor și pentru a ridica standardele de muncă și de mediu în regiunile respective. Impactul CPTPP a fost slăbit de decizia din 2017 a Statelor Unite (care au negociat și semnat acordul în timpul administrației Obama, deși nu au ajuns tot atunci în fața Congresului pentru aprobare) de a nu intra într-un nou grup comercial, unul care, printre altele, reducea taxele și barierele non-tarifare, proteja proprietatea intelectuală și crea mecanisme care să rezolve disputele comerciale și pe cele care țin de investiții. Prin aceasta, Statele Unite au pierdut o oportunitate de a crea un front comun, care ar fi pus presiune pe China pentru a-și modifica practicile comerciale, cu scopul de a-i ridica standardele, riscând altfel să fie exclusă de pe piețele importante. Tot mai multe acorduri ca CPTPP au devenit laboratoare ale dezvoltării de noi acorduri comerciale care acoperă din ce în ce mai multe practici.

Comerțul poate fi bun pentru țările importatoare deoarece crește plaja de alegeri și scade costurile. Dar chiar dacă, pentru o societate, comerțul este un aspect pozitiv, el poate pune în pericol anumite companii și locurile de muncă ale celor care lucrează pentru aceste companii, dacă importurile devin atât de populare încât lucrătorii locali sunt concediați și companiile închise. Un răspuns posibil îl reprezintă protecționismul și folosirea taxelor, dar cum am arătat deja, aceste practici se dovedesc costisitoare pentru societate, căci prețurile pe

produsele de import vor crește — fie că vorbim despre produse finite sau materie primă care, la rândul ei, va duce la o creștere a costului altor produse. Taxele pot declanșa un război comercial în care guvernele vor replica la impunerea de taxe pe produsele care provin din țările respective, impunând la rândul lor taxe pe exporturi. Într-un scenariu ca acesta nu există câștigători decât rareori.

O alternativă la protecționism, când firmele se închid și oamenii își pierd locurile de muncă, sunt programele private și guvernamentale care oferă sprijin financiar temporar celor care au fost concediați, dar și oportunități să găsească noi locuri de muncă. Astfel de programe, de asistență în ajustarea comercială, devin din ce în ce mai necesare când afacerile se închid, iar locurile de muncă dispar, nu din cauza concurenței și a importurilor ieftine, ci din cauza tehnologiilor care cresc productivitatea și cer din ce în ce mai puțin implicarea umană, obținând aceleași rezultate — sau chiar unele mai bune. Inteligența artificială, robotica, vehiculele autonome și alte noi tehnologii sugerează că va fi mai important decât oricând ca guvernele și companiile să-i instruiască pe angajați în așa fel încât ei să poată face lesne tranziția spre locuri de muncă și poziții nou create, pe măsură ce anterioarele dispar. Va trebui asigurată și mutabilitatea fondurilor pentru asistență medicală și pensii, pentru ca angajații să le poată păstra prin schimbarea locului de muncă.

INVESTIȚIILE

Investițiile care depășesc granițele, la fel ca și comerțul, au crescut puternic de-a lungul deceniilor — odată cu fluxul de capital (bani), care a crescut substanțial în zecile de ani dinaintea crizei financiare globale și înainte de stagnarea care a venit după aceasta, în deceniul următor. Investițiile străine directe au crescut de mai mult de o sută de ori din 1970 până în 2018. Investiția străină poate lua forma construirii unei fabrici

în altă țară sau a achiziției unei companii străine. Investițiile pot fi benefice ambelor părți, deși, în practică, ele pot fi o sursă de tensiuni. Pentru țara unde se face investiția, aceasta poate fi o sursă de capital bine-venită, care permite dezvoltarea mediului de afaceri. În funcție de termenii investiției, poate fi o modalitate de acces la tehnologiile dorite de investitorii străini. Cei care investesc pot produce mai eficient bunuri, pe care le pot exporta altundeva, deschizându-și accesul spre o piață străină. Nu există, în ceea ce privește investițiile, un echivalent al WTO. Există însă diverse convenții ce stabilesc termenii care încurajează investițiile, protejând îndeosebi drepturile și interesele investitorilor.

Condițiile locale sunt cele care ar putea conta în cea mai mare măsură: investitorii sunt precauți când vine vorba să investească în conjuncturi în care nu au încredere în ceea ce privește siguranța fizică, stabilitatea politică sau protecția legală. Fostul meu șef de la Departamentul de Stat, Secretarul de stat Colin Powell, avea o vorbă: capitalul este laș. Investitorii posibili sunt deseori temători în fața corupției extinse, a absenței unei bănci centrale independente, a taxelor ridicate, a cerințelor impuse de a transfera sau împărți tehnologii importante și a restricțiilor legate de posibilitățile pe care le au de a repatria (de a trimite acasă) profiturile. Contează foarte mult și nivelul de educație al forței de muncă și infrastructura.

Țările care doresc să atragă investitori trebuie să devină competitive din aceste puncte de vedere. În același timp, guvernele au dreptul să restricționeze investițiile în țările lor din motive de siguranță națională, pentru a evita un patronaj străin asupra companiilor și industriilor critice pentru țara respectivă, pentru a-și asigura independența și, de asemenea, pentru a-și proteja proprietatea intelectuală și posesiunile tehnice. Unele guverne au introdus controale care limitează posibilitatea celor din afară să intre și să iasă de pe piață cu un preaviz scurt, fapt care ar genera tulburări financiare.

PERSPECTIVE

Comerțul și investițiile au fost zona unui progres susținut în ultimii șaptezeci de ani. Volumul ambelor a crescut constant și sigur, fiind deopotrivă un actor al creșterii globale și o oglindă a acesteia. Problema pe care o vedem este aceea că barierele care se interpun în fața unui progres viitor sunt complexe și soluționarea lor se va dovedi foarte dificilă. Noi acorduri vor trebui negociate și puse în aplicare. Ne confruntăm și cu o problemă familiară: cum anume să îi ajutăm pe angajații care își pierd locurile de muncă din pricina competitorilor străini sau — o situație care va deveni frecventă — din pricina tehnologiilor noi, mai eficiente, care vor elimina locuri de muncă. Răspunsul stă în educarea și instruirea forței de muncă (și facilitându-i trecerea prin aceste tranziții), pentru ca aceasta să fie pregătită pentru noi meserii. Parțial, identificarea răspunsului nu este dificilă; punerea în practică a soluției, astfel ca oamenii să poată continua să muncească, este provocarea adevărată.

MONEDA DE SCHIMB ȘI POLITICA MONETARĂ

Banii reprezintă, de fapt, funcționarea economiei. Permit ca bunurile și serviciile (inclusiv munca) de orice tip să fie remunerate și vândute într-o manieră eficientă. Toate alternativele — barterul sau schimbul unui bun sau serviciu cu altul — ar fi lipsite de eficiență dacă ne gândim că am putea să nu avem un astfel de analog, fie în ceea ce căutăm să obținem, fie din perspectiva valorii. Acest lucru este valabil pentru comerțul din interiorul unei țări, dar și în relațiile comerciale dintre țări. Banii sunt esențiali pentru investiții, în oferirea de credit pentru afaceri sau pentru nevoi personale sau ipotecare. Banii sunt cei care fac posibilă economisirea.

Se pune însă întrebarea: Ce bani folosim? Statele Unite folosesc dolarul, Japonia, yenul; o mare parte din Europa, euro; Rusia, rubla; China, yuanul; Mexicul, pesosul și așa mai departe. Nu există o monedă de schimb globală, deoarece nu există o bancă centrală globală sau o tiparniță. Majoritatea guvernelor vor să aibă un control total asupra economiilor lor, un argument pentru a avea fiecare propria monedă de schimb. În felul acesta, fiecare guvern decide câți bani se pun în circulație pentru a se putea ajunge la niveluri maxime ale creșterii economice și ale ratelor de angajare fără a genera o inflație severă, care ar scădea valoarea monedei locale. Efectele unei inflații severe elimină toate economiile și fac ca afacerile să nu își mai poată desfășura activitatea normală, ceea ce ar duce la o puternică instabilitate politică. Acest lucru s-a întâmplat în Germania în anii ’20, când hiperinflația a dus la creșterea nivelului prețurilor de miliarde (da, miliarde) de ori într-un

interval de doi ani, deschizând drumul venirii la putere a lui Hitler. Același lucru s-a petrecut în 2007 în Zimbabwe și, mai recent, în Venezuela. Guvernele vor, de asemenea, să păstreze controlul asupra politicilor monetare, pentru a-l evita pe cel opus, al deflației — care ar duce la o contractare a economiilor, iar efectele ar merge mai departe: creșterea ratei șomajului și scăderea standardului de viață.

Băncile centrale au sarcina de a gestiona aprovizionarea cu bani, ceea ce determină efecte în valoarea monedei de schimb și a inflației. Pentru a crește aprovizionarea cu bani, majoritatea țărilor avansate își cumpără propriile obligațiuni și, pentru a reduce cantitatea de bani de pe piață, vând obligațiuni și scot bani din circulație. Ratele dobânzii pot fi, de asemenea, ajustate pentru a influența inflația și alte ținte economice. Toate acestea sunt cunoscute sub numele de politică monetară. Cu cât ratele dobânzii sunt mai mici, cu atât mai mulți oameni și companii tind să împrumute, să investească și să cheltuiască, ceea ce mărește ritmul activității și creșterii economice. Riscul totuși este că o economie supraîncălzită va duce la inflație, când oamenii și afacerile încep să-și piardă încrederea în valoarea monedei, mai ales dacă oferta mai mare de bani nu este susținută de creșterea activității economice. O astfel de pierdere a încrederii devine o piedică pentru comerț și investiții. Pot fi necesare rate mai mari ale dobânzii pentru a limita inflația, dar acestea, de asemenea, au ca efect reducerea împrumuturilor și încetinirea activității economice. Se vor crea mai puține locuri de muncă și se vor construi mai puține case. Este mai ușor să vorbești despre obținerea echilibrului corect decât de făcut; acesta este un motiv pentru care băncile centrale ar trebui să fie independente, urmărind să facă ceea ce este mai bun pe termen lung pentru sănătatea economiei, mai degrabă decât promovarea unor scopuri politice pe termen scurt. Sarcina este cu atât mai dificilă cu cât apar și alți factori, cum ar fi politica guvernamentală de cheltuieli și cea fiscală (cunoscute, împreună, sub numele de politică fiscală), la fel și politica

comercială, care, toate, pot și chiar afectează ritmul activității economice, dar sunt în afara competenței băncilor centrale și sunt determinate de executiv și de legislativ.

Banca Mondială (formal, Banca pentru reconstrucție și dezvoltare) nu este banca centrală a lumii, după cum ar putea-o sugera numele, ci este mai degrabă o organizație globală care are ca scop promovarea dezvoltării economice a țărilor sărace. Fondul monetar internațional (FMI), una dintre instituțiile întemeiate în 1944 la Conferința de la Bretton Woods — care a avut loc pentru a planifica economia globală post-al Doilea Război Mondial —, operează în domeniul valutei și politicii monetare, dar mandatul său este limitat. Unul dintre rolurile acesteia este de a evalua și sfătui guvernele cu privire la sănătatea lor financiară. Un altul este acela de a asista țările care se găsesc în situații financiare dificile și care au nevoie de împrumuturi, caz în care FMI acordă guvernului un împrumut, în schimbul căruia beneficiarul se angajează să își modifice politicile fiscale și monetare și să opereze reforme mai ample. Indicațiile de la FMI se referă la scăderea cheltuielilor și la creșterea taxelor. FMI are puține pârghii și, prin urmare, puțină influență asupra țărilor care au un comerț susținut și surplus de plăți, chiar dacă acest surplus este rezultatul politicilor fiscale, monetare și valutare care încurajează exporturile și descurajează importurile și consumul intern. Așa s-a întâmplat cu decenii în urmă cu Japonia și este valabil astăzi în cazul Germaniei și Chinei.

Cum nu există o bancă centrală globală, monedele naționale se pot schimba unele cu altele. Pentru cele mai multe țări, rata de schimb — de exemplu, câți pesos sau euro trebuie să plătim pentru un dolar — este determinată de piețe, de realitatea cererii și ofertei. Unele țări leagă valoarea monedei locale de o altă monedă de schimb — promițând să mențină valoarea acesteia stabilă. Dar eforturile guvernelor de a determina rata de schimb a monedei locale eșuează în timp deoarece, mai devreme sau mai târziu, moneda va ajunge să reflecte condițiile

economice fundamentale. În practică, pentru majoritatea țărilor, alegerea nu este cu adevărat între valoarea de schimb a monedei locale dictată de piață, sau aceea fixată în raport cu o alta, pentru că țările pot interveni pe piață, și chiar o fac, pentru a încerca să influențeze valoarea monedei locale. Desigur, există diferențe în gradul și modalitatea în care acest lucru se întâmplă.

EPOCA DOLARULUI

Dolarul rămâne opțiunea valutară de referință în comerțul internațional și cea mai apropiată de ceea ce am numi o monedă de schimb internațională. Practic, asta înseamnă că prețul la care sunt cotate bunurile chinezești este exprimat în dolari — chiar dacă bunurile respective sunt importate de o companie braziliană, aceasta va plăti în dolari prețul cerut de compania chineză. Odată ce compania din China va primi plata în dolari, aceasta îi va schimba la bancă, în monedă locală, sau îi va vinde către investitori privați care vor să investească în Statele Unite datorită stimulentelor pe care le primesc sau pentru că vor considera că o investiție în Statele Unite este mai sigură. Acele țări care vând mai multe bunuri și servicii decât cumpără vor avea rezerve substanțiale de dolari; este cazul Japoniei și Chinei. Atâta vreme cât totul se face legal, nu este o problemă (adică nu prin comerț ilicit sau speculații financiare valutare) și prezintă un avantaj, fie pentru că se consideră că dolarul este o valută mai sigură, fie pentru că nu există alte alternative. Dacă nu ar fi existat o monedă de schimb acceptată la scară largă, nu am asista la un comerț internațional și la investiții, așa cum vedem astăzi, iar lumea ar fi mult mai săracă.

Rolul dolarului reflectă stabilitatea politică a Americii, dar și mărimea economiei americane și relativa ei deschidere. Reflectă, de asemenea, încrederea oamenilor în faptul că valoarea dolarului nu se va schimba dramatic și că Trezoreria Statelor Unite își va achita datoriile. Băncile centrale din lume

păstrează dolarul ca referință și rezervă pentru a-și asigura capacitatea de a achiziționa importuri, pentru a-și plăti datoriile externe și ca politică de asigurare în cazul izbucnirii unor crize financiare. Conform FMI, la începutul lui 2019, dolarul reprezenta mai mult de 60% din valuta pe care o dețineau băncile centrale, în vreme ce euro, a doua cea mai răspândită monedă, ajungea la doar 20%.

DOLARUL AMERICAN ESTE CEA MAI RĂSPÂNDITĂ REZERVĂ VALUTARĂ

Cotele rezervelor valutare globale, trimestrul 1, 2019

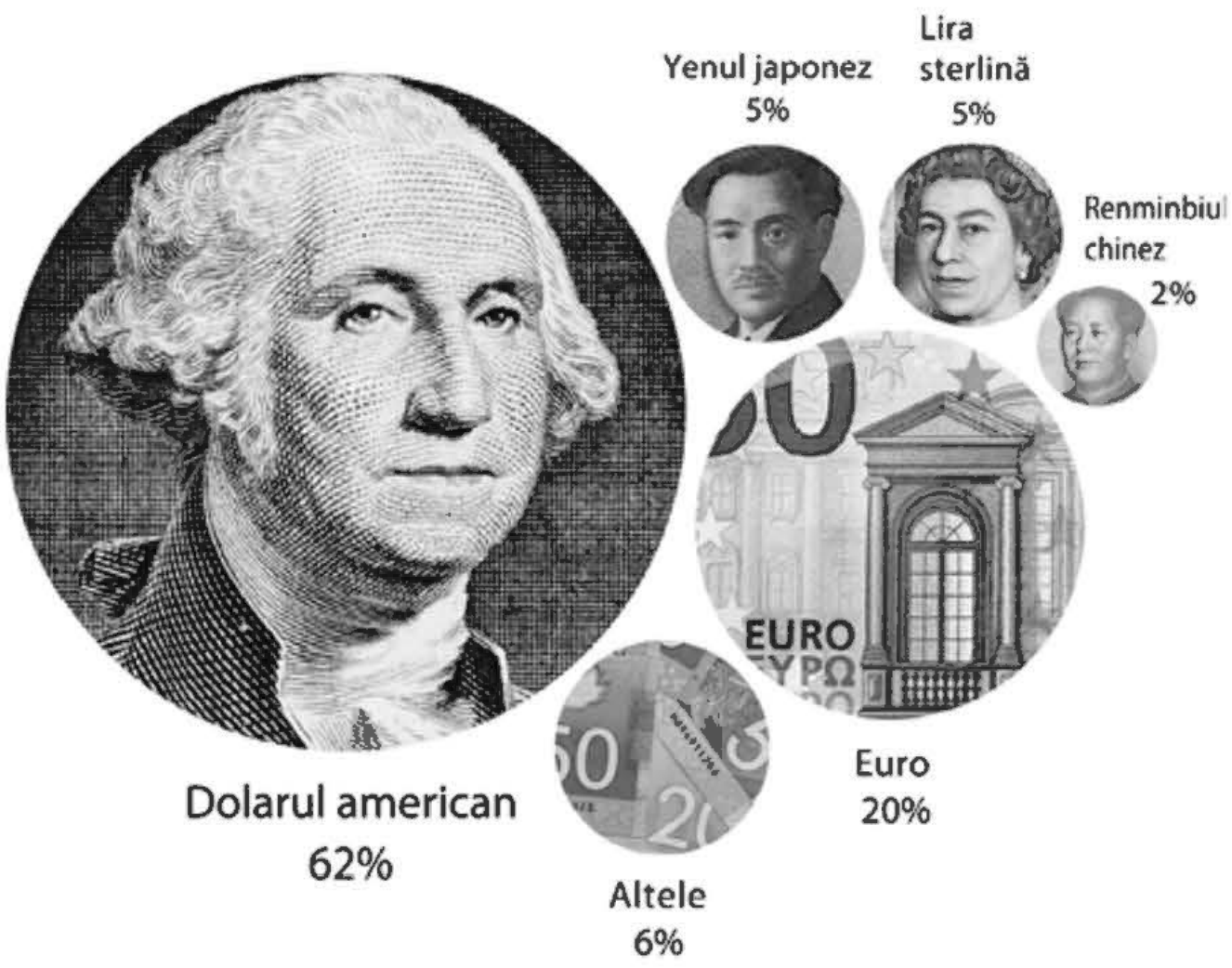

Sursă: FMI

După al Doilea Război Mondial, toate valutele lumii au fost raportate la dolar, care a fost raportat, la rândul lui, la aur. În principiu, oricine avea dolari îi putea schimba pe aur. Acest lucru nu a rezistat din cauza surplusurilor uriașe comerciale, cronice, pe care le-au avut în anii '60 țările dependente de export, cum a fost cazul Japoniei, o putere mondială care tocmai intra pe piața comerțului internațional, așa cum se întâmplă astăzi cu China. În 1971, guvernul Statelor Unite a „închis fereastra de aur" și a încetat să mai ofere schimbarea dolarilor pe aur, pur și simplu pentru că nu avea suficient aur pentru a acoperi rezervele globale de dolari.

În concluzie, lumea a migrat spre o situație în care dolarul a devenit valoros nu pentru valoarea sa în aur, ci pentru că oamenii au fost gata să accepte dolari în schimbul bunurilor și serviciilor pe care le vindeau americanilor și nu numai lor. Această situație este descrisă de economiști ca „monedă fiduciară“ — anume o monedă de schimb a cărei valoare este cea pe care i-o dă piața.

Pentru o perioadă scurtă, marile economii mondiale au încercat să își păstreze ratele de schimb fixe, chiar și în lipsa aurului care să exprime valoarea monedei. Toate celelalte monede erau fixate prin raportare la dolar și, prin urmare, una în raport cu cealaltă. Acest sistem a fost adoptat pentru că oferea guvernelor și mediului de afaceri o mai mare predictibilitate decât un curs valutar fluctuant (ajustat constant); se putea, de pildă, intra într-un contract știind dinainte costul în moneda locală, pentru luni sau ani înainte.

Cursurile de schimb fixe nu s-au dovedit mai stabile sau mai predictibile în practică, deoarece piețele aveau propria perspectivă cu privire la valoarea relativă a monedelor de schimb. Atunci când piețele și-au pierdut încrederea într-o valută, guvernele care voiau să mențină un curs de schimb fix au fost forțate să cheltuiască rezervele de valută (de regulă, dolari) pentru a-și cumpăra propria monedă. Dar aceste rezerve se termină la un moment dat, diferența devine nesustenabilă, iar guvernele trebuie să devalorizeze moneda locală, recunoscând, de fapt, valoarea mai slabă dată de piață. Astfel de mișcări s-au dovedit perturbatoare pentru economie și au afectat politic guvernele respective. De partea cealaltă a balanței, Statele Unite au fost deranjate de faptul că unele țări cu surplus cronic nu au vrut să „reevalueze“ — să modifice în sus valoarea monedei locale —, mișcare ce ar fi făcut ca exporturile lor să fie mai scumpe și importurile mai ieftine, ceea ce ar fi dus la o reducere a surplusului, ar fi ajutat producătorii și exportatorii din alte țări și ar fi limitat cantitatea de dolari pe care o dețineau.

După sfârșitul unui sistem global sau al ratelor de schimb fixe, bazate pe dolar, țările au devenit libere să își aleagă moneda de referință și sistemul monetar. Majoritatea țărilor au renunțat la o rată fixă de schimb valutar și au acceptat prețul pieței. Lăsând piețele să stabilească valoarea de schimb li se permite astfel băncilor centrale libertatea de a-și stabili politicile monetare așa cum cred ele de cuviință. Dar nu toate țările au ales să lase piața să stabilească valoarea monedei de schimb. Țările din Europa, de exemplu, s-au îndreptat spre un sistem în care ratele de schimb ale monedelor naționale erau ancorate în marca germană, mai întâi, apoi în euro, când au aderat la uniunea monetară și valutară care l-a creat. Și chiar și guvernele care lasă rata de schimb să fie dictată de piață nu adoptă o politică de neimplicare completă; intervin uneori pe piețele de schimb, cumpărând sau vânzând moneda locală, în efortul de a modera fluctuațiile acesteia. Astfel de situații sunt descrise ca „regim de flotare controlată", spre deosebire de ratele fluctuante.

Statele Unite continuă să aibă deficit comercial, importând mult mai mult decât exportă — atât ca bunuri, cât și ca servicii. Restul lumii nu se îngrijorează în fața acestei situații atâta vreme cât dolarul rămâne stabil și economia Statelor Unite este sănătoasă și capabilă să cumpere exporturile din alte țări. Veniturile nete de dolari asociate cu deficitul comercial sunt o sursă utilă de lichidități (fonduri), stimulând o creștere care, altfel, ar avea o rată mult mai mică. Dar pot fi și o sursă de instabilitate dacă excesul de deficit comercial duce la o scădere a încrederii în sănătatea dolarului și reduce dispoziția celorlalți de a continua să accepte dolarul ca de facto moneda globală de schimb. Dacă acest scenariu s-ar adeveri, Banca centrală a Statelor Unite (Rezerva Federală) ar fi pusă în situația de a crește ratele dobânzilor, chiar dacă rata șomajului ar fi în creștere. Nevoia de a stabiliza dolarul va fi prevalentă față de creșterea economică.

Acum și în viitorul previzibil, dolarul este atât moneda națională a Statelor Unite, cât și, de facto, valuta internațională de schimb. Acesta este un lucru bun în primul rând pentru Statele Unite, căci le lasă să dețină un control absolut asupra viitorului economiei sale, ceea ce înseamnă că, atunci când trebuie să se împrumute, o face în propria monedă și nu trebuie să își facă griji cu privire la creșterea valorii împrumutului datorată fluctuațiilor valutare. Deoarece cererea de dolari determină scăderea ratei dobânzilor, guvernul Statelor Unite, companiile și persoanele individuale pot contracta împrumuturi cu rate ieftine. Ministrul francez al finanțelor din anii '60, Valéry Giscard d'Estaing, l-a numit „un privilegiu exorbitant".

Unii văd în lumea dominată de dolari o binecuvântare cu dus și-ntors.. Restul lumii este influențată de politica monetară a Statelor Unite, dar are o foarte mică influență asupra acesteia. Rezerva Federală, sau Fed, este responsabilă cu stabilirea politicii monetare a Statelor Unite, ca răspuns la condițiile din țară, și nu la nevoile economiei globale. Dar ajustarea ratelor dobânzilor operate de rezerva Federală cu scopul de a gestiona inflația și de a maximiza angajările afectează și alte economii, mai ales pe cele care au rata de schimb fixă în raport cu dolarul sau care au acumulat datorii în dolari.

Cel puțin în principiu, dolarul poate fi înlocuit de o altă monedă de schimb, sau de mai multe, de o nouă monedă internațională, de criptomonedă sau de o combinație a acestora. Este remarcabil că, până și în timpul crizei financiare globale din 2008-2009, care a debutat în Statele Unite, dolarul a rămas moneda de schimb preferată de investitori. Nu există nicio altă țară cu o economie suficient de mare și cu o monedă ce poate fi schimbată liber oriunde în lume care să se bucure de această încredere. Japonia este prea mică; viitorul euro este mult prea nesigur. China, a doua cea mai mare economie din lume, nu este pregătită să permită libera fluctuație a monedei ei, preferând predictibilitatea unui curs de schimb controlat, și

continuă să vrea să controleze fluxul de bani în — și din — țară. Un panel de monede presupune un grad de coordonare care nu există, deși ar putea să apară dacă suficiente guverne și-ar pierde încrederea în Statele Unite. Nu există o bancă centrală independentă, deci o monedă internațională nu este o opțiune serioasă, deși FMI emite un număr limitat de drepturi pentru a sprijini financiar rezervele din țările membre și unii susțin că ar putea evolua într-o bună zi spre o monedă internațională. Lumea mai are mult până în acest punct. Dolarul nu este perfect, dar este țara orbilor, unde chiorul e împărat.

Ce anume ar putea schimba lucrurile? Pe măsură ce economiile altor țări cresc și devin mai deschise, vor fi mult mai dispuse să își asume ca moneda lor să devină o rezervă valutară. China este prima țară care îmi vine în minte. Schimbarea se poate produce și dacă lumea va începe să se îngrijoreze cu privire la sănătatea și gestionarea economiei Statelor Unite. Datoria mare și în creștere a Statelor Unite, acum de peste 22 de trilioane de dolari și urcând cu circa un trilion pe an, ar putea duce la diluarea încrederii în dolar. Și apoi contribuie și propensiunea Statelor Unite de a se folosi de tranzacțiile financiare ca armă, cu scopul de a sancționa anumite guverne sau indivizi, o practică ce ar putea conduce la îndepărtarea de dolar și la căutarea unei alternative. De exemplu, după ce Statele Unite s-au retras din acordul nuclear cu Iranul, țările europene au încercat, până acum fără șanse de succes, să construiască un sistem financiar alternativ, care le-ar fi permis să proceseze tranzacții financiare cu Iranul, evitând sancțiunile Statelor Unite.

Există și aranjamente adiționale care contribuie la funcționarea ușoară a economiei globale. Lumea este foarte interconectată și există mai multe grupuri (Comitetul de la Basel de supervizare bancară, Financial Stability Board și altele) care stabilesc standardele practicilor bancare, cu scopul de a reduce șansele unei crize în interiorul unei țări, care s-ar putea răspândi în afara granițelor acesteia. Criza financiară globală

din 2008 a fost declanșată de proasta gestionare economică din Statele Unite, dar a afectat fiecare țară în parte, dată fiind poziția centrală a economiei americane.

Toate acestea ne aduc înapoi la ce spuneam în deschiderea acestui capitol: există o economie globală, un grad de coordonare globală și, de facto, o monedă globală de schimb, dar nu există o bancă centrală globală sau o înțelegere comună a aranjamentelor monetare. Această realitate a funcționat destul de bine până acum; creșterea economică, investițiile și fluxul comercial, câștiguri în dezvoltare — toate sunt moștenirea unui „sistem" care a fost, în bună măsură, eficace. În același timp, sistemul rămâne vulnerabil nu doar în fața efectelor politicilor naționale din Statele Unite, ci și din pricina interconexiunii (globalizării) și a posibilității apariției unei, să spunem, epidemii, în fața efectelor unei crize financiare în oricare dintre țările mari. Cel mai bine înțelegem această perspectivă dacă o privim ca pe ceva ce trebuie gestionat, mai degrabă ca pe ceva ce necesită o soluție, deoarece guvernele nu vor fi dispuse să renunțe la controlul direct al economiei proprii în favoarea unei autorități internaționale.

DEZVOLTAREA

Dezvoltarea este un termen folosit foarte des, care reflectă mai mult decât creșterea economică. El surprinde și gradul în care bogăția unei țări a ținut pasul cu, sau mai degrabă a depășit, creșterea numărului de locuitori, cât de bine este distribuită această bogăție în rândul populației, iar măsurarea ei reflectă calitatea vieții. Dezvoltarea este deseori asociată cu condițiile economice din țările relativ sărace (descrise și ca „subdezvoltate", „mai puțin dezvoltate" sau „în curs de dezvoltare").

Nu există o demarcație clară între țările în curs de dezvoltare și cele dezvoltate. Banca Mondială respinge distincția aceasta ca prea simplificatoare și delimitează țările pe baza veniturilor *per capita* (o măsură a valorii pe care o țară o produce într-un an, împărțită la numărul de locuitori ai țării), o bună aproximare a standardului mediu de viață al unui locuitor. Țările sunt astfel determinate după: venituri mici, venituri medii spre mici, venituri medii spre mari, venituri ridicate. PIB-ul *per capita* fluctuează de la peste 160 000 de dolari în Monaco și 80 000 de dolari în Elveția la sub 500 de dolari în Burndi, Sudanul de Sud, Malawi, Niger, Madagascar, Mozambic și Somalia. Deși economia americană nu este chiar de două ori cât cea din China, PIB-ul *per capita* în Statele Unite (60 000 de dolari) este de șase ori mai mare decât cel al Chinei, deoarece populația Statelor Unite este doar o pătrime din populația Chinei.

INDEXUL DEZVOLTĂRII UMANE

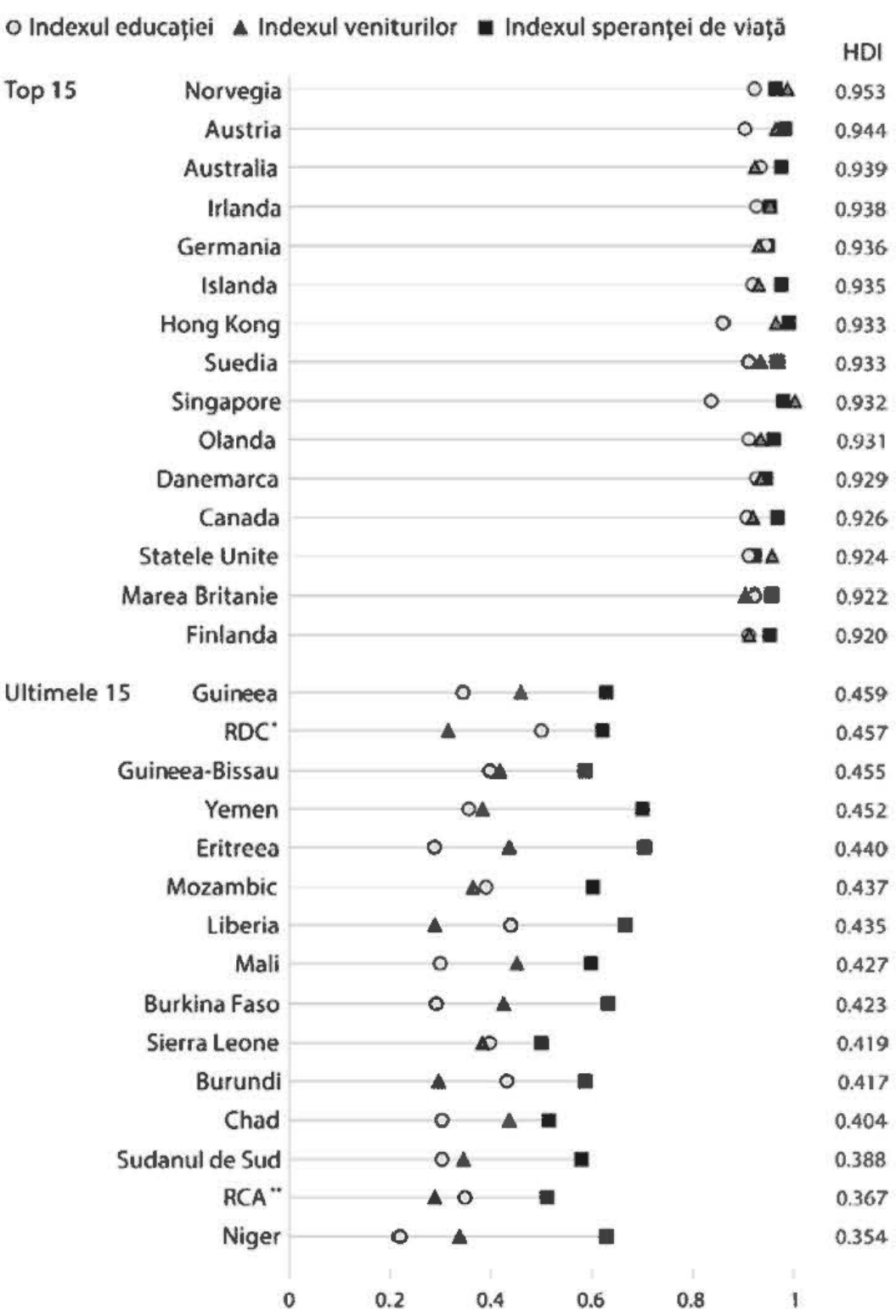

* Republica Democrată Congo
** Republica Central Africană

Sursă: United Nations Development Programme.

Există un acord cu privire la faptul că o evaluare a gradului de dezvoltare trebuie să reflecte o paletă întreagă de factori sociali, măsura preferată fiind Indexul de dezvoltare umană (HDI), care așază țările în funcție de o evaluare generică a bogăției *per capita*, de gradul de educare și speranța de viață. După ultimele date ale HDI, Norvegia este pe primul loc, în vreme ce Statele Unite se află pe locul 13, iar China abia pe locul 86, Nigerul fiind pe ultimul loc. Dezvoltarea umană s-a îmbunătățit peste tot în lume: între 1990 și 2015, numărul țărilor care intrau în categoria dezvoltării umane slabe a scăzut de la 62 la 41, în vreme ce numărul celor care intrau în categoria dezvoltării umane foarte înalte a crescut de la 11 la 51. Progresul însă a încetinit din 2010 încoace.

Termenul „dezvoltare“ a devenit popular după al Doilea Război Mondial, mai întâi cu referire la țările europene care au fost distruse de război și au avut de înfruntat mari provocări pentru a-și reveni. Într-adevăr, denumirea formală a Băncii Mondiale (creată în 1944, chiar înainte de sfârșitul războiului) este aceea de Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare. Pe măsură ce timpul a trecut, termenul de dezvoltare a fost tot mai puțin folosit numai în relație cu țările europene, căci multe dintre ele și-au revenit destul de repede grație asistenței economice masive oferite de Statele Unite prin Planul Marshall, a propriilor eforturi și emergenței a ceea ce a început drept Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Fierului și care avea să evolueze, mai târziu, în Comunitatea Europeană și, în cele din urmă, Uniunea Europeană. Dezvoltarea a ajuns să fie asociată mult mai mult cu țările sărace din Africa, Asia, Orientul Mijlociu și America Latină. Multe dintre aceste țări au devenit independente la sfârșitul epocii colonialiste și au fost nepregătite pentru cerințele pe care independența le aducea cu sine.

De ce a devenit dezvoltarea un aspect atât de important și de ce continuă să fie astfel și astăzi? Preocupările de ordin umanitar sunt un factor substanțial; calitatea vieții a miliarde de bărbați, femei și copii este în joc. Există și un interes economic, căci miliarde de oameni din țările în curs de dezvoltare sunt potențiali consumatori și producători. Siguranța națională este un factor, căci lipsa de dezvoltare poate crea spații în care teroriștii, pirații sau criminalii să se înrădăcineze, unde radicalismul poate înflori, unde bolile infecțioase pot apărea şi se pot răspândi. Lipsa dezvoltării poate produce condiții care generează refugiați, care la rândul lor pot depăși capacitatea vecinilor, creând astfel alte state slabe.

Dezvoltarea a fost prinsă în competiția dintre Statele Unite și Uniunea Sovietică în timpul Războiului Rece din cauza problemelor legate de securitate națională. Statele Unite vedeau dezvoltarea ca un aspect esențial pentru ca populațiile

nemulțumite să nu se îndrepte spre comuniștii locali, care, la rândul lor, s-ar fi îndreptat spre Uniunea Sovietică pentru asistență. A arăta că abordările legate de dezvoltare orientate spre piață erau superioare planificărilor centralizate, dictate de guvern a fost parte din încleștarea competitivă dintre cele două sisteme, pivotală în timpul Războiului Rece. Uniunea Sovietică a făcut același lucru, doar că accentul cădea pe sistemul economic planificat de la centru, asemănător propriului sistem economic. Ambele superputeri au mobilizat ajutor străin substanțial spre alte țări, fie pentru a le păstra de partea lor, fie pentru a le ademeni.

O dezvoltare semnificativă s-a petrecut în deceniile de după al Doilea Război Mondial și, mai recent, după finalul Războiului Rece. Proporția oamenilor care trăiesc într-o sărăcie extremă (definiți ca cei care trăiesc cu mai puțin de 1,90 de dolari pe zi) a scăzut de la 40-50% din populația lumii în urmă cu cincizeci de ani și mai bine de o treime din populație în 1990, la sub 10% astăzi. Aproape 1,1 miliarde de oameni au ieșit, începând din 1990, din sărăcie extremă. Explozia economică a Chinei a determinat multe dintre aceste îmbunătățiri, căci ratele sărăciei extreme au scăzut abrupt de la 66% în 1990 la mai puțin de un procent în 2015.

Cu două secole în urmă, mai puțin de 20% din populația lumii era alfabetizată, acum 85% din populație știe să citească și să scrie, cu rata de alfabetizare a bărbaților adulți puțin mai ridicată decât cea a femeilor adulte. Procentul populației subnutrite, peste tot pe glob, a scăzut, în vreme ce speranța de viață s-a îmbunătățit cu o medie de douăzeci și trei de ani față de situația care exista cu șaptezeci de ani în urmă. În consecință, falia dintre speranța medie de viață în țările dezvoltate și cea din țările în curs de dezvoltare s-a îngustat. Media anilor de educație în lumea dezvoltată s-a triplat între 1950 și 2010. Accesul la instalații sanitare și la apă potabilă a crescut, iar mortalitatea infantilă și la naștere a scăzut.

Tehnologiile noi au potențialul de a susține și facilita dezvoltarea. Spre sfârșitul lui 2018 existau mai mult de 7,5 miliarde de abonamente de telefonie mobilă, o medie de puțin peste unu pentru fiecare locuitor al planetei. Numărul utilizatorilor de internet a ajuns la un miliard în 2005, iar astăzi este estimat în jurul a 3,9 miliarde — puțin peste jumătate din populația planetei. Astfel de tehnologii oferă acces la educație și îngrijire medicală, pun în legătură fermierii și micii producători, oferă informații utile legate de piață și fac posibile serviciile bancare rapide. În țările dezvoltate, 80% din populație folosește internetul, în vreme ce în țările în curs de dezvoltare procentul este de 45%. Procentul acestora din urmă crește rapid: în 2005, doar 15 milioane de africani aveau acces la internet, dar până la finalul lui 2016 acest număr a ajuns la aproape 200 de milioane.

Dar nu trebuie să ignorăm faptul că mai este cale lungă până când dezvoltarea să ajungă o realitate pentru foarte mulți. Aproximativ 10% din populația lumii continuă să trăiască în sărăcie extremă, este subnutrită, analfabetă și nu are acces la electricitate. Aproape toți cei din țările dezvoltate, mai bogate, știu să citească și să scrie, dar în Africa doi adulți din cinci nu știu nici una, nici cealaltă, fără însă ca asta să nu vorbească și despre progresul pe care l-a făcut acolo alfabetizarea. Aproape 900 de milioane de oameni încă nu au toalete. Multe fete și femei se confruntă în continuare cu discriminarea și întâmpină numeroase bariere în încercarea de a ajunge la potențialul lor maxim. Creșterea estimată a populației din Asia de Sud și Africa Subsahariană poate duce la diluarea progresului înregistrat până acum. De exemplu, în vreme ce procentul africanilor care trăiesc într-o sărăcie extremă a scăzut, creșterea rapidă a populației a dus la creșterea totodată a numărului de africani care trăiesc în sărăcie extremă, ajungând la peste 100 de milioane în ultimul sfert de secol. Aproape un miliard de oameni încă trăiesc într-o situație care este văzută ca una cu o dezvoltare umană foarte scăzută.

Inegalitatea, pe de altă parte, a crescut atât între țări, cât și în interiorul acestora din pricina felului diferit în care economiile și numărul de locuitori au crescut. În lumea considerată ca întreg, 85% din bogăția globală este concentrată în primele 10 procente. De asemenea, realizările la care s-a ajuns în ceea ce privește un standard de viață generic nu înseamnă și că toată lumea a reușit să ajungă la un standard de viață de bază.

În ciuda progresului considerabil, dezvoltarea rămâne o problemă presantă. Multe dezbateri se concentrează asupra politicilor care își propun să promoveze dezvoltarea. Una dintre întrebările principale este aceea cu privire la rolul ideal al statului și dacă acesta ar trebui să aibă o abordare directă, de sus în jos, a dezvoltării sau mai curând o abordare de jos în sus, în care statul rămâne în umbra forțelor pieței și a intereselor private. Această dezbatere a supraviețuit finalului Războiului Rece și continuă să fie actuală, o dezbatere între cei care urmează o cale mai democratică, orientată spre piață (India, de exemplu) și cei care favorizează un rol mai puternic al guvernelor, care poate aduc un progres economic mai rapid, însă și o pierdere a libertății individuale. China este exemplul predilect pentru această abordare.

Alegerile, de fapt, sunt mult mai puțin clare decât par, deoarece țările tind să îmbine ambele abordări. Există însă diferențe evidente de grad. Țările care susțin un rol mai percutant al guvernului o fac din motive economice și politice. Guvernele pot defini prioritățile și pot alege spre ce anume se îndreaptă investițiile, recompensând constituenții și aliații. Controlul economic tinde să se traducă și într-un control politic. Unele (dar nu toate) dintre nesiguranțele asociate dinamicii pieței pot fi reduse.

Țările au la dispoziție mai multe posibile căi, indiferent de nivelul lor de dezvoltare. În anumite cazuri, guvernele pot alege să închidă anumite segmente ale pieței de import pentru a stimula creșterea industriilor locale, care nu sunt încă pregătite să intre în concurență cu cele străine, un proces numit

„substituirea importului“ sau „argumentul industriei infantile“. Astfel de politici protecționiste pot să acorde industriilor și agriculturii locale timpul și spațiul să își dobândească sănătatea pentru a putea concura cu succes cu importuri și pentru a putea exporta produsele și serviciile lor. Pericolul îl reprezintă faptul că, de vreme ce producătorii locali sunt feriți de competitorii străini, activitatea lor devine foarte costisitoare, produsele ar putea fi de o calitate inferioară și ar putea fi mult mai fragili în fața corupției. Această abordare, după cum o vedem, nu este sustenabilă, căci ceilalți nu vor mai fi dispuși la un comerț în sens unic, în care exporturile lor nu se bucură de același tip de acces la piața țărilor în curs de dezvoltare — mai cu seamă dacă acestea devin superputeri producătoare și exportatoare, cum este cazul Chinei.

O altă modalitate prin care guvernele pot stimula dezvoltarea este de a acorda subvenții anumitor industrii și agriculturii, ceva ce le poate oferi avantaje mari când trebuie să concureze cu adversari care trebuie să plătească pentru capital, materii prime sau muncă la prețul pieței. Beneficiarii acestor subvenții sunt deseori întreprinderi deținute de stat care se bucură de monopol. Guvernele îi pot ajuta pe producătorii locali limitând investițiile străine (o altă acțiune care are ca scop protejarea producătorilor locali de concurența străină). Guvernele pot cere acelor companii străine care totuși investesc local să transfere tehnologiile pe care le dețin companiilor locale, ceea ce va face ca țara care le primește să devină mai competitivă.

O abordare alternativă a dezvoltării economice pune accentul pe reducerea subvențiilor guvernamentale, pe privatizarea întreprinderilor deținute de stat, pe stimularea investitorilor străini, pe întărirea și sănătatea monedei locale, pentru a determina investiții și economii, pe politici fiscale rezonabile care oferă un amestec de stimulente pentru companii și persoane private, pe protejarea împotriva corupției și a cheltuielilor publice scăpate de sub control — deseori asimilate cu subvențiile guvernamentale —, pe o bună definire a

dreptului de proprietate, astfel încât investițiile în terenuri și clădiri să fie stimulate și să devină elemente colaterale în politica de împrumut.

Comerțul poate deveni un motor al dezvoltării, dar într-o modalitate care presupune un grad redus de protecționism guvernamental, indiferent că ne gândim la taxe sau la alte tipuri de bariere ori limite care sunt impuse investițiilor străine. Deschiderea spre comerț poate genera noi locuri de muncă de bună calitate legate de export și le poate oferi consumatorilor acces la produse fabricate în afara țării, o valoare atât în sine, cât și generată de acestea, căci stimulează modernizarea și nevoia de îmbunătățire. Comerțul este mai puțin expus corupției și alocării ilicite de fonduri decât asistența. Țările mai sărace au avantajul intrinsec al forței de muncă ieftine, lucru care face ca produsele lor să fie mai ieftine și, astfel, mai competitive. Pentru a fi viabile însă, trebuie ca ele să poată ajunge pe piețe străine (uneori accesul trebuie să fie întru câtva favorizat prin creșterea cotelor, de pildă, sau un regim de taxare mai redus) — un aspect care nu poate fi realizat fără a fi explicit negociat.

Nu există abordări corecte și greșite când vine vorba despre dezvoltare. China, până acum, s-a descurcat remarcabil, dar cu costul libertății politice, al afectării mediului, al creării unei societăți (deși dimensiunile familiei sunt limitate) în care numărul de bărbați și de femei care lucrează pentru a-i susține pe bătrâni este din ce în ce mai mic, al apariției unor zone de lipsă de eficiență care au dus la pierderi importante de capital și al corupției generalizate. Alte țări precum Coreea de Sud s-au descurcat bine, urmând o cale orientată mai mult spre piață. Au acceptat să trăiască cu un grad mai mare de nesiguranță și cu fluctuațiile ciclurilor economice pentru a ajunge la creșteri, pentru a limita implicarea politică a guvernului și pentru a reduce atât posibilitatea extinderii corupției, cât și a ineficienței care pot apărea în urma unei planificări centrale.

Dezbaterile privitoare la utilitatea ajutorului străin (uneori numit asistență străină) ca unealtă a dezvoltării sunt de durată. Este necesar să facem diferența între ajutorul care este oferit cu scopul de a facilita dezvoltarea, ajutorul umanitar — fie acela care vine pentru a sprijini o țară ce a trecut printr-un dezastru natural, fie cel adresat refugiaților sau ajutorul pentru a satisface nevoile de bază de îngrijire medicală ori cel pentru a preveni foametea — și ajutorul acordat aliaților care sunt considerați critici din punct de vedere strategic pentru scopuri mai vaste legate de politica externă, iar acest ajutor poate lua forma instruirii militare, a transferului de arme sau a ajutorului bugetar.

Ajutorul pentru dezvoltare sau asistență tinde să se concentreze pe oferirea de fonduri fie către proiecte specifice, fie către indivizi specifici. Ceea ce știm este că ajutorul care vizează educația are efect, mai ales când acesta are în vedere educarea fetelor și a femeilor, scăderea ratei analfabetismului și dezvoltarea abilităților, putând duce la scăderea numărului de sarcini nedorite, la îmbunătățirea sănătății copiilor și la activități economice productive de scară mică. Studiile arată că ajutorul care se adresează sănătății și accesului la energie este, de asemenea, folositor. O canalizare a ajutorului spre astfel de nevoi specifice, împreună cu o monitorizare atentă, pare să constituie cea mai bună abordare. Un ajutor care nu este bine canalizat poate duce la perpetuarea ineficienței, la corupție și tinde să fie cheltuit pe proiecte care nu au nicio legătură cu scopul inițial.

Există însă câteva lucruri care sunt adevărate pentru toate țările ce au înregistrat un succes. Predictibilitatea contează. Companiile trebuie să se simtă încrezătoare că proprietățile lor nu vor fi confiscate aleator, că vor putea scoate pe piață și vinde ceea ce produc și că vor putea duce înapoi în țară o cotă parte rezonabilă a profitului. Nu este mai puțin adevărat că dezvoltarea nu poate avea loc (sau nu poate să avanseze într-un ritm rezonabil) decât într-un context de stabilitate. Iar

stabilitatea se referă atât la cea politică (împreună cu o bună guvernare), cât și la siguranța fizică; în lipsa lor, dezvoltarea economică e dificilă. Oamenii trebuie să poată beneficia de educație, să lucreze și să cumpere. Conflictele întrerup activitatea economică și îndepărtează investitorii și turiștii. Este de notat că două țări ale căror HDI a scăzut în ultimii ani — Siria și Libia — trec printr-un conflict armat serios și de lungă durată.

În vreme ce există mai multe căi de a dezvolta o națiune, există și câteva strategii care s-au dovedit utile. Introducerea de noi tehnologii și instruirea muncitorilor pot să se traducă într-o productivitate crescută. Comerțul extern și investițiile de intrare în piețe pot fi un motor al schimbărilor benefice. Țările care își mută atenția de la agricultura la scară mică spre producție, o schimbare care merge mână în mână cu urbanizarea, au dat un elan nou dezvoltării. Vitale sunt un sistem juridic bun, protejarea proprietății private și accesul la capital. Oamenii au nevoie de oportunități și eliminarea barierelor, mai ales cele legate de discriminările de gen, religie, etnie, vor declanșa o explozie a calității vieții. Investițiile în educație și infrastructură întorc profituri. Iar țările primesc recompense pentru integrarea graduală în restul lumii — spre deosebire de o integrare rapidă, devreme în procesul de dezvoltare. Țările trebuie să caute să își diversifice activitățile economice, pentru ca astfel să poată angaja cât mai mulți oameni și să ofere alternative la dependența de anumite resurse. A se baza pe resurse ca petrolul poate fi statistic promițător (în termeni de PIB *per capita*), dar în realitate poate fi ceva contraproductiv, pentru că deschide calea spre corupție și poate descuraja activitatea economică ce poate genera locuri de muncă.

În ultimele decenii, țările au aderat la țintele de dezvoltare ale ONU. Primul set de ținte, Țintele de Dezvoltare ale Mileniului, au fost adoptate de ONU în 2000. Obiectivele specifice vizau eradicarea sărăciei extreme și a foametei, educație primară

pentru toată lumea, egalitatea de gen și poziția femeii, reducerea mortalității infantile, îmbunătățirea sănătății gravidei și lăuzelor, combaterea HIV/SIDA, a malariei și a altor câteva boli, adoptarea de practici sustenabile privitoare la mediu. Intenția era ca aceste obiective să fie atinse sau să se ajungă la un rezultat semnificativ până în 2015. După cum era de așteptat, rezultatul a fost unul amestecat. Procentele sărăciei extreme, malnutriției, mortalității infantile, ale gravidelor și lăuzelor, toate au scăzut, dar numărul total al celor care trăiesc în sărăcie extremă a rămas ridicat din cauza creșterii rapide a populației. Discriminările legate de gen și inegalitățile de gen există încă, numărul refugiaților a explodat, iar efectele schimbării climatice sunt din ce în ce mai severe. Și, deși se poate vorbi despre un progres (de pildă, reducerea sărăciei extreme în China), ajutorul străin a jucat un rol minor.

Țintele care au fost stabilite apoi, adoptate în 2015, sunt cele șaptesprezece Ținte de Dezvoltare Sustenabilă. Ele rămân pe aceleași direcții ca obiectivele anterioare, dar cu un accent mai pronunțat pe reducerea foametei și inegalității, pe protejarea oamenilor de violență și de traficul de persoane și pe asigurarea că orice creștere nu se face în detrimentul mediului și cu o atenție sporită spre schimbarea climatică. Progresul va presupune efortul conjugat al guvernelor, agențiilor internaționale, fundațiilor, mediului de afaceri și al ONG-urilor. Scopul este de a înregistra un progres real până în 2030. Așteptările sunt ca îndeplinirea obiectivelor să fie un amestec inegal, subliniind realitatea că dezvoltarea nu este doar un fenomen istoric, ci unul care se desfășoară continuu.

PARTEA A PATRA - ORDINE ȘI HAOS

ORDINE ȘI HAOS

Istoria poate fi înțeleasă ca povestea materializării, distrugerii și reapariției ordinii lumii într-o altă formă. Esența tare a ordinii lumii reprezintă descrierea și măsura condiției în care se află lumea într-un moment sau o anumită perioadă. Ordinea lumii este o problemă care ține de grad și de tendință, semănând cu diagnoza sănătății unui om, căci reflectă un amestec de elemente pozitive și negative și poate fi înțeleasă fie ca un instantaneu, fie ca o peliculă care se desfășoară.

Ordinea tinde să reflecte gradul în care există reguli amplu acceptate privitoare la modul în care relațiile internaționale ar trebui să se desfășoare și la gradul în care există o balanță a puterii care să mențină aceste reguli, în așa fel încât cei care nu sunt de acord cu ele să nu fie tentați să le încalce sau, dacă o fac, eforturile lor să nu reușească. Orice tip de ordine include în mod necesar elemente atât de ordine, cât și de dezordine, după cum include și echilibrul dintre cele două. Nu este niciodată pace completă, după cum nu există nici justiție sau egalitate desăvârșite pe lume.

Toate acestea duc la formularea unei întrebări fundamentale: De ce contează atât de mult ordinea lumii? Când ea lipsește în relația dintre două țări, mai ales între țări considerate puteri ale zilei, pierderile de vieți omenești și resursele care se cheltuiesc sunt enorme, iar amenințarea care se ridică astfel în calea prosperității și libertății este considerabilă. Aceasta este lecția pe care ne-au dat-o cele două războaie mondiale care au definit prima jumătate a secolului XX. De aceea ordinea lumii este atât de vitală, deoarece existența sau absența ei se traduce în beneficii, respectiv, în costuri pentru toată lumea, având în vedere gradul actual de interconectivitate. Este echivalentul

oxigenului pentru relațiile internaționale: cu ea, cooperarea pe aproape oricare front imaginabil este posibilă, în vreme ce, în lipsa ei, posibilitatea progresului scade.

Universitarul australian Hedley Bull scrie în cartea sa fundamentală *The Anarchical Society* despre *sistemele* internaționale și despre *societățile* internaționale. Distincția nu este una neglijabilă. Un sistem internațional este ceea ce există în lipsa oricăror decizii care vin dintr-un conglomerat de politici; țările și celelalte entități, împreună cu diferite forțe care le animă, interacționează unele cu altele și se influențează reciproc. Alegerile, reglementările, principiile sau regulile nu intră deloc, sau poate foarte puțin, în discuție. Ceea ce diferențiază o societate internațională de un sistem internațional este faptul că o societate reflectă gradul implicării participanților în cadrul ei, inclusiv acceptarea limitelor cu privire la ceea ce societatea caută să obțină sau să înfrâneze, cum anume caută și cum înfrânează, sau amândouă la un loc. Elementele unei societăți există atunci când guvernele nu folosesc forța pentru a rezolva un diferend, ci apelează la diplomație sau observă regulile legate de comerț, se raliază pentru a oferi soluții referitoare la schimbarea climatică, problema refugiaților, proliferarea armelor nucleare sau terorism.

În sfera internațională, noțiunea de „societate", așa cum este ea descrisă de Bull, are un sens foarte precis. În primul rând, „cetățenii" acestei societăți sunt țările. În al doilea rând, un principiu de bază al acestei societăți este acela care spune că guvernele și conducătorii care administrează țările sunt liberi să acționeze așa cum vor în interiorul granițelor. Cum ajung aceștia să ocupe poziții de autoritate, fie prin naștere, revoluție, alegeri sau alte mijloace, nu contează. În al treilea rând, membrii acestei societăți internaționale respectă și acceptă această libertate de acțiune a celorlalți (în schimbul respectării și acceptării aceleiași libertăți cu privire la ei înșiși) și existența celorlalți membri ai acestei societăți. Nu este hazardat să

descriem această abordare a relațiilor internaționale ca o înțelegere peste granițele unei țări de tipul „trăiește și lasă să trăiască".

Titlul *The Anarchical Society* surprinde esența cărții și anume că, în orice moment al istoriei, în lume există forțe care promovează anarhia, după cum există forțe care promovează societatea. Cuvintele „haos" și „dezordine" pot fi substituite de „anarhie", după cum „ordine" poate fi substituit de „societate", dar indiferent care este vocabularul pe care îl alegem, ideea își păstrează claritatea. Ceea ce dă un caracter specific oricărui moment, oricărei epoci a istoriei este balanța dintre aceste forțe. Seamănă oarecum cu balanța contabilă a unei companii, doar că, în loc de cheltuieli și profit, de active și pasive, vorbim despre puterea însumată a forțelor care pot distruge lumea în raport cu cele care îi conferă coeziune.

Această încadrare poate fi aplicată tuturor celor trei părți anterioare ale cărții de față. Toate cele patru epoci istorice despre care am vorbit deja pot fi înțelese dacă le privim prin lentila ordinii. Apariția conceptului modern de suveranitate, împreună cu comerțul, a oferit un grad mai ridicat de ordine, dar ascensiunea spre putere a naționalismului și erodarea balanței de putere au ajuns să o copleșească, ducând la declanșarea Primului Război Mondial. Cel de-al Doilea Război Mondial a pornit într-un mod asemănător, în urma unor eșecuri ale diplomației, reapariției virulente a naționalismului, ascensiunii protecționismului și neputinței de a menține un echilibru al puterii. Prin contrast, Războiul Rece a rămas rece deoarece forțele ordinii, inclusiv diplomația, controlul înarmării, descurajarea practicată cu privire la armele nucleare și alianța NATO au echilibrat ideologiile concurente, au dezamorsat posibile războaie, cursa înarmării nucleare, divizarea Germaniei și a Europei și multe altele. Și, așa cum am menționat deja, caracterul epocii post-Război Rece este încă în

curs de definire, cu toate că nu este dificilă identificarea numeroaselor elemente pe care Bull le numește anarhie și pe care eu, în cărțile anterioare, le-am numit dezordine.

O astfel de încadrare poate fi aplicată și la un nivel regional. Orientul Mijlociu este așa cum este din cauza unei prevalențe a forțelor anarhice și a unei promovări slabe a ordinii. În Asia, ordinea este sau cel puțin a fost cu totul alta, iar asta explică de ce regiunea a avut succes pe parcursul ultimelor decenii. Un element de îngrijorare cu privire la Europa vine tocmai din erodarea pe continent a principalului element pe care Bull îl descrie prin noțiunea de societate și apariția unor noi surse de anarhie. Atât America Latină, cât și Africa sunt caracterizate de o ordine instaurată între țări, dar, de multe ori, și de dezordine, uneori chiar ceva mai mult de atât, în interiorul țărilor.

La nivel global, în fiecare domeniu există, cum am văzut deja, elemente ale ordinii și elemente ale dezordinii, dar în cele mai multe dintre ele distanța dintre cele două devine tot mai mare, ca rezultat al acțiunilor guvernelor sau din cauza incapacității ori lipsei de interes și disponibilitate a acestora de a se conecta la provocările globale. Este o realitate care vorbește despre multe dintre aspectele globalizării, în special cele legate de schimbarea climatică și de spațiul cibernetic.

Particularitățile care intră în discuție pentru fiecare balanță în parte sunt, în mod evident, diferite. Abordarea pe care o propun în această secțiune finală este, așadar, aceea de a discuta ordinea și dezordinea într-un mod care se poate dovedi util dincolo de aceste diferențe specifice. Elementele esențiale ale ordinii și dezordinii vor fi cele asupra cărora voi atrage atenția pentru a vă putea oferi mijloacele necesare înțelegerii, atât a stării de fapt, cât și a tendințelor la nivel regional și global.

SUVERANITATE, AUTOGUVERNARE ȘI BALANȚA PUTERII

Stratul de bază al ordinii lumii, începând cu Tratatul de la Westfalia, care a pus capăt Războiului de 30 de ani din Europa, la mijlocul secolului al XVII-lea, l-au reprezentat respectarea suveranității și ideea că granițele nu trebuie să fie schimbate prin forță. Acest principiu este cel mai apropiat de ce ar putea fi numit un principiu universal al promovării ordinii în lume. Țările, pe care uneori le numim state, națiuni sau stat-națiune, pot avea pretenții de suveranitate.

Suveranitatea este strâns legată de supremația autorității guvernamentale în interiorul granițelor definite ale unei țări. Aceasta se aplică tuturor celor care trăiesc sau se întâmplă să fie prezenți acolo, indiferent de forma de guvernare a țării respective. Indivizi sau alte entități precum corporațiile au drepturi, dar în majoritatea aspectelor trebuie să respecte autoritatea finală a guvernului național și a celor care acționează în numele lor, cu excepția situațiilor pe care le prevede altfel constituția sau legislația țării respective.

Suveranitatea are și o dimensiune internațională. Spre deosebire de definiția pe care o primește la nivel local, suveranitatea în context internațional face trimitere la egalitate. Toate țările, indiferent de dimensiunea, de numărul de cetățeni, de putere sau bogăție, au drepturi egale în special în legătură cu faptul că granițele lor trebuie să fie respectate de către celelalte state. Neintervenția în problemele interne ale unui alt stat este principiul de bază al suveranității și al ordinii actuale din lume.

O entitate politică se califică drept țară suverană dacă deține o autoritate politică supremă și, pentru a parafraza celebra

formulare a sociologului german de secol XIX, Max Weber, monopolul pe uzul legitim al forței în interiorul propriilor granițe. Cu alte cuvinte, poate să își impună legile și îi poate pedepsi pe cei care le încalcă, iar cetățenii recunosc autoritatea guvernului de a face asta. Guvernul trebuie să poată controla frontierele țării pe care o conduce, poate supune unor reguli clare trecerea frontierelor — atât pentru bunuri, cât și pentru oameni. În schimb, o țară are capacitatea de a adopta politicile locale pe care le crede potrivite. În cele din urmă, o țară este recunoscută de omologii ei, adică de celelalte țări suverane. În mod normal, această recunoaștere se manifestă prin instituirea de ambasade, prin schimbul de ambasadori și prin interacțiuni diplomatice, cum ar fi încheierea de tratate. Adunarea Generală a ONU este alcătuită numai din entități, adică țări care îndeplinesc, la momentul intrării în ONU, toate aceste criterii. În acest moment, ONU recunoaște 193 de țări în lume.

Suveranitatea este considerată aproape, dar nu complet, absolută. Există o dezbatere legată de întrebarea dacă ar trebui să existe motive legitime pentru care să se intervină (inclusiv cu forțe armate) în afacerile interne ale unei țări pentru, de pildă, prevenirea genocidelor, definite ca distrugerea intenționată a unui grup de oameni pe criterii de rasă, religie, apartenență etnică sau identitate națională. Ideea centrală a acestei dezbateri este dacă ordinea ar trebui să reflecte mai mult decât numai relațiile dintre țări și dacă nu ar trebui să țină cont și de ceea ce se petrece în interiorul țărilor.

În ultimii ani, s-au făcut numeroase eforturi pentru a echilibra drepturile unui stat și cele ale individului, printr-o glisare a atenției dinspre stat spre individ. Ceea ce transpare din spatele acestui raționament este că suveranitatea seamănă cu un contract între un guvern și deopotrivă cetățenii săi și alte guverne și că, atunci când un guvern nu poate sau nu vrea să își îndeplinească responsabilitățile, afectează parte din drepturile care se instituie de fapt prin calitatea țării de a fi suverană. Unul dintre aceste drepturi îl reprezintă prezumpția de neintervenție

și libertatea de a face ce vrea în interiorul propriilor granițe. La 11 ani după războiul civil și genocidul din Rwanda, din 1994, lumea a aderat la Responsabilitatea de a proteja doctrina (denumită uzual R2P), care oferă, în mare, justificarea pe baza căreia o altă țară sau organizații globale pot interveni (prin adresare directă, sancțiuni sau forță armată) în situația în care guvernul dispune — sau nu reușește să prevină — atrocități în masă împotriva oamenilor care trăiesc pe teritoriul acelei țări.

În practică, doctrina R2P nu s-a aplicat așa cum ar fi trebuit. Statele Unite și aliații NATO au invocat R2P pentru a justifica intervenția din 2011 din Libia, dar mai multe guverne (mai ales cele ale Chinei și Rusiei) au ajuns să privească doctrina cu suspiciune când ceea ce a pornit ca un efort umanitar menit să împiedice atacurile asupra civililor masca de fapt un efort de a schimba regimul politic care era la putere. R2P se dovedește dificil și costisitor de implementat, iar asta explică de ce lumea a făcut atât de puține atunci când 500 000 de sirieni și-au pierdut viața și o mare parte a populației a rămas pe drumuri din pricina unui conflict din Siria, în care guvernul acesteia a jucat un rol principal. Nu trebuie să uităm că multe guverne, printre care cele ale Chinei, Rusiei și Indiei, tind să se opună oricărei forme de excepție cu privire la noțiunea de suveranitate absolută, din cauză că s-ar putea crea un precedent care va putea fi folosit apoi pentru a constrânge într-un fel sau altul ce fac sau ce ar vrea să facă în interiorul granițelor.

Când un guvern permite unei grupări teroriste să opereze liber pe propriul teritoriu nu se poate aștepta ca granițele să-i fie respectate de victimele terorismului — potențiale sau actuale. Un exemplu este cel al guvernului afgan condus de talibani, care și-a văzut încălcate drepturile suverane după ce le-a permis membrilor grupării al-Qaeda să folosească teritoriul său ca bază de unde să coordoneze și să implementeze atacurile împotriva Statelor Unite de la 11 septembrie 2001. În mod similar, când o țară violează suveranitatea alteia în mod

direct, fie cu ajutorul forțelor armate sau prin atacuri cibernetice, aceasta legitimează riposta cu aceleași mijloace, sau cu altele, alese de victimă.

Rusia merită să fie menționată în mod special aici. Pe de o parte, credința sa în suveranitate este aproape absolută, până când alții „interferează" cu ceea ce se întâmplă din punct de vedere politic în țară. În același timp, Rusia a intervenit militar în Ucraina, ocupând Crimeea și subminând autoritatea guvernului în alte regiuni din țară. Tot Rusia a folosit mai multe mijloace din spațiul cibernetic și aparținând platformelor de socializare pentru a influența rezultatul alegerilor din 2016 din Statele Unite. Ceea ce arată această situație este că respectul chiar și pentru cele mai elementare reguli internaționale este departe de a fi universal.

Trebuie să mai spunem că suveranitatea poate fi constrânsă voluntar, chiar cedată sau delegată. Asta fac țările în interiorul Uniunii Europene când își limitează suveranitatea pentru a permite diferitelor organe ale UE să ia decizii care le afectează. Alte țări din WTO fac uneori același lucru. În astfel de cazuri, guvernele fac asta cu convingerea că interesele lor sunt mai bine reprezentate angajându-se în decizii colective, chiar dacă nu sunt întotdeauna de acord cu toate. În aceste cazuri este critic ca transferul de suveranitate să fie parțial și voluntar și să poată fi anulat oricând.

Statele suverane și guvernele lor nu sunt singurele piese de pe tabla de șah a acestui sistem internațional. Mai există, de asemenea, corporații, organizații non-guvernamentale ca Amnesty International, Medici fără frontiere, Greenpeace, fundații, membrii ai presei, autorități religioase, guvernatori, primari și organizații regionale sau globale — ca să nu menționăm și grupările teroriste, cartelurile de traficanți de droguri și piratii. Realitatea este că, deși țările au mai multă putere și influență decât ceilalți actori, nu sunt singurele care pot să o facă și nu sunt mereu în poziția de a preveni afirmarea

altora. Rezultatul este o lume definită mai mult de principiul că suveranitatea statului este dominantă decât de realitatea acestui principiu.

AUTODETERMINAREA

Un lucru conex suveranității este autodeterminarea sau noțiunea că oamenii au dreptul să aleagă dacă vor o țară a lor. Numeroase țări au locuitori de religii diferite, care vorbesc limbi diferite și, în unele cazuri, triburi sau asociații. Întrebările care apar sunt legate de criteriile care trebuie folosite pentru a determina ce grupuri sau teritorii ajung să devină țări independente și cui îi revine această decizie. Nu există un consens internațional în privința niciuneia dintre aceste întrebări. De pildă, Taiwanul întrunește toate criteriile unui stat suveran. Autoritățile care îl guvernează au monopolul asupra uzului forței, Taiwanul are propria armată, bancă centrală și un sistem politic independent. Cu toate acestea, mai puțin de o duzină de țări îi recunosc suveranitatea din pricina pretențiilor Chinei asupra insulei. Mai mult, deși Statele Unite și mai bine de o sută de alte țări recunosc Kosovo ca țară independentă, alte țări, printre care China, Rusia și vecinii lor, Serbia, de pildă, nu îi oferă această recunoaștere. Cu alte cuvinte, suveranitatea „e în ochii privitorilor". Această chestiune este mai puțin dominantă decât era după al Doilea Război Mondial, când o mare parte din Orientul Mijlociu, Africa și Asia de Sud erau colonizate de țări europene. Dar problema nu a dispărut, căci există în continuare grupuri care vor, dar nu au, o țară a lor și există zone din anumite țări care doresc să devină independente.

Este neclar ce înseamnă în contextul actual autodeterminare. Fraza „respectarea principiului egalității în drepturi a popoarelor și dreptului lor de a dispune de ele însele" se regăsește în mai multe locuri din Carta Națiunilor Unite, dar dreptul de autodeterminare al popoarelor era unul în epoca

colonială și cu totul altul într-o lume unde sunt deja mai mult de 190 de țări. Nu există o soluție ușoară pentru cum anume să determinăm poziția adecvată a guvernelor în fața situației în care un grup de oameni doresc să aibă un stat al lor. Un început bun ar fi acela de a adapta conceptul de autodeterminare și de a-l înlocui cu noțiunea care spune că statalitatea este ceva ce se acordă, dar care se și afirmă. Având în vedere că impactul unui grup care își caută independența se poate răspândi în întreaga regiune în cauză sau chiar în întreaga lume, nu putem să nu admitem că prea mulți oameni sunt afectați de aceste decizii pentru a permite determinarea statalității numai de către partea care o caută.

Pe viitor, sprijinul a ceea ce se numea autodeterminare va fi mult mai puțin comun decât era în epoca decolonializării. Acestea fiind spuse, guvernele ar trebui să cadă de acord să ia în considerare ofertele pentru statalitate în cazurile în care există o justificare istorică, o justificare convingătoare, sprijin din partea populației în cauză și un teritoriu viabil pentru noul stat. Impactul asupra țării care ar renunța la o parte din teritoriu și a populației sale ar trebui să fie, de asemenea, cântărit. Guvernele ar trebui să accepte să se consulte între ele, după cum ar trebui să o facă și cu toate părțile implicate, înainte de a lua o decizie. Un precedent util ar putea fi descoperit în Acordurile de la Camp David din 1978 dintre Egipt și Israel, care nu au extins palestinienilor principiul de autodeterminare, ci mai curând au sprijinit ideea că „reprezentanți ai poporului palestinian ar trebui să participe la negocierile care privesc rezoluții în chestiunea palestiniană în toate aspectele ei".

BALANȚA PUTERII ȘI ÎNFRÂNAREA

Ordinea nu se poate baza numai pe sprijinul pe care îl dă principiul de suveranitate. Ea trebuie să se întemeieze pe o balanță a puterii, ceea ce înseamnă că aceia care se opun ordinii nu pot să o deturneze prin apelul la forța armată. Nu este defel

realist să așezăm ordinea pe simpla speranță și pe așteptările că țările vor demonstra înfrânare sau respect cu privire la alții, doar pentru că sunt binevoitoare. Balanța puterii, în mod ideal, ar fi una care face ca țările să nu fie tentate să modifice *status quo*-ul prin forță — calculând de fiecare dată că astfel de încercări ar eșua sau prețul cu care s-ar petrece ar depăși cu mult beneficiile estimate. Aceasta este esența înfrânării. Ceea ce este critic pentru funcționarea ei este atât un arsenal militar suficient, cât și disponibilitatea de a-l folosi. Iar acest lucru este adevărat pentru marile puteri de la nivel global, dar și pentru cele medii, de la nivel regional.

Ordinea și sprijinul pe care le oferă balanța puterii pot lua numeroase forme. Poate fi vorba despre o singură țară sau imperiu dominante, pe care le-am numi hegemon; lumea ar fi descrisă astfel ca unipolară (de pildă, statutul Statelor Unite imediat după încetarea Războiului Rece), iar ordinea ar fi o ordine imperială, așa cum vedem în vechea lume. Ordinea poate fi cea dată de două mari puteri; un caz pe care l-am văzut în cele patru decenii de Război Rece, când Statele Unite și Uniunea Sovietică au dominat o lume bipolară. Alte perioade ale istoriei (începutul și mijlocul secolului al XIX-lea în Europa ar putea fi un exemplu) s-au caracterizat printr-o ordine generată de mai multe mari puteri, operând într-o lume multipolară. Este foarte posibil să ne îndreptăm spre o astfel de lume.

ALIANȚE ȘI COALIȚII

Oricare ar fi numărul de puteri implicate, ordinea poate fi întărită sau slăbită prin intermediul alianțelor. O alianță este un grup de țări care s-au adunat laolaltă pentru a promova ceea ce ele consideră a fi interesul comun în ceea ce privește securitatea. Toate alianțele cuprind o adeziune sau obligație formală de a oferi sprijin militar — și, posibil, alte tipuri de sprijin — oricărui alt membru al alianței dacă acesta este atacat sau este în pericol iminent de a fi atacat. Alianțele pot rezerva și dreptul de asistență (militară, economică, legată de oferirea de informații), de instruire comună și, cel puțin într-un anume grad, de coordonare a deciziilor, atât cu privire la pregătirea pentru eventuale lucruri neprevăzute, cât și la efortul de a le limita. Alianțele pretind capacitatea și voința de a ajunge la asumare; în lipsa acestora, o alianță nu poate avea succes.

Decizia de a forma sau de a intra într-o alianță reprezintă, de regulă, o judecată care spune că beneficiile pe care această decizie le aduce sunt mai mari decât costurile și obligațiile pe care le implică înfruntarea de unul singur a unei anumite situații. După cum a spus Winston Churchill, „nu este decât un singur lucru mai rău decât să te lupți cu aliații, și acela este să o faci fără ei".

Alianțele nu sunt bune sau rele *per se*. Ele pot fi o grupare desemnată să balanseze sau să elimine o amenințare (dinspre o țară sau o alianță rivală) sau să destituie ordinea existentă pentru a o înlocui cu o alta.

În funcție de componență și de scopuri, alianțele pot fie să contribuie la ordinea lumii, fie se pot îndepărta de aceasta. Țările nu ar trebui să fie forțate să înfrâneze sau să oprească de unele singure agresiunile fiecărui potențial adversar. Prin

urmare, țările care vor să își strângă laolaltă forțele pentru a deturna ordinea existentă pot intra în alianțe cu acest scop. Ceea ce contează mai mult este obiectivul pentru care aceste alianțe se formează, nu alianțele în sine.

Alianțele și relațiile internaționale au aceeași vechime. Alianțele au fost răspândite în Grecia Antică și în Europa medievală. Mai recent, alianțele au fost centrale în declanșarea și desfășurarea celor două războaie mondiale.

O foarte mare parte a istoriei este determinată de țări puternice, care amenință să folosească forța armată pentru a-și impune voința asupra vecinilor mai slabi. Atunci când se întâmplă asta, țările mai slabe vor intra în alianță cu una sau mai multe țări puternice, pentru ca vecinul care le amenință să nu mai fie în avantaj. Sau pot ceda către țările mai puternice parte din libertatea lor de acțiune și alegere pentru a evita costurile unui conflict.

O astfel de atitudine a primit numeroase nume. Uneori a fost descrisă ca *droit de regard* — o expresie franțuzească ce, literal, înseamnă dreptul de inspecție, adică a lăsa unui alt guvern spațiu de decizie în numele său. În timpul Războiului Rece, expresia „finlandizare" era la modă — derivată din relația foarte atentă pe care Finlanda a avut-o cu vecinul său mai puternic, Uniunea Sovietică. În perioada premergătoare celui de-al Doilea Război Mondial, „relaxarea" a fost termenul folosit pentru a descrie modul în care democrațiile vestice au încercat (fără succes) să limiteze ambițiile Germaniei naziste, oferindu-i câte ceva din ceea ce dorea, cu speranța că astfel acestea îi vor fi satisfăcute. Marele avantaj de a intra într-o alianță este că aceasta oferă țărilor mai slabe o altă opțiune, alta decât a porni singure într-o confruntare armată sau, mai realist, de a se supune dorințelor unui vecin mai puternic.

Alianțele au jucat un rol major în modelarea relațiilor internaționale după cel de-al Doilea Război Mondial. Ceea ce a fost fundamental diferit în această perioadă a fost faptul că Statele Unite și un grup de unsprezece țări au optat pentru o

alianță pe timp de pace. După cum am menționat mai devreme, când vorbeam despre istoria Europei moderne, Alianța Nord-Atlantică, cunoscută și sub denumirea mai formală de Organizația tratatului nord-atlantic, a fost creată în 1949, la începutul Războiului Rece, ca răspuns la o amenințare posibilă dinspre Uniunea Sovietică. Participarea s-a extins și spre țările care împărtășeau aceeași perspectivă și care aderau la valorile de bază ale democrației. Blocul opus, Pactul de la Varșovia, a fost întemeiat în 1955 și includea Uniunea Sovietică și alte șapte țări „satelit" care nu aveau altă alternativă decât să urmeze conducerea Moscovei.

Alianțele au multe scopuri. Cel fundamental este de a înfrâna și, la nevoie, de a se apăra de dușmani din afară. Pentru statele mai slabe, să intre în alianță cu altele (și în special cu unul sau mai mulți parteneri puternici) poate fi singura cale realistă de urmat pentru a-și asigura siguranța și independența atunci când sunt puse față în față cu un vecin puternic și ostil. Independența strategică și autonomia nu reprezintă, pentru cele mai multe țări, o poziție sustenabilă. Costul intrării într-o alianță este acceptarea realității că partenerul mai puternic va avea o influență semnificativă asupra deciziilor celui mai slab și îi va reduce întru câtva autonomia.

Pentru țările puternice, alianțele le potențează șansele de a împiedica sau de a purta un război, sau pur și simplu pentru a-și urmări obiectivele. Aliații pot fi un potențator de forță, lucru care le-a oferit Statelor Unite, și continuă să o facă, un mare avantaj asupra Rusiei și Chinei, care de regulă acționează singure și nu se pot aștepta să primească asistență de la alții în cazul în care ar avea nevoie. O alianță poate fi un canal de creștere a influenței, chiar a controlului, impunând anumite piedici în politica externă a membrilor. Și furnizarea de garanții poate reduce stimulentele pentru statele membre de a dezvolta anumite capacități proprii, cum ar fi armele nucleare. De exemplu, alianța Statelor Unite cu țări precum Japonia sau Coreea de Sud reduce nevoia acestora de a dezvolta sau

achiziționa armament nuclear. O alianță oferă și încrederea necesară, astfel că țările nu trebuie să se simtă intimidate de cele mai puternice, care caută să pună presiune pe ele sau să le amenințe. Indiferent de cât de puternică este o alianță, partenerul mai slab este mereu îngrijorat că, într-o situație de criză, va fi lăsat să se descurce singur. Liderul francez Charles de Gaulle și-a exprimat deseori scepticismul cu privire la faptul că Statele Unite ar risca distrugerea New Yorkului pentru a salva Parisul, o îngrijorare care a dus Franța la dezvoltarea, în anii '50, a propriei forțe nucleare.

Dar chiar și pentru o țară puternică, o alianță este riscantă și presupune costuri. Se poate regăsi împinsă, sau mai rău, captivă în situații care nu decurg din propriile alegeri, ci din cele ale unui membru al alianței. De asemenea, poate fi constrânsă uneori de lucruri pe care aliații nu sunt pregătiți să le susțină sau să le facă. Și chiar dacă astfel de situații nu s-ar ivi, alianțele pretind investiții militare masive din partea membrilor puternici, dacă își doresc să fie credibile.

Atât pentru țările slabe, cât și pentru cele puternice, alianțele reprezintă o mare răspundere și presupun obligații și consecințe pe termen lung. NATO, de pildă, afirmă explicit în Articolul 5 al cartei sale că un atac asupra unui membru este un atac asupra tuturor membrilor, ceea ce înseamnă că toți membrii vor răspunde militar, indiferent dacă sunt sau nu vizați direct de atac. O alianță este pe atât de credibilă pe cât o fac membrii săi să fie. Este vital să existe claritate cu privire la ceea ce declanșează obligațiile esențiale ale alianței și în ceea ce privește obligațiile ca atare.

Inegalitatea între ceea ce aduc în alianță membrii ei poate deveni o sursă de tensiune. „Împărțirea poverii" nu este niciodată egală; iar asta nu are legătură numai cu faptul că membrii alianței au capacități militare și economice diferite, ci și cu acela că fiecare membru are propriile politici domestice, care limitează de multe ori elemente ce pot contribui la bunul mers al alianței. NATO a fost deseori tulburată de frustrarea

americanilor că majoritatea țărilor europene nu reușesc să cheltuiască ținta de cel puțin 2% din PIB pentru apărare. Acest lucru poate fi contracarat, căci ceea ce contează mai mult decât astfel de calcule este cum anume sunt cheltuiți banii și dacă beneficiile pe care alianța le aduce contrabalansează costurile, oricât de inegală ar fi povara; exact așa au stat lucrurile atât aici, cât și pentru Statele Unite în Asia.

Aliațele sunt create de context. În clipa în care acesta se schimbă — mai exact, atunci când situația care a declanșat formarea alianței se aplanează sau dispare —, există mai multe opțiuni. Prima, alianța încetează — devine o victimă a propriului succes. Este ceea ce s-a întâmplat cu aliațele victorioase în cele două războaie mondiale.

O alianță poate să dispară atunci când este învinsă și existența ei nu mai este permisă de cei care au ieșit învingători sau membrii ei nu o mai doresc. Acesta a fost cazul cu alianța dintre Germania, Japonia și Italia după al Doilea Război Mondial și cu Pactul de la Varșovia dominat de sovietici, după finalul Războiului Rece.

O alianță de succes (una care a rezistat la capătul unei confruntări) are mai multe opțiuni. Poate continua să existe, dar revizuiește ceea ce face sau se pregătește să facă. O altă opțiune este de a găsi noi și diferite lucruri de făcut și, dacă se întâmplă să fie o alianță cu limite geografice, poate schimba aceste limite și poate găsi noi zone unde poate să devină activă. De exemplu, după Războiul Rece, NATO a decis nu doar să continue, ci să extindă calitatea de membru spre mai multe țări și să își asume misiuni în afara zonei pentru care a fost constituită inițial.

Aliațele au numeroase alternative, de la a acționa singure (unilateralism) la a forma „coaliții bazate pe voință“ — mai puțin formale, dar tot colective. Acestea pot fi „start-up-uri“ informale, care urmăresc o misiune particulară, sau ceva mai general. O altă alternativă este de a lucra prin organizații regionale sau globale, deși în practică o abordare de acest fel

tinde să declanșeze un răspuns mai diluat sau duc la lipsă de acțiune, din pricina perspectivelor diferite pe care le au membrii unor astfel de organizații. În unele cazuri, cerința de consens sau unanimitate este o precondiție a luării de poziție. Acesta este principalul motiv pentu care formațiuni regionale, cum este și ONU, tind să dezamăgească. Toate grupările de acest fel constituie versiuni ale acțiunii colective sau multilateralism, ce nu trebuie confundat cu multipolaritatea, care este o simplă descriere a distribuției puterii în lume, una ce indică faptul că există mai multe centre de putere.

O ultimă precauție: termeni ca „alianță“ și „aliat“ sunt folosiți cu destul de multă lejeritate, deseori ca sinonime pentru țară-prietenă. Dar ei ar trebui de fapt păstrați pentru situații când există obligații fundamentale legate de securitate. Țările pot fi prietene, pot fi chiar parteneri apropiați, dar aliații au obligația solemnă de a veni unul în apărarea celuilalt.

SOCIETATEA INTERNAȚIONALĂ

Așa cum am discutat mai sus, societatea este mai mult decât un sistem. Balanța puterii este necesară, dar nu suficientă pentru ca o societate să apară și să devină activă. Aliațele pot contribui sau se pot retrage din ordinea existentă. Vom analiza în continuare patru factori suplimentari — prevalența democrației, gradul de interdependență economică, limitele guvernării globale și respectul pentru legile internaționale — care pot determina dacă vorbim despre un sistem internațional, despre societate sau despre ceva între cele două.

DEMOCRAȚIA

Un factor care tinde să contribuie la ordinea lumii este gradul în care țările sunt sau nu democrații. Sau, mai precis, democrații mature, puternice. Democrațiile nu pot fi conduse decât de un președinte ales separat (așa cum este cazul în Statele Unite și în Franța) sau de un prim-ministru care conduce cel mai bine reprezentat partid în Parlament, cum este cazul în mare parte din Europa. Ceea ce democrațiile au în comun, cu toate acestea, nu sunt doar alegerile libere și legale, ci și pârghiile care limitează puterile oficialilor guvernamentali și care protejează drepturile fundamentale ale cetățenilor.

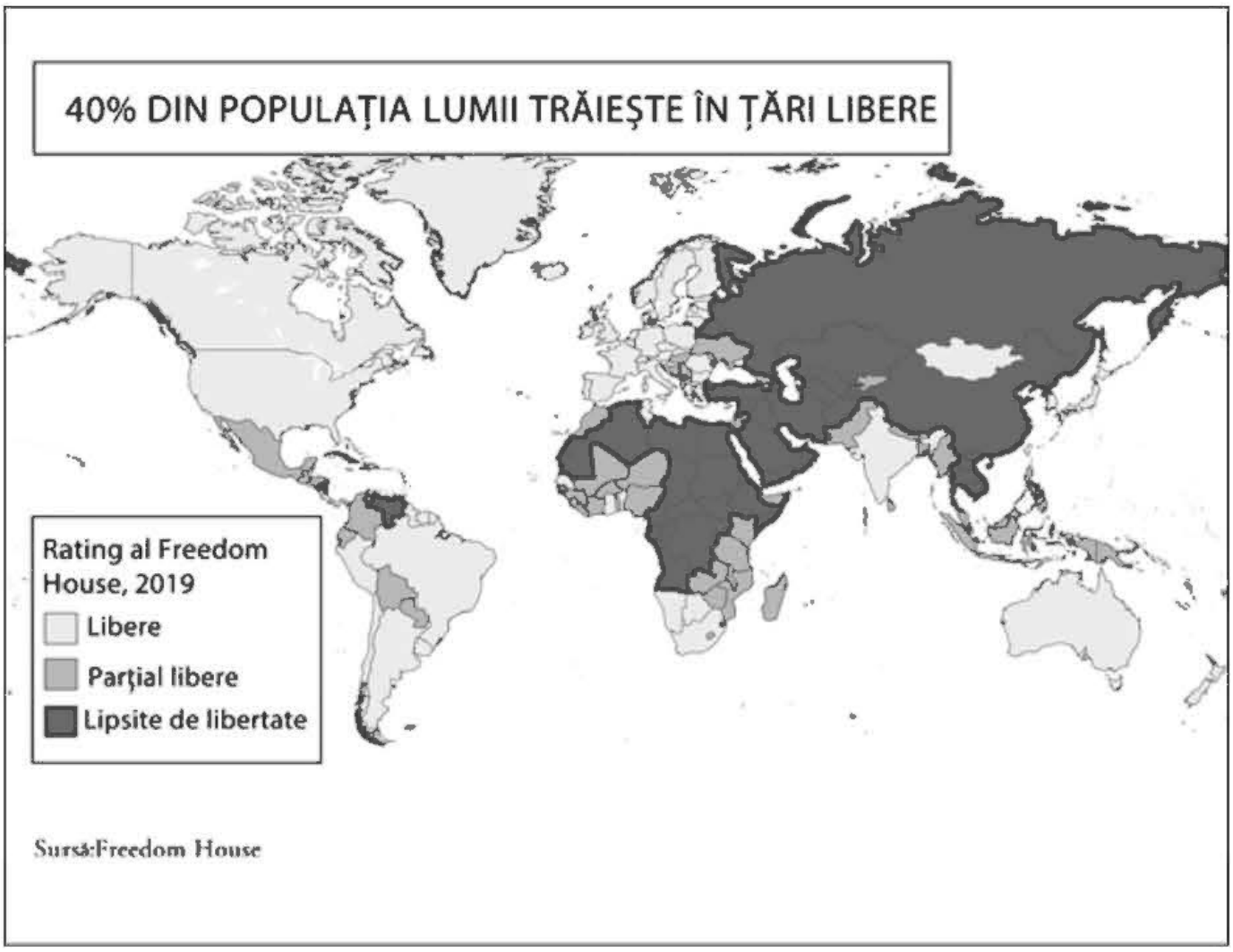

Mai mult de 40% dintre țările lumii, și aproape același procent din populația totală, sunt considerate libere și democratice. India este democrația cea mai populată din lume, Statele Unite este a doua cea mai vastă democrație. Aproximativ o treime din populația lumii trăiește în țări (inclusiv China) nedemocratice și lipsite de libertate. Restul populației (aproximativ un sfert) trăiește în țări ca Filipine sau Mexic, care sunt undeva la mijloc. Există democrații mai puternice astăzi decât existau cu un sfert de secol în urmă, dar sunt și numeroase contraexemple legate de felul în care avansează democrațiile în a doua decadă a acestui secol.

Există numeroase dovezi că democrațiile mature, adică acele țări care au constituții puternice, un echilibru bun în ceea ce privește exercitarea puterii și drepturi ale omului extinse, tind să nu atace alte democrații. De regulă, ne referim la această situație ca la teoria „păcii democratice". Istoria ne arată că acest lucru este adevărat. Dar democrațiile imature sau iliberale — adică cele din care lipsesc numeroase trăsături ce fac ca o democrație să fie puternică și robustă — nu se rețin, ci sunt, dimpotrivă, foarte vulnerabile la posibile deturnări de extrema naționalistă. Turcia, Filipine, Polonia și Ungaria sunt câteva exemple. Democrațiile mature — națiuni unde puterea este cu

adevărat echilibrată — sunt destul de rare și foarte greu de construit, iar acesta este un element care face ca teoria păcii democratice să fie mai degrabă un concept decât o realitate.

INTERDEPENDENȚA ECONOMICĂ

Interdependența economică este văzută ca o caracteristică ce poate întări pacea. Argumentul este acela că țările, cu cât au mai mult de câștigat din relațiile economice mutuale — cum ar fi cele comerciale și investiționale —, cu atât vor fi mai precaute să nu tulbure condițiile care servesc intereselor pe care le au. Pe când acest lucru este valabil în anumite situații, în timpul unor crize cu totul alt tip de calcule pot deveni mai puternice decât preocupările „raționale" economice, un aspect pus în evidență de izbucnirea Primului Război Mondial. Problemele legate de siguranță le pot umbri pe cele de natură economică. Liderii simt deseori nevoia de a sacrifica interesele pe termen lung în favoarea celor imediate, pentru a nu pierde puterea pe termen scurt, putând fi făcuți responsabili de a nu fi realizat suficient pentru interesele naționale vitale. O criză declanșată în Taiwan, de exemplu, poate să fie un test al acestei teorii. S-ar putea ivi circumstanțele în care China (care până acum a dovedit numeroase rețineri în politica sa externă pentru a nu destabiliza legăturile economice esențiale pentru dezvoltarea sa) va fi nevoită să aleagă între obiectivul politic de lungă durată de a aduce Taiwanul sub controlul său (riscând un conflict cu Statele Unite) și interesele sale economice imediate (care ar presupune să nu facă nimic ce ar putea destabiliza comerțul și investițiile atât de benefice).

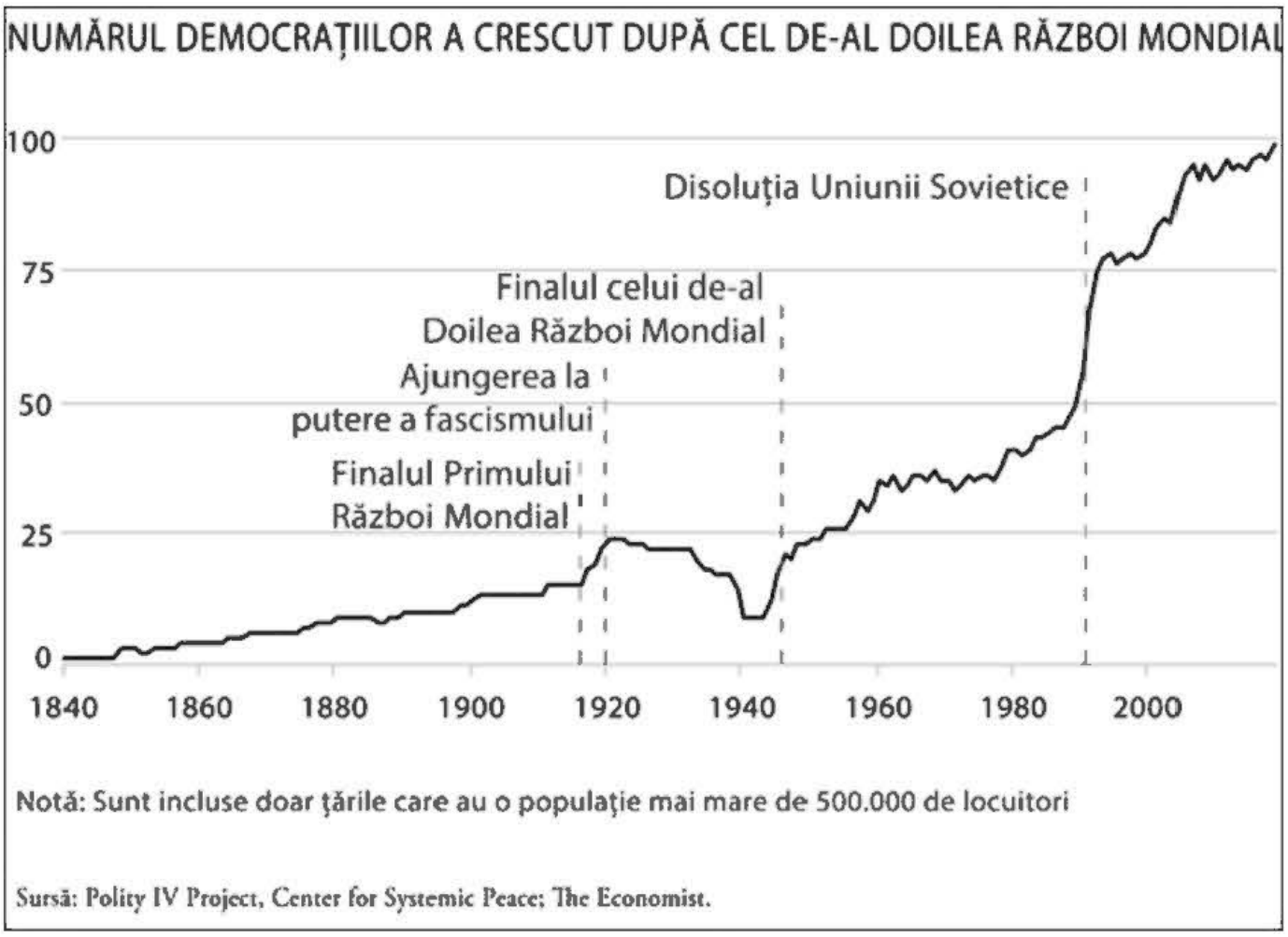

GUVERNAREA GLOBALĂ

Gradul de guvernare globală reflectă cât de mult țările puternice din lume acceptă acordurile politice și economice existente, regulile care guvernează relațiile internaționale și cum trebuie implementate aceste reguli, felul în care ar trebui modificate și aplicate. Reflectă și gradul în care aceste țări sunt pregătite să susțină noi reglementări și acorduri care să facă față provocărilor noi ce apar, în special cele legate de globalizare. După cum am discutat deja, guvernarea în spațiul globalizării a eșuat în aproape toate domeniile și în anumite zone critice, cum ar fi schimbarea climatică și spațiul cibernetic, falia dintre provocările de la nivel internațional și răspunsul colectiv dorit tinde să devină tot mai mare.

Există numeroase instituții și cadre care promovează guvernarea globală. Cea mai proeminentă este ONU, o instituție creată pentru a susține ordinea și pentru a preveni sau, dacă nu izbutește prevenția, pentru a rezolva disputele internaționale. Bazele ei au fost puse în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, fiind fondată la finele acestuia. Scopul ei a fost de a încuraja țările să-și rezolve diferendele inevitabile și conflictele în mod pașnic — și de a descuraja guvernele să

apeleze la acțiuni militare, excepție făcând cazurile când acestea ar fi susținute de ONU. Uneori, s-a dovedit un mediu propice pentru discuții; după cum remarca Winston Churchill, „întâlnirea față în față este mai bună decât războiul". Într-un sens mai larg, ONU a fost creată pentru a evita un nou război mondial, ceva ce Liga Națiunilor, predecesoare a ONU, care a fost fondată la începutul Primului Război Mondial, nu a reușit să facă. ONU poate autoriza uzul forței armate, ceea ce poate contribui la o mai bună ordine dacă stabilitatea trebuie reinstaurată. Autorizarea ONU adaugă mai multă legitimitate.

Consiliul de securitate al ONU

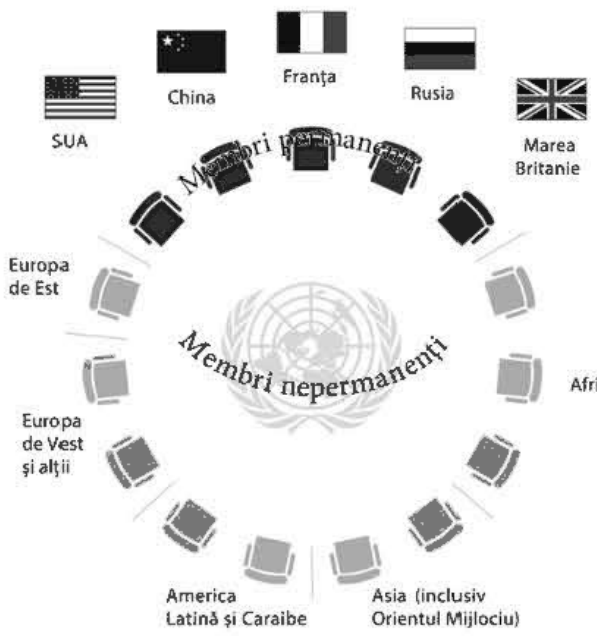

În realitate, contribuția ONU la ordinea internațională a rămas destul de limitată. Instituțiile nu sunt niciodată mai influente decât gradul în care principalii săi membri sunt pregătiți să cadă de acord și să acționeze împreună. ONU nu face excepție de la această regulă: autoritatea cea mai mare o are Consiliul de securitate, alcătuit din cincisprezece membri, zece prin rotație, la fiecare doi ani, și cinci (Statele Unite, China, Rusia, Franța și Marea Britanie) cu scaune permanente și cu drept de veto, care poate fi folosit pentru a opri anumite acțiuni sau direcții de sprijin ale ONU. Atunci când aceste cinci națiuni cad de acord, așa cum au făcut în 1990, după invadarea și ocuparea Kuwaitului de către Irak, Consiliul de securitate al ONU are deplină legitimitate în acțiunile sale și poate obține un mai vast sprijin internațional.

Cu toate acestea, de cele mai multe ori un astfel de consens este greu de obținut, ceea ce înseamnă că ONU fie previne o acțiune colectivă, fie acesta este pus în așteptare. Țările nu sunt dispuse, pe bună dreptate, să apeleze la ONU în chestiuni care țin de interese naționale vitale și de securitate. ONU este slăbită și de faptul cât se poate de real că în Consiliul de securitate nu se mai reflectă balanța puterilor din lume; dacă s-ar reflecta, Japonia, India și Germania (sau Uniunea Europeană) ar avea un scaun permanent. Dar o astfel de schimbare este aproape imposibil de realizat, căci nu există un acord între cei cinci membri permanenți în această chestiune. Adunarea Generală a ONU, unde fiecare țară are un vot, indiferent de dimensiune, bogăție sau putere militară, are o influență infimă și o autoritate neglijabilă.

Ordinea poate fi promovată și de alte organizații decât cele formale și care au membri ce îi oferă un statut universal sau, cel puțin, apropiat de acesta. Multilateralismul (definit ca efortul colectiv de a aborda o anumită problemă sau set de probleme) este de găsit în grupuri de țări din ce în ce mai rafinate, care dețin abilități relevante și care gândesc asemănător. NATO, de exemplu, a oferit sprijin multilateral pentru intervenția în fosta Iugoslavie, la începutul anilor '90, când Rusia a blocat susținerea din partea Consiliului de securitate al ONU. Sunt grupuri ca G8 (Statele Unite, Marea Britanie, Franța, Germania, Italia, Canada, Japonia și Rusia) care se întâlnesc cel puțin o dată pe an încă de la începutul anilor '70 pentru a coordona răspunsurile la o serie de provocări comune, deseori economice, globale și uneori politice. (Mai exact, Rusia a aderat la ceea ce, în 1998, era G7, dar scaunul i-a fost apoi retras.) Există și G20, un grup mai vast, care include China, Rusia și un număr de puteri de dimensiuni medii, ce se întâlnesc anual, începând cu 1999, și încearcă să facă față provocărilor globale. Și mai există un număr de grupări mai mici, alcătuite pentru

scopuri limitate. Toate acestea contribuie cu ceva la ordinea lumii, cu toate că lumea continuă să fie cu totul altfel decât ordonată..

DREPTUL INTERNAȚIONAL

Dreptul internațional are numeroase legături cu relațiile internaționale și este o altă sursă a ordinii în lume. Poate că cel mai semnificativ lucru este că explicitează circumstanțele în care apelul la forță este justificat — cum ar fi autoapărarea. De asemenea, stabilește principiile privitoare la posibilitatea și modul în care trebuie folosită forța militară (de exemplu, trebuie să fie proporțională cu provocarea și folosită numai împotriva dușmanilor, nu a civililor). De asemenea, face clar faptul că apelul la anumite arme (de exemplu, cele chimice) nu este niciodată justificat.

Problema, desigur, este aceea de a nu confunda lumea așa cum este ea cu societatea dintr-o țară anume. Nu există un tribunal al lumii cu o autoritate reală asupra problemelor de război și pace; Curtea Internațională de Justiție de la Haga este în realitate mult mai modestă și tehnică în obiective. Curtea Penală Internațională (ICC) are un scop limitat — judecarea celor acuzați de crime de război; în principiu, o astfel de instanță ar trebui, în primul rând, să descurajeze comiterea de atrocități de către indivizi sau guverne. Autoritatea acesteia însă este slăbită de faptul că deseori nu îi poate aresta pe cei care sunt presupuși criminali și mai mult, de faptul că Statele Unite nu fac parte din ea, de teama că ICC ar putea aresta și acuza soldați și diplomați americani. Pe de altă parte, nu există o forță globală de poliție care să aibă dreptul de a interveni pentru menținerea păcii, atunci când consideră necesar. Și nu există o „închisoare“ globală sau penalități clare pentru cei care au încălcat una sau mai multe dintre regulile decise.

Există numeroase legi care au ca scop limitarea frecvenței violențelor cauzate de război sau întărirea ordinii mondiale.

Aceste legi acordă prioritate clarificării condițiilor în care un război este justificat, ceea ce, într-un limbaj tehnic, este exprimat de formula latină *jus ad bellum* (dreptul la război). Principiul cel mai larg acceptat este acela că războaiele purtate doar ca autoapărare (fie de către țara atacată sau invadată, fie în numele ei) sunt legitime — desigur, atâta vreme cât scopul îl reprezintă eliberarea teritoriului ocupat sau oprirea unui atac care tocmai se desfășoară. Acest principiu se regăsește în Carta Națiunilor Unite.

Alte principii asociate cu decizia de a purta un război sunt acelea care se referă la cauzele juste ale unei părți, probabilitatea reușitei, intrarea în război ca ultim gest, după ce toate celelalte mijloace au dat greș și la legitimarea unuia de către o autoritate potrivită. Nu este deloc lipsită de valoare o astfel de construcție teoretică, nu pentru că ar reprezenta o constrângere formală legată de momentul când un război poate fi inițiat — nimeni nu are nevoie de permisiunea unui organ internațional pentru a porni un război —, ci mai mult pentru că descurajează acțiuni care i-ar îndepărta pe ceilalți și pentru că creează cadrul ca indivizii și guvernele să judece dacă un război are sau nu sens.

O altă direcție a dreptului internațional se îndreaptă spre cum ar trebui să se desfășoare un război. (Fraza latină este *jus in bello*, „legea în război".) Considerațiile pe care le urmărește țin de proporționalitatea forței folosite în raport cu contextul, stipulează că civilii (populația necombatantă) nu trebuie atacați cu intenție și ca anumite arme, care ar produce victime în masă, să nu fie folosite.

Există și un al treilea set de considerente legate de legi și de război care încep să aibă câștig de cauză; acestea sunt cunoscute în formularea latină *jus post bellum* sau „legea după război". Ea face referire la situațiile post-conflict și chestiunile pe care le are în vedere sunt: când este corect să se meargă dincolo de refacerea *status quo*-ului (ce a existat înaintea atacului) în ce privește ajustările teritoriale sau limitele asupra capacității militare, judecarea crimelor de război, impunerea de sancțiuni,

cererile de compensații. Aceste legi nu oferă liste clare de „așa da, așa nu“ care să dicteze un comportament sau altul și nu sunt universale. Valoarea lor rezidă în aceea că oferă un set de întrebări importante înainte ca un guvern sau un cetățean să adopte o anumită politică.

Dreptul internațional promovează ordinea și în formule ceva mai puțin dramatice. Stabilește reguli și proceduri legate de recunoașterea diplomatică și de tratamentul diplomaților, legate de negocierea tratatelor și acordurilor, guvernarea mărilor, spațiului aerian și spațiului cosmic, pentru litigii și tipurile de imunitate. Demarcarea granițelor mărilor și care părți revin căror țări — de regulă, primele douăsprezece mile nautice de la țărm sunt considerate o extensie a teritoriului țării respective, și primele două sute de mile navale sunt considerate zona comercială exclusivă a acelei țări, unde aceasta are anumite drepturi care privesc resursele, precum cele de petrol sau pește — reprezintă un element foarte important. Toate acestea contribuie la o desfășurare firească a interacțiunilor zilnice dintre țări, reducând șansele ivirii unui conflict și ajutând procesul diplomatic, comerțul și investițiile.

Tratatele și alte acorduri internaționale pot face ca aceste reguli să devină formale și pot crea mecanismele prin care neînțelegerile sunt gestionate. Dar astfel de acorduri ajung să intre în vigoare numai atunci când toate părțile cad de acord, iar acest lucru nu se întâmplă mereu sau se petrece într-o formă diluată. Actul de a adera la un tratat este un drept suveran al guvernelor care pot alege dacă să îl accepte sau să îl refuze, după cum au și dreptul de a se supune unui tratat sau a ieși din el. În consecință, multe țări au refuzat să adere la Tratatul pentru neproliferarea armelor nucleare, iar o țară (Coreea de Nord) s-a retras după mulți ani de la semnare și, de asemenea, l-a încălcat. Statele Unite au semnat, dar nu au ratificat niciodată Convenția Națiunilor Unite asupra dreptului mării sau UNCLOS. Recent, Statele Unite, sub administrația lui Donald Trump, s-au retras (sau și-au anunțat intenția de a o

face) din mai multe acorduri și tratate la care administrațiile anterioare au aderat, inclusiv cel al controlului armelor nucleare încheiat cu Rusia, un acord nuclear cu Iranul, un pact comercial cu o duzină de țări din Asia și Pacific și acordul pentru climă de la Paris.

RĂZBOAIELE DINTRE ȚĂRI

Războaiele dintre țări sunt cel mai clar semn că ordinea lumii s-a destabilizat. Motivele acestor războaie sunt foarte diferite, la fel cum sunt și obiectivele, mijloacele, durata și costul lor. Această dinamică — uneori servind tocmai ca declanșator al unui război de sine stătător — este susținută de apariția și dispariția țărilor și a imperiilor. Țări ca Germania nazistă sau Japonia imperială pot ajunge în poziții de unde să conteste ordinea existentă — așa cum s-a întâmplat în pragul celui de-al Doilea Război Mondial, în vreme ce imperiile în curs de destrămare (Imperiul Austro-Ungar, înainte de Primul Război Mondial, Imperiul Otoman, la capătul acestuia, fosta Iugoslavie la începutul anilor '90) pot face loc dezordinii atunci când puterea centrală dispare și forțe din afara lor tind să le ia locul.

Provocarea o reprezintă găsirea unei modalități prin care termenii pretinși de puterile în ascensiune să fie puși în acord cu puterile existente, în așa fel încât toți jucătorii să îi accepte și, de asemenea, a unei modalități de a gestiona imperiile și țările care se destramă. Nu este nimic nou în acest proces: istoricul grec Tucidide scria, în urmă cu peste două mii de ani, despre războiul peloponesiac că a fost, în cele din urmă, inevitabil din pricina „creșterii puterii ateniene și fricii pe care a cauzat-o în Sparta". Unii observatori ar fi de acord că aceasta este o bună descriere a provocării pe care lumea o are de înfruntat azi în fața Chinei.

Nu trebuie să călătorim mult în timp pentru a găsi exemple de războaie purtate între țări. În 1990, Irakul a atacat și a ocupat Kuwaitul; a fost necesară o coaliție internațională condusă de Statele Unite și de o acțiune militară pentru a

elibera Kuwaitul și pentru a reinstaura guvernul și independența. Și, mai recent, Rusia a invadat și ocupat în forță regiuni din Georgia și Ucraina și a anexat Crimeea.

Războiul oferă cea mai clară dovadă a ruperii ordinii. Războaiele pot fi globale, regionale sau locale. Pot fi purtate pentru teritoriu sau resurse, din teamă sau din ambiție. Pot fi purtate de alte entități decât țările, cum ar fi grupări teroriste, miliții, forțe de gherilă sau asociate acestor tipuri de mișcări. Pot avea ca scop înlăturarea unui guvern și înlocuirea sa cu altul sau pentru a prezerva un regim care este provocat de forțe interne sau externe.

Nu orice confruntare armată este război. Unii experți susțin că scara unei confruntări contează, că violențele trebuie să aibă cel puțin o mie de victime pentru ca agresiunea să fie un război, și nu un simplu incident armat. Astfel de argumente sunt în mod evident arbitrare. De asemenea, este ceva arbitrar în decizia de a numi o confruntare război, conflict sau conflict armat. Termenul „război" tinde să fie folosit pentru a descrie un eveniment de amploare. A defini orice confruntare „război" poate aduce după sine implicații legale — în special cu privire la drepturile combatanților. O intervenție (dacă este armată) reflectă ce face una dintre părți; devine conflict sau război dacă i se opune o rezistență sau o ripostă similară. Trebuie să mai spunem că anumite intervenții armate (cele de menținere a păcii, de pildă) pot pune capăt războaielor sau le pot descuraja.

Nu știu să existe o întindere temporală anume pentru ca un război să poată fi numit așa. Au existat războaie care au ținut decenii (Războiul de Treizeci de Ani la începutul secolului al XVII-lea și, mai recent, războiul din Afganistan), după cum au existat războaie care au ținut șase zile, cum este cazul conflictului din iunie 1967 din Orientul Mijlociu.

Toate războaiele sunt costisitoare — unele mai mult decât altele. Aproximativ nouă milioane de soldați au fost uciși în Primul Război Mondial și un număr aproape dublu în cel de-al Doilea Război Mondial. Numărul de soldați răniți în aceste

războaie a fost de câteva ori mai mare, iar numărul de civili care și-au pierdut viața sau au fost uciși ajunge la zeci de milioane. Costul economic este aproape imposibil de calculat.

Războiul este definit în mod tradițional ca presupunând forța armată. Dar se pot purta războaie și altfel, inclusiv prin intermediul penalizărilor de ordin economic (prin sancțiuni și taxe) sau prin atacuri cibernetice. Chiar și atunci când forțele armate sunt implicate, nu este obligatoriu să se și tragă focuri de armă; un embargo prin care navelor și aeronavelor unei țări li se refuză transportul de bunuri și persoane este un act de război. Forțele militare pot fi dispuse ca simplă măsură coercitivă, într-o manieră amenințătoare, pentru a declanșa răspunsul dorit. „Gunboat diplomacy" este termenul prin care ne referim la o astfel de strategie și, deși acțiuni de tipul acesta nu reprezintă un război, ele amenință cu unul și l-ar putea declanșa dacă răspunsul primit nu este satisfăcător.

CAUZE ȘI TIPURI DE RĂZBOI

Marele general prusac și strateg de la începutul secolului al XIX-lea, Carl von Clausewitz, a descris războiul ca pe o continuare a politicii prin alte mijloace. Războaiele dintre țări se pot declanșa din nenumărate motive: ambiție, lăcomie, ideologie, nemulțumiri istorice, pentru a salva vieți, pentru a preîntâmpina ajungerea la putere a unui inamic, pentru a preîntâmpina ca adversarii să achiziționeze sau să folosească anumite facilități militare. De-a lungul istoriei, disputele teritoriale au fost un declanșator uzual al războaielor dintre state. Războaiele pot fi mijloace de satisfacere a presiunilor politice domestice sau o tactică pentru a distrage atenția populației de la frustrările și eșecurile internaționale.

Războaiele pot fi catalogate în funcție de tipul lor. Cele două războaie ale secolului XX au fost războaie totale, în care toate resursele de orice fel și toate armele au fost folosite, în timp ce o mare parte din popoarele și teritoriile lumii au fost prinse în

ele. Majoritatea războaielor însă sunt limitate, fie că este vorba despre scopul sau despre mijloacele lor, deși ar trebui subliniat că este nevoie de doi sau mai mulți antagoniști pentru a menține războaiele limitate și, doar pentru că este inițiat un război având în vedere un scop limitat sau cu mijloace limitate, nu există nicio garanție că va rămâne așa.

Războaiele sunt uneori descrise ca fiind convenționale sau neconvenționale. Primul poate însemna un război purtat între armate opuse (inclusiv forțele aeriene și navale), purtând uniforme și sub controlul autorității guvernamentale. Majoritatea luptelor dintr-un război convențional tind să aibă loc pe câmpurile de luptă, departe de un număr mare de civili și non-combatanți. În schimb, un război neconvențional se referă mai degrabă la războaiele purtate de soldații unei alte entități decât un stat, adesea de către trupe care imită tactica forțelor mai organizate. Astfel de soldați nu poartă de obicei uniforme și deseori încearcă să se amestece între civili. Câmpul de luptă în această situatie sunt zonele urbane. Un război neconvențional se poate referi și la cel în care se folosește muniția neconvențională — nucleară, chimică sau biologică. Atacurile cibernetice devin și ele din ce în ce mai comune, fie independente sau ca parte a unui efort militar mai vast, estompând demarcația dintre războiul convențional și cel neconvențional, dar și pe aceea dintre război și pace. Războaiele neconvenționale încep să devină norma.

Un tip specific de război este cel de prevenție, întreprins împotriva unei amenințări sau a ceea ce este perceput ca o amenințare. Aceasta poate fi de natură generală, cum ar fi venirea la putere a unei țări care este văzută ca rival — sau, mai precis, dezvoltarea sau achiziționarea de către o țară rivală a unei noi facilități militare. În oricare dintre situații, un război de prevenție este o acțiune calculată cu scopul de a bloca apariția unei amenințări înainte ca aceasta să devină realitate. Uniunea Sovietică a avut în vedere un astfel de război împotriva Chinei, în cea de-a doua parte a anilor '60, pentru a

o împiedica să își dezvolte capacități nucleare. Israelul, la rândul său, a purtat atacuri preventive de succes împotriva facilităților nucleare care se construiau în Irak (în 1981) și în Siria (în 2007). Statele Unite au avut în vizor mai mult decât o singură dată un război de prevenție împotriva Coreei de Nord — datorat eforturilor acesteia de a dezvolta rachete balistice care puteau purta focoase nucleare ce-ar fi putut viza teritoriul american. Atât Israelul, cât și Statele Unite au evaluat posibilitatea unui război de prevenție împotriva Iranului și a facilităților nucleare ale acestuia. Un astfel de război s-ar putea produce într-o zi dacă Iranul va dezvolta armament nuclear.

O lovitură sau un război preventiv nu sunt lipsite de dezavantaje. În primul rând, vorbim despre un act de război și, prin urmare, reprezintă un calcul: o astfel de lovitură este preferabilă amenințării la adresa ordinii, care nu ar face decât să crească dacă rivalului i s-ar permite să ajungă la putere sau să dobândească noi facilități militare. Dar precizia, într-un astfel de calcul, este aproape imposibilă, pentru că nu există nicio modalitate de a ști din timp modul exact în care țara atacată ar răspunde sau cum ar acționa dacă nu ar fi atacată și ar fi lăsată să-și continue planurile. A presupune ce este mai rău cu privire la o țară poate, de asemenea, să aducă după sine cele mai grave rezultate. Există alternative la o lovitură preventivă, alternative care includ sancțiuni, abținerea și înfrânarea, îmbunătățirea apărării, diplomația menită să limiteze calitatea și cantitatea unei facilități militare.

Un război de prevenție poate destabiliza și într-un sens mai larg, prin aceea că amenințarea este „în ochiul privitorului“ și o lume în care loviturile de prevenție devin un loc comun ar deveni una a violenței continue. Din acest motiv, războiul de prevenție nu are valabilitate (sau valabilitatea sa este limitată) în dreptul internațional și nu are decât o foarte mică susținere politică.

Un atac sau război anticipativ reprezintă cu totul altceva. În vreme ce uzul preventiv de forță vizează o amenințare care nu

este încă activă, o acțiune anticipativă țintește un pericol iminent. Atacurile anticipative echivalează cu a trage primul glonț, în clipa când tabăra adversă vrea să facă exact același lucru. În consecință, se consideră că o astfel de acțiune este legitimă și de drept, ceva ce este înțeles ca un act anticipativ de autoapărare. Atacul israelienilor asupra forțelor egiptene, la începutul a ceea ce a devenit războiul din iunie 1967 din Orientul Mijlociu, se încadrează în această categorie. Din păcate, termenii „preventiv" și „anticipativ" sunt deseori confundați și par să devină interșanjabili, dar de fapt sunt foarte diferiți, atât în fundamentarea lor legală, cât și în implicațiile pe care le au în ordinea lumii. Statele Unite și-au numit atacul asupra Irakului din 2003 o lovitură anticipativă, când, în fond, a fost de prevenire. Această diferență ajută să explicăm de ce războiul este un fenomen atât de controversat.

Desigur, cei care inițiază o acțiune anticipativă trebuie să poată demonstra că țintele dețin mijloacele pentru un război și că sunt gata să le folosească. Este un lucru mai ușor de spus decât de făcut, pentru că informațiile sunt foarte rar atât de clare. Nici chiar cele mai autentice lovituri anticipative nu sunt lipsite de riscuri, deoarece exact ca atacurile de prevenire, pot declanșa riposte, inclusiv acțiuni care folosesc exact sistemele care erau atacate, dar care au reușit să supraviețuiască.

MAJORITATEA RĂZBOAIELOR SUNT RĂZBOAIE CIVILE

Numărul de conflicte

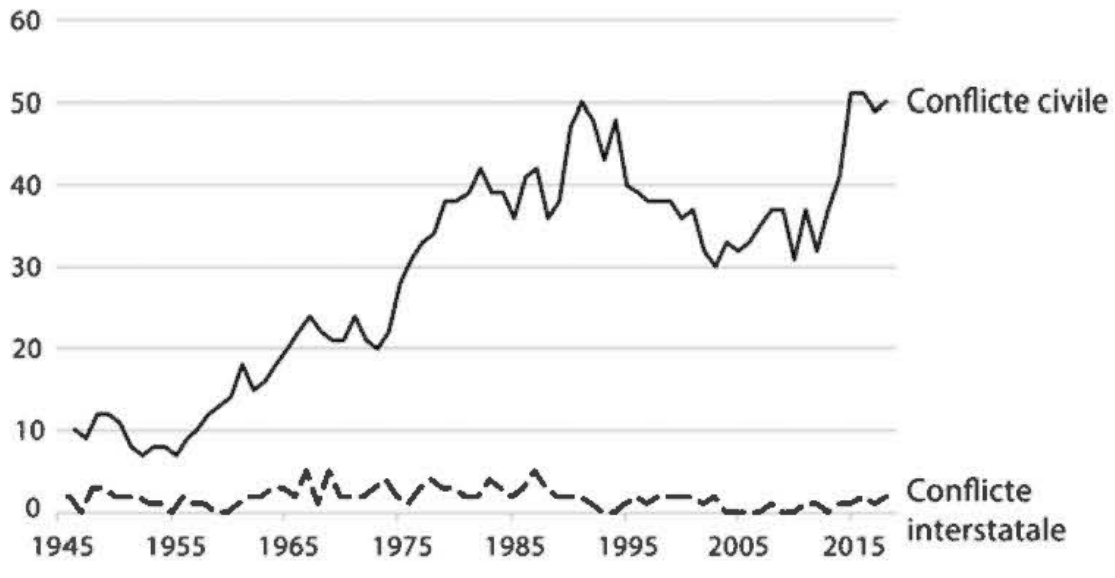

Notă: Au fost incluse conflictele civile sau interstatale în care în cel puțin o parte a oponenților s-a aflat guvernul unei țări. Conflictele civile pot include intervenții din afara țării.

Sursa: UCDP/PRIO Armed Conflict Dataset versiunea 19.1; Pettersson, Therese, Stina H.gbladh, and Magnus Oberg, 2019. „Organized violence, 1989–2018 and Peace Agreements", Journal of Peace Research 56, nr. 4; Gleditsch, Nils Petter, Peter Wallensteen, Mikael Eriksson, Margareta Sollenberg, and Havard Strand (2002). „Armed Conflict 1946–2001: A New Dataset", Journal of Peace Research, 39, nr. 5.

PREPONDERENȚA RĂZBOIULUI ȘI PERSPECTIVE

Războiul între țări a devenit mai puțin comun în ultimele decade. Nu există astfel de conflicte între marile puteri în clipa de față, o perspectivă care reprezintă o bine-venită diferențiere față de secolele trecute, în special față de secolul XX. Dar există numeroase războaie (sau conflicte, așa cum le spunem deseori), inclusiv cel din Siria, Yemen, Afganistan, Libia, Ucraina sau Sudan. Absența războaielor între marile puteri nu trebuie considerată ca un semn că marile puteri sunt toate inactive și de aceeași parte, căci Statele Unite, de pildă, sunt foarte implicate în Afganistan de mai bine de douăzeci de ani, iar forțele ruse au intervenit direct în Ucraina sau Siria. Mai trebuie să subliniem faptul că în aceste războaie nu asistăm la o mare putere care luptă cu o altă mare putere, dar din punctul de vedere al costurilor, lucrurile nu sunt diferite; conflictul din Siria a dus la pierderea a 500 000 de vieți și, începând cu 2011, mai bine de jumătate din populația țării a fost forțată să se strămute.

Și chiar dacă marile puteri nu sunt prinse într-un război între ele, cheltuielile militare continuă să crească. Cu alte cuvinte, țările continuă să se pregătească pentru potențiale războaie de anvergură. La nivel mondial, se cheltuiesc circa două trilioane de dolari pentru menținerea și înarmarea armatelor. O treime dintre aceste cheltuieli le revin numai Statelor Unite, o cifră mai mare decât cheltuielile însumate cu apărarea următoarelor șapte țări ca mărime. Acest lucru reflectă interesele globale ale Americii. Alți mari cheltuitori sunt China, Arabia Saudită, Rusia, India, Franța, Marea Britanie, Japonia și Germania.

Nu este, astfel, clar dacă absența războaielor care implică marile puteri este un trend ce va rezista sau doar o aberație. Unii consideră că este o tendință care va rezista, iar argumentele lor spun că războaiele între țări au devenit mai puțin comune pentru că toate costurile, actuale sau potențiale,

au crescut, în special în situațiile în care vorbim despre introducerea armelor nucleare. Alte teme propuse de cei care susțin că războiul a devenit mai puțin frecvent fac referire la prevalența societăților democratice, mai puțin dispuse să plătească un astfel de cost. Liderii acestor țări trebuie să dea socoteală în fața votanților, iar interdependența economică dintre țări declanșează costuri suplimentare în eventualitatea unui război; comerțul și investițiile vor avea de suferit.

Personal, cred că războaiele între țări au devenit mai puțin comune numai pentru că au fost adoptate politici care au avut ca scop prevenirea lor, inclusiv crearea de alianțe puternice și păstrarea unor condiții credibile care să stimuleze abținerea. Dacă aceste politici ar fi neglijate sau alterate, războaiele ar izbucni cu o mai mare frecvență. Izbucnirea Primului Război Mondial sugerează, de asemenea, nevoia de a fi sceptici în fața ideii că argumentul comercial poate să devină un motiv de abținere. Și așa cum am văzut în cele două războaie mondiale, nici societățile democratice, nici cele conduse de regimuri autoritare nu sunt imune la pasiunile naționaliste care pot duce la război. În ciuda speranțelor pe care le vedem, nu avem totuși prea multe motive să credem că războiul este o relicvă a trecutului. Ne putem lesne imagina un război între Statele Unite și China în chestiunea Taiwanului, între NATO și Rusia cauzat de agresiunile acesteia în Europa, între Statele Unite și fie Coreea de Nord, fie Iran, ca rezultat al programelor nucleare ale acestora din urmă, între India și Pakistan sau între Arabia Saudită și Iran. Natura umană nu s-a schimbat, iar motivele care au determinat conducători și popoare să intre în războaie nu au dispărut cu totul.

INSTABILITATEA INTERNĂ ȘI RĂZBOAIELE DIN INTERIORUL ȚĂRILOR

Dezvoltările din interiorul unei țări pot să devină și ele o amenințare la ordinea mondială. Lipsa ordinii poate crea un spațiu optim de antrenament pentru teroriști, unde se pot pregăti și de unde pot coordona un atac. Tot ea poate face loc izbucnirii epidemiilor, care pot deveni globale. Războaiele civile pot da naștere unor mari fluxuri de refugiați care, la rândul lor, pot destabiliza țările învecinate. Instabilitatea internă a unei țări poate deveni magnetul puterilor regionale sau globale, care urmăresc să obțină un avantaj într-o anumită chestiune. Deși o mare parte a istoriei este rezultatul comportamentului țărilor puternice, este clar că țările mici, slabe — țări unde guvernele nu sunt capabile sau nu vor să își îndeplinească sarcinile, mai cu seamă cele care țin de securitatea internă — pot cauza probleme serioase pentru ordinea care este instituită dincolo de granițele lor.

Nu există dovezi clare care să sugereze că războaiele din interiorul țărilor au devenit vetuste; încă de la finele Războiului Rece, din 1989, avem o medie de douăzeci de conflicte interne anual în lume. În punctul în care ne aflăm, numeroase țări se confruntă cu mișcări de secesiune care urmăresc eliberarea și câștigarea unui teritoriu propriu. Ceea ce caută acești secesioniști nu este o alternativă la suveranitate, ci o țară a lor, suverană. Sudanul de Sud s-a despărțit în 2011 de Sudan, iar în regiunea spaniolă Catalonia se depune un efort susținut în aceeași direcție. Între timp, guvernele se confruntă cu provocările lansate de organizații teroriste, carteluri, pirați, al

căror scop nu este acela de a avea o țară a lor, ci de a ignora guvernele și de a-și continua activitatea, pentru a progresa în agenda politică și financiară pe care o au. Mișcări interne violente într-o țară care implică forțele proprii ale acesteia, ca și miliții, grupări teroriste și forțe armate ale țărilor învecinate sau mai îndepărtate au devenit ceva aproape comun în Orientul Mijlociu și, într-o măsură mai mică, și în alte regiuni ale lumii. Conflictele interne au devenit mult mai comune decât războaiele dintre țări. Acest tip de conflicte tind să dureze mai mult și, după încetarea lor, sunt mult mai expuse să izbucnească din nou.

Este esențial să facem distincția între o țară care este într-o poziție *relativ* mai slabă față de alta și o țară care se regăsește într-o situație *absolut* mai slabă. Ceea ce face ca o țară să fie slabă în termeni absoluți (i se mai spune stat fragil) este incapacitatea acesteia de a controla ce se întâmplă în interiorul frontierelor sale sau neputința de a le oferi cetățenilor ei conditiile necesare unei vieti normale. Acesta nu este un fenomen izolat: în lume, mai mult de un om la fiecare cinci locuitori — aproximativ 1,5 miliarde — trăiește într-un stat fragil. Deși un astfel de stat poate avea un scaun în ONU, poate semna tratate internaționale și poate menține ambasade peste hotare, el este incapabil să își îndeplinească sarcinile de bază pe care le așteptăm de la un guvern, fie că ne referim la siguranța internă, la colectarea taxelor, emiterea și menținerea unei monede viabile, construirea infrastructurii, oferirea unei educații de bază, reglementări ale siguranței produselor alimentare și non-alimentare, asigurarea unor programe de bază pentru pensionare și servicii medicale.

Statele slabe duc la apariția unor vaste arii teritoriale (uneori numite spațiu neguvernat) care sunt în afara controlului guvernului. Ceea ce separă un stat slab de un stat care eșuează este o chestiune de grad — statele care eșuează sunt caracterizate de un guvern slab, care a pierdut controlul asupra unei mari părți a teritoriului și are șanse mici sau nule de a-l

recâștiga. Cu alte cuvinte, statele slabe pot fi salvate dacă primesc și știu cum să utilizeze asistența externă, în vreme ce statele care eșuează cer un efort foarte mare și îndelungat, decenii chiar, pentru a putea să-și redobândească o guvernare eficientă a teritoriului. Somalia este un exemplu tipic — cu minime șanse în viitorul apropiat de a deveni o țară funcțională. Același lucru este adevărat cu privire la Yemen și poate chiar și la Siria și Venezuela, iar Pakistanul și Mexicul sunt exemple prezente de state slabe.

CAUZE ALE INSTABILITĂȚII INTERNE ȘI EȘECURI ALE STATULUI

Care sunt condițiile cel mai des asociate cu slăbiciunea sau colapsul unui stat? Țările vulnerabile tind să fie acelea în care respectarea legilor lipsește, fie din pricina corupției, fie a unor conducători cu o prea mare putere sau o combinație a celor două. O consecință este că deținerea proprietății private este descurajată, la fel și investițiile în propria țară, ambele cu efecte asupra creșterii economice. La urma urmelor, de ce ar cumpăra cineva o proprietate, de ce ar investi într-o afacere sau ar construi o fabrică într-un loc unde guvernul poate decide arbitrar, de la o zi la alta, să le preia? Discriminarea, în statele slabe, tinde să fie foarte ridicată, blocând de regulă posibilitatea minorităților și a femeilor de a se dezvolta, ducând la o foarte redusă performanță economică. Serviciile publice ca educația și transportul sunt defectuoase.

Din punct de vedere politic, țările în care se instituie instabilitatea internă tind să fie caracterizate de o mare concentrare a puterii în foarte puține mâini. Conducătorii nu sunt urmăriți și trași la răspundere și nu par deloc să învețe din greșeli. Guvernul este văzut, prin urmare, de o mare parte a populației ca o instituție care și-a pierdut legitimitatea și dreptul de a conduce. Constituția — și pârghiile de a echilibra balanța puterii — este fie inadecvată, fie implementată

necorespunzător. Din perspectivă economică, țările care tind să eșueze suferă de o corupție virulentă, care împiedică creșterea economică, forțându-i pe oameni să cheltuiască bani și timp pentru mită, mai curând decât pentru propria afacere. Capacitatea guvernului este mică, taxele sunt, în consecință, doar rareori colectate, și atunci când sunt totuși colectate, sunt într-o manieră lipsită de uniformitate. Poliția și sistemul juridic sunt prea slabe sau corupte pentru a putea impune legea. Inegalitatea este mare și avansarea în carieră este limitată sau inexistentă. Elitele tind să se auto-perpetueze; interesele speciale domină peste orice ține de interesul general.

Războaiele civile sunt o altă sursă de instabilitate în interiorul țărilor. Aceste războaie sunt de cele mai multe ori unele de secesiune, în care o parte a populației care are o identitate sau geografie comune caută să se elibereze și să aibă o țară a sa. Războiul civil american este un astfel de exemplu. După sfârșitul Războiului Rece, un număr de războaie de secesiune au traversat controlul central tot mai slăbit în fosta Iugoslavie.

Un alt tip de război intern este cel de succesiune, al cărui scop este acela de a înlătura autoritatea care se află la putere și de a o înlocui cu o alta care va guverna altfel întreg teritoriul țării. Este cazul războaielor revoluționare și al celor de eliberare națională; putem caracteriza astfel războiul din Afganistan dintre guvern și talibani, de tipul câștigătorul ia totul. Oricum am privi un astfel de război este vorba, în fond, de un conflict între forțele interne care nu sunt controlate de guvern (sau de autoritatea care se află la conducere) și forțele guvernului.

Conflictele interne pot fi declanșate de numeroase cauze. După al Doilea Război Mondial, astfel de confruntări au fost destul de obișnuite — coloniile își căutau independența. În ultimii ani, au devenit destul de comune în Orientul Mijlociu, izbucnind deseori din motive interne (dispute între o minoritate sau o mișcare politică și guvern), dar continuând și pentru că guvernele au ajuns să intervină direct sau indirect în

numele unuia sau al mai multor protagoniști. Irak, Siria, Yemen și Libia reflectă în diferite grade acest tipar. Forțe recrutate din afara țării și arme vin și ele să pună paie pe foc.

Deloc surprinzător, războaiele civile sunt mai frecvente în societățile neomogene, dar care au una sau mai multe minorități numeroase. Astfel de conflicte sunt mai puțin probabile acolo unde există o democrație puternică, care protejează minoritățile și oferă grade substanțiale de autonomie religioasă și culturală, diluând astfel entuziasmul pentru o separare totală. Națiunile guvernate de ceva foarte asemănător cu o dictatură pot fi și ele la adăpost de conflicte interne, deoarece nu există oportunități de a porni și menține o rezistență eficientă. În situații care țin de spațiul dintre aceste două extreme apar cel mai frecvent războaie civile.

Alte trăsături care sugerează o mai mare probabilitate de izbucnire a unor războaie civile includ niveluri scăzute de educație (mai ales în rândurile băieților și bărbaților), niveluri mici ale PIB-ului *per capita*, o prea mare bazare a economiei pe resurse precum petrolul, fapt ce împinge spre corupție și duce la un număr redus de locuri de muncă. S-a observat fenomenul „cursei petrolului", acela al țărilor binecuvântate cu rezerve substanțiale, în care economia tinde să nu fie una diversificată și unde clasa de mijloc lipsește.

POLITICI DE RĂSPUNS

Există numeroase mijloace la care se poate face apel pentru a gestiona ordinea în interiorul frontierelor. Unele dintre ele sunt cel mai bine înțelese ca mijloace de prevenție, căci sunt gândite pentru a reduce șansele ca țările să devină slabe sau teritoriul unor războaie civile. Printre acestea se numără mijloacele diplomatice de rezolvare a disputelor, diferite forme de ajutor care să promoveze creșterea economică și să îmbunătățească abilitatea unei țări de a face față amenințărilor militare și fizice la adresa ordinii. Se pot oferi stimulente economice sau,

dimpotrivă, sancțiuni care să influențeze comportamentul. Forțele de menținere a păcii pot readuce stabilitatea, dar, așa cum o sugerează și termenul, trebuie ca mai întâi să fie pace pentru ca acestea să aibă ce menține. O astfel de pace trebuie să fie sprijinită de forțele de menținere a păcii, și nu să fie sufocată. Atunci când nu există o astfel de pace, sunt necesare forțe militare mai capabile, care să desfășoare misiuni de obținere a păcii.

Dacă mijloacele de prevenire eșuează, mijloacele reactive includ diplomația, sancțiunile care penalizează un anume comportament și intervenția militară — fie atacându-i pe cei care lucrează împotriva ordinii (așa cum a făcut-o aeronava NATO când au fost bombardate țintele din Serbia, în 1999, pentru a opri guvernul să mai atace populația civilă care încerca să scape de sub conducerea sârbă), fie pentru a oferi protecție până când țara va putea să o facă de una singură. Asta au făcut forțele SUA pentru populația kurdă din nordul Irakului, începând din 1991, când aceasta a început să fie amenințată de guvernul local.

Nu există o armă minune care să ajute în fața războaielor civile. Ceea ce funcționează într-un context nu funcționează și în altul. Negocierile pot duce la acorduri de pace, dar negocierile de succes presupun ca ambii lideri să fie dispuși la compromis. Și chiar și negocierile de succes pot, în timp, să ducă la anumite nemulțumiri în rândurile populației. Nu ne miră, din acest motiv, că războaiele civile care au luat sfârșit prin negocieri sunt cele mai predispuse să izbucnească din nou. De cele mai multe ori se cere intervenția forțelor de menținere a păcii. Victorii clare (sau, de pe partea cealaltă a baricadei, înfrângeri clare) pot să planteze semințele stabilității, dar numai dacă cel care a câștigat este pregătit să acționeze cu generozitate și dacă partea adversă este gata să accepte înfrângerea.

Există însă câteva alternative. Separarea este una dintre ele. Popoarele care nu pot trăi împreună pot, uneori, trăi unul lângă celălalt. Este cazul Ciprului, unde pacea se menține de mai bine

de jumătate de secol după ce o criză politică de la începutul anilor '70 a dus la divizarea insulei între cipriоții greci și turci. Divizarea clară a insulei nu s-a putut face decât după transplantări masive de populație (în favoarea comunității turcilor cipriоți și pe socoteala cipriоților greci) și care a fost susținută — până în prezent — de prezența militară turcă.

Este și cazul Irlandei de Nord, unde vreme de trei decenii mai bine de trei mii de oameni și-au pierdut viața și unde poliția britanică și prezența armatei au menținut calmul, ziduri care separau cartierele de protestanți de cele de catolici, care însă au perpetuat un sistem de învățământ segregat și un proces politic ce oferea o cale alternativă pentru minoritatea catolică privată de drepturi și de protecții egale. Dar segregarea nu este o terapie pentru toți. Când britanicii au părăsit India, în 1947, au împărțit țara, dând naștere în acest proces Pakistanului de azi. Relația dintre India și Pakistan rămâne însă una tensionată; cele două țări au purtat numeroase războaie și au dezvoltat arme nucleare îndreptate unele spre celelalte.

Slăbiciunea și eșecul statelor, împreună cu războaiele civile, vor rămâne relativ comune, având în vedere factorii multipli care determină conflictele și violențele interstatale. La treizeci de ani de la colapsul său, Somalia rămâne un stat slab, în vreme ce Siria, Yemen, Sudanul de Sud, Republica Central-Africană și Republica Democrată Congo s-au transformat în ultimele decenii în state care eșuează. Toate acestea au un impact major asupra lumii, căci sugerează că va exista în continuare un mare număr de refugiați și că numeroase guverne nu vor fi capabile să se asigure că teritoriile pe care le conduc nu vor deveni casă pentru teroriști sau pentru organizații criminale care se ocupă de trafic de droguri sau atacuri cibernetice. Guvernele slabe nu vor fi într-o poziție din care ar putea contribui la efortul comun ce se ocupă de provocările globale, precum schimbarea climatică; de fapt, este posibil ca ele să devină victime ale acestora. Conflictele locale sunt tot atâtea oportunități pentru cei din afară de a se implica pentru a ajunge la rezulatele dorite,

fie ele prezervarea unui anume guvern sau schimbarea acestuia. Astfel de intervenții externe pot determina rezultate în plan local, așa cum s-a întâmplat în Siria, în urma intervenției Iranului și a Rusiei. Tot ele pot duce la războaie între actori concurenți din afară. Este de notat că într-o zonă „periferică" — Crimeea — puterile mari ale secolului al XIX-lea s-au regăsit într-un conflict care a pus capăt efortului de menținere a ordinii. Lecția pentru propria noastră epocă este evidentă.

O altă formă de intervenție externă merită să fie adusă în discuție: construirea unor națiuni. Ideea (uneori numită construirea de state) este controversată, în mare pentru că este asociată cu costul și lipsa de succes a eforturilor americane de a transforma Afganistanul și Irakul în democrații stabile. Dar construirea de națiuni a funcționat în Germania și în Japonia, după al Doilea Război Mondial, la fel ca și în Columbia, mai recent, unde un deceniu de implicare susținută din partea Statelor Unite, laolaltă cu sprijinul economic și de Securitate, a întărit guvernul, care a izbutit să reducă drastic traficul de droguri și să frâneze terorismul. Condițiile care au făcut posibil succesul în aceste cazuri nu există întotdeauna. Cu toate acestea, un efort limitat, concentrat, care se îndreaptă spre capacitatea de a construi un stat pentru ca un minimum grad de ordine internă să poată fi menținută nu este de exclus în părți din America Centrală și Mexic, ca și în anumite țări din Orientul Mijlociu. Într-o lume globală, trebuie să o spunem, ceea ce se petrece în oricare țară are potențialul de a ne afecta pe toți, și este important ca guvernele să fie ajutate să ajungă într-un punct de unde sunt capabile să își exercite principalele obligații interne.

ORDINEA LIBERALĂ A LUMII

S-au scris și s-au spus multe despre ordinea liberală a lumii sau ordinea bazată pe reguli. Această formulă se referă la un set de aranjamente internaționale — ONU, la început, Fondul Monetar Internațional și Banca Mondială, apoi GATT, precursorul Organizației Mondiale a Comerțului — care au fost create la finele celui de-al Doilea Război Mondial. Aceste instituții au fost înființate pentru a facilita rezolvarea pașnică a disputelor, pentru a promova comerțul liber și dezvoltarea, pentru a încuraja investițiile și comerțul transfrontaliere.

Această ordine a fost liberală în sensul clasic (prin opoziție cu apelul contemporan la politic) — țările care au participat erau predilect democratice; ordinea era voluntară, bazată pe reguli și deschisă tuturor țărilor. Balanța puterii și pacea erau menținute de Statele Unite în colaborare cu aliații săi din Europa și Asia și susținută de forțe militare convenționale și de arme nucleare. Înfrânarea și controlul înarmării au contribuit la menținerea balanței puterii și la succesul neutilizării armelor nucleare. Comerțul liber a contribuit la întărirea aliaților și le-a oferit stimulente potențialilor inamici pentru a nu acționa disruptiv.

Rusia (fosta Uniune Sovietică) și China au ocupat o poziție neașteptată în raport cu această ordine. Ambele sunt membre permanente ale Consiliului de Securitate al ONU, membre ale Băncii Mondiale, ale FMI și WTO și fac parte din Grupul celor opt și din Grupul celor douăzeci. (În 2014, Rusia a fost exclusă din G8 în urma anexării Crimeei.) Pe de altă parte, au arătat un interes limitat sau deloc în susținerea drepturilor omului, în efortul de a deveni mai liberale sau democrate ori în sprijinirea altor țări în această direcție. Rusia a violat câteva dintre

elementele de bază ale unei ordini mondiale liberale, inclusiv respectarea granițelor altor țări și drepturile necombatanților dintr-o zonă de război, în vreme ce China ignoră legislația internațională cu privire la marea Chinei de Sud și implementează politici economice și comerciale care sunt incoerente cu ce se aștepta de la ea atunci când a fost primită în WTO.

Această ordine liberală este acum fragilă, ca rezultat al declinului puterii relative a Americii și al pasului în spate pe care îl face în ceea ce privește rolul în lume pe care l-a jucat până acum. O China extrem autoritară, asemenea Rusiei, tinde să contribuie și ea la această direcție. Autoritarismul este în creștere și nu doar acolo unde ne-am fi așteptat — în China și Rusia —, ci și în Filipine, Turcia și în estul Europei. Comerțul global a crescut, dar rundele recente de negocieri s-au terminat fără acorduri, iar WTO s-a dovedit a nu fi capabilă să ofere soluții sau direcții pentru multe dintre provocările actuale, inclusiv barierele bazate pe taxe, cele care nu presupun taxe, problema subvențiilor de stat, a speculei valutare și furtul de proprietate intelectuală. Resentimente privitoare la exploatarea de către Statele Unite a dolarului, prin care încearcă să impună sancțiuni, sunt din ce în ce mai mari și există îngrijorări cu privire la datoriile acumulate ale țării. Aliații Americii încep să devină nesiguri de gradul de siguranță pe care Statele Unite le-ar avea într-o criză și nu privesc unilateralismul cu ochi buni.

Consiliul de Securitate al ONU are o prea mică relevanță în toate conflictele din lume, iar tratatele internaționale nu au reușit să dea un răspuns pertinent provocărilor care s-au ivit odată cu globalizarea. Lumea a exprimat din nou opoziția față de orice fel de genocid și și-a afirmat dreptul de a interveni atunci când guvernele nu pot să își îndeplinească responsabilitatea de a-și proteja cetățenii, dar vorbele nu au fost transpuse în fapte. Tratatul de neproliferare nucleară permite unui număr de cinci țări să dețină arme nucleare, dar sunt nouă țări care au deja (și multe altele care le vor urma acestora, dacă

chiar vor dori). Există dificultăți majore în reglementarea achizițiilor și utilizării noilor tehnologii care au aplicații militare, de la robotică la inteligență artificială și drone. UE, de departe cea mai vastă structură regională, se confruntă cu dispute legate de migrație, de politici economice și de împărțirea responsabilității între propriul organism și membrii săi. Pe tot globul, țările devin tot mai reticente în fața primatului Statelor Unite. SUA pe de altă parte, sunt divizate politic și tensionate din punct de vedere militar în urma lungilor războaie din Irak și Afganistan și par să fie mai puțin dispuse să promoveze ordinea liberală a lumii așa cum o făcuseră de la finalul celui de-al Doilea Război Mondial.

Reapariția mișcărilor etnice și naționaliste a contribuit la subminarea ordinii actuale. Când naționalismul se transformă într-un hiperpatriotism ostil țărilor străine și cetățenilor acestora, devine periculos și are ca efect subminarea ordinii. Un astfel de naționalism poate conduce spre politici externe agresive și devine o scuză în intervențiile în numele unui anume grup etnic care se întâmplă să fie în altă țară. Exact asta putem vedea în comportamentul Rusiei față de minoritățile ruse din țările vecine, Ucraina fiind un exemplu dramatic. Merită să spunem că acest naționalism extrem și violent s-a născut din ceea ce a fost destul de unanim considerat o umilire a Rusiei, prin pierderea Războiului Rece și extinderea NATO.

Poate părea ciudat că acest lucru se întâmplă într-un moment când există forțe globale foarte puternice. Dar exact în acest aspect putem afla explicația: popoarele își afirmă identitatea națională în fața forțelor asupra cărora simt că au un control limitat și de care se simt amenințate, economic, politic, cultural. Opoziția tot mai puternică față de comerțul liber, imigrația și entități care acoperă spectrul, de la UE la ONU, pot fi explicate ca urmare a acestei tensiuni. Ceea ce subliniază această tendință este că tensiunea dintre naționalism și ordinea lumii nu a fost deloc soluționată de procesul de decolonializare de după al Doilea Război Mondial. Dimpotrivă, naționalismul este

o forță de temut, una care este din ce în ce mai puternică și care se află în tensiune cu ideea de toleranță între societăți și de relații pașnice între țări.

De ce anume se întâmplă aceste lucruri? Ordinea actuală a lumii a trebuit să facă față unor schimbări de putere: emergența Chinei, apariția mai multor medii de putere (Iran și Coreea de Nord, de exemplu), respingerea unor aspecte importante ale ordinii, apariția unor actori nestatali (de la cartelurile de traficanți de droguri la rețelele teroriste) care pot reprezenta o amenințare serioasă a ordinii dintre state. Pe scurt, puterea este mai diluată și se află mai mult ca niciodată de-a lungul istoriei în mai multe mâini.

Contextul tehnologic și politic s-a schimbat și el în maniere foarte importante. Globalizarea are partea sa de efecte destabilizatoare, care merg de la schimbările climatice la răspândirea tehnologiilor în mai multe mâini decât până acum, inclusiv în cele ale unor grupări sau indivizi al căror scop este de a destabiliza ordinea. S-au ivit naționalismul și populismul — ca rezultat al inegalităților tot mai mari dintre țări, al dizlocărilor care au urmat crizei financiare globale din 2008, pierderii de locuri de muncă din cauza comerțului și tehnologiei, fluxurilor tot mai mari de migranți și refugiați, puterii de a răspândi ura pe platformele de socializare.

Între timp, conducerea eficientă lipsește. Instituțiile nu au știut să se adapteze. Nimeni, azi, nu ar contura un Consiliu de securitate ONU așa cum este cel actual, dar, cu toate acestea, o reformă reală nu este posibilă, deoarece cei care și-ar pierde influența ar bloca orice schimbare. Eforturile de a construi cadre eficiente care să adreseze problemele globalizării, inclusiv schimbările climatice și atacurile cibernetice, nu au dat rezultate. Decizii ale guvernelor europene sau ale UE au creat o presiune masivă asupra guvernelor locale, au deschis granițe și UE cu totul.

Statele Unite au mers prea departe în încercarea de a reconstrui Afganistanul, invadând Irakul și urmărind o

schimbare de regim în Libia. Dar au făcut un pas în spate din fața menținerii ordinii globale și în anumite situații au întreprins mult prea puțin. În majoritatea situațiilor, reticența Statelor Unite de a acționa a afectat nu chestiunile esențiale care amenințau balanța puterii în Europa și Asia, ci în zone periferice despre care liderii au considerat că nu merită costurile estimate, cum ar fi în Siria, unde Statele Unite nu au răspuns cum trebuie atunci când regimul sirian a folosit armament chimic împotriva grupărilor anti-regim. Această ezitare legată de acțiune are un efect foarte clar asupra celorlalte națiuni, care vor începe să nu mai țină cont de poziția SUA și să acționeze pe cont propriu. Intervenția militară din Yemen, condusă de saudiți, este un exemplu. Acțiunile Rusiei în Siria și Ucraina pot fi văzute din această perspectivă. Să nu uităm că ceea ce s-a întâmplat în Crimeea are un ecou istoric tulburător; războiul din Crimeea a marcat sfârșitul Concertului Europei în secolul al XIX-lea și a semnalat un dramatic pas în spate în fața ordinii mondiale. Îndoielile cu privire la încrederea care poate fi acordată Statelor Unite s-au multiplicat sub administrația Trump, mai ales din cauza retragerii SUA din numeroase pacte internaționale, abordarea condiționată cu privire la cândva sfintele angajamente ale alianței Statelor Unite cu Europa și Asia, distanțarea de câțiva parteneri din Orientul Mijlociu, falia dintre retorică și acțiune în ceea ce privește Coreea de Nord și Iranul.

Ținând cont de toate aceste schimbări, o revenire la vechea ordine mondială va fi imposibilă. Va fi și insuficientă, dacă ne gândim la toate noile provocări. Odată ce acest lucru este asumat, cei care au interesul de a păstra elementele centrale ale ordinii liberale ar trebui să înceapă să le întărească și să le suplimenteze cu măsuri care răspund la schimbarea dinamicii puterii și problemelor globale. Statele Unite și partenerii lor vor trebui să instituie acorduri de stocare a armelor și control al înarmării; vor trebui să întărească statele slabe care nu pot controla terorismul, cartelurile și grupările criminale; și vor

trebui să contrabalanseze puterile autoritare care se infiltrează în procesele democratice. Argumentele că încercările de a integra China și Rusia în ordinea existentă a lumii au eșuat nu trebuie să devină pretextul respingerii unor viitoare eforturi de a le include în crearea și menținerea ordinii viitoare a lumii, căci parcursul secolului XXI va reflecta tocmai aceste procese. Astfel de eforturi vor fi un amestec de compromis, stimulente și frânări. Relațiile vor fi un amestec de concurență și cooperare, cu obiectivele gemene ca primul să nu intre în conflict sau să nu primeze asupra celui din urmă.

Țările vor trebui să colaboreze pentru a adresa problematica globalizării, inclusiv, dar nu limitat doar la schimbarea climatică, comerț, proliferare. Toate acestea vor determina nevoia unei noi ordini, nu a retrezirii vechii ordini. Eforturile de a limita, de adaptare și, poate, de răsturnare a efectelor schimbărilor climatice trebuie să fie mult mai ambițioase. WTO va trebui să ajungă să adreseze tipul de problematici ridicate de aproprierea de tehnologii de către China, provizioanele de subvenții pentru companii domestice, folosirea barierelor nontarifare în comerț. Trebuie să se instituie o legislație a spațiului cibernetic și a spațiului cosmic. Toate acestea la un loc cer un concert actual. O astfel de abordare este ambițioasă, dar necesară.

Statele Unite vor trebui să se abțină și să recâștige din respectul față de ordine pentru a putea reveni la reputația de dinainte și a rămâne un actor important. Asta va presupune o îndepărtare abruptă de politica externă pe care SUA au practicat-o în ultimii ani: va trebui să fie mai prudentă în ceea ce privește apelul la forța armată și va trebui să nu mai militarizeze politica economică prin supralicitarea sancțiunilor și taxelor. Dar, mai presus de toate, opoziția la internaționalism și multilateralism trebuie regândită complet. Una este ca ordinea lumii să se desfacă încet și cu totul altceva ca o țară

care a avut o implicare majoră în desenarea și construirea ei să fie cea care preia comanda în acțiunile de dezmembrare a acestei ordini.

Asta înseamnă că Statele Unite trebuie să își îndrepte atenția și spre ordinea domestică — trebuie să reducă datoria guvernului, trebuie să reconstruiască infrastructura, să îmbunătățească educația publică, să investească mai mult în cercetare, să adapteze plasa de siguranță socială, să adopte un sistem de imigrație inteligent, care permite străinilor talentați să vină și să rămână, să rezolve disfuncționalitățile politice facilitând votul. Statele Unite nu pot fi un exemplu și nu pot promova eficient ordinea lumii dacă acasă sunt profund divizate, dacă atenția este în permanență deturnată spre problemele domestice, dacă nu are suficiente resurse. Vestea bună pentru americani este că țara lor poate face toate aceste lucruri și încă poate ocupa un rol foarte activ, chiar de conducere, în lume, unul care reflectă adevărul fundamental că, într-o epocă globală, ceea ce se petrece dincolo de granițele unei țări afectează tot ce se petrece și între granițele ei. Patru decenii de Război Rece au arătat asta, când cheltuielile cu apărarea reprezentau un procent din PIB mult mai mare decât azi, privând de fapt economia națiunilor de o vitalitate necesară.

Alternativele majore ale unei ordini modernizate a lumii sprijinită de Statele Unite nu sunt nici probabile, nici prea bune. O ordine care ar avea în centru conducerea Chinei, de exemplu, ar fi una iliberală, caracterizată de un sistem politic domestic bazat pe autoritarism și pe economii de stat care vor urmări stabilitatea domestică în primul rând. Am asista la o revenire la sferele de influență, cu China încercând să domine regiunea, lucru ce ar duce la confruntări cu celelalte puteri regionale, India, Japonia și Vietnamul de exemplu, declanșând o sporire a răspunsului militar convențional sau chiar nuclear.

O nouă ordine democratică, bazată pe reguli, construită și condusă de un mediu de puteri din Europa, Asia și Canada,

oricât de atrăgător ar fi acest concept, ar fi pur și simplu lipsită de capacitatea militară necesară și de voința politică domestică. O alternativă mai plauzibilă este o lume cu un grad redus de ordine — o lume în profundă dezordine. Vor câștiga protecționismul, naționalismul și populismul, iar democrația se va retrage. Conflictele interne și între țări vor redeveni ceva comun, iar rivalitatea între puteri va crește. Cooperarea legată de provocările globale va fi împiedicată. Dacă această imagine pare foarte familiară este numai pentru că îi corespunde lumii de azi.

Istoria este plină de guverne și lideri care au privit ordinea mondială existentă ca ilegitimă, pentru că nu proteja ceea ce ei considerau a fi interesele lor vitale sau pentru că nu le acorda un loc în lume pe care ei l-au adjudecat îndreptățit, în raport cu puterea sau ambițiile lor. Napoleon, Bismarck și Hitler s-ar potrivi cu siguranță aici. Istoria ne învață și că această ordine nu este starea naturală a relațiilor internaționale și nu apare doar sau se continuă automat; dimpotrivă, necesită angajamente și eforturi concertate ale guvernelor și altor persoane care sunt dispuse și capabile să lase deoparte diferențele pentru a o susține. Întrebarea este dacă guvernele și cei care le aleg în această epocă sunt pregătiți să își asume un astfel de angajament. Răspunsul la această întrebare ne va spune dacă ultimii șaptezeci și cinci de ani de la al Doilea Război Mondial au fost o aberație și lumea va ajunge să semene mai mult cu ceea ce exista în secolul anterior sau dacă ordinea mondială liberală și numeroasele sale beneficii vor rezista.

MULȚUMIRI

În urmă cu aproape cincizeci de ani, pe când eram student la Oberlin, mi-am făcut curaj și l-am întrebat pe profesorul meu de religie, Thomas Frank, cât timp i-a luat pregătirea discursului extraordinar pe care tocmai îl susținuse în fața noastră. M-a studiat cu ochii mijiți, și-a sumecat mânecile, și-a privit ceasul, a suspinat și mi-a răspuns: „Cam treizeci de ani și treizeci de minute".

Procesul scrierii unei cărți este similar. Una dintre întrebările pe care le primesc cel mai des atunci când vorbesc despre una dintre cărțile mele este cât mi-a luat să o scriu. Răspunsul nu este atât de simplu pe cât ați crede. Să luăm, de pildă, această carte. Ar fi corect dacă aș spune că am început-o în 2017, căci atunci am pus stiloul pe hârtie sau, mai bine zis, degetele pe tastatură. La începutul primăverii lui 2019, prima versiune a cărții era gata. Revizuirile și redactarea s-au întins pe restul primăverii, verii și până la începutul toamnei lui 2019. Dar scrierea acestei cărți a durat cu mult mai mult, dacă ne gândim la timpul pe care l-am alocat gândindu-mă la ce anume să includ aici și cum să structurez toată informația.

După cum îmi stă în obicei, odată ce am încheiat prima versiune, le-am cerut unor cunoscuți să o citească. Dată fiind natura cărții, m-a interesat să primesc reacții de la mai mulți oameni, în parte pentru a spori șansele ca substanța ei, cea pe care am gândit-o, să fie cea corectă, dar și pentru a mă asigura că este utilă unor oameni care provin din medii diferite, cu educație diferită, fie ei tineri sau mai în vârstă, studenți sau nu, experți sau generaliști. Unii dintre ei au citit și au reacționat la întregul manuscris, alții doar la un singur capitol. Dar toți — Ted Alden, Alyssa Ayres, Tom Bollyky, Marie Brenner, Dan

Caldwell, John Campbell, Steven Cook, Trish Dorff, Sam Haass, Bruce Hoffman, Martin Indyk, Amy Jaffe, Charlie Kupchan, Dan Kurtz-Phelan, Lee Levison, Jim Lindsay, Susan Mercandetti, Caroline Netchvolodoff, Shannon O'Neil, Stewart Patrick, Richard Plepler, Gideon Rose, Adam Segal, Brad Setser, Stan Shuman, Sam Vinograd și Iva Zoric — au conferit mai multă valoare cărții prin sugestii, critici și corecturi. Neajunsurile care au rămas nu sunt decât din vina autorului.

Aș vrea să mulțumesc și echipei de la Penguin, mai cu seamă lui Scott Moyers și Christopher Richards. Aceasta este a doua carte pe care o fac împreună cu ei și nu vreau să spun decât că este o relație adevărată și la care țin în mod deosebit, cel puțin în ceea ce mă privește. Și dacă tot vorbim despre relații, trebuie să îl menționez pe agentul meu, Andrew Wylie, care m-a susținut în toate etapele acestui proiect.

Există numeroase hărți și grafice în această carte. Le datorez mulțumiri lui Katherine Vidal, Will Merrow, Michael Bricknell și Joyce Chen, care lucrează toți aici, la CFR. Le datorez mulțumiri și celor de la Penguin, inclusiv graficienilor Lucia Bernard și Claire Vaccaro, tehnoredactorului Carlynn Chironna, redactorului Ingrid Sterner, directorului de producție Gora Arminio și lui Oliver Munday pentru designul copertei.

Aș vrea să îl menționez în mod special pe David Sacks, asistentul meu de cercetare, pentru tot ce a făcut pentru ca această carte să fie posibilă și mai bună. Sarcina de cercetare a fost mai grea decât de obicei, având în vedere gama largă de subiecte tratate. David are darul de a putea produce cantități prodigioase de muncă de calitate cu viteza luminii. Toate acestea, împreună cu faptul că nu s-a codit să își exprime răspicat opiniile și cunoștințele despre ceea ce am scris, l-au făcut un partener indispensabil pe tot parcursul procesului de scriere și editare.

Am scris mare parte a acestei cărți dimineața devreme și în weekenduri, căci am o slujbă la Consiliul pentru relații externe

pe care am avut șansa să îl conduc vreme de șaptesprezece ani. Vreau să le mulțumesc colegilor mei Doreen Bonnami, Nicholas Weigel, Alyssa Goessler și Jeff Reinke, care nu doar că și-au exprimat opiniile despre manuscris, dar m-au și ajutat să îmi organizez viața și să îmi protejez timpul ca să pot să-mi fac atât meseria, cât și să scriu această carte. Aș vrea să salut și personalul talentat și dedicat al CFR, care a produs sute de vizualuri și suporturi video explicative, o simulare educativă a Consiliului de securitate al ONU numit Model Diplomacy și o curriculă, World 101, de care oricine poate beneficia. Toate sunt de o calitate desăvârșită și sunt disponibile pentru toată lumea, gratuit, pe site-ul Consiliului — cfr.org — și, la fel ca această carte, au scopul de a-i ajuta pe americani, dar nu doar pe ei, să înțeleagă lumea care, cu bune și cu rele, le va influența fundamental viața.

Și pentru că vorbim despre Consiliul pentru Relații Externe, trebuie să le reamintesc cititorilor că este o organizație independentă, neafiliată politic, de tipul think tank, editor și educator. Misiunea sa este de a fi o resursă care îmbunătățește calitatea dezbaterilor ce au loc în țară și pretutindeni în lume cu privire la deciziile legate de politica externă pe care le au de luat guvernele și cetățenii. Consiliul nu ia poziții în chestiuni politice și ceea ce am scris în această carte reflectă strict convingerile și poziția mea, și nu a instituției.

În sfârșit, dar deloc în ultimul rând, cartea această este dedicată familiei mele: soției mele, Susan, și celor doi copii ai noștri, Sam și Francesca. Nu doar că trăim în istorie, dar trăim într-un timp deseori complicat și dificil și sunt foarte norocos că am o familie care este cel mai bun refugiu, plin cu discuții, râsete, iubire și, da, critică constructivă.

RESURSE SUPLIMENTARE

Scopul principal al acestei cărți a fost acela de a oferi o bază de la care să puteți înțelege mai bine și care să vă ajute să vă pregătiți pentru această lume care vă va modela viața. În mod ideal, aceasta nu a făcut decât să vă stârnească apetitul de a afla mai multe și de a urmări mai îndeaproape evenimentele internaționale și politica externă.

Dar cum? Nu există niciun substitut pentru citirea unui ziar de calitate care se ocupă suficient cu relatarea evenimentelor externe. Publicațiile valoroase au echipe de jurnaliști trimise în teritoriu, acolo unde se petrec evenimentele și se fac politicile, împreună cu redactori a căror sarcină este ca relatările să fie clare. Cele mai bune ziare limitează opiniile la paginile editoriale. O listă de unde ați putea alege include: *The New York Times, The Wall Street Journal, The Washington Post* și *Financial Times*, deși există multe alte ziare care merită citite și care sunt publicate în alte orașe din America și în marile capitale ale lumii.

Există și câteva reviste care merită citite constant. Săptămânalul care combină cel mai bine știrile cu analiza (și uneori doze mari de opinii) este *The Economist* (care are și marele avantaj de a fi scris cu fler). Alte reviste de interes general care conțin deseori și relatări internaționale ar fi *The New Yorker* și *The Atlantic*.

Mai specializate sunt revistele și site-urile dedicate chestiunilor internaționale și politicii externe a Statelor Unite și a altor țări. Acestea oferă nu știri, ci analize și, în unele situații, recomandări cu privire la ce ar trebui făcut. *Foreign Affairs* este una dintre cele mai bune reviste, cu o apariție bilunară, publicată de Consiliul pentru Relații Externe, al cărui

președinte încă sunt. La fel de valoros este site-ul **ForeignAffairs.com**, care publică articole mai scurte, îndreptate mai mult spre relatarea știrilor. Dincolo de faptul că aș putea fi părtinitor, *Foreign Affairs* este o autoritate în domeniu și este mult mai ușor de citit și de înțeles decât revistele academice care, cu puține excepții (incluzând aici *The American Interest, International Security, The National Interest* și *Survival*), sunt deseori o lectură greoaie și destul de greu de înțeles.

O altă direcție de unde puteți lua informații despre context, analize și sugestii este cea a site-urilor și *think tank*-urilor. Din nou, sunt părtinitor și cred că cel mai bun este cel al Consiliului pentru Relații Externe (cfr.org). Ceea ce îl face special este efortul de a oferi explicații și informații contextuale și analize realizate de experți, dar nu numai. Alte site-uri care merită vizitate sunt cele ale: American Enterprise Institute, Brookings Institution, Carnegie Endowment for International Peace, Center for Strategic and International Studies și Rand Corporation. Există instituții în afara Americii care au site-uri excelente: Chatham House (U.K.), IFRI (Franța), Lowy Institute (Australia), SDP (Germania) și International Institute for Strategic Studies, sau IISS, care, deși se află la Londra, are o orientare internațională. (Trebuie să fiu cinstit până la capăt: în a treia decadă a vieții mele, am lucrat acolo pentru câțiva ani. A trecut mult de atunci și era doar ISS, căci avea să mai treacă ceva vreme ca ISS să devină internațională. Și dacă tot suntem la momentul mărturisirilor, trebuie să spun că pentru o vreme am lucrat și la Carnegie Endowment for International Peace și la Brookings Institution.)

Există site-uri și ale unor instituții mai specializate, cum ar fi Inter- American Dialogue, Peterson Institute for International Economics, Washington Institute for Near East Policy, Human Rights Watch, Freedom House și International Crisis Group. Sunt site-uri dedicate problematicii internaționale pe care le-aș recomanda, inclusiv War on the Rocks și Foreign Policy. Îmi cer scuze de pe acum pentru a fi omis organizații și site-uri

valoroase, însă ceea ce am vrut să arăt aici este că există numeroase resurse de valoare în mediul online pentru cei care sunt interesați.

Există și foarte multe cărți de specialitate care sunt disponibile online. Printre acestea: The Military Balance (publicat anual de IISS), SIPRI Yearbook (care include texte despre pactele de control al armamentului, publicat de SIPRI Stockholm) și numeroase publicații ale ONU, FMI, WTO, OECD și Banca Mondială. Aș nota în special rapoartele bianuale ale FMI — World Economic Outlook —, rapoartele World Bank's Global Economic și WTO World Trade Report.

Departamentele și agențiile guvernamentale ale SUA precum Office of the U.S. Trade Representative și Commerce Department publică statistici valoroase și date în zone care intră în ariile lor de interes. CIA World Factbook este extrem de utilă. Recomand, de asemenea, dosarele de evaluare a amenințărilor care nu sunt clasificate și care sunt emise de directorul serviciilor de informații ale SUA, Global Trends Survey, publicat o dată la patru ani de National Intelligence Council, și analizele publicate constant de Congressional Budget Office și de Congressional Research Service.

Televiziunile oferă o acoperire relativ redusă a problematicii legate de politicile externe și internaționale — cu siguranță, o acoperire mult mai mică decât în urmă cu câteva decenii. Există însă și excepții importante, printre care PBS NewsHour, diferite emisiuni de pe MSNBC (inclusiv *Morning Joe*, unde sunt destul de constant invitat), uneori *CBS Sunday Morning* și *60 Minutes* și *Fareed Zakaria GPS*, care se difuzează duminica pe CNN și care este probabil cea mai bună emisiune TV dedicată subiectelor internaționale. PBS's Frontline produce documentare de calitate pe subiecte internaționale, ca și HBO și, ocazional, alte posturi.

La radio, cea mai bună acoperire a subiectelor internaționale o putem găsi pe National Public Radio (NPR) și pe posturile afiliate. Emisiuni ale NPR precum *Morning Edition, All Things*

Considered și *Weekend Edition* au deseori subiecte și discuții legate de problematica internațională. Emisiuni ale unor posturi regionale de radio ale afiliaților NPR sunt foarte bune, în special emisiunea realizată de Michael Krasny, *Forum*, pe KQED — San Francisco; talkshow-ul lui Brian Lehrer pe WNYC în New York. Podcasturile încep să fie destul de puternice, dar par să aibă o durată de viață prea scurtă pentru a putea oferi aici o listă viabilă a lor. Acestea fiind spuse, aș fi neglijent și lipsit de loialitate dacă nu aș menționa ceea ce facem la Consiliul pentru Relații Externe — *The President's Inbox, The World Next Week* și *Why It Matters.*

Trebuie să recunosc că petrec destul de mult timp pe plaformele de socializare, în special pe Twitter. Este o modalitate utilă de a-ți împărtăși gândurile, de a da mai departe ceea ce eu sau alții am scris și de a învăța lucruri. Invariabil ajung să dau peste un articol sau discurs filmat ori un eveniment despre care nu știam. Dar mă văd nevoit să trag și un semnal de alarmă asemănător celor pe care le găsim scrise pe ambalajul medicamentelor. Twitter și internetul, într-un sens larg, pot fi locuri periculoase în ceea ce privește informațiile. Deseori, în spatele informațiilor pe care ele găsim aici nu există redactori, nu este nimeni care să verifice că acestea sunt corecte din punctul de vedere al conținutului sau al ceea ce reprezintă; cu alte cuvinte, ceea ce se spune poate fi adevărat, dar abia dacă reprezintă 10% din contextul general. Așadar, o informație de felul acesta poate fi simultan conformă și neconformă cu realitatea. Platformele de tipul acesta sunt adepte ale perspectivelor înguste — le permit utilizatorii să urmărească strict acele persoane sau subiecte care sunt similare cu perspectiva lor proprie. În astfel de cazuri, utilizatorii dau peste informații care nu fac decât să le confirme convingerile și nu sunt astfel stimulați să audă și părerile contrare și să se adapteze la noi informații. Astfel că, dacă petreceți timp pe Twitter,

urmăriți persoane sau organizații care vorbesc despre problematica internațională și care aderă la idei diferite de ale voastre.

Cu siguranță am speranța că unii dintre cititorii acestei cărți vor fi convinși să se aplece mai formal și mai profund asupra studierii relațiilor internaționale. Nu este necesar să urmați neapărat un curs formal de relații internaționale (nu că v-aș descuraja să o faceți) pentru a învăța ceva de valoare. Cursurile de istorie, știință, economie, politică, studii regionale, religie comparată și multe altele sunt foarte valoroase, mai ales dacă aveți norocul să dați peste un profesor care știe să însuflețească toate aceste materii. Interesul meu pentru acest domeniu m-a ținut în priză și ocupat pentru aproape cinci decizii, dar a fost declanșat de un profesor de religie. Anul dinaintea absolvirii l-am făcut în străinătate (în Orientul Mijlociu) și, cum se spune, un lucru a dus la altul.

A intra într-o modalitate formală de educație nu este singura cale posibilă. Există numeroase alternative academice online, multe dintre ele fiind nu numai extrem de bune, dar și gratuite. Aș numi aici o alternativă din nou legată de instituția unde lucrez — Consiliul pentru Relații Internaționale —, alternativă care se numește World 101; este în bună măsură componenta online a acestei cărți, un complement al ei făcut din filme, grafice, interviuri și multe alte lucruri pe această temă.

Pentru că aceasta este o carte, aș vrea să închei lista acestor posibile surse de documentare cu cărți. Dacă aceasta este prima carte pe care o citiți despre lume, sper că nu va fi și ultima. Primele pe care vi le-aș recomanda sunt cărțile de istorie, memoriile și biografiile. Printre cărțile care m-au influențat aș menționa *The Anarchical Society* a lui Hedley Bull, o carte care poate că va părea mult prea teoretică pentru mulți cititori, dar care, cu toate acestea, oferă un cadru util gândirii și evaluării ordinii mondiale; *A World Restored* a lui Henry Kissinger, nu doar o strălucitoare relatare a Congresului de la Viena, dar o carte de bază despre arta guvernării; și o carte scrisă de doi

dintre foștii mei colegi de la Harvard, Richard Neustadt și Ernest May, *Thinking in Time: The Uses of History for Decision-Makers*, care, așa cum o sugerează titlul, oferă numeroase sfaturi despre cum anume ne putem folosi de istorie ca de un ghid.

Pentru cei interesați de epoca curentă post-Război Rece, aș sugera: G. John Ikenberry, *Liberal Leviathan*, Robert Kagan, *The Jungle Grows Back*, Henry Kissinger, *World Order*, Charles Kupchan, *No One's World*, Joseph Nye, *Is the American Century Over?*, Hal Brands, *Making the Unipolar Moment*, Ian Bremmer, *Every Nation for Itself* și Fareed Zakaria, *The Post-American World*. Acestei liste i-aș adăuga și cartea mea anterioară *A World in Disarray*. Acestea și sute de alte cărți și articole vor fi menționate mai departe, în secțiunea *Note*. Notele includ nu numai surse pe care le-am studiat, ci și posibile lecturi suplimentare referitoare la tematica tratată în capitolele acestei cărți, pentru aceia dintre dumneavoastră care vor o perspectivă mai largă și mai profundă.

NOTE

Prefață

10 Nici cea mai rudimentară înțelegere a lumii: American Council of Trustees and Alumni a analizat peste o mie de colegii și universități, cu un număr total de opt milioane de studenți și a descoperit că mai puțin de jumătate dintre aceste școli cereau studiul literaturii (34%), o limbă străină (12%), istorie sau teoria guvernării americane (17%), economie (3%). Numai 33% dintre școlile din acest studiu au primit note de A sau B din partea consiliului, în vreme ce restul de 67% au primit note de la C la F. A se vedea American Council of Trustees and Alumni, *What Will They Learn? 2018–2019: A Survey of Core Requirements at Our Nation's Colleges and Universities,* www.goacta.org/ images/ download/ what- will- they- learn- 2018- 19.pdf.

10 Mai puțin de o treime dintre ele pretind celor care au specializarea în istorie: American Council of Trustees and Alumni a cercetat cerințele pentru o diplomă în istorie (ca specializare primară) în 67 dintre cele mai bune colegii și universități americane și a descoperit că numai 23 dintre programe — 30%, cu alte cuvinte — cereau absolvirea unui curs de istorie americană. American Council of Trustees and Alumni, *No U.S. History? How College History Departments Leave the United States out of the Major* (2016), 4, www.goacta.org/ images/download/no_u_s_history.pdf.

11 O treime dintre americani: conform ultimelor date de la Bureau of Labor Statistics, din octombrie 2018: 69,1% dintre absolvenții de liceu din 2018 s-au înscris la colegii sau universități. Bureau of Labor Statistics, Economic News

Release: College Enrollment and Work Activity of Recent High School and CollegeGraduates Summary, April 25, 2019, www.bls.gov/ news.release/ hsgec.nr0.htm.

11 40% dintre cei care totuși o fac ajung să aibă o diplomă: conform ultimelor date ale Biroului pentru recensământ al SUA, 77 de milioane de americani au fie o diplomă de licență (48,2 milioane), fie o diplomă de master (21 de milioane), o gradație profesională (3,2 milioane) sau un doctorat (4,5 milioane). Având în vedere că există 215 milioane de americani cu vârstă mai mare de 25 de ani, concluzia este că numai 36% dintre aceștia au minimum o diplomă de licență. Vezi www.census.gov/ topics/ education/ educational- attainment/ data.html.

12 85% dintre adulți: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization urmărește gradul de alfabetizare de pe glob și a descoperit că 86% dintre adulți (începând cu 15 ani) sunt analfabeți, în vreme ce 750 de milioane sunt alfabetizați. UNESCO Institute for Statistics, „Fact Sheet No. 45: Literacy Rates Continue to Rise from One Generation to the Next“ (September 2017), uis.unesco.org/ sites/ default/ files/ documents/ fs45- literacy- rates- continue- rise generation- to- next- en- 2017_ 0.pdf.

14 Reprezentativ pentru unul din douăzeci de oameni de pe planetă: Începând cu iulie 2019, the U.S. Census Bureau a estimat populația SUA la 329,3 milioane și populația lumii la 7,6 miliarde, ceea ce înseamnă că Statele Unite dețin 4,3% din populația lumii — aproximativ un om din douăzeci și trei. Vezi www.census.gov/ popclock/.

14 De ordinul a 25%: În 2018, Statele Unite au avut PIB-ul de 20,5 trilioane de dolari, adică 24% din PIB-ul total al lumii, care a fost de 84,7 trilioane de dolari. Fondul Monetar Internațional, „World Economic Outlook Database“ (Aprilie 2019).

PARTEA ÎNTÂI — Istoria esențială

De la Războiul de Treizeci de Ani la izbucnirea

Primului Război Mondial (1618-1914)

21 Războiul de Treizeci de Ani — pentru o foarte bună istorie a acestuia vezi Peter H. Wilson, *The Thirty Years War: Europe's Tragedy* **(Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press, 2011).**

21 Tratatul de la Westfalia: pentru o perspectivă excelentă asupra acestuia vezi Henry Kissinger, *World Order* (New York: Penguin Books, 2014), 20–41.

25 Congresul de la Viena: cele mai bune cărți legate de Congresul de la Viena și Concertul Europei sunt Henry Kissinger, *A World Restored: Metternich, Castlereagh, and the Prolems of Peace, 1812–22* (Boston: Houghton Mifflin, 1957); Harold Nicholson, *The Congress of Vienna* (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1946).

26 Concertul Europei: pentru mai multe detalii vezi René Albrecht-Carrié, *The Concert of Europe* (London: Macmillan, 1968).

26 Aș spune că la mijlocul secolului al XIX-lea: Am dezvoltat această idee în eseul meu „How a World Order Ends: And What Comes in Its Wake", *Foreign Affairs*, ianuarie/februarie 2019.

27 Otto von Bismarck: pentru mai multe detalii despre Bismarck vezi Henry Kissinger, „The White Revolutionary: Reflections on Bismarck", *Daedalus 97, nr. 3* (Vară, 1968): 888–924; *and Jonathan Steinberg, Bismarck: A Life (Oxford: Oxford University Press, 2011).*

27 Pentru China, secolul al XIX-lea: pentru cei interesați de această perioadă a istoriei Chinei a se vedea Jonathan D. Spence, *The Search for Modern China* (New York: W. W. Norton, 1990).

29 *Restaurația Meiji*: pentru mai multe detalii ale acestei perioade din istoria Japoniei a se vedea Donald Keene, *Emperor of Japan: Meiji and His World, 1852–1912* (New York: Columbia University Press, 2002).

29 Această dominație a durat: despre relativul declin al Marii Britanii a se vedea Aaron L. Friedberg, *The Weary Titan: Britain and the Experience of Relative Decline, 1895– 1905* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1988).

30 The Gilded Age: termen ce desemnează o anumită perioadă din istoria Statelor Unite ale Americii (aproximativ între 1870-1900) caracterizată de o mare dezvoltare economică, și, deopotrivă, de extravaganță și afișare ostentativă a bogăției; termenul este peiorativ și a fost preluat după titlul romanului lui Mark Twain, *The Gilded Age: A Tale of Today*, **apărut în 1873 (n. ed.)**

31 Care este motivul exact pentru care a început Primul Război Mondial: din vasta literatură pe acest subiect recomand Christopher Clark, *The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914* (New York: HarperCollins, 2012); Barbara W. Tuchman, *The Guns of August* (New York: Ballantine Books, 1962); Margaret MacMillan, *The War That Ended Peace: The Road to 1914* (New York: Random House, 2013).

31 Un istoric influent i-a descris pe europeni: vezi Clark, *Sleepwalkers*.

31 „Cincizeci de ani au fost necesari": B.H. Liddell Hart, *History of the First World War* (London: Pan Books, 1970), 1.

De la Primul la cel de-Al Doilea
Război Mondial (1914-1945)

33 Războiul a izbucnit în vara lui 1914: una dintre cele mai bune istorii a Primului Război Mondial este Michael Howard, *The First World War* (Oxford: Oxford University Press, 2002).

33 Conducătorii care și-au aruncat țările în confruntare: Prințul moștenitor neamț le-a spus soldaților nemți că se vor întoarce acasă victorioși înainte de venirea toamnei. David Blackbourn, *History of Germany, 1780–1918* (Malden, Mass.: Blackwell, 2003), 349. Kaiserul anticipa „un mic și simpatic război", *John Merriman, A History of Modern Europe: From the Renaissance to the Present* (New York: W. W. Norton, 2010), 888.

33 în discursul său de rămas-bun din 1796: Președintele George Washington, *Washington's Farewell Address 1796*, https://avalon.law.yale.edu/18th_century/washing.asp.

33 John Quincy Adams care, în 1821, ca secretar de stat: John Quincy Adams, „Speech to the U.S. House of Representatives on Foreign Policy", 4 iulie 1821, https://millercenter.org/the -presidency/presidential-speeches/july-4-1821-speech-us-house-representatives -foreign-policy.

34 Ceea ce i-a adus pe americani în luptă: Michael Beschloss, *Presidents of War* (New York: Crown, 2018), pp. 310–314.

34 Este posibil: Barbara W. Tuchman, *The Zimmermann Telegram: America Enters the War, 1917–1918* (New York: Macmillan, 1958). Vezi și Beschloss, *Presidents of War*, pp. 310–316.

35 Aproape 200 000: Merriman, *History of Modern Europe*, pp. 902–904.

35 „Men marched asleep": Wilfred Owen, „Dulce et Decorum Est", în *The Collected Poems of Wilfred Owen*, ed. C. Day Lewis (London: Chatto & Windus, 1963).

35 „Bărbați mărșăluiau ca-n somn. Mulți în tălpile goale
Înaintau încă acoperiți de sânge. Dărâmați și fără să mai vadă,
Beți de-oboseală. Surzi la acea cumplită jale
A bombelor cu gaz ce-n urma lor nu conteneau să cadă."
vezi *Wilfred Owen (n.tr.)*

35 Nouă milioane de soldați: Ian Kershaw, *To Hell and Back: Europe*, 1914–1949 (New York: Viking, 2015), p. 91.

35 Douăzeci și unu de milioane de răniți: Merriman, *History of Modern Europe*, p. 923.

35 Milioane, chiar zeci de milioane: Merriman, *History of Modern Europe*, p. 923.

36 Ultimul dintre cele Paisprezece Puncte: cel de-al paisprezecelea punct vorbea despre „o organizație generală a

națiunilor care să fie creată pe baza unor tratate specifice cu scopul de a se acorda garanții mutale pentru independență politică și integritate teritorială, atât pentru statele mari, cât și pentru statele mici". Textul integral este disponibil aici

avalon.law.yale.edu/ 20th_century/ wilson14.asp.

38 Idealism versus realism: pentru mai multe detalii vezi Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations* (York: Alfred A. Knopf, 1948).

39 Naționalismul: pentru o discuție legitimă despre naționalism vezi *E.J. Hobsbawm's Nations and Nationalism Since 1780: Programme, Myth, Reality* (Cambridge, K.: Cambridge University Press, 1990) și Ernest Gellner, *Nations Nationalism* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1983).

40 Liga a eșuat: Pentru o istorie a Ligii Națiunilor vezi Ruth B. Henig, ed., *League of Nations* (Edinburgh: Oliver & Boyd, 1973).

41 Pactul Kellogg-Briand: semnatarii au fost de acord „să renunțe la război pentru reglementarea diferendelor internaționale și ca instrument de politică națională în relațiile reciproce". Textul integral poate fi găsit aici: avalon.law.yale.edu/ 20th_ century/ kb pact.asp.

41 O spun numeroși observatori: Mario J. Crucini și James A. Kahn, „Tariffs and the Great Depression Revisited", FRB NY Staff Report nr. 172 (septembrie 2003); Douglas A. Irwin, „The Smoot- Hawley Tariff: A Quantitative Assessment", Review of Economics and Statistics 80, nr. 2 (mai 1998): pp. 326–334.

42 O școală de gândire: Norman Angell, *The Great Illusion: A Study of the Relation of Military Power in Nations to Their Economic and Social Advantage* (New York: G. P. Putnam's, 1912); Edward D. *Mansfield, Power, Trade, and War* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1994).

44 Cunoscută sub numele de împăciuire: Tim Bouverie, *Appeasement: Chamberlain, Hitler, Churchill, and the Road to War* (New York: Tim Duggan Books, 2019).

45 Programul de „împrumut și închiriere“: la 17 decembrie 1940, președintele Franklin D. Roosevelt a introdus ideea de „împrumut și închiriere“ în cadrul unei conferințe de presă urmate de o „discuție liberă“ care a avut loc la 29 decembrie în același an, când a declarat că America „trebuie să fie marele arsenal al democrației“. Pentru mai multe detalii și pentru textul integral al conferinței de presă și al discuțiilor, a se vedea www.fdrlibrary.org/ lend- lease.

46 Hitler s-a îndreptat spre Uniunea Sovietică: pentru mai multe detalii cu privire la această decizie, a se vedea Stephen Kotkin, „When Stalin Faced Hitler: Who Fooled Whom?“, Foreign Affairs, noiembrie/decembrie 2017.

47 O carte sclipitoare în 1919: John Maynard Keynes, *The Economic Consequences of the Peace* (London: Macmillan, 1919).

47 Clauza care plasa responsabilitatea: Articolul 231 din Tratatul de la Versailles, deseori numit „Clauza vinovăției de război“, afirma: „Aliați și guvernele asociate afirmă și Germania acceptă responsabilitatea Germaniei și a aliaților pentru pierderile și daunele cauzate Aliaților și guvernelor asociate și cetățenilor ca o consecință a războiului impus de agresiunea Germaniei și aliaților acesteia“. Pentru întregul text al tratatului: www.loc.gov/ law/ help/ us- treaties / bevans/ m- ust000002-0043.pdf.

47 O retragere în izolaționism, care a devenit populară: Un sondaj din februarie 1937 a arătat că 95% dintre americani au fost de acord ca Statele Unite să nu participe într-un viitor război. George C. Herring, *From Colony to Superpower: U.S. Foreign Relations Since 1776* (Oxford: Oxford University Press, 2008), p. 504. Pentru mai multe detalii despre tradiția izolaționistă în politica externă a Statelor Unite și pentru o istorie a politicii externe a Statelor Unite a se vedea Robert Kagan, *Dangerous Nation: America's Foreign Policy from Its Earliest Days to the Dawn of the Twentieth Century* (New York: Alfred A. Knopf, 2006). O altă carte importantă care privește

înapoi spre politica externă a Statelor Unite este cea a lui Walter Russell Mead, *Special Providence: American Foreign Policy and How It Changed the World* (New York: Routledge, 2002).

47 Un declin al disponibilității armatei americane: după Primul Război Mondial, Statele Unite au menținut o armată regulată de 140 000 de soldați. În 1939, numărul acestora a crescut la 1939 și a explodat doi ani mai târziu, ajungând la 1,5 milioane de soldați. Până în 1945, mai mult de 12,1 milioane de femei și bărbați făceau parte din armata SUA. Herring, *From Colony to Superpower*, pp. 439–541.

49 Mai mult de 15 milioane de soldați: Merriman, *History of Modern Europe*, 1102.

49 Un număr și mai mare de civili: Din cei aproximativ 60 de milioane de oameni care au murit în al Doilea Război Mondial, 45 de milioane au fost civili. Herring, *From Colony to Superpower*, p. 595.

49 6 milioane de evrei în Holocaust: pentru această statistică și pentru informații suplimentare despre Holocaust, a se vedea Holocaust Encyclopedia ținută și actualizată de U.S. Holocaust Memorial Museum, disponibilă la encyclopedia.ushmm.org/en.

49 Germania a pierdut aproximativ 7 milioane de locuitori: Kershaw, *To Hell and Back*, p. 346.

49 Japonia a pierdut aproape 3 milioane: Herring, *From Colony to Superpower*, p. 596.

49 Uniunea Sovietică a pierdut: Herring, *From Colony to Superpower*, p. 595–596.

49 400 000 de soldați decedați: Nese F. DeBruyne, „American War and Military Operations Casualties: Lists and Statistics", *Congressional Research Service*, 14 septembrie 2018, p. 2.

50 Ambele au devenit democrații puternice: cea mai bună carte despre transformarea Japoniei este cea a lui John Dower, *Embracing Defeat: Japan in the Wake of World War II* (New York: W. W. Norton, 1999).

51 Războiul Rece: Pentru o istorie accesibilă a Războiului Rece, John Lewis Gaddis, *The Cold War: A New History* (New York: Penguin Books, 2005). Pentru o tratare mai vastă a subiectului și o dimensiune globală a Războiului Rece, Odd Arne Westad, *The Cold War: A World History* (New York: Basic Books, 2017).

53 Cauze care au declanșat Războiul Rece: pentru cel mai bun studiu cu privire la originile Războiului Rece, a se vedea John Lewis Gaddis, *The United States and the Origins of the Cold War, 1941–1947* (New York: Columbia University Press, 1972). Nu sunt multe memorii ale oamenilor politici sau referitoare la politică, însă aceasta este excepția de la regulă: Dean Acheson, *Present at the Creation: My Years in the State Department*, unde discută formarea lumii de după al Doilea Război Mondial și declanșarea Războiului Rece. Pentru perspectiva revizionistă asupra originilor Războiului Rece care plasează vina mai degrabă asupra Statelor Unite — nu o perspectivă la care eu unul ader; a se vedea William Appleman Williams, *The Tragedy of American Diplomacy* (Cleveland: World, 1959).

54 Doctrina Truman: președintele Truman a articulat ceea ce avea să devină Doctrina Truman într-un discurs dinaintea unei sesiuni a Congresului, la 12 martie 1947. Discursul integral este disponibil la adresa https://avalon.law.yale.edu/20th_century/trudoc.asp.

54 Planul Marshall: o sclipitoare istorie a Planului Marshall, Benn Steil, *The Marshall Plan: Dawn of the Cold War* (New York: Simon & Schuster, 2018).

54 „O stăvilire pe termen lung“: Kennan a propus această abordare într-o telegramă de opt mii de cuvinte — ceea ce apoi s-a numit „lunga telegramă“ —, trimisă de la ambasada SUA din Moscova, unde Kennan era viceambasador al misiunii

diplomatice, la Washington. Mai târziu și-a publicat analiza anonim, ca „X", în celebrul articol din iulie 1947, din ediția *Foreign Affairs*, intitulat „The Sources of Soviet Conduct".

55 „Cortina de fier": Winston Churchill a ținut discursul „The Sinews of Peace" la 5 martie 1946. A afirmat: „De la Stettin, în Baltica, la Trieste, în Adriatica, o cortină de fier s-a lăsat peste continent. În spatele acestei linii se află toate capitalele vechilor state din Europa Centrală și Răsăriteană. Varșovia, Berlin, Praga, Viena, Budapesta, Belgrad, București și Sofia, toate aceste orașe faimoase și populațiile din jurul lor se află în ceea ce eu trebuie să numesc sfera sovietică; și toate se află, într-o formă sau alta, nu numai sub influență sovietică, ci și sub un control foarte strict de la Moscova și, în multe cazuri, în creștere". Textul integral poate fi citit aici: winstonchurchill.org/ resources/ speeches / 1946- 1963- elder-statesman/ the- sinews- of- peace/.

56 Au invadat Coreea de Sud: pentru o istorie a Războiului din Coreea, a se vedea David Halberstam, *The Coldest Winter: America and the Korean War* (New York: Hyperion, 2007).

56 Negocierea de bază a calității de membru: Articolul 5 al Tratatului, încheiat la 4 aprilie 1949, afirmă: „Părțile convin că un atac armat împotriva uneia sau mai multora dintre ele, în Europa sau în America de Nord, va fi considerat un atac împotriva tuturor și, în consecință, sunt de acord că, dacă are loc un asemenea atac armat, fiecare dintre ele, în exercitarea dreptului la autoapărare individuală sau colectivă, recunoscut prin Articolul 51 din Carta Națiunilor Unite, va sprijini Partea sau Părțile atacate prin efectuarea imediată, individual sau de comun acord cu celelalte Părți, a oricărei acțiuni pe care o consideră necesară, inclusiv folosirea forței armate, pentru restabilirea și menținerea securității zonei nord-atlantice". Textul integral poate fi consultat aici: www.nato.int/ cps/ en/ natohq/ official _ texts_ 17120.htm.

57 Ieșid din perimetrl de securitate al SUA: Acheson a făcut acest comentariu într-un discurs de la National Press Club la 12

ianuarie 1950. În discursul său a definit „perimetrul defensiv" al SUA ca trecând prin Japonia, insulele Ryukyu și Filipine — excluzând Coreea de Sud și Republica China (Taiwan). Discursul integral poate fi găsit aici: www.cia.gov/ library/ readingroom/ docs / 1950- 01- 12.pdf.

57 În special Vietnamul: Cea mai bună istorie a conflictului aici — Stanley Karnow, *Vietnam: A History* (New York: Viking, 1983) și Fredrik Logevall, *Embers of War: The Fall of an Empire and the Making of America's Vietnam* (New York: Random House, 2012).

58 Timp prețios pentru câțiva dintre vecinii Vietnamului: Michael Lind a susținut acest argument în cartea sa *The Necessary War: A Reinterpretation of America's Most Disastrous Military Conflict* (New York: Touchstone, 2002), p. xv. După ce a auzit numeroși academicieni acuzându-l pe președintele Lyndon Johnson pentru escaladarea petrecută în conflictul din Vietnam, în timpul unui dineu din 1968, primul ministru din Singapore — și întemeietorul său —, Lee Kuan Yew, a explicat că țări precum Singapore ar fi căzut în lipsa intervenției Statelor Unite în Vietnam. Michael J. Green, *By More Than Providence: Grand Strategy and American Power in the Asia Pacific Since 1783* (New York: Columbia University Press, 2017), p. 317.

58 În cele treisprezece zile de criză: transcrieri ale întâlnirilor dintre președintele John F. Kennedy și consilierii săi în timpul acestor treisprezece zile în care lumea ar fi putut să dispară ad literam se pot găsi aici: microsites.jfklibrary.org/ cmc/ oct16 / index.html. Cel mai bun studiu academic legat de criza cubaneză a rachetelor și o lectură foarte bună: Graham Allison și Philip Zelikow, *Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis* (New York: Longman, 1999).

62 O sferă de influență: pentru mai multe detalii despre strategia Statelor Unite în timpul Războiului Rece, a se vedea John Lewis Gaddis, *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of American National Security Policy During the Cold War* (Oxford: Oxford University Press, 2005).

65 Susținând că motivul principal era: Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000* (New York: Random House, 1987).

67 Bush a fost criticat: președintele George H.W. Bush și consilierul său pentru securitate, Brent Scowcroft, scriu despre aceste critici în memoriile sale, *A World Transformed* (New York: Vintage Books, 1998).

Era de după Războiul Rece (1989-prezent)

70 Paisprezece țări: pe lângă Rusia, Uniunea Sovietică s-a dizolvat în Armenia, Azerbaidjan, Belarus, Estonia, Georgia, Kazahstan, Republica Kârgâză, Letonia, Lituania, Moldova, Tadjikistan, Turkmenistan, Ucraina și Uzbekistan.

70 De la șaisprezece țări în, 1989, la douăzeci și nouă: în 1989, următoarele țări erau membre NATO: Belgia, Canada, Danemarca, Franța, Germania, Grecia, Islanda, Italia, Luxemburg, Olanda, Norvegia, Portugalia, Spania, Turcia, Marea Britanie și Statele Unite ale Americii. Acum sunt 29 de membri NATO, cu ultimele treisprezece țări care au intrat în organizație după 1989: Albania, Bulgaria, Croația, Cehia, Estonia, Ungaria, Letonia, Lituania, Muntenegru, Polonia, România, Slovacia și Slovenia.

70 Raționamentul din spatele acestui gest:: de pildă, vicesecretarul de stat — și expertul în relațiile cu Rusia —, Strobe Talbott, a enumerat aceste motive într-un articol din 1995 și a concluzionat: „a îngheța NATO într-o configurație existentă în timpul Războiului Rece ar fi fost o greșeală uriașă, un pas înapoi atât pentru națiunile democrate care sperau să intre în Alianță, cât și pentru interesul american de a susține instituțiile democratice. Prin contrast, a lărgi NATO într-o modalitate care să încurajeze integrarea europeană și care să sporească securitatea europeană — o politică pe care administrația este determinată să o urmeze — va aduce

beneficii tuturor celor de pe continent și comunității transatlantice". Strobe Talbott, „Why NATO Grow", New York Review of Books, 10 august 1995,

www.nybooks.articles/ 1995/ 08/ 10 / why- nato- should-grow/#fn- 2.

70 Dezavantajele acestei adaptări: la vremea aceea, George Kennan, Michael Mandelbaum și Thomas L. Friedman erau intelectualii cei mai proeminenți și comentatorii care erau împotriva expansiunii alianței. Michael Mandelbaum, „Preserving the New Peace", *Foreign Affaires* mai/iunie 1995; Thomas L. Friedman, „Foreign Affairs; Now a Word from X", New York Times, 2 mai 1998.

70 Alienare secundară de Rusia: De pildă, în faimosul discurs din 2007, de dinaintea Conferinței de la München în probleme de securitate, Vladimir Putin, președintele Rusiei, a afirmat: „Cred că este evident că extinderea NATO nu are nicio legătură cu modernizarea în sine a Alianței sau cu asigurarea securității în Europa. Dimpotrivă, reprezintă o provocare serioasă, care reduce gradul de încredere reciprocă. Ne vedem îndrepățiți să întrebăm: împotriva cui este această extindere? Și ce s-a întâmplat cu asigurările pe care partenerii vestici ni le-au oferit după disoluția Pactului de la Varșovia? Ce s-a ales astăzi de acele declarații?", Vladimir Putin, „Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy", 10 februarie 2007, en.kremlin.ru/ events/ president / transcripts/ 24034.

71 Unii au prezis sau au sperat: Francis Fukuyama, „The End of History?", *National Interest* (vară 1989).

71 Alții au fost mai sceptici: Samuel P. Huntington, „The Clash of Civilizations?", *Foreign Affairs* (vară 1993).

72 S-a întâlnit cu președintele George H.W. Bush pe peluza sudică: relatez în detaliu această scenă în cartea mea *War of Necessity, War of Choice* (New York: Simon & Schuster, 2009), p. 60–72.

72 „Nu putem tolera“: George H.W. Bush, „Remarks and an Exchange with Reporters on the Iraqi Invasion of Kuwait“, 5 august 1990, bushlibrary.tamu .edu/ research/ papers/ 1990/ 90080502.html.

73 Genocidul din Rwanda: pentru mai multe detalii despre genocidul din Rwanda și despre examinarea dilemelor pe care astfel de genocide le-au ridicat celor care construiesc politicile SUA, în Samantha Power, *„A Problem from Hell“: America and the Age of Genocide* (New York: Harper Perennial, 2007).

73 800 000 de oameni, femei și copii și-au pierdut viața: Națiunile Unite, *„Report of the Independent Inquiry into the Actions of the United Nations During the 1994 Genocide in Rwanda“*, 15 decembrie 1999, 3, www.securitycouncilreport .org/ atf/ cf/% 7B65BFCF9B- 6D27- 4E9C- 8CD3- CF6E4FF96FF9% 7D/ POC % 20S19991257.pdf.

74 Doctrina R2P a fost discreditată: Președintele rus, Vladimir Putin, a argumentat că forțele NATO „pur și simplu au încălcat rezoluția cu privire la Libia a Consiliului de securitate al ONU, când în loc să impună așa-numitul embargou «no-fly» au început bombardamentele“. Ministrul de Externe rus, Serghei Lavrov, a explicat că un rezultat a fost acela că, în Siria, Rusia „nu va permite niciodată Consiliului de securitate să autorizeze ceva similar situației din Libia“. În Alan J. Kuperman, „Obama's Libya Debacle: How a Well-Meaning Intervention Ended in Failure“, *Foreign Affairs*, martie/aprilie 2015.

74 Au început să fie tot mai împovărați de costurile: O discuție excelentă a deciziei de a interveni în Libia și a efectelor pe care le-a avut această intervenție, mai cu seamă în Siria, se poate găsi în profilul pe care Evan Osnos i-l face Samanthei Power, ambasadorul președintelui Obama la Națiunile Unite. Osnos citează un oficial de rang înalt al administrației: „Pentru foarte mulți din guvern — inclusiv pentru președinte —, cazul Libia nu a mers prea bine. Dacă Libia ar fi fost un mare succes, discuțiile legate de Siria ar fi avut alte direcții. Dar nu a fost

așa". Evan Osnos, „In the Land of the Possible: Samantha Power Has the President's Ear. To What End?", *New Yorker*, 15 decembrie 2014.

74 11 septembrie 2001: pentru cei interesați să afle mai multe despre contextul atacului de la 11 septembrie 2011, a se vedea Lawrence Wright, *The Looming Tower: Al-queda and the Road to 9/ 11* (New York: Alfred A. Knopf, 2006).

75 Inegalitatea economică în creștere: inegalitatea veniturilor între țări continuă să crească, în vreme ce unele estimări arată că inegalitatea dintre țări a scăzut, deoarece s-a aplatizat diferența dintre veniturile țărilor în curs de dezvoltare și cele dezvoltate (adică țările în curs de dezvoltare cresc mai repede decât țările dezvoltate). Inegalitatea relativă globală a scăzut în ultimele patru decenii, de la un coeficient relativ Gini de 0,74 în 1975 la 0,63 în 2010. Inegalitatea absolută, cu toate acestea, a crescut dramatic începând cu 1970. Din 2000, de 50% din creșterea bogăției globale a beneficiat doar 1% din populația mondială. 50% din cea mai săracă populație, prin contrast, a primit doar 1% din această creștere. 1% din cea mai bogată populație a primit 32% din cea mai mare creștere în 2000 și 46% în 2010. *United Nations Development Programme, Human Development Report 2016: Human Development for Everyone*, p. 31.

75 O a doua criză a fost cea economică: pentru o dare de seamă accesibilă a factorilor care au dus la criza financiară, a se vedea Michael Lewis, *The Big Short: Inside the Doomsday Machine* (New York: W.W. Norton, 2010). Pentru consecințele de durată ale crizei, pe care și azi le resimțim, a se vedea Adam Tooze, *Crashed: How a Decade of Financial Crises Changed the World* (New York: Penguin Books, 2018).

76 Cauzele deteriorării relațiilor dintre Statele Unite și Rusia: pentru o imagine a acestor relații de la finalul Războiului Rece până la finele anului 2013, a se vedea Angela Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian Relations in the Twenty-first Century* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2014). Pentru

relațiile Rusiei cu Statele Unite în trecutul recent și provocările care ne așteaptă: Andrew Monaghan, *Dealing with the Russians* (Cambridge, U.K.: Polity Press, 2019).

76 a manipula alegerile prezidențiale din Statele Unite: Într-o evaluare a Comunității serviciilor naționale de informații care a fost emisă de Biroul directorului Serviciilor de Informații Naționale, se evalua, cu multă încredere, că „președintele rus Vladimir Putin a comandat o campanie de influențare în 2016 a alegerilor prezidențiale din SUA". Raportul mai spunea că „serviciile de informații rusești au dirijat operațiuni cibernetice împotriva țintelor asociate cu alegerile prezidențiale din SUA, din 2016, inclusiv ținte care erau asociate celor două mari partide". Biroul directorului Serviciilor Naționale de Informații, „Assessing Russian Activities and Intentions in Recent US Elections", 6 ianuarie 2017, www.dni.gov / files/ documents/ ICA_ 2017_ 01.pdf.

78 Îngrijorarea legată de avansul Chinei: Council on Foreign Relations, Innovation and National Security: *Keeping Our Edge* (New York: Council on Foreign Relations, 2019).

78 Sentinței contrare a tribunalului internațional: Jane Perlez, „Tribunal Rejects Beijing's Claims in South China Sea", *New York Times*, 12 iulie 2016.

78 Atrag atenția asupra posibilităților unui război: Niall Ferguson, „The New Cold War? It's With China, and It Has Already Begun", *New York Times*, 2 decembrie 2019; Odd Arne Westad, „The Sources of Chinese Conduct: Are Washington and Beijing Fighting a New Cold War?", *Foreign Affairs*, septembrie/octombrie 2019.

80 2 000 de sateliți activi: Stewart Patrick and Kyle L. Evanoff, „The Right Way to Achieve Security in Space: The U.S. Needs to Champion International Cooperation", ForeignAffairs.com, 17 septembrie 2018, www.foreignaffairs.com/ articles / space/ 2018- 09- 17/ right- way- to- achieve- security- space.

83 A pus pe fugă milioane de cetățeni: din iunie 2019, Înaltul comisariat pentru Refugiați al Națiunilor Unite (UNHCR) a estimat că numărul de refugiați și migranți din Venezuela a ajuns la 4 milioane — UNHCR, „Refugees and Migrants from Venezuela Top 4 Million", 7 iunie 2019.

84 Avansul democrației a încetitnit sau chiar a fost inversat: o carte care urmărește acest fenomen este cea a lui Larry Diamond, *Ill Winds: Saving Democracy from Russian Rage, Chinese Ambition, and American Complacency* (New York: Penguin Press, 2019). Raportul din 2018 emis de Freedom House — legat de stadiul libertății în lume — a avut subtitlul „Democracy in Crisis" și începea astfel: „Drepturile politice și libertățile civile s-au deteriorat peste tot în lume până la cel mai jos nivel al lor, în mai bine de un deceniu până în 2017, delimitând o perioadă caracterizată de autocrați, democrații asediate și retragerea Statelor Unite din rolul de lider în lupta mondială pentru libertatea umană". Raportul continua: „pentru al 12-lea an consecutiv… țările unde democrația a stagnat sau a fost dată un pas în spate au fost mai numeroase decât cele unde democrația a avut câștig de cauză". Freedom House, *Freedom in the World 2018: Democracy in Crisis*, p. 1.

84 **Numărul de războaie civile a crescut**: mediul academic definește conflictul interstatal sau războiul civil diferit și folosește criterii distincte pentru a determina când anume violența ajunge la un nivel care să o aducă într-o bază de date, ceea ce înseamnă că se citează, de regulă, date diferite. Recomand utilizarea tabelelor și graficelor de la Uppsala Conflict Data Program (UCDP). Conform a doi cercetători de la UCDP: „conflictul nestatal concurent [folosirea forței armate între două grupări organizate, cum ar fi grupări de rebeli sau grupări etnice, dintre care niciuna din ele nu este guvernul unui stat] a crescut: un nou vârf de optzeci și două de conflicte nonstatale a fost înregistrat în 2017, iar numărul de victime a crescut." Patruzeci și nouă de conflicte statale (violențe în cadrul cărora cel puțin o parte este reprezentată de guvernul

unui stat, adică violențe între două state și violențe între guvernul unui stat și o grupare rebelă) au fost active în 2017, față de cincizeci și trei în 2016, vârful perioadei dintre 1946 și 2017. Dintre cele patruzeci și nouă de conflicte din 2017, doar unul a fost între două state, pe când celelalte au fost conflicte între guverne și forțe rebele. Therese Pettersson și Kristine Eck, „Organized Violence, 1989–2017", *Journal of Peace Research 55*, nr. 4 (2018), pp. 535–547.

84 Numărul de persoane strămutate sau refugiate: Înaltul comisariat pentru Refugiați al Națiunilor Unite urmărește numărul de persoane strămutate și de refugiați și îl menționează în raportul anual legat de tendințele globale: „Populația globală forțată la strămutare a crescut cu 2,3 milioane de oameni în 2018. Până la finalul anului, aproape 70,8 milioane de persoane vor fi în această situație din cauza persecuțiilor, conflictelor, violențelor sau încălcărilor drepturilor omului. În consecință, numărul global al populației strămutate ajunge la un record". *United Nations High Commissioner for Refugees, Global Trends: Forced Displacement in 2018*, p. 2.

85 Această epocă va fi una a deteriorării: Richard Haass, A World in Disarray: *American Foreign Policy and the Crisis of the Old Order* (New York: Penguin Press, 2017).

89 Conflictul legat de punctele de interes: Steven Pinker, *The Better Angels of Our Nature: Why Violence Has Declined* (New York: Penguin Books, 2011).

PARTEA A DOUA — Regiunile lumii

90 Bangladesh, în special, are de înfruntat: Gardiner Harris, „Borrowed Time on Disappearing Land", *New York Times*, 28 martie 2014.

91 Niciuna nu constituie o majoritate: Pew Research Center, „The Changing Global Religious Landscape" (Aprilie 2017), pp. 8–10.

92 Distribuția populației în funcție de vârstă: United Nations Population Division, „2019 Revision of World Population Prospects", cu grafice și hărți care sunt disponibile aici: population.un.org/ wpp/.

92-93 Nu există o limbă care să die vorbită de: conform Ethnologue, 1 132 de miliarde de oameni vorbesc limba engleză. A se vedea www.ethnologue.com/language/eng. Banca Mondială estimează o populație globală de 7 594 de miliarde, adică 1 din 6,7 oameni vorbesc limba engleză, la nivel mondial. În vreme ce 1 116 miliarde de oameni vorbesc mandarina, 1 082 miliarde (sau 97%) dintre aceștia trăiesc în China. A se vedea: www.ethnologue.com/language/cmn.

Europa

95 Economia Europei este cu puțin mai mare: Țările incluse au avut un PIB total de 22,7 trilioane de dolari în 2018, prin comparație cu PIB-ul Statelor Unite, care a fost de 20,5 triliarde de dolari. Dintr-un PIB global de 84,7 trilioane de dolari, Europa reprezintă 26,8%. A se vedea Fondul Monetar Internațional, „World Economic Outlook Database" (Aprilie 2019).

95 Cele 50 de țări ale regiunii: Când ne referim la Europa, în acest capitol, avem în vedere 50 de state: Albania, Andora, Armenia, Austria, Azerbaidjan, Belarus, Belgia, Bosnia și Herțegovina, Bulgaria, Croația, Cipru, Republica Cehă, Danemarca, Elveția, Estonia, Finlanda, Franța, Georgia, Germania, Grecia, Holy See Vatican, Ungaria, Islanda, Irlanda, Italia, Kosovo, Letonia, Liechtenstein, Lituania, Luxemburg, Macedonia, Malta, Moldova, Monaco, Muntenegru, Olanda, Norvegia, Polonia, Portugalia, România, Rusia, San Marino, Serbia, Slovacia, Slovenia, Spania, Suedia, Turcia, Ucraina și Marea Britanie.

97 În cea de-a doua parte a secolului al XIX-lea: pentru cei interesați de această perioadă a istoriei europene, a se consulta James Joll, *Europe Since 1870: An International History* (New York: Penguin, 1973), L.C.B. Seaman, *From Vienna to Versailles*

(New York: Harper & Row, 1955) și A.J.P. Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe, 2368–1918* (Oxford: Oxford University Press, 1971).

98 Europa de astăzi: pentru cei interesați de istoria europeană post-al Doilea Război Mondial, a se vedea Tony Judt, Postwar: *A History of Europe Since 1945* (New York: Penguin Books, 2005).

98 „Să țină Uniunea Sovietică afară": Lord Hastings Lionel Ismay, prim-secretar general al NATO, a făcut această remarcă la începutul carierei sale politice. NATO Leaders:

www.nato.int/ cps/ en/ natohq/ declassified_ 137930.htm.

99 Cunoscut ca Planul Marshall: Steil, Marshall Plan.

100 Omul de stat francez Robert Schuman: Merriman, *History of Modern Europe*, 1123.

100 Pactul de la Varșovia: La început, membrii organizației au fost Albania, Bulgaria, Cehoslovacia, Germania de Est, Ungaria, Polonia, România, Uniunea Sovietică.

103 Forțe ONU de menținere a păcii aflate și astăzi în Kosovo: Consiliul de securitate al ONU, în 1999, l-a autorizat pe secretarul-general al ONU să instituie o prezență civilă în Kosovo — United Nations Interim Administration Mission din Kosovo (UN- MIK). Începând cu martie 2019, în Kosovo au ajuns 351 de membri ca parte a acestei misiuni. UNMIK Fact Sheet,

peacekeeping.un.org/en/mission/unmik.

103 O diferență între CE și UE: Tratatul de la Maastricht, cunoscut formal ca Tratatul Uniunii Europene, declara că „Prin aceasta se instituie o politică externă și de securitate comună". Treaty on European Union, Title V, „Provisions on a Common Foreign and Security Policy". Textul integral este disponibil aici: europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf.

103 Și-a extins numărul de membri: cele 12 state membre fondatoare ale UE au fost Belgia, Danemarca, Franța,

Germania, Grecia, Irlanda, Italia, Luxemburg, Olanda, Portugalia, Spania și Marea Britanie. În 1995, Austria, Finlanda și Suedia au intrat în UE. Cipru, Republica Cehă, Estonia, Ungaria, Letonia, Lituania, Malta, Polonia, Slovacia și Slovenia au aderat și ele în 2004. Apoi, în 2007, Bulgaria și România, urmate de Croația, în 2013.

104 Au respins noua constituție europeană: Elaine Sciolino, „French Voters Soundly Reject European Union Constitution", *New York Times*, 30 mai 2005; Marlise Simons, „Dutch Voters Solidly Reject New European Constitution", *New York Times*, 2 iunie 2005.

105 O firavă majoritate de votaniți britanici: 52% dintre votanți au optat să iasă din UE, în vreme ce 48% au votat pentru rămânerea în blocul comunitar. Steven Erlanger, „Britain Votes to Leave E.U.; Cameron Plans to Step Down", *New York Times*, 23 iunie 2016.

106 19 țări din zona euro: Următoarele țări fac parte din zona euro și folosesc euro ca monedă națională: Austria, Belgia, Cipru, Estonia, Finlanda, Franța, Germania, Grecia, Irlanda, Italia, Letonia, Lituania, Luxemburg, Malta, Olanda, Portugalia, Slovacia, Slovenia și Spania.

106 Nu există un mecanism bancar european: pentru o discuție mai vastă legată de acest aspect și de neajunsurile euro, a se vedea volumul editat de Matthias Matthijs și Mark Blyth, *The Future of the Euro* (Oxford: Oxford University Press, 2015).

106 Europa are o populație îmbătrânită: Populația care are peste șaizeci și cinci de ani este în creștere în fiecare țară europeană. Eurostat, „Population Structure and Ageing", iulie 2019, ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Population_structure_and_ageing.

106 În Europa, amenințarea Rusiei: Pentru mai multe detalii despre Rusia, despre sistemul său politic și despre perspectiva acesteia asupra Europei, a se vedea Dmitri Trenin, *Russia* (Cambridge, U.K.: Polity Press, 2019); Angela Stent, Putin's World: *Russia Against the West and with the Rest* (New York:

Twelve, 2019); Steven Lee Myers, *The New Tsar: The Rise and Reign of Vladimir Putin* (New York: Alfred A. Knopf, 2015); Fiona Hill și Clifford G. Gaddy, Mr. Putin: *Operative in the Kremlin* (Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2015); Shaun Walker, The Long Hangover: *Putin's New Russia and the Ghosts of the Past* (New York: Oxford University Press, 2018); Nina Khrushcheva și Jeffrey Tayler, *In Putin's Footsteps: Searching for the Soul of an Empire Across Russia's Eleven Time Zones* (New York: St. Martin's Press, 2019).

106 O mare putere mai mult cu numele: pentru mai multe detalii despre economia Rusiei, a se vedea Anders Aslund, Russia's Crony *Capitalism: The Path from Market Economy to Kleptocracy* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 2019).

106 Rusia are o economie: FMI a estimat dimensiunea economiei Rusiei la circa 1,63 trilioane de dolari în 2018, față de 1,62 trilioane de dolari, cât reprezintă economia Coreei de Sud, sau 1,71 trilioane de dolari, valoarea estimată e economiei Canadei, 1,87 trilioane, cea a Braziliei și 2,1 trilioane, cea a Italiei. A se vedea Fondul Monetar Internațional, „World Economic Outlook Database" (Aprilie 2019).

106 Puternic dependentă de energie: : Conform Ministerului de Finanțe al Rusiei, în 2018, veniturile din exploatarea gazului și petrolului au reprezentat 46% din veniturile bugetului federal al țării. Ministerul de Finanțe al Federației Ruse, „Annual Re-port on Execution of the Federal Budget",11 iulie 2019, www.minfin.ru/en/statistics/fedbud/. Conform FMI; exporturile de gaz și petrol ale Rusiei, în 2017, au reprezentat 54% din totalul de exporturi, FMI, „Russian Federation: Staff Report for the 2018, Article IV Consultation", 17 iulie 2018, p. 31.

106 În ultimele două decenii: în 1992, populația Rusiei era de 148,7 milioane și a intrat în declin, ajungând la 142,7 milioane în 2008. În ultima vreme, s-a observat o creștere,

populația ajungând la 144,5 milioane în 2017, pentru ca în 2018 să scadă iar. Baza de date a Băncii Mondiale, data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=RU.

106 Speranța de viață pentru bărbați: Baza de date a Băncii Mondiale, data.worldbank.org/indicator /SP.DYN.LE00.MA.IN?locations=RU.

108 Lărgirea NATO ca pe o insultă și amenințare: În timpul discursului său din 2007, de la Conferința de la München pe probleme de politici de securitate, Putin a argumentat că expansiunea NATO „reprezintă o provocare serioasă care reduce nivelul de încredere reciprocă". Putin, „Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy".

108 Umilința Războiului Rece: Vladimir Putin a spus: „Înainte de orice trebuie menționat că destrămarea Uniunii Sovietice a fost cea mai mare catastrofă geopolitică a secolului. Pentru poporul rus, este o adevărată tragedie" în „Putin: Soviet Collapse a 'Genuine Tragedy' ", *Associated Press*, 25 aprilie 2005. Pentru mai multe detalii despre perspectiva lui Putin legată de finalul Războiului Rece: discursul său din 2014, rostit în fața Valdai International Discussion Club. Vladimir Putin, „Meeting of the Valdai International Discussion Club", 24 octombrie 2014, en.kremlin.ru/events/president/news/46860.

109 Rusia, sub Putin, a pierdut: legat de ordinea liberală a lumii condusă de SUA, Putin se întreba retoric: „Să ne întrebăm cât de confortabili suntem cu asta, cât de siguri ne simțim, cât de fericiți suntem trăind în lumea asta, cât de corectă și de rațională a devenit? Poate că nu avem motive reale de îngrijorare, să ne punem întrebări sau să punem întrebări delicate? Poate că felul în care Statele Unite conduc, poziția lor excepțională reprezintă o binecuvântare pentru noi toți și că amestecul lor în toate chestiunile lumii aduce de fapt pace, prosperitate, progres, creștere și democrație, iar noi nu trebuie decât să ne relaxăm și să profităm? Dați-mi voie să spun că nu

este deloc cazul – lucrurile nu stau deloc astfel.“ Putin, „Meeting of the Valdai International Discussion Club“, 24 octombrie 2014.

109 Susținuți de soldați ruși: „Putin Admits Russian Forces Were Deployed to Crimea“, Reuters, 17 aprilie 2014.

109 Să denunțe referendumul ca o înșelătorie: la acea vreme, președintele Obama a spus: „Referendumul din Crimeea a fost o evidentă violare a constituției ucrainene și a dreptului internațional și nu va fi recunoscut de comunitatea internațională.“ Biroul Secretarului de presă al Casei Albe, „Statement by the President on Ukraine“, 17 martie 2014. La 25 iulie 2018, secretarul de stat Michael Pompeo a reiterat poziția SUA: „Statele Unite resping încercările Rusiei de a anexa Crimeea și își vor păstra această politică până când Ucraina își va recăpăta integritatea teritorială“, Michael R. Pompeo, „Crimea Declaration“, 25 iulie 2018.

110 13 000 de vieți: Biroul înaltului comisariat ONU pentru drepturile omului, „Report on the Human Rights Situation in Ukraine, 16 noiembrie 2018 — 15 februarie 2019,“ 6, www.ohchr.org/_layouts/15/WopiFrame.aspx?sourcedoc=/Documents/Countries/UA/ReportUkraine16Nov2018-15 Feb2019.pdf.

111 Către ceva dramatic diferit: am susținut un argument similar într-un editorial din decembrie 2018, pentru Project Syndicate. Richard N. Haass, „Europe in Disarray“, *Project Syndicate*, 13 decembrie 2018, https://www.project-syndicate.org/com, mentary/growing-threats-to-europe-democracy-security-by-richard-n--haass-2018-12.

111 Istoria părea că se sfârșise cu adevărat: Fukuyama, „End of History?“. Pentru o altă perspectivă asupra eseului lui Fukuyama, a se vedea Samuel P. Huntington, „No Exit: The Errors of Endism“, *National Interest* (toamnă 1989).

111 Rusia a lucrat pentru a influența: Biroul Directorului Serviciilor Naționale de Informații, „Assessing Russian Activities and Intentions in Recent US Elections“; European

Commission, „A Europe That Protects: EU Reports on Progress in Fighting Disinformation Ahead of European Council", 14 iunie 2019.

111 Revendicarea apelor din Ucraina: BBC News, „Russia-Ukraine Tensions Rise After Kerch Strait Ship Capture", 26 noiembrie 2018.

111 Votul legat de Brexit: David D. Kirkpatrick, „Signs of Russian Meddling in Brexit Referendum", *New York Times*, 15 noiembrie 2017.

Asia de Est și Pacificul

113 Cele 31 de țări: în acest capitol, țările pe care le considerăm ca aparținând regiunii Asia de Est și Pacific sunt: Australia, Brunei, Cambodgia, China, Fiji, Indonezia, Japonia, Kiribati, Coreea de Nord, Coreea de Sud, Laos, Malaysia, Insulele Marshall, Statele federale ale Micronezie, Mongolia, Myanmar (Birmania), Nauru, Noua Zeelandă, Palau, Papua Noua Guinee, Filipine, Samoa, Singapore, Insulele Solomon, Taiwan, Thailanda, Timorul de Est, Tonga, Tuvalu, Vanuatu și Vietnam.

113 Aproape 1,4 miliarde de locuitori: baza de date a Băncii Mondiale, data.worldbank.org/in dicator/SP.POP.TOTL?locations=CN.

113 Cu 13 000 de locuitori: baza de date a Băncii Mondiale, data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=NR.

113 A doua cea mai mare economie a lumii: a se vedea Fondul Monetar Internațional, „World Economic Outlook Database" (aprilie 2019).

113 Cu multiple dispute teritoriale: M. Taylor Fravel, „Territorial and Maritime Boundary Disputes in Asia", în Oxford Handbook of the International Relations in Asia, ed. Saadia M. Pekkanen, John Ravenhill și Rosemary Foot (New York: Oxford University Press, 2014).

115 Asociația națiunilor din Asia de Sud-Est: membrii ASEAN sunt Brunei, Cambodgia, Indonezia, Laos, Malaysia, Myanmar (Birmania), Filipine, Singapore, Thailanda și Vietnam.

115 O populație aproape dublă față de cea a SUA: Indonezia, Malaysia, Filipine, Singapore, Thailanda și Vietnam aveau o populație totală de 571 de milioane în 2018, față de populația SUA de 327 de milioane. A se vedea Fondul Monetar Internațional, „World Economic Outlook Database" (aprilie 2019).

115 Sub o treime dintre veniturile globale: PIB-ul însumat al regiunii, în 2018, a fost de 25,6 trilioane de dolari, 30% din cel total mondial de 84,7 trilioane de dolari. A se vedea Fondul Monetar Internațional, „World Economic Outlook Database" (aprilie 2019).

115 Un forum pentru unde se discută: membrii APEC sunt Australia, Brunei, Canada, Chile, China, Hong Kong, Indonezia, Japonia, Malaysia, Mexic, Noua Zeelandă, Papua Noua Guinee, Peru, Filipine, Rusia, Singapore, Coreea de Sud, Taiwan, Thailanda, SUA și Vietnam.

115 Un PIB total: Indonezia, Malaysia, Filipine, Singapore, Thailanda și Vietnam au un PIB însumat de 2,8 trilioane de dolari în 2018, față de PIB-ul Franței de 2,78 trilioane de dolari, al Indiei de 2,72 trillioane de dolari, cel al Marii Britanii de 2,83 trilioane de dolari. A se vedea Fondul Monetar Internațional, „World Economic Outlook Database" (aprilie 2019).

116 A invadat Coreea de Sud: pentru o istorie a războiului din Coreea, a se vedea Halberstam, Coldest Winter.

117 3,5 milioane de coreeni au fost fie uciși, fie răniți: Westad, Cold War, 182.

117 Aproximativ 37 000 de soldați americani au fost uciși: numărul oficial de morți este de 36 574. DeBruyne, „American War and Military Operations Casualties", p. 2.

117 Întâmpinați de „voluntari" chinezi: pentru cea mai bună dare de seamă cu privire la modalitatea în care China a

ajuns să ia decizia unei intervenții militare, a se vedea Chen Jian, *China's Road to the Korean War: The Making of the Sino-American Confrontation* (New York: Columbia University Press, 1994).

117 Vietnamul, înainte de al Doilea Război Mondial: cele mai bune volume referitoare la conflictul din Viernam sunt Karnow, *Vietnam*; Logevall, *Embers of War*. De asemenea, a se vedea și David Halberstam, *The Best and the Brightest* (New York: Ballantine Books, 1969); Leslie H. Gelb și Richard K. Betts, *The Irony of Vietnam: The System Worked* (Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 1979). Există o întreagă literatură extraordinară care merită să fie citită, inclusiv Graham Greene, *The Quiet American* (New York: Penguin Classics, 1991); Tim O'Brien, *The Things They Carried* (New York: Houghton Mifflin, 1990); Karl Marlantes, *Matterhorn: A Novel of the Vietnam War* (New York: Atlantic Monthly Press, 2010). De asemenea, este de menționat documentarul în zece părți al lui Ken Burns despre războiul din Vietnam, precum și cel al lui Errol Morris, *Fog of War*.

119 58 000 de soldați americani și-au pierdut viața: numărul oficial este de 58 220. DeBruyne, „American War and Military Operations Casualties", p. 2.

119 Costul economic: Stephen Daggett, „Costs of Major U.S. Wars", Congressional Research Service, 29 iunie 2010, p. 2.

119 Mai mult de un milion de combatanți vietnamezi și civili: Westad, *Cold War*, pp. 331–332.

119 O creștere economică medie anuală mai mare de 6%: Michael Sarel, „Growth in East Asia: What We Can and What We Cannot Infer" (Washington, D.C.: Fondul Monetar Internațional, 1996), p. 2.

120 Patruzeci și opt de ani de ani în 1960: baza de date a Băncii Mondiale, data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN?locations=Z4.

120 Produsul intern brut (PIB) *per capita*: baza de date a Băncii Mondiale, data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD?locations=Z4.

121 Investițiile în educație: World Bank East Asia and Pacific Regional Report, „Growing Smarter: Learning and Equitable Development in East Asia and Pacific", 2018.

121 Japonia a evoluat: Dower, *Embracing Defeat*.

122 A devenit o putere producătoare: cele două cărți clasice despre economia Japoniei sunt Hugh T. Patrick și Henry Rosovsky, ed., Asia's New Giant: *How the Japanese Economy Works* (Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 1976); și Chalmers A. Johnson, *MITI and the Japanese Miracle: The Growth of Industrial Policy, 1925–1975* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1982).

122 Moartea a aproximativ 55 de milioane de oameni:: Frank Dikötter a scris cea mai pertinentă istorie a foametei și estimează că a dus la circa 45 de milioane de morți. Frank Dikötter, *Mao's Great Famine: The History of China's Most Devastating Catastrophe, 1958–1962* (London: Bloomsbury, 2010); Yang Jisheng, *Tombstone: The Great Chinese Famine, 1958–1962* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2012).

122 Distrugerea a numeroase vieți: Roderick MacFarquhar, *Mao's Last Revolution* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2006).

123 Cun să echilibreze aceste două relații: pentru mai multe informații despre poziția Japoniei față de ascensiunea Chinei, a se vedea Sheila A. Smith, *Intimate Rivals: Japanese Domestic Politics and a Rising China* (New York: Columbia University Press, 2016). Despre perspectiva strategică a Japoniei, a se vedea Kenneth Pyle, *Japan Rising: The Resurgence of Japanese Power and Purpose* (New York: PublicAffairs, 2007). Pentru mai multe informații despre politica externă a Coreei de Sud, a se vedea Scott A. Snyder, South Korea at the Crossroads: *Autonomy and Alliance in an Era of Rival Powers* (New York: Columbia University Press, 2018).

124 Cauzele majore ale războiului din 1962: John Garver, „India, China, the United States, Tibet, and the Origins of the 1962 War", *India Review* 3, nr. 2 (2004), pp. 9–20.

124 Se prea poate ca Statele Unite să se implice: Președintele Obama a afirmat că tratatul de securitate SUA-Japonia se referă la Insulele Senkaku, adică Statele Unite sunt obligate să apere Japonia în cazul în care China ar ataca Insulele. Biroul secretarului de presă al Casei Albe, „Remarks by President Obama and Prime Minister Abe of Japan in Joint Press Conference", 28 aprilie 2015. Președintele Trump a reafirmat acest angajament. Casa Albă, „Joint Statement from President Donald J. Trump and Prime Minister Shinzo Abe", 10 februarie 2017.

125 Întrebarea este dacă o rezolvare pașnică: Acesta este un aspect foarte complex, dar merită menționate două cărți — Richard C. Bush, *Unchartered Strait: The Future of China-Taiwan Relations* (Washington, D.C.: Brookings Institution, 2013) și Nancy Bernkopf Tucker, *Strait Talk: United States–Taiwan Relations and the Crisis with China* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2009).

127 Cea de-a patra fază: am scris despre aceste patru etape pe larg într-un articol pentru *The Wall Street Journal*. Richard Haass, „The Crisis in U.S.-China Relations", *Wall Street Journal,* 19 octombrie 2018.

128 Regiunea îmbătrânește mai repede: World Bank Group, „Live Long and Prosper: Aging in East Asia and Pacific" (2016), p. xv.

Asia de Sud

131 Asia de Sud este alcătuită din opt țări: acestea sunt Afganistan, Bangladesh, Bhutan, India, Maldive, Nepal, Pakistan și Sri Lanka.

131 25% din populația lumii: aproximativ 1,82 miliarde de oameni — sau 24% din populația lumii de cca 7,59 miliarde — se află în această regiune. Baza de date a Băncii Mondiale, data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL.

131 Sub 4% din suprafață: Baza de date a Băncii Mondiale, data.worldbank.org/indicator/AG.SRF.TOTL.K2?display=graph.

131 4% din economia lumii: aceste opt țări au un PIB total de 3,5 trilioane în 2018, aproximativ 4% din cel global de 84,7 trilioane. Fondul Monetar Internațional, „World Economic Outlook Database" (aprilie 2019).

131 Trei dintre cele patru țări: Pew Research Center, „The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010–2050", 2 aprilie 2015, p. 74.

131 80% dintre indieni sunt hinduși: Pew Research Center, „Future of World Religions", 95.

133 Din punct de vedere economic: Sanjay Kathuria, ed., „A Glass Half Full: The Promise of Regional Trade in South Asia" (Washington, D.C.: World Bank Group, 2018), pp. 7–9.

134 Ce au în comun aceste țări: de pildă, Departamentul de Stat al SUA are un Birou pentru relații central și sud-asiatice ai cărui oficiali de rang înalt se ocupă de Asia Centrală și de Sud.

134 Orice discuție legată de Asia de Sud: pentru o discuție mai în detaliu legată de India, a se vedea Stephen P. Cohen, *India: Emerging Power* (Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2001); și Ramachandra Guha, *India After Gandhi: The History of the World's Largest Democracy, ediția a doua.* (New York: Ecco, 2019). Pentru mai multe informații despre politica externă a Indiei, a se vedea Alyssa Ayres, *Our Time Has Come: How India Is Making Its Place in the World* (New York: Oxford University Press, 2018).

134 Rată de creștere anuală de aproximativ 7% anual: conform FMI, economia Indiei a crescut cu 7,4% în 2018, cu 8% în 2015, cu 8,2% în 2016, cu 7,2% în 2017 și cu 7% în 2018. Fondul Monetar Internațional, „World Economic Outlook Database" (aprilie 2019).

135 Economia Indiei este: în 2018, PIB-ul Chinei a ajuns la 13,4 trilioane de dolari, de cinci ori mai mare decât PIB-ul

Indiei, care era de 2,7 trilioane de dolari. Fondul Monetar Internațional, „World Economic Outlook Database" (aprilie 2019).

135 Au pornit de la situații similare: în 1969, PIB-ul Indiei a fost de 58,4 miliarde, față de cel al Chinei, de 79,7 miliarde. În 1978, la începutul reformei economice a Chinei, economia Indiei ajungea la 137,3 miliarde, comparativ cu cea a Chinei, care era de 149,5 miliarde de dolari. Baza de date a Băncii Mondiale, data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?end=1979&locations=IN-CN&start=1960.

135 A continuat să fie ținută în frâu de corupție: „Fighting Corruption in India: A Bad Boom", *Economist*, 15 martie 2014.

135 Infrastructura defectuoasă: Sheoli Pargal și Sudeshna Ghosh Banerjee, More Power to *India: The Challenge of Electricity Distribution* (Washington, D.C.: World Bank, 2014).

135 Birocrație politică și legală: „The Constant Tinkerer: Narendra Modi Is a Fine Administrator, but Not Much of a Reformer", *Economist*, 24 iunie 2017.

135 PIB per capita de numai 2 000 de dolari: FMI a raportat PIB-ul Indiei per capita în valoare de 2 036 de dolari în 2018, plasând-o pe poziția 147 din lume, mai mic decât al Nigeriei, São Tomé și Príncipe, Djibouti, Nicaragua și Ghana. Fondul Monetar Internațional, „World Economic Outlook Database" (aprilie 2019).

135 Speranța de viață s-a dublat: Preetika Rana și Joana Sugden, „India's Record Since Independence", *Wall Street Journal*, 15 august 2013.

135 Gradul de alfabetizare: Rana și Sugden, „India's Record Since Independence".

135 India a făcut un efort imens: Organisation for Economic Cooperation and Development, „Promoting Strong and Inclusive Growth in India", 2017.

135 200 de milioane de indieni: U.S. Energy Information Administration estimează că 19% din populația Indiei (240 de

milioane de oameni) nu aveau acces la electricitate în 2013. U.S. Energy Information Administration, „Country Analysis Brief: India", 14 iunie 2016, p. 2.

135 Lipsa accesului la servicii de salubritate și la toalete: WaterAid, „Out of Order: The State of the World's Toilets 2017", p. 9. În 2014, prim-ministrul Narendra Modi a afirmat că toți indienii vor avea acces la servicii de salubritate până la sfârșitul lui octombrie 2019 și, în consecință, a lansat o campanie de construire de toalete în valoare de 20 de miliarde de dolari. P.R. Sanjai, „World's Biggest Toilet-Building Spree Is Under Way in India", Bloomberg, 30 iulie 2018.

137 O democrație puternică:: Ashutosh Varshney, „India's Democracy at 70: Growth, Inequality, and Nationalism", *Journal of Democracy 28*, nr. 3 (iulie 2017), pp. 41–51; Christophe Jaffrelot, „India's Democracy at 70: Toward a Hindu State?", *Journal of Democracy 28*, nr. 3 (iulie 2017), pp. 52–63; Eswaran Sridharan, „India's Democracy at 70: The Shifting Party Balance", *Journal of Democracy 28*, nr. 3 (iulie 2017), pp. 76–85.

137 Pakistanul, al cărui nume: Pentru cei interesați de o privire mai atentă asupra economiei și dezvoltării politice a Pakistanului, Anatol Lieven, *Pakistan: A Hard Country* (New York: PublicAffairs, 2011); Omar Noman, *Pakistan: A Political and Economic History Since 1947* (London: Kegan Paul, 1990); Stephen P. Cohen, *The Idea of Pakistan* (Washington, D.C.: Brookings Institution, 2004); și Ian Talbot, *Pakistan: i*, ed. rev. (London: Oxford University Press, 2015).

137 O zecime din cea a Indiei: în 2018, Pakistanul a avut un PIB de 312,6 miliarde de dolari, față de cel al Indiei de 2,717 triliarde de dolari, ceea ce face ca economia Indiei să fie de circa 10 ori mai mare decât cea a Pakistanului. Fondul Monetar Internațional, „World Economic Outlook Database" (aprilie 2019).

137 Puțin peste 1 500 de dolari: FMI-ul a raportat PIB-ul Pakistanului *per capita* la 1 555 de dolari în 2018. Fondul Monetar Internațional, „World Economic Outlook Database" (aprilie 2019).

137 Puterea reală este deținută: C. Christine Fair, „Why the Pakistan Army Is Here to Stay: Prospects for Civil Governance", *International Affairs 87*, nr. 3 (mai 2011), pp. 571–588; Cohen, *Idea of Pakistan*; Husain Haqani, *Pakistan: Between Mosque and Military* (Washington, D.C.: Carnegie Endowment, 2005).

137-138 Exporturi (vestimentare): Refayet Ullah Mirdha, „Bangladesh Remains the Second Biggest Apparel Exporter", *Daily Star (Bangladesh)*, 2 august 2018.

138 Comerțul SUA cu Bangladesh: U.S. Census Bureau, „Services: Annual Revision", 6 iunie 2019.

138 Bangladesh a suferit de: pentru mai multe detalii, a se consulta Ali Riaz, *Bangladesh: A Political History Since Independence* (London: I. B. Tauris, 2016).

138 Istoria modernă a regiunii: cele mai bune cărți legate de istoria modernă a regiunii sunt John Keay, *India: A History: From the Earliest Civilisations to the Boom of the Twenty-first Century*, ediția a doua (London: HarperPress, 2010); Ian Talbot, *A History of Modern South Asia: Politics, States, Diasporas* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 2016); și Sugata Bose & Ayesha Jalal, *Modern South Asia: History, Culture, Political Economy*, ediția a patra (London: Routledge, 2018).

139 Un milion de oameni: Yasmin Khan, The Great Partition: *The Making of India and Pakistan*, ediția a doua (New Haven, Conn.: Yale University Press, 2017). Alte lucrări pe această temă includ: Patrick French, *Liberty or Death: India's Journey to Independence and Division* (London: Harper Collins, 1997); Nisid Hajari, *Midnight's Furies: The Deadly Legacy of India's Partition* (Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 2015).

139 Nu reprezintă un factor de stabilitate: despre conflictul indo-pakistanez recomand Myra MacDonald, *Defeat Is an Orphan: How Pakistan Lost the Great South Asian War* (London: Hurst, 2016).

139 Caşmir a fost centrul: Pentru mai multe detalii despre acest conflict, a se vedea Stephen P. Cohen, „India, Pakistan, and Kashmir", *Journal of Strategic Studies 25*, nr. 4 (2002), pp. 32–60; International Crisis Group, „Steps Towards Peace: Putting Kashmiris First", 3 iunie 2010.

139 Conflictul din 1971: pentru mai multe informații despre acest război și despre crearea Bangladeshului, a se vedea Warren Bass, *The Blood Telegram: Nixon, Kissinger, and a Forgotten Genocide* (New York: Alfred A. Knopf, 2013), Philip Oldenburg, *„A Place Insufficiently Imagined": Language, Belief, and the Pakistan Crisis of 1971*, în *Journal of Asian Studies 44*, nr. 4 (august 1985), pp. 711–733.

140 Unul dintre cei mai mari destinatari: Herring, *From Colony to Superpower*, p. 713.

140 India a testat pentru prima dată un dispozitiv nuclear: mai multe despre programul nuclear al Indiei aici — George Perkovich, *India's Nuclear Bomb: The Impact on Global Proliferation* (Berkeley: University of California Press, 1999).

141 Arsenalul nuclear cu cea mai rapidă creștere din lume: Gregory D. Koblentz, *Strategic Stability in the Second Nuclear Age* (New York: Council on Foreign Relations, 2014), pp. 14–18.

142 Afganistanul are și el: pentru mai multe despre Afganistan, a se vedea Ahmed Rashid, *Descent into Chaos: The U.S. and the Disaster in Pakistan, Afganistan, and Central Asia* (New York: Viking, 2008); Ahmed Rashid, *Pakistan on the Brink: The Future of America, Pakistan, and Afganistan* (New York: Viking, 2012). Pentru a înțelege mai bine perioada premergătoare atentatului de la 11 septembrie 2001, a se vedea

Steve Coll, *Ghost Wars: The Secret History of the CIA, Afganistan, and bin Laden, from the Soviet Invasion to September 10, 2001* (New York: Penguin Books, 2004).

145 Construiesc relații mai puternice cu India: conform Departamentului de apărare al SUA în „Indo-Pacific Strategy Report", publicat la 1 iunie 2019, ca și rebotezarea U.S. Pacific Command ca U.S. Indo-Pacific Command.

145 Al patrulea cel mai mare buget militar din lume: În 2018, bugetul militar al Indiei era în jur de 66,5 miliarde de dolari, al patrulea din lume, după Arabia Saudită (67,6 miliarde), China (250 de miliarde) și Statele Unite (649 de miliarde). Stockholm International Peace Research Institute, „SIPRI Military Expenditure Database, 1949–2018".

Orientul Mijlociu

147 Orientul Mijlociu: următoarele țări aparțin acestei regiuni, așa cum o definim în acest capitol — Algeria, Bahrain, Egipt, Iran, Irak, Iordania, Israel, Kuwait, Liban, Libia, Maroc, Oman, Teritoriile palestiniene, Qatar, Arabia Saudită, Siria, Tunisia, Emiratele Arabe Unite, Yemen.

148 450 de milioane: Banca Mondială a comunicat o populație totală a regiunii de 449 de milioane de locuitori în 2018. World Bank Database, data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=Zq.

149 PIB-ul regiunii: Fondul Monetar Internațional, „World Economic Outlook Database" (aprilie 2019).

149 Dependent de venituri: Conform Băncii Mondiale, „aproximativ 14%, MENA [Orientul Mijlociu și Africa de Nord] avea cea mai mică cotă de exporturi care nu se bazează pe petrol și cea mai mare pondere a exporturilor de petrol — între 60 și 80%". World Bank Group, „MENA Economic Monitor: Economic Transformation" (aprilie 2018), p. 11.

149 Mai mult de jumătate din totalul exporturilor: conform Băncii Mondiale, în Orientul Mijlociu și Africa de Nord exporturile de petrol reprezintă 56% din exportul de produse,

comparativ cu 12% mondial. Baza de date a Băncii Mondiale, data.worldbank.org/indicator/ TX.VAL.FUEL.ZS.UN? locations=Zq-1W& view=chart.

149 Educația pe care o primesc este slabă: Programul de dezvoltare al ONU, „Arab Human Development Report 2016: Youth and the Prospects for Human Development in a Changing Reality", pp. 74–85.

149 Rata șomajului la tineri este mult peste: conform Programului de dezvoltare al ONU, „Rata șomajului printre tineri este una dintre cele mai distinctive trăsături ale pieței de muncă arabe. A fost de două ori mai ridicată decât în alte regiuni globale încă de la începutul anilor 1990. Rata șomajului în rândurile tinerilor va continua să crească, ajungând la 29,1% în Orientul Mijlociu și la 30,7% în Africa de Nord până în 2019 — în alte regiuni, rata șomajului ajunge la maximum 18%". Programul de dezvoltare al ONU, „Arab Human Development Report 2016: Youth and the Prospects for Human Development in a Changing Reality", p. 80.

150 Participarea la economie a fetelor și femeilor: Conform OECD, „în ciuda îmbunătățirilor aduse educației femeilor, forța de muncă feminină rămâne foarte scăzută, doar 22%, față de 50% în țările OECD". Organisation for Economic Cooperation and Development, *The Pursuit of Gender Equality: An Uphill Battle* (Paris: OECD Publishing, 2017), p. 238.

150 O majoritate zdrobitoare: conform Freedom House, numai 5% din populația din Orientul Mijlociu și din Africa de Nord trăiește în țări catalogate ca „libere" (cei care locuiesc în Israel sau Tunisia) , în vreme ce 12% locuiesc în țări „parțial libere", iar restul de 83% locuiesc în țări „lipsite de libertate". Numai două din cele optsprezece țări ale regiunii sunt catalogate de Freedom House drept libere, în vreme ce aceeași organizație include douăsprezece țări în categoria „lipsite de libertate" și patru țări ca „parțial libere". Freedom House, *Freedom in the World 2018: Democracy in Crisis*, pp. 16–17.

150 Condusă de monarhii ereditare: opt din cele zece monarhii mondiale sunt în această regiune — Bahrain, Iordania, Kuwait, Maroc, Oman, Qatar, Arabia Saudită și Emiratele Arabe Unite.

150 Conjunctură și controverse: Bernard Lewis, *Islam and the West* (Oxford: Oxford University Press, 1994); Edward W. Said, *Orientalism* (New York: Pantheon Books, 1978).

151 Rezervele de petrol mondiale: regiunea deține 51,4% din rezervele mondiale de petrol, 37,5% din producția totală de petrol și 44,7% din rezervele mondiale de gaz. British Petroleum, „Statistical Review of World Energy" (2018).

151 Aproape jumătate dintre atacurile teroriste: conform Programului de dezvoltare al ONU, „numai în 2014, regiunea a cumulat 45% dintre atacurile teroriste din lume". United Nations Development Programme, „Arab Human Development Report 2016: Youth and the Prospects for Human Development in a Changing Reality", p. 174.

153 Conflictul israeliano-palestinian: pentru o bună introducere în conflictul iraeliano-palestinian recomand memoriile lui Ari Shavit, *My Promised Land: The Triumph and Tragedy of Israel* (New York: Spiegel & Grau, 2013), precum și Thomas Friedman, *From Beirut to Jerusalem* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 1989) și David K. Shipler, Arab and Jew: *Wounded Spirits in a Promised Land* (New York: Broadway Books, 2015).

153 Declinul Imperiului Otoman: pentru cei interesați de Imperiul Otoman, recomand Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey, ediția a treia* (New York: Oxford University Press, 2002); Feroz Ahmad, *The Making of Modern Turkey* (London: Routledge, 1993).

155 Războiul din 1967 dintre Israel și vecinii arabi: pentru o istorie a Războiului de Șase Zile, a se vedea Michael Oren, Six Days of War: *June 1967 and the Making of the Modern Middle East* (New York: Presidio Press, 2003).

157 Discuțiile de la Oslo: Acordul de la Oslo din 1993 poate fi găsit la ecf.org.il /issues/issue/236. Acordul Oslo II din 1995 poate fi găsit aici: ecf.org.il/media _items/624.

159 Pentru a răsturna un prim-ministru: Stephen Kinzer, *All the Shah's Men: An American Coup and the Roots of Middle East Terror* (Hoboken, N.J.: John Wiley & Sons, 2003). Pentru o perspectivă revizionistă a acestui episod, a se vedea Ray Takeyh, „What Really Happened in Iran: The CIA, the Ouster of Mosaddeq, and the Restoration of the Shah", Foreign Affairs, iulie/august 2014.

160 O revoluție pentru a detrona Șahul: pentru mai multe detalii despre revoluția iraniană, a se vedea James Buchan, *Days of God: The Revolution in Iran and Its Consequences* (New York: Simon & Schuster, 2012).

160 A instituit un sistem teocratic unic: pentru mai multe informații despre politica iraniană actuală, a se vedea Ray Takeyh, *Guardians of the Revolution: Iran and the World in the Age of the Ayatollahs* (Oxford: Oxford University Press, 2009).

161 A costat viețile a aproape un milion de oameni: Westad, *Cold War*, p. 565.

161 Invadarea și ocuparea Kuwaitului: pentru mai multe informații despre Războiul din Golf, a se vedea Rick Atkinson, *Crusade: The Untold Story of the Persian Gulf War* (New York: Houghton Mifflin, 1993); Michael R. Gordon, *The Generals' War: The Inside Story of the Conflict in the Gulf* (New York: Little, Brown, 1995).

162 Există numeroase analize: Haass, *War of Necessity, War of Choice;* Michael J. Mazarr, *Leap of Faith: Hubris, Negligence, and America's Greatest Foreign Policy Tragedy* (New York: PublicAffairs, 2019).

162 Un conflict care s-a dovedit foarte scump: despre războiul din Irak și cel din Afganistan, a se vedea Dexter Filkins, *The Forever War* (New York: Alfred A. Knopf, 2008).

162 Un război al unei alegeri: Haass, *War of Necessity, War of Choice*, p. 278.

163 Numită Primăvara Arabă: pentru mai multe informații despre proteste și mișcările democratice, a se vedea Steven A. Cook, False Dawn: *Protest, Democracy, and Violence in the New Middle East* (New York: Oxford University Press, 2017).

164 500 000 de sirieni și-au pierdut viața: Megan Specia, „How Syria's Death Toll Is Lost in the Fog of War", *New York Times*, 3 aprilie 2018.

169 Joint Comprehensive Plan of Action: textul integral al acordului se află aici 2009-2017.state.gov/e/eb/tfs/spi/iran/jcpoa/.

Africa

171 49 de țări: în acest capitol, țările pe care le considerăm în această regiune, sub numele „Africa", mai precis, „Africa Subsahariană" sunt: Angola, Benin, Botswana, Burkina Faso, Burundi, Capul Verde, Camerun, Republica Central Africană, Ciad, Comore, Republica Democrată Congo, Republica Congo, Coasta de Fildeș, Djibouti, Guineea Ecuatorială, Eritreea, Eswatini, Etiopia, Gabon, Gambia, Ghana, Guineea, Guineea-Bissau, Kenya, Lesotho, Liberia, Madagascar, Malawi, Mali, Mauritania, Mauritius, Mozambic, Namibia, Niger, Nigeria, Rwanda, São Tomé și Príncipe, Senegal, Seychelles, Sierra Leone, Somalia, Africa de Sud, Sudanul de Sud, Sudan, Tanzania, Togo, Uganda, Zambia și Zimbabwe.

171 Africa aflată la sud de Sahara: Pentru o mai amplă perspectivă asupra regiunii, a se vedea Richard Dowden, *Africa: Altered States, Ordinary Miracles* (New York: PublicAffairs, 2009); S.N. Sangmpam, *Ethnicities and Tribes in Sub-Saharan Africa: Opening Old Wounds* (New York: Palgrave Macmillan, 2017); Jean-François Bayart, *The State in Africa: The Politics of the Belly, ediția a doua* (New York: Polity, 2009).

173 Cu mult înainte ca europenii să fi ajuns aici: pentru mai multe informații despre Africa precolonială, a se vedea Cheikh Anta Diop, *Precolonial Black Africa* (New York: Lawrence Hill Books, 1987).

174 Război costisitor care a durat opt ani: Martin Evans, *Algeria: France's Undeclared War* (Oxford: Oxford University Press, 2012).

174 Să pună bazele unei bune guvernări: Crawford Young, *The Postcolonial State in Africa: Fifty Years of Independence, 1960–2010* (Madison: University of Wisconsin Press, 2012).

175 Apartheid sau separatism: pentru mai multe despre această perioadă, a se vedea Nancy L. Clark și William H. Worger, *South Africa: The Rise and Fall of Apartheid, ediția a treia* (New York: Routledge, 2016); Allister Sparks, *The Mind of South Africa* (New York: Alfred A. Knopf, 1990); Joseph Lelyveld, *Move Your Shadow: South Africa, Black and White* (New York: Penguin Books, 1986). Recomand, de asemenea, Alan Paton, *Cry, the Beloved Country* (New York: Scribner, 1948), un roman care ne poate învăța la fel de multe ca o carte de istorie.

175 Mișcări politice și militare: pentru mai multe despre lupta împotriva apartheid-ului, a se vedea Stephen R. Davis, *The ANC's War Against Apartheid: Umkhonto we Sizwe and the Liberation of South Africa* (Bloomington: Indiana University Press, 2018).

176 Nelson Mandela, un activist anti-apartheid: recomand autobiografia lui Mandela, *Long Walk to Freedom*, pentru o foarte bună relatare despre această perioadă a istoriei sud-africane. Nelson Mandela, *Long Walk to Freedom: The Autobiography of Nelson Mandela* (Boston: Back Bay Books, 1995).

176 Cu decenii în urmă am scris: Richard N. Haass, *Conflicts Unending: The United States and Regional Disputes* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1990).

177 Doar câteva procente : în 2018, PIB-ul total al regiunii a fost de 1,58 trilioane de dolari, respectiv 1,9% din PIB-ul mondial de 84,7 trilioane de dolari. A se vedea Fondul Monetar Internațional, „World Economic Outlook Database" (aprilie 2019).

177 Numărul absolut de africani: Banca Mondială estimează că procentul de africani care trăiesc la limita sărăciei a scăzut de la 57% în 1990 la 43% în 2012. În același timp, Banca Mondială estimează că, din 1990 până în 2012, numărul de oameni care locuiesc în sărăcie extremă în Africa a crescut cu mai mult de o sută de milioane. Kathleen Beegle et al., „Poverty in a Rising Africa" (Washington, D.C.: World Bank Group, 2016), p. xi.

177 400 de milioane de oameni: conform Băncii Mondiale, în 2012, 389 de milioane de africani trăiau cu mai puțin de 1,90 dolari pe zi. Beegle et al., „Poverty in a Rising Africa", p. 4.

177 Jumătate din populația mondială: conform Băncii Mondiale, aproape 600 de milioane din cei 1,1 miliarde de oameni care, la nivel mondial, nu au acces la electricitate sunt din Africa Subsahariană. World Bank Group, Africa's Pulse 17 (aprilie 2018) p. 59.

177 Colectarea taxelor este minimă: McKinsey Global Institute, „Lions on the Move II: Realizing the Potential of Africa's Economies" (septembrie 2016), pp. 103–112.

178 Corupția este extinsă: Thomas Isbell, „Efficacy for Fighting Corruption: Evidence from 36 African Countries", *Afrobarometer Policy Paper* nr. 41, iulie 2017.

178 Gradul de alfabetizare s-a îmbunătățit: Beegle et al., „Poverty in a Rising Africa", pp. 86–88.

178 Comerțul intra-african este neglijabil: conform unui raport recent, exporturile intra-africane au reprezentat 16,6% din totalul exporturilor în 2017, față de 68,1 % în Europa, 59,4% în Asia și 55,0% în Americi. United Nations Conference on Trade and Development, Economic Development in Africa Report 2019 (Geneva: United Nations, 2019), p. 19.

178 Exporturile sunt mai ales în zona resurselor energetice: produsele de extracție (petrol, minereuri etc.) reprezintă 50% din totalul exporturilor Africii către restul lumii, în vreme ce exporturile de produse de manufactură reprezintă numai 20%. United Nations Conference on Trade and Development, Economic Development in Africa Report 2019, p. 23.

178 Infrastructura este inadecvată: conform unui raport recent, „Africa are mai puțini kilometri de drum decât avea acum treizeci de ani și are cel mai mare cost pe transportul de bunuri și produse din lume". United Nations Conference on Trade and Development, Economic Development in Africa Report 2019, p. 6.

178 Printre primele o sută: McKinsey Global Institute, „Global Flows in a Digital Age: How Trade, Finance, People, and Data Connect the World Economy", aprilie 2014.

179 Politica de vize: Africanii au nevoie de vize pentru a călători în mai mult de jumătate dintre țările continentului. McKinsey Global Institute, „Lions on the Move II", p. 123.

179 Speranța de viață: Banca Mondială raportează că speranța de viață în Africa Subsahariană este de 60,8 ani. World Bank Database, data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN?locations=ZG.

179 Rata mortalității infantile: Beegle et al., „Poverty in a Rising Africa", pp. 91–92. Conform Băncii Mondiale, rata morții la naștere în Africa Subsahariană a scăzut de la 987 (cu 100 000) în 1990 la 547 în 2015. Baza de date a Băncii Mondiale, data.worldbank.org/indicator/SH.STA.MMRT?locations=ZG. Similar, decesele infantile au scăzut în Africa Subsahariană de la 108 (la 1 000 de nașteri) în 1990 la 52 în 2017. World Bank Database, data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.IMRT.IN?locations=ZG.

179 Au ajuns să fie controlate: Beegle et al., „Poverty in a Rising Africa", pp. 91–93.

179 Africa este afectată de boli neinfecțioase: Mitchell E. Daniels Jr. și Thomas E. Donilon, *The Emerging Global Health Crisis: Noncommunicable Diseases in Low- and Middle-Income Countries* (New York: Council on Foreign Relations, 2014).

179 Cea mai tânără populație: ONU, Departamentul de relații economice și sociale, Divizia populației, „World Population Prospects 2019: Highlights" (2019).

179 Se estimează că se va dubla: ONU, Departamentul de relații economice și sociale, Divizia populației, „World Population Prospects 2019: Highlights“ (2019).

179 Devine din ce în ce mai urbanizată: Somik Vinay Lall et al., Africa's Cities: Opening Doors to the World (Washington, D.C.: World Bank, 2017).

181 Democrația câștigă teren: pentru o relatare comprehensivă a democrației pe continent, a se vedea Nic Cheeseman, *Democracy in Africa: Successes, Failures, and the Struggle for Political Reform* (New York: Cambridge University Press, 2015).

181 Mai mult de jumătate din toți africanii: Freedom House, Freedom in the World 2018: Democracy in Crisis, pp. 17–19.

181 Este încă prematur: „The March of Democracy Slows “, Economist, 20 august 2016; Larry Diamond, „Facing Up to the Democratic Recession “, *Journal of Democracy 26*, nr. 1 (2015), pp. 141–155.

181 800 000 de victime: ONU, „Report of the Independent Inquiry into the Actions of the United Nations During the 1994 Genocide in Rwanda“, 15 decembrie 1999, p. 3, www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3 CF6E4FF96FF9%7D/POC%20S19991257.pdf.

181 Mai mult de o cincime din populația Africii: Nigeria are o populație de 196 de milioane și Africa de Sud are 58 de milioane. Împreună, aceste două țări au 23,6% din populația totală a regiunii, care este de 1,078 miliarde de oameni. Baza de date a Băncii Mondiale, data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=ZG-NG-ZA.

181 Mai mult de 45% din veniturile sale din economie: conform FMI, PIB-ul Africii de Sud a fost de 368 de miliarde de dolari în 2018, pe când cel al Nigeriei a fost de 397 de miliarde de dolari. Împreună, cele două economii reprezintă 46,6% din veniturile totale ale Africii sub-sahariene, care a fost

de 1,643 trilioane de dolari. A se vedea Fondul Monetar Internațional, „World Economic Outlook Database“ (aprilie 2019).

181 Africa de Sud post-apartheid: pentru mai multe detalii, a se vedea John Campbell, *Morning in South Africa* (Lanham, Md.: Rowman & Littlefield, 2016).

182 Nigeria a fost o colonie britanică: pentru mai multe detalii despre Nigeria, a se vedea John Campbell, *Nigeria: Dancing on the Brink, ediție revizuită și adăugită* (Lanham, Md.: Rowman & Littlefield, 2013); John Campbell și Matthew T. Page, *Nigeria: What Everyone Needs to Know* (New York: Oxford University Press, 2018); și Stephen Ellis, *This Present Darkness: A History of Nigerian Organized Crime* (New York: Oxford University Press, 2016).

Americile

185 Include treizeci și opt de țări: pentru acest capitol, următoarele țări sunt incluse în regiune: Antigua și Barbuda, Argentina, Aruba, Bahamas, Barbados, Belize, Bolivia, Brazilia, Canada, Chile, Columbia, Costa Rica, Cuba, Curaçao, Dominica, Republica Dominicană, Ecuador, El Salvador, Grenada, Guatemala, Guyana, Haiti, Honduras, Jamaica, Mexic, Nicaragua, Panama, Paraguay, Peru, St. Kitts și Nevis, St. Lucia, St. Maarten, St. Vincent și Grenadin, Suriname, Trinidad Tobago, Statele Unite, Uruguay și Venezuela.

185 Trei pătrimi din resursa economică: FMI a raportat un PIB al Statelor Unite de 20,49 trilioane de dolari în 2018, pe când celelalte țări ale regiunii au avut un PIB total de 6,96 trilioane de dolari. Astfel, Statele Unite reprezintă 75% din veniturile totale din economie ale regiunii. Fondul Monetar Internațional, „World Economic Outlook Database“ (aprilie 2019).

187 Trei dintre primele zece țări: British Petroleum, „Statistical Review of World Energy“ (2018).

187 China: o sursă bună pentru investițiile Chinei în regiune este Dialogue's China-Latin America Finance Database, care poate fi accesată la www.thedialogue.org/map_list/.

193 Rezultatul războiului: pentru mai multe detalii despre acest conflict, a se vedea Lawrence D. Freedman, „Reconsiderations: The War of the Falkland Islands, 1982", *Foreign Affairs* (toamnă 1982).

194 Absența relativă a mizei geopolitice: : o carte care merită să fie citită pentru tipul de provocări ale regiunii este Michael Reid, *Forgotten Continent: The Battle for Latin America's Soul* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 2009).

194 Producția de petrol a scăzut: Conform U.S. Energy Information Administration (EIA), în aprilie 2019, producția Venezuelei a scăzut la cel mai mic nivel din ianuarie 2003, când o grevă națională a oprit toate operațiunile companiilor petroliere deținute de stat. U.S. EIA, „Venezuelan Crude Oil Production Falls to Lowest Level Since January 2003", 20 mai 2019.

194 Hiperinflația face ravagii: Rapoartele FMI indică o rată a inflației în Venezuela de 10 000 000%. Fondul Monetar Internațional, „World Economic Outlook Database" (aprilie 2019).

194 Zeci de mii de oameni: conform Înaltului Comisariat pentru refugiați al ONU, patru milioane de venezueleni au fugit din țară. În cele șapte luni de după noiembrie 2018, un alt milion de venezueleni au părăsit țara. UNHCR, „Refugees and Migrants from Venezuela Top 4 Million ".

194 Pune presiuni mari pe vecini: conform Înaltului Comisariat pentru refugiați al ONU, Columbia găzduiește 1,3 milioane de refugiați venezueleni. UNHCR, „Refugees and Migrants from Venezuela Top 4 Million".

194 Argentina s-a străduit să găsească lideri: Luigi Manzetti, „Accountability and Corruption in Argentina During the Kirchners' Era", *Latin America Research Review 49*, nr. 2 (2014), pp. 173–195.

194 Rata criminalității: International Crisis Group, „Mafia of the Poor: Gang Violence and Extrtion in Central America", 6 aprilie 2017.

194 Determinându-i pe oameni să părăsească țările: conform unui raport recent, „îngrijorările legate de siguranță joacă un rol central în motivația individuală de a migra" și aproape 30% dintre adulții din Triunghiul de Nord s-au gândit la migrație în ultimul an, din cauza lipsei de siguranță. Ben Raderstorf et al., „Beneath the Violence: How Insecurity Shapes Daily Life and Emigration in Central America", Dialogue, 8 octombrie 2017, p. 8.

PARTEA A TREIA — Epoca globalizării

Globalizarea

201 Globalizarea se referă la: Pentru apărarea globalizării, Martin Wolf, *Why Globalization Works* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 2004); Jagdish Bhagwati, *In Defense of Globalization* (Oxford: Oxford University Press, 2007). Pentru o perspectivă mai sceptică, Joseph Stiglitz, *Globalization and Its Discontents Revisited: Anti-globalization in the Era of Trump* (New York: W.W. Norton, 2018).

203 1,5 bilioane de turiști: World Bank Database, data.worldbank.org/indicator/ST.INT.DPRT.

203 Numărul de refugiați ajunge azi la: : conform Înaltului Comisariat al ONU pentru Refugiați, din iunie 2019, peste tot în lume au existat 25,9 milioane de refugiați. A se vedea www.unhcr.org/en-us/figures-at-a-glance.html.

204 Top un trilion de dolari pe an: Organisation for Economic Cooperation and Development, „OECD International Direct Investment Statistics 2018" (Paris: OECD Publishing, 2019).

204 Comerțul a atins o valoare: World Trade Organization, World Trade Statistical Review 2019, p. 8.

204 De șapte ori mai mare: WTO estimează că totalul comerțului de bunuri este de aproximativ 2,5 triliarde de dolari în 1987 și de 2,9 triliarde în 1988, o șeptime din nivelul actual. A se vedea www.data.wto.org.

204 De aproape o sută de ori mai mare decât acum cincizeci de ani:: WTO estimează că totalul comerțului de bunuri era la nivelul de 18 miliarde de dolari în 1967 și 242 de miliarde în 1968, aproximativ o optzecime din nivelul actual. A se vedea www.data.wto.org.

205 5% din populația lumii: Statele Unite au o populație de aproximativ 330 de milioane de oameni, care reprezintă circa 4,3% din populația globală de 7,6 miliarde de oameni.

Terorismul și contraterorismul

211 Terorismul este definit ca: Pentru cei interesați să afle mai multe despre terorism, lucrarea canonică este cea a lui Bruce Hoffman, Inside Terrorism, ediția a treia (New York: Columbia University Press, 2017).

213 Armata republicană irlandeză provizorie: pentru cei interesați de mișcarea teroristă din Irlanda de Nord, a se vedea Richard English, *Armed Struggle: The History of the IRA* (Oxford: Oxford University Press, 2003).

213 Organizația de eliberare palestiniană: pentru cei interesați de terorismul palestinian, a se vedea Barry Rubin, *Revolution Until Victory? The Politics and History of the PLO* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1996).

214 Cel mai recent val de terorism internațional: Există o bogată literatură legată de al-Qaeda și ISIS, dar câteva dintre cărțile pe care le-aș recomanda sunt: Wright, *Looming Tower*; *Daniel Byman, Al Qaeda, the Islamic State, and the Global Jihadist Movement: What Everyone Needs to Know* (Oxford: Oxford University Press, 2015); Joby Warrick, *Black Flags: The Rise of ISIS* (New York: Anchor Books, 2016).

215 Aproximativ douăzeci de mii de oameni: Universitatea Maryland gestionează baza de date a terorismului global, care urmărește evenimentele teroriste din toată lumea, începând cu 1970, incluzând informații despre mai mult de 180 000 de atacuri. National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism (START), Global Terrorism Database, www.start.umd.edu/gtd.

215 Peste 26 000 numai în 2017: Erin Miller, „Global Terrorism in 2017" (College Park, Md.: START, 2018), www.start.umd.edu/pubs/START_GTD_Overview2017_July2018.pdf.

217 Vor exista întotdeauna indivizi care vor fi nemulțumiți: National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism, Global Terrorism Database, www.start.umd.edu/gtd.

218 Provocarea e care guvernele: Pentru mai multe resurse despre contraterorism și despre politica SUA privitoare la acesta, a se vedea Paul R. Pillar, *Terrorism and U.S. Foreign Policy* (Washington, D.C.: Brookings Institution, 2001); Peter L. Bergen, *The Longest War: The Enduring Conflict Between America and Al-Qaeda* (New York: Free Press, 2011).

Proliferarea nucleară

220 Există o perspectivă:: Cel mai celebru susținător al acestei perspective este Kenneth Waltz, care a argumentat că, dacă mai multe țări ar avea armament nuclear, lumea ar fi mult mai stabilă, deoarece țările nu s-ar ataca una pe cealaltă, riscând o reacție de retaliere. Waltz scria: „Am găsit numeroase motive care mă fac să cred că existența mai multor state nucleare ar oferi un viitor mai promițător lumii". Kenneth Waltz, „The Spread of Nuclear Weapons: More May Better", *Adelphi Papers*, nr. 171 (London: International Institute for Strategic Studies, 1981). Pentru dezbaterile legate de această perspectivă, a se vedea Scott D. Sagan și Kenneth N. Waltz, *The Spread of Nuclear Weapons: A Debate* (New York: W.W. Norton, 1995).

221 Crearea unor condiții de reținere: astfel de cercetători invocă deseori precedente istorice, cum ar fi Criza rachetelor cubaneze, când Fidel Castro a provocat Uniunea Sovietică să atace Statele Unite cu arme nucleare, acceptând faptul că însăși Cuba va fi distrusă și fiind dispus să plătească acest preț pentru a vedea continuând comunismul. James G. Blight și Janet M. Lang, „How Castro Held the World Hostage", New York Times, 25 octombrie 2012. S-a spus că Mao Zedong i-ar fi raportat prim-ministrului indian, Jawaharlal Nehru: „Dacă e să vină ce e mai rău dintre rele [războiul nuclear] și jumătate din umanitate ar muri, cealaltă jumătate ar trăi și imperialismul ar fi stârpit, întreaga lume ar fi atunci socialistă." Pentru Mao, războiul nuclear ar grăbi tranziția spre socialism. Margaret MacMillan, *Nixon and Mao: The Week That Changed the World* (New York: Random House, 2007), p. 132.

222-223 NPT stipulează: Articolul I din NPT afirmă că „fiecare stat nuclear parte a acestui tratat își ia responsabilitatea de a nu transfera spre niciun destinatar arme nucleare sau alte dispozitive nucleare explozive, nici direct, nici indirect; ele nu vor asista, încuraja sau determina în niciun fel state nenucleare să producă sau să obțină prin alte mijloace arme nucleare sau dispozitive nucleare explozive — sau să dețină controlul asupra unor arme nucleare ori dispozitive nucleare explozive". Textul NPT este disponibil aici: www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/npt/text/.

223 Stabilește principiul: Articolul VI al statelor NTP spune că „fiecare parte a Tratatului de față își asumă că va demara, cât mai curând, negocieri în bună credință cu privire la mijloace eficiente legate de încetarea cursei înarmării nucleare și la descurajarea înarmării nucleare, pe baza unui tratat general și complet de dezarmare, sub control internațional strict și eficient".

224 Statele au folosit atacurile cibernetice: Cel mai celebru este atacul Statelor Unite și al Israelului împotriva programului

nuclear iranian. David E. Sanger, *Confront and Conceal: Obama's Secret Wars and Surprising Use of American Power* (New York: Crown, 2012), pp. 141–225.

227 Memorandumul din 1994 de la Budapesta: Memorandumul afirmă că „Federația Rusă, Marea Britanie, Irlanda de Nord și Statele Unite își reafirmă obligația de a se înfrâna de la amenințarea cu sau uzul violenței împotriva integrității teritoriale și independenței politice a Ucrainei și că niciuna dintre armele lor nu va fi folosită vreodată împotriva Ucrainei, altfel decât în situația autoapărării conform Cartei Națiunilor Unite". Textul integral poate fi găsit aici: www.securitycouncilreport.org/atf/

227 Acest lucru ar presupune: Există un întreg subdomeniu al teoriei înfrânării și strategiei nucleare, dar cel mai bun volum dedicat este cel al lui Lawrence Freedman, *The Evolution of Nuclear Strategy,* ediția a treia (New York: Palgrave Macmillan, 2003).

229 John F. Kennedy a prezis: În 1960, în timpul celei de-a treia dezbateri prezidențiale între candidații John F. Kennedy și Richard M. Nixon, Kennedy a afirmat că „există indicii, datorită noilor invenții, că zece, cincisprezece sau douăzeci de națiuni vor avea capacitate nucleară — inclusiv China Roșie — până la finalul mandatului prezidențial din 1964". Commission on Presidential Debates, „October 13, 1960 Debate Transcript", https://www.debates.org/voter-education/debate-transcripts/october-13-1960-debate-transcript/.

Schimbările climatice

231 Schimbarea climatică globală: Pentru cei care vor să afle mai multe despre schimbarea climatică, un volum cu care să începeți este cel al lui Elizabeth Kolbert, *Field Notes from a Catastrophe: Man, Nature, and Climate Change* (New York: Bloomsbury, 2015). Pentru mai multe informații despre știința din spatele schimbării climatice, a se vedea Jeffrey Bennett, *A*

Global Warming Primer: Answering Your Questions About Science, the Consequences, and the Solutions (Boulder, Colo.: Big Kid Science, 2016).

232 Valori medii ale temperaturii: Din 1901, suprafața planetei s-a încălzit cu aproximativ 0,7-0,9 grade Celsius în fiecare secol, dar această rată a schimbării s-a dublat aproape începând cu 1975, ajungând la 1,5-1,8 grade Celsius în fiecare secol. Jessica Blunden, Derek S. Arndt, și Gail Hartfield, ed.., „State of the Climate in 2017", *Bulletin of the American Meteorological Society 99*, nr. 8 (2018), p. 12.

232 O creștere a temperaturii medii a oceanelor: Un studiu recent a adus la lumină faptul că oceanele se încălzesc cu 40% mai rapid decât estimase ONU în urmă cu cinci ani. Kendra Pierre-Louis, „Ocean Warming Is Accelerating Faster Than Thought, New Research Finds", *New York Time*s, 10 ianuarie 2019.

232 Semn clar al topirii gheţarilor:: John Schwartz și Henry Fountain, „Warming in Arctic Raises Fears of a 'Rapid Unraveling' of the Region", *New York Times*, 11 decembrie 2018.

232 Creșterea nivelului mărilor: În 2017, nivelul mediu al mărilor era cu 3 inchi peste media din 1993 — cea mai mare medie anuală înregistrată vreodată de un satelit (1993–prezent). Era al șaselea an consecutiv și al douăzeci și șaselea în ultimii patruzeci de ani când media creșterii nivelului mării s-a mărit comparativ cu anul precedent. Rebecca Lindsey, „Climate Change: Global Sea Level", Climate.gov, 1 august 2018.

232 O creștere a concentrației: De pildă, nivelurile dioxidului de carbon sunt azi mai mari decât oricând în ultimii 800 000 de ani, iar această creștere se datorează combustibililor fosili pe care oamenii îi folosesc pentru a obține energie. Rebecca Lindsey, „Climate Change: Atmospheric Carbon Dioxide", Climate.gov, 1 august 2018.

232 A doua decadă: Henry Fountain și Nadja Popovich, „2019 Was the Second-Hottest Year Ever, Closing Out the Warmest Decade", *New York Times*, 15 ianuarie 2020.

232 Este accelerată:: Lindsey, „Climate Change: Global Sea Level".

233 Creșterea nivelurilor mărilor și inundațiile: Amy M. Jaffe, „UN Climate Report Highlights Extreme Risk to Many Regions", cfr.org, 12 octombrie 2018.

233 Suprafețe masive ale țărilor vor deveni: Pentru această perspectivă, a se vedea David Wallace-Wells, *The Uninhabitable Earth: Life After Warming* (New York: Tim Duggan Books, 2019).

233 Bangladeshul pare că va fi una: O creștere a temperaturii cu mai mult de 1,5 grade Celsius ar putea însemna că, spre mijlocul secolului, mai mult de 50 de milioane de locuitori ai Bangladeshului ar trebui să își părăsească țara. Amy M. Jaffe, „Un Climate Report Highlights Extreme Risk to Many Regions".

233 Deficite de hrană și de apă: Christopher Flavelle, „Climate Change Threatens the World's Food Supply, United Nations Warns", New York Times, 8 august 2019. Un rezumat al raportului ONU poate fi găsit aici: www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2019/08/4.-SPM_Approved_Microsite_FINAL.pdf.

233 Probleme de securitate națională: Președintele Barak Obama, în Strategia pentru securitate națională din 2015, a menționat schimbarea climatică drept un risc strategic important pentru interesele SUA. În Strategia pentru securitate națională (NSS) spunea: „Schimbarea climatică este o amenințare urgentă și în creștere la adresa securității noastre naționale, contribuind la tot mai desele dezastre naturale, la fluxurile de refugiați și la conflictele care se ivesc în jurul resurselor de bază ca mâncarea și apa." Președintele Barack Obama, „National Security Strategy of the United States of America", februarie 2015, obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/docs/2015_national_ securi ty_strategy_2.pdf.

234 Consumul aproape s-a triplat: British Petroleum, „BP Energy Outlook: 2019 Edition", p. 79.

234 China și India în mod deosebit: British Petroleum, „BP Energy Outlook: 2019 Edition", p. 67.

234 Acest tip de conbustibil: British Petroleum „BP Energy Outlook: 2019 Edition", p. 29.

234 Petrolul generează aproximativ o treime: British Petroleum, „BP Energy Outlook: 2019 Edition", 79.

235 Despăduririle sunt o cauză importantă:: Frances Seymour, „Deforestation Is Accelerating, Despite Mounting Efforts to Protect Tropical Forests. What Are We Doing Wrong?", World Resources Institute, 26 iunie 2018, www.wri.org/blog/2018/06/deforestation-accelerating-despite-mounting-efforts-protect-tropical-forests.

235 Responsabil pentru emisiile de carbon: Estimările diferă, dar recunoașterea defrișărilor ca o problemă reală este o perspectivă comună. Intergovernmental Panel on Climate Change, Climate Change 2007 — Mitigation of Climate Change: Working Group III Contribution to the Fourth Assessment Report of the IPCC (Cambridge: Cambridge University Press, 2007).

235 Amplu acceptată de oamenii de știință: Raportul special al Intergovernmental Panel on Climate Change care analizează impactul încălzirii globale cu 1,5 grade Celsius peste nivelurile de temperatură din epoca preindustrială conține referințe la 2 500 de lucrări științifice și reprezintă un consens. Intergovernmental Panel on Climate Change, Global Warming of 1.5°C: An IPCC Special Report on the Impacts of Global Warming of 1.5°C Above Pre-industrial Levels and Related Global Greenhouse Gas Emission Pathways, in the Context of Strengthening the Global Response to the Threat of Climate Change, Sustainable Development, and Efforts to Eradicate Poverty (Geneva: World Meteorological Organization, 2018). Întregul raport poate fi accesat aici: at www.ipcc.ch/sr15/.

235 O mică majoritate: Profesorul pensionat de la MIT, Richard Lindzen, de pildă, este un sceptic al schimbării climatice și a scris o scrisoare deschisă președintelui Donald Trump, în 2017, argumentând că „din 2009, guvernele Statelor Unite au luat măsuri cu privire la schimbările climatice, măsuri care nu sunt deloc întemeiate științific". Zahra Hirji, „Climate Contrarian Gets Fact-Checked by MIT Colleagues in Open Letter to Trump", *Inside Climate News*, 6 martie 2017.

237 Creșterea eficienței energetice: British Petroleum, „BP Energy Outlook: 2019 Edition", p. 15.

237 O treime din creșterea de un grad Celsius: Conform Agenției internaționale a energiei (IEA), „emisia de CO2 generată de arderea de cărbune a fost responsabilă de mai mult de 0,3°C din creșterea globală anuală de 1°C a temperaturii solului, peste cea a epocii preindustriale. Din cauza acestui fapt, cărbunele este cea mai vastă sursă a creșterii globale a temperaturii". IEA, „Global Energy & CO2 Status Report: The Latest Trends in Energy and Emissions in 2018", www.iea.org/geco/emissions/.

237 China — aproape jumătate: British Petroleum, „BP Energy Outlook: 2019 Edition", p. 103.

237 Energia în 2040: British Petroleum, „BP Energy Outlook: 2019 Edition", p. 79.

241 Astfel de pași, numiți adaptare: Pentru mai multe detalii despre strategiile de adaptare, a se vedea Alice C. Hill și Leonardo Martinez-Diaz, *Building a Resilient Tomorrow* (New York: Oxford University Press, 2019).

241 Astfel de acțiuni (numite geoinginerie): Pentru mai multe informații despre geoinginerie, a se vedea Oliver Morton, *The Planet Remade: How Geoengineering Could Change the World* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2016).

241 Convenția internațională din 1978: Cunoscută, formal, sub denumirea de Convention on the Prohibition of Military or Any Other Hostile Use of Environmental Modification

Techniques. Textul integral poate fi găsit aici: treaties.un.org/doc/Treaties/1978/10/19781005%2000-39%20AM/Ch_XXVI_01p.pdf.

Migrația

243 „internally displaced persons", în engl. în orig. (n. ed.)

243 Definește un migrant: Organizația Internațională a ONU pentru migranți, „Who is a Migrant? ", https://www.iom.int/who-is-a-migrant.

243 „Care trăiește temporar sau permanent": Organizația educațională, științifică și culturală a ONU, „Information Kit: United Nations Convention on Migrants' Rights" (2005), unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000143557.

244 Aproximativ 250 de milioane de migranți internaționali: Conform ONU, „numărul migranților internaționali, pe glob, a continuat să crească rapid în ultimii ani, ajungând la 258 de milioane în 2017, de la 220 de milioane în 2010 și 173 de milioane în 2000". ONU, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, International Migration Report 2017: Highlights, disponibil aici:
www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.pdf.

244 Majoritatea pleacă voluntar: Spre finalul lui 2016, au fost 25,9 milioane de refugiați și cereri de azil, la nivel mondial, echivalentul a 10,1% din numărul total al migranților internaționali. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, International Migration Report 2017: Highlights, p. 7.

244 Tind să se îndrepte spre țări: Țările cu venituri mari găzduiesc două treimi din totalul migranților internaționali și au atras 64 de milioane din cei 85 de milioane de migranți din întreaga lume, din perioada 2000-2017. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, International Migration Report 2017: Highlights, 4.

244 Aproximativ 50 de milioane de migranți: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, International Migration Report 2017: Highlights, p. 6.

244 71 de milioane de oameni: Conform Înaltului comisariat al ONU pentru refugiați, din iunie 2019 au fost 70,8 milioane de persoane care au fost strămutate forțat peste tot pe glob. A se vedea www.unhcr. rg/en-us/figures-at-a-glance.html.

244 26 de milioane de refugiați: Din cele 25,9 milioane de refugiați, 5,5 milioane sunt refugiați palestinieni, în vreme ce 20,3 milioane de refugiați provin din alte părți ale lumii. A se vedea www.unhcr.org/en-us/figures-at-a-glance.html.

245 Statele Unite ale Americii: pentru cei interesați de istoria politicii de imigrare a Statelor Unite, a se vedea Daniel J. Tichenor, Dividing Lines: The Politics of Immigration Control in America (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2002); Susan F. Martin, *A Nation of Immigrants* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011).

245 Mai mulți imigranți decât oricare altă țară: Statele Unite găzduiesc 50 de milioane de migranți, 19% din totalul mondial și mai mulți decât oricare altă țară. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, International Migration Report 2017: Highlights, p. 6.

245 Un milion de oameni obțin statutul de rezidenți permanenți: Statele Unite au oferit statutul de rezident permanent la circa 1,13 milioane de oameni în 2017 (578 000 erau nou-veniți, 549.000 au fost rezultatul unei ajustări a statutului anterior), 1,18 milioane în 2016 și 1,05 milioane în 2015. Din 2001 până în 2017, cel puțin un milion de oameni au obținut legal statutul de rezident permanent în Statele Unite, anual, vreme de paisprezece din cei șaptesprezece ani studiați. U.S. Department of Homeland Security, Office of Immigration Statistics, 2017 Yearbook of Immigration Statistics, p. 5.

245 Reunificări familiale: Din cele 1,13 milioane de oameni care au obținut legal statutul de rezidenți permanenți în Statele

Unite în 2017, 516 500 l-au primit fiind rude apropiate ale unor cetățeni americani, în vreme ce 232 200 au primit acest statut fiind „sponsorizați" de familii. U.S. Department of Homeland Security, Office of Immigration Statistics, 2017 Yearbook of Immigration Statistics, p. 18.

245 Până la 7%: Nu mai mult de 7% din vizele care se emit pot fi către cetățenii unei țări independente, pe parcursul unui an fiscal. Pentru rudele îndepărtate, procentul anual este de 2%. A se vedea www.uscis.gov/tools/glossary/country-limit. Pentru o imagine extinsă a politicii curente de imigrare a SUA, a se vedea William A. Kandel, „A Primer on U.S. Immigration Policy", Congressional Research Service, 22 iunie 2018, fas.org/sgp/crs/homesec/R45020.pdf.

245 Unii dintre ei intră pe baza: În 2017, 137 900 de oameni au primit statut legal de rezidenți permanenți în SUA datorită unor preferințe ale angajatorilor: muncitori, persoane cu studii avansate și abilități excepționale, investitori și așa mai departe. U.S. Department of Homeland Security, Office of Immigration Statistics, 2017 Yearbook of Immigration Statistics, p. 18.

245 **Cetățeni americani naturalizați:** În 2017, 987 000 de oameni au depus cereri pentru naturalizare. U.S. Department of Homeland Security, Office of Immigration Statistics, 2017 Yearbook of Immigration Statistics, p. 52.

245 O sursă majoră de inovare și de talent: Jennifer Hunt și Marjolaine Gauthier-Loiselle, „How Much Does Immigration Boost Innovation?", *National Bureau of Economic Research, NBER Working Paper 14312*, septembrie 2008; J. David Brown et al., „Immigrant Entrepreneurs and Innovation in the U.S. High-Tech Sector", *IZA Institute of Labor Economics Discussion Paper No. 12190*, februarie 2019.

245 Aproape 45% dintre companii: New American Economy Research Fund, „New American Fortune 500 in 2019: Top American Companies and Their Immigrant Roots", 22 iulie 2019.

245 **Pot concura și înlocui**: Cea mai bună prezentare a acestei perspective se poate găsi în cartea lui George J. Borjas, *We Wanted Workers: Unraveling the Immigration Narrative* (New York: W.W. Norton, 2016).

246 Cel mai mare de la al Doilea Război Mondial încoace: Înaltul comisariat al ONU pentru refugiați, *Global Trends: Forced Displacement in 2018*, www.unhcr.org/5d08d7ee7.pdf.

246 Aproape s-a dublat în ultima decadă: În 2008, la nivel global, existau 42 de milioane de oameni care au fost strămutați, cifră care a explodat la 70,8 milioane în 2018. Populația refugiată – excluzând palestinienii – aproape s-a dublat începând din 2012, sărind de la 15,5 milioane la 20,4 milioane. Înaltul comisariat al ONU pentru refugiați, *Global Trends: Forced Displacement in 2018*; Înaltul comisariat al ONU pentru refugiați, 2008 *Global Trends: Refugees, Asylum-Seekers, Returnees, Internally Displaced and Stateless Persons*, www.unhcr.org/4a375c426.pdf.

246 85% dintre refugiații de pe tot globul: Înaltul comisariat al ONU pentru refugiați, Global Trends: Forced Displacement in 2018, p. 18.

246 60% dintre refugiații actuali: Excluzând palestinienii, 20,4 milioane de refugiați în toată lumea – 6,7 milioane din Siria, 2,7 milioane din Afganistan și 2,3 milioane din Sudanul de Sud. Înaltul comisariat al ONU pentru refugiați, *Global Trends: Forced Displacement in 2018*, p. 3.

247 Refugiații sunt definiți: Convenția din 1951 referitoare la statutul refugiaților, Articolul I, Secțiunea A, Paragraful 2.

250 Turcia, Pakistanul, Uganda și Sudanul: În 2018, Turcia a găzduit 3,7 milioane de refugiați, Pakistanul 1,4 milioane, Uganda 1,2 milioane și Sudanul 1,1 milioane. Înaltul comisariat al ONU pentru refugiați, *Global Trends: Forced Displacement in 2018*, p. 3.

250 Definit într-un document al ONU din 1998: Francis M. Deng, „Report of the Representative of the Secretary-General

Mr. Francis M. Deng, Submitted Pursuant to Commission Resolution 1997/39, February 11, 1998", https://digitallibrary.un.org/record/251017.

Internetul, spațiul cibernetic și securitatea cibernetică

254 Aproape 300 de miliarde de e-mailuri: Radicati Group, „Email Statistics Report, 2019–2023", februarie 2019.

255 Miliarde de senzori și dispozitive: Ericsson estimează că până în 2022 vor fi aproximativ 29 de miliarde de dispozitive conectate, dintre care 18 miliarde vor avea de-a face cu internetul lucrurilor. Ericsson, „Internet of Things Forecast", www.ericsson.com/en/mobility-report/internet-of-things-forecast.

255 Aceleași drepturi ale omului online ca și offline: În 2016, Consiliul drepturilor omului al ONU a emis o rezoluție care „afirmă că aceleași drepturi pe care oamenii le au offline trebuie protejate și online, mai ales libertatea de exprimare". Textul complet al rezoluției se află aici: undocs.org/A/HRC/32/L.20.

254 Statele Unite și China au căzut de acord: Cauza integrală spune: „Statele Unite și China agreează ca guvernul nici uneia dintre țări să nu poarte sau să sprijine conștient furtul cibernetic de proprietate intelectuală, inclusiv secrete comerciale sau alte informații confidențiale de afaceri, cu scopul de a oferi avantaje competitive unor companii sau sectoare comerciale". Casa Albă, „Fact Sheet: President Xi Jinping's State Visit to the United States", 25 septembrie 2015.

254 „Internet of Things", în engl. în orig., (n. ed.)

255 O poziție generală în Statele Unite: Dustin Volz, „China Violated Obama-Era Cybertheft Pact, U.S. Official Says", *Wall Street Journal*, 8 noiembrie 2018; David E. Sanger și Steven Lee Myers, „After a Hiatus, China Accelerates Cyberspying Efforts to Obtain U.S. Technology", *New York Times*, 29 noiembrie 2018; Ken Dilanian, „China's Hackers Are Stealing Secrets from U.S. Firms Again, Experts Say", NBC News, 9 octombrie 2018.

255 Guvernul Statelor Unite în 2011: Casa Albă, „International Strategy for Cyberspace: Prosperity, Security, and Openness in a Networked World", mai 2011, https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/rss_viewer/internationalstrategy_cyberspace.pdf.

255 Internetul deja pare să se fragmenteze: Adam Segal, „When China Rules the Web: Technology in Service of the State", *Foreign Affairs*, septembrie/octombrie 2018.

255 Descris ca „splinternet": Pentru mai multe detalii despre fragmentarea internetului și crearea unor interneturi distincte, a se vedea Scott Malcomson, *Splinternet: How Geopolitics and Commerce Are Fragmenting the World Wide Web* (New York: OR Books, 2016); „Lost in the Splinternet", Economist, 5 noiembrie 2016.

255 Închiderea platformelor de socializare: Max Fisher, „Sri Lanka Blocks Social Media, Fearing More Violence", *New York Times*, 21 aprilie 2019.

256 Îmbunătățirea guvernării globale: Pentru cei interesați de provocările pe care le deschid amenințările cibernetice celor care stabilesc politicile și cele mai bune strategii de răspuns la ele, a se vedea Richard A. Clarke și Robert K. Knake, *The Fifth Domain: Defending Our Country, Our Companies, and Ourselves in the Age of Cyber Threats* (New York: Penguin Press, 2019).

257 Au purtat astfel de atacuri cibernetice: Sanger, Confront and Conceal, pp. 141–225.

257 Pentru a întrerupe programul nuclear și de rachete al Coreei de Nord: David E. Sanger și William J. Broad, „Trump Inherits a Secret Cyberwar Against North Korean Missiles", *New York Times*, 4 martie 2017.

257 Unul dintre cele mai sofisticate arsenaluri cibernetice: David E. Sanger, David D. Kirkpatrick și Nicole Perlroth, „The World Once Laughed at North Korean Cyberpower. No More", *New York Times*, 15 octombrie 2017.

257 „Convenția de la Geneva digitală": Președintele Franței, Emmanuel Macron, a lansat Paris Call for Trust and Security in Cyberspace în noiembrie 2018, care cerea dezvoltarea unor principii comune pentru securizarea spațiului cibernetic. Până acum, șaizeci și șase de țări au semnat documentul, nu însă și China, Rusia și Statele Unite.

257 Reguli și norme internaționale: Pentru mai multe detalii despre încercările de a crea reguli globale, a se vedea Adam Segal, The Hacked World Order: How Nations Fight, Trade, Maneuver, and Manipulate in the Digital Age (New York: PublicAffairs, 2017).

258 Dezacorduri puternice cu privire la aceste probleme: Laurens Cerulus și Mark Scott, „Europe Seeks to Lead a New World Order on Data", Politico, 7 iunie 2019.

258 Politica de descurajare: Pentru o discuție despre atacuri cibernetice, război cibernetic și dificultatea înfrânării acestora sau aceea a răspunsului la ele, a se vedea David E. Sanger, *The Perfect Weapon: War, Sabotage, and Fear in the Cyber Age* (New York: Crown, 2018); Fred Kaplan, *Dark Territory: The Secret Hstory of Cyber War* (New York: Simon & Schuster, 2016); și Jason Healey, ed., *A Fierce Domain: Conflict in Cyberspace, 1986–2012* (Washington, D.C.: Cyber Conflict Studies Association, 2013).

Sănătatea globală

261 Sănătatea globală este considerabil mai bună: Pentru cei interesați să afle mai multe despre sănătatea globală, recomand Randall M. Packard, *A History of Global Health: Interventions into the Lives of Other Peoples* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2016); Angus Deaton, *The Great Escape: Health, Wealth, and the Origins of Inequality* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2013).

261 Costurile legate de sănătate și crizele: Daniels și Donilon, *Emerging Global Health Crisis*, p. 15.

261 Aproape 10% din veniturile economiei globale: Cheltuielile globale cu sănătatea au ajuns la 8 triliarde de dolari

în 2016, respectiv 8,6% din economia globală. Global Burden of Disease Health Financing Collaborator Network, „Past, Present, and Future of Global Health Financing: A Review of Development Assistance, Government, Out-of-Pocket, and Other Private Spending on Health for 195 Countries, 1995–2050", Lancet, 24 aprilie 2019.

262 18% din PIB: U.S. Centers for Medicare & Medicaid Services raportează că cheltuielile Statelor Unite cu sănătatea au ajuns la 3,5 triliarde de dolari în 2017, adică 17,9% din PIB. Centers for Medicare & Medicaid Services, „National Health Expenditures 2017 Highlights", www.cms.gov/Research-Statistics-Data-and-Systems/Statistics-Trends-and-Reports/Nation
alHealthExpendData/Downloads/highlights.pdf.

262 Se pot aștepta să ajungă la 72 de ani: Speranța de viață la naștere a ajuns, în lume, la 72,6 ani în 2019. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, „World Population Prospects 2019: Highlights", p. 2.

262 Se pot aștepta să ajungă la 80 de ani: Speranța de viață este de peste 80 de ani în Chile, Costa Rica, Slovenia, Portugalia, Germania, Grecia, Finlanda, Belgia, Danemarca, Austria, Marea Britanie, Franța, Coreea de Sud, Canada, Luxemburg, Olanda, Noua Zeelandă, Irlanda, Australia, Israel, Spania, Italia, Suedia, Norvegia, Islanda, Japonia și Elveția. În Statele Unite, speranța de viață este de numai 78,6 ani. OECD Health Statistics, „Life Expectancy at Birth", data.oecd.org/healthstat/life-expectancy-at-birth.htm.

262 Longevitatea medie este de două ori mai mare: James C. Riley, „Estimates of Regional and Global Life Expectancy, 1800–2001", *Population and Development Review 31*, nr. 3 (septembrie 2005), pp. 537–543.

262 Femeile trăiesc cu câțiva ani mai mult: Speranța actuală de viață a femeilor este de 75 de ani, față de 70,2 ani – speranța

de viață a bărbaților. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, „World Population Prospects 2019: Highlights", p. 29.

262 50 de milioane de vieți de copii au fost salvate: World Bank, *Levels and Trends in Child Mortality: Estimates Developed by the UN Inter-agency Group for Child Mortality Estimation (IGME) — Report 2015* (Washington, D.C.: World Bank Group, 2015).

263 Cazurile de poliomielită au scăzut: Cazurile au scăzut de la aproximativ 350 000 în 1988 la 33 de cazuri raportate în 2018 – o scădere de 99%. În consecință, Organizația Mondială a Sănătății estimează că mai mult de 18 milioane de oameni pot azi să meargă, oameni care altfel ar fi fost paralizați. Organizația Mondială a Sănătății, „Fact Sheet: Poliomyelitis", 22 iulie 2019, www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/poliomyelitis.

263 Oameni care decedează din cauze generate de SIDA: UNAIDS, „Global HIV & AIDS Statistics — 2019 Fact Sheet", www.unaids.org/en/resources/fact-sheet.

263 Incidența malariei și a pojarului: Institute for Health Metrics and Evaluation, Financing Global Health 2016: *Development Assistance, Public and Private Health Spending for the Pursuit of Universal Health Coverage* (Seattle: IHME, 2017), p. 39.

263 Speranța de viață în câteva țări africane: Speranța de viață este sub 55 de ani în Sierra Leone, Republica Central Africană, Ciad, Nigeria, Coasta de Fildeș. World Bank Database, data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN.

263 Cartea de față a apărut în prima jumătate a anului 2020, așadar nu conține date și informații legate epidemia cu noul coronavirus, COVID 19, care a primit numele oficial de SARS-CoV-2 (n. ed.)

263 Speranța de viață medie în Africa Subsahariană: Speranța de viață în Africa Subsahariană este, în medie, de 61,1

ani, cu 10 ani sub media globală de 72,6. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, „World Population Prospects 2019: Highlights", p. 29.

263 Reprezintă o puternică îmbunătățire: în 1960, regiunea avea o speranță de viață puțin peste 40 de ani. World Bank Database, data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN?locations=ZG.

263 Este mult mai ușor ca boala să se răspândească: Lance Saker et al., *Globalization and Infectious Diseases: A Review of the Linkages (*Geneva: UNICEF/UNDP/World Bank/ WHO Special Program for Research and Training in Tropical Diseases, 2004); Tong Wu et al., „Economic Growth, Urbanization, Globalization, and the Risks of Emerging Infectious Diseases in China: A Review", Ambio 46 (2017), pp. 18–29; Douglas W. MacPherson et al., „Population Mobility, Globalization, and Antimicrobial Drug Resistance", *Emerging Infectious Diseases 15*, nr. 11 (2009), pp. 1727–1732.

263 Populațiile refugiate au devenit vulnerabile: De pildă, din cauza războiului din Yemen și a strămutării populației, ONU a raportat aproape jumătate de milion de cazuri de holeră în țară în primele șase luni ale anului 2019. United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, „Yemen: Over 460K Cases of Cholera Registered to Date This Year", 8 iulie 2019.

263 Organisme rezistente la medicamente: U.S. Department of Health and Human Services, Centers for Disease Control and Prevention, „Antibiotic Resistance Threats in the United States, 2013", www.cdc.gov/drugresistance/threat-report-2013/pdf/ar-threats-2013-508.pdf.

264 Cel puțin 50 de milioane de oameni au murit: Douglas Jordan, „The Deadliest Flu: The Complete Story of the Discovery and Reconstruction of the 1918 Pandemic Virus", U.S. Centers for Disease Control and Prevention, www.cdc.gov/flu/pan demic-resources/reconstruction-1918-virus.html.

265 Neinfecțioase sau, altfel spus, boli necontagioase: Pentru mai multe despre bolile neinfecțioase, a se vedea Thomas J. Bollyky, P*lagues and the Paradox of Progress: Why the World Is Getting Healthier in Worrisome Ways* (Cambridge, Mass.: MIT Press, 2018); Daniels și Donilon, *Emerging Global Health Crisis.*

265 În 1990, trei dintre primele șapte cauze: Institute for Health Metrics and Evaluation, *Rethinking Development and Health: Findings from the Global Burden of Disease Study* (Seattle: IHME, 2016), p. 29.

265 38 de milioane sau 68%: Organizația Mondială a Sănătății, G*lobal Status Report on Noncommunicable Diseases 2014* (Geneva: World Health Organization, 2014), p. xi.

265 Până în 2030, se estimează despre bolile neinfecțioase: ONU, „Report to the Secretary-General: Prevention and Control of Non-communicable Diseases", 19 mai 2011.

266 Eforturi globale în domeniul sănătății: Pentru o imagine de ansamblu asupra acestui aspect, a se vedea David P. Fidler, „The Challenges of Global Health Governance", Council on Foreign Relations Working Paper, mai 2010, www.cfr.org/report/challenges-global-health-governance.

266 Îi lipsește autoritatea necesară: Pentru mai multe detalii despre neajunsurile OMS, a se vedea Laurie Garrett, „Ebola's Lessons: How the WHO Mishandled the Crisis", *Foreign Affairs*, septembrie/octombrie 2015; Suerie Moon et al., „Will Ebola Change the Game? Ten Essential Reforms Before the Next Pandemic. The Report of the Harvard-LSHTM Independent Panel on the Global Response to Ebola", *Lancet 386*, nr. 10009 (2015).

266–267 „Realizarea de către toate popoarele": World Health Organization, „Constitution of the World Health Organization", Capitolul 1, Articolul 1, apps.who.int/gb/bd/PDF/bd47/EN/constitution-en.pdf?ua=1.

267 Primesc numai câțiva cenți la fiecare dolar: În 2018, numai 2% (778,3 milioane de dolari) din asistența pentru

dezvoltarea sănătății au fost alocați bolilor necontagioase, deși acestea reprezentau 62,1% din povara globală a bolilor. Institute for Health Metrics and Evaluation, *Financing Global Health 2018: Countries and Programs in Transition* (Seattle: IHME, 2019), p. 86.

267 De două ori mai multe morți premature: Institute for Health Metrics and Evaluation, Global Burden of Disease Database (2017), ghdx.healthdata.org/gbd-results-tool.

Comerțul și investițiile

269 Comerțul la nivel internațional: Pentru o istorie a comerțului, a se vedea William J. Bernstein, *A Splendid Exchange: How Trade Shaped the World* (New York: Atlantic Monthly Press, 2008). Pentru discuții mai ample legate de comerț, a se vedea Wolf, Why Globalization Works. Pentru o discuție accesibilă despre politica de investiții și comercială a SUA, a se vedea Douglas A. Irwin, *Clashing over Commerce: A History of US Trade Policy* (Chicago: University of Chicago Press, 2019); și Craig VanGrasstek, *Trade and American Leadership: The Paradoxes of Power and Wealth from Alexander Hamilton to Donald Trump* (Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 2019).

269 Comerțul este un lucru bun: Pentru mai multe informații despre o apărare accesibilă și convingătoare a comerțului, a se vedea Jason Furman, „Trade, Innovation, and Economic Growth" (explicații de la Brookings Institution, 8 aprilie 2015); U.S. Council of Economic Advisers, „The Economic Benefits of U.S. Trade", mai 2015.

269 Locurile de muncă din domeniul exportului tind să fie mai bine plătite: Andrew B. Bernard et al., „Firms in International Trade", *Journal of Economic Perspectives 21*, nr. 3 (2007), pp. 105-130; David Riker, „Do Jobs in Export Industries Still Pay More? And Why?", *Manufacturing and Services Economics Brief, no. 2* (International Trade Administration, U.S. Department of Commerce, 2010).

272 Fenomenul este cunoscut ca: Pentru mai multe detalii legate de cum anume lanțurile de aprovizionare globale dau o nouă formă comerțului, a se vedea Organisation for Economic Cooperation and Development, „Trade Policy Implications of Global Value Chains", noiembrie 2015; Organisation for Economic Cooperation and Development, „Making Trade Work for All", OECD *Trade Policy Papers, nr. 202* (Paris: OECD Publishing, 2017).

272 Există cercetări care indică: Organisation for Economic Cooperation and Development, „Making Trade Work for Al", p. 9.

278-279 Proprietate intelectuală de valoare, furată: Chuin-Wei Yap et al., „Huawei's Yearslong Rise Is Littered with Accusation of Theft and Dubious Ethics", *Wall Street Journal*, 25 mai 2019; Aruna Viswanatha, Kate O'Keeffe și Dustin Volz, „U.S. Accuses Chinese Firm, Partner of Stealing Trade Secrets from Micron", *Wall Street Journal*, 21 noiembrie 2018; Eric Rosenbaum, „1 in 5 Corporations Say China Has Stolen Their IP Within the Last Year: CNBC CFO Survey", CNBC, 1 martie 2019; Office of the U.S. Trade Representative, „Findings of the Investigation into China's Acts, Policies, and Practices Related to Technology Transfer, Intellectual Property, and Innovation Under Section 301 of the Trade Act of 1974", 22 martie 2018.

280 Scăzând de la mai bine de 20%: O lucrare recentă estima că nivelul mediu al taxelor cu care s-a intrat la prima rundă a negocierilor din 1947 era în jur de 22%. Chad P. Brown și Douglas A. Irwin, „The GATT's Starting Point: Tariff Levels Circa 1947", *NBER Working Paper 21782, decembrie 2015*. World Trade Organization a raportat că taxele medii aplicate în 2018 erau de circa 9%. World Trade Organization, *World Trade Statistical Review 2019* (Geneva: World Trade Organization, 2019), p. 73.

280 Runda de negocieri de la Doha: Pentru o discuție a negocierilor de la Doha, a se vedea Will Martin și Aaditya Mattoo, ed., *Unfinished Business? The WTO's Doha Agenda* (Washington, D.C.: World Bank, 2011).

280 „General Agreement on Tariffs and Trade", în engl. în orig. (n. ed.)

280 „World Trade Organization", în engl. în orig. (n. ed.)

280 Volumul comerțului mondial: Baza de date a Băncii Mondiale, data.worldbank.org/topic/trade.

280 „most favored nation", în engl. în orig. (n. ed.)

281 Comerțul internațional de bunuri: Baza de date a Băncii Mondiale,
data.worldbank.org/indicator/TG.VAL.TOTL.GD.ZS.

281 Volumul global al comerțului de bunuri: World Trade Organization, *World Trade Statistical Review 2019*, p. 8.

281 Numărul de acorduri regionale comerciale: World Trade Organization, „Regional Trade Agreements Database", rtais.wto.org/UI/PublicMaintainRTA Home.aspx.

282 Tratatul de comerț liber nord-american: Pentru o introducere comprehensivă în NAFTA, a se vedea M. Angeles Villarreal și Ian F. Fergusson, „The North American Free Trade Agreement (NAFTA)", *Congressional Research Service*, 24 mai 2017, fas.org/sgp/crs/row/R42965.pdf.

282 Un beneficiu general pentru toate cele trei țări: Pentru o perspectivă a primilor douăzeci de ani ai NAFTA și a beneficiilor pe care acordul le-a adus Statelor Unite, Canadei și Mexicului, a se vedea Carla A. Hills, „NAFTA's Economic Upsides: The View from the United States", *Foreign Affairs*, ianuarie/februarie 2014.

282 Unsprezece țări din Americi și Asia: Cei unsprezece membri ai CPTPP sunt Australia, Brunei, Canada, Chile, Japonia, Malaysia, Mexic, Noua Zeelandă, Peru, Singapore și Vietnam.

282 „North American Free Trade Agreement", în engl. în orig. (n. ed.)

282 „Comprehensive and Progressive Agreement Trans-Pacific Partnership", în engl. în orig. (n. ed.)

283 Apariția inteligenței artificiale: Pentru mai multe informații despre cum noile tehnologii pot altera peisajul pieței muncii, a se vedea Edward Alden și Laura Taylor-Kale, *The Work Ahead: Machines, Skills, and U.S. Leadership in the Twenty-first Century* (New York: Council on Foreign Relations, 2018).

284 Investițiilecare depășesc granițele: Philip R. Lane and Gian Maria Milesi-Feretti, „International Financial Integration in the Aftermath of the Global Financial Crisis", *IMF Working Paper No. 17/115*, 10 mai 2017.

284 A crescut de mai mult de o sută de ori: Investiția străină directă era de circa 13,26 miliarde de dolari în 1970 și a crescut la 1,3 triliarde în 2018. United Nations Conference on Trade and Development STAT, unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx.

Valuta și politica monetară

287 Cunoscută drept politică monetară: Politica monetară este foarte greu de înțeles fără a face apel la câteva manuale și la învățarea anumitor ecuații și relații destul de tehnice. Pentru o bună perspectivă a politicii monetare alese de cele mai mari bănci, în timpul crizei financiare, aș recomanda Neil Irwin, *The Alchemists: Three Central Bankers and a World on Fire* (New York: New American Library, 2014). Pentru o perspectivă mai largă a problemelor cu care se confruntă economia globală, aș recomanda Martin Wolf, *The Shifts and the Shocks: What We've Learned — and Have Still to Learn — from the Financial Crisis* (New York: Penguin Books, 2015). Pentru o discuție despre ce se întâmplă când o politică monetară nu dă rezultatele scontate, a se vedea studiul lui Liaquat Ahamed dedicat Marii Depresiuni, *Lords of Finance: The Bankers Who Broke the World* (New York: Penguin Press, 2009).

289 Fondul Monetar Internațional: Pentru o privire concisă cu privire la ideile care fundamentează FMI-ul, James M.

Boughton, „The IMF and the Force of History: Ten Events and Ten Ideas That Have Shaped the Institution", *IMF Working Paper*, mai 2004.

289 Conferința de la Bretton Woods: Pentru cei interesați de această conferință esențială, care a dat o nouă formă ordinii economice post-al Doilea Război Mondial și de dezbaterile care s-au născut în timpul conferinței, a se vedea Benn Steil, *The Battle of Bretton Woods: John May- nard Keynes, Harry Dexter White, and the Making of a New World Order* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2013).

290-291 Rolul dolarului: Literatura din jurul rolului dolarului în economia globală este extrem de mare, dar câteva articole cu care se poate începe sunt Richard N. Cooper, „The Future of the Dollar", *Peterson Institute for International Economics*, septembrie 2009; Barry Eichengreen, „The Dollar Dilemma: The World's Top Currency Faces Competition", *Foreign Affairs*, septembrie/octombrie 2009.

291 Conform FMI: IMF Data, „Currency Composition of Official Foreign Exchange Reserves (COFER)", ultima actualizare la 28 iunie 2019.

295 Bun mai ales pentru Statele Unite: Un studiu a încercat să cuantifice costurile și beneficiile de a fi o rezervă globală de valută și a concluzionat că, datorită faptului că dolarul este o rezervă globală de valută, Statele Unite au câștigat între 40 și 70 de miliarde de dolari anual — altfel spus, între 0,3 și 0,5% din PIB-ul Statelor Unite. McKinsey Global Institute, „An Exorbitant Privilege? Implications of Reserve Currencies for Competitiveness", decembrie 2009.

296 O criptomonedă sau o combinație: Mark Carney, „The Growing Challenges for Monetary Policy in the Current International Monetary and Financial System" (discurs susținut la Jackson Hole Symposium, 23 august 2019), www.bankofengland.co.uk/speech/ 2019/mark-carney- speech-at-jackson-hole-economic-symposium-wyoming.

296 China este prima care ne vine în minte: Recurent, cercetătorii se întorc asupra întrebării dacă valuta Chinei, yuan-ul, sau RMB, poate sau chiar va înlocui dolarul ca valută internațională. Câteva articole care merită citite în legătură cu acest subiect sunt: Sebastian Mallaby și Olin Wethington, „The Future of the Yuan: China's Struggle to Internationalize Its Currency", *Foreign Affairs*, ianuarie/februarie 2012; *Financial Times Special Report*, „The Future of the Renminbi", *Financial Times*, 29 noiembrie 2015; Benn Steil și Emma Smith, „The Retreat of the Renminbi", *Project Syndicate*, 22 iunie 2017.

297 Țările europene au încercat: „Europe Struggles to Protect Iran Trade as US Reimposes Sanctions", *Financial Times*, 5 noiembrie 2018; „European Companies Will Struggle to Defy America on Iran", *Economist*, 8 noiembrie 2018.

Dezvoltarea

299 Dezvoltarea este un termen folosit foarte des: Pentru o perspectivă optimistă asupra dezvoltării globale, a se vedea Charles Kenny, Getting Better: *Why Global Development Is Succeeding — and How We Can Improve the World Even More* (New York: Basic Books, 2011). Pentru o perspectivă mai sceptică, a se vedea William Easterly, The White Man's Burden: *Why the West's Efforts to Aid the Rest Have Done So Much Ill and So Little Good* (Oxford: Oxford University Press, 2006). Alte resurse utile cu privire la dezvoltare, a se consulta Paul Collier, *The Bottom Billion: Why the Poorest Countries Are Failing and What Can Be Done About It* (Oxford: Oxford University Press, 2007).

299 Banca Mondială respinge această distincție: Banca Mondială și-a anunțat decizia în raportul din 2016, *World Development Indicators*, și elimină încet acești termeni precum „lume în dezvoltare" și „țări în curs de dezvoltare". Banca Mondială, *World Development Indicators 2016* (Washington, D.C.: World Bank, 2016), p. iii.

299 Țările sunt astfel catalogate: Economiile cu venituri mici sunt acelea care au un GNI *per capita* de mai puțin de

1,045 dolari în 2014. Economiile cu venituri medii sunt cele care au un GNI *per capita* între 1,046 și 4,125 dolari. Economiile cu venituri medii spre mari au un GNI *per capita* de 4,126–12,735 dolari. Economiile cu venituri ridicate sunt cele care au un GNI per capita de 12,736 dolari sau mai mare. Banca Mondială, *World Development Indicators* 2016, p. xii i.

299 PIB-ul ***per capita*** **este între:** Baza de date a Băncii Mondiale, data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD.

301 O gamă de factori sociali: O carte importantă care a dus la această schimbare în raportarea la PIB ca principal indice de măsură al dezvoltării și luarea în considerare a „abilităților" a fost Amartya Sen, Development as Freedom (New York: Anchor Books, 1999). Sau, după cum o afirmă Programul de dezvoltare al ONU: „Dezvoltarea umană înseamnă extinderea libertăților astfel ca toți oamenii să poată urma acele alegeri pe care le consideră valoroase. Astfel de libertăți au două aspecte fundamentale — libertatea de a fi bine, reprezentată de funcționalități și abilități, libertatea de a acționa, reprezentată de afirmare și autonomie." Programul de dezvoltare al ONU, *Human Development Report 2016: Human Development for Everyone* (New York: United Nations, 2016), p. 1.

301 Conform ultimelor date HDI: United Nations Development Programme, *Human Development Indices and Indicators: 2018 Statistical Update* (New York: United Nations, 2018).

301 „Human Development Index", în engl. în orig. (n. ed.)

302 Oamenii care locuiesc în sărăcie extremă: Banca Mondială, *Poverty and Shared Prosperity 2018: Piecing Together the Poverty Puzzle* (*Washington*, D.C.: World Bank, 2018), pp. 1–2.

303 A scăzut de la 66% în 1990: World Bank Poverty & Equity Data Portal: povertydata.worldbank.org/poverty/country/CHN.

303 Populația lumii era alfabetizată: Jan Luiten van Zanden et al., ed., *How Was Life? Global Well-Being Since 1820* (OECD Publishing, 2014), p. 20.

303 Mai mult de 85% din populația lumii: UNESCO Institute for Statistics Data, data.uis.unesco.org/index.aspx?queryid=166&lang=en.

303 S-a îmbunătățit cu circa douăzeci și cinci de ani: Riley, „Estimates of Regional and Global Life Expectancy, 1800-2001".

303 A fost mai mare de triplu din 1950 până în 2010: Din 1950 până în 2010, o persoană obișnuită a lumii dezvoltate și-a crescut anii de educație de la 2,0 la 7,2. Banca Mondială, *World Development Report 2018: Learning to Realize Education's Promise* (Washington, D.C.: World Bank, 2018), pp. 4–5.

303 Îmbunătățirea accesului la instalații sanitare: United Nations Development Pogramme, Human Development Report 2016: Human Development for Everyone, p. 3.

303 Mai mult de 7,5 miliarde de abonamente de telefonie mobilă: International Telecommunication Union, 2018 Global and Regional Information and Communication Technologies (ICTs) Dataset, www.itu.int/en/ITU D/Statistics/Pages/stat/default.aspx.

304 3,9 miliarde sau puțin peste jumătate din populația planetei: International Telecommunication Union, „ITU Releases 2018 Global and Regional ICT Estimates: For the First Time, More than Half of the World's Population Is Using the Internet", 7 decembrie 2018; International Telecommunication Union, 2018 Global and Regional Information and Communication Technologies (ICTs) Dataset.

304 Doi din cinci adulți africani nu pot: Beegle et al., „Poverty in a Rising Africa", p. 86.

304 Aproape 900 de milioane de oameni: Organizația Mondială a Sănătății și Fondul pentru copii al ONU, *Progress*

on Drinking Water, Sanitation, and Hygiene: 2017 Update and SDG Baselines (Geneva: World Health Organization and the United Nations Children's Fund, 2017), p. 4.

304-305 Aproape un miliard de oameni: United Nations Development Programme, Human Development Indices and Indicators: *2018 Statistical Update* (New York: United Nations, 2018).

305 Primii 10% dețin 85%: Kathleen Elkins, „How Much Money You Need to Be Among the Richest 10 percent of People Worldwide", CNBC.com, 7 noiembrie 2018.

308 Ajutor pentru dezvoltare sau asistență: Nicholas D. Kristof, „Aid: Can It Work?", *New York Review of Books,* 5 octombrie 2006.

309 Companiile trebuie să poată avea încredere: Accentul pe crearea unor instituții corecte este cunoscut și sub denumirea de abordare instituționalistă a dezvoltării. Cea mai bună expunere a acestei abordări — și una dintre cele mai bune cărți despre dezvoltare — este cea a lui Daron Acemoglu și James Robinson, *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty* (New York: Crown Business, 2012).

310 „Millennium Development Goals", în engl. în orig. (n. ed.)

310 Recordul a fost amestecat: United Nations, „The Millennium Development Goals Report 2015", disponibil aici: https://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20(July%201).pdf.

311 „Sustainable Development Goals", în engl. în orig. (n. ed.)

PARTEA A PATRA – Ordine și haos

315 The Anarchical Society: Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics,* ediția a patra (New York: Columbia University Press, 2012).

Suveranitate, autoguvernare și balanța puterilor

319 Respect pentru suveranitate: Pentru o perspectivă mai detaliată cu privire la conceptul de suveranitate, a se vedea

Robert Jackson, *Sovereignty: The Evolution of an Idea* (Cambridge, U.K.: Polity Press, 2007); Stephen D. Krasner, *Sovereign y: Organized Hypocrisy* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1999). Pentru o perspectivă asupra dezbaterilor legate de suveranitate în Statele Unite, de la fondarea lor, și cum conceptul și discuția au evoluat în diferite medii politice, a se vedea Stewart Patrik, *The Sovereignty Wars: Reconciling America with the World* (Washington, D.C: Brookings Institution, 2018).

321 O dezbatere care continuă: Referitor la această dezbatere, care se referă îndeobște la responsabilitatea de a proteja, a se vedea Power, „Problem from Hell" și Kofi Annan, „Two Concepts of Sovereignty", *Economist*, 16 septembrie 1999.

321 Genocidul, definit ca: Articolul II al Convenției din 1948 pentru prevenirea și pedepsirea crimei ca genocid definește genocidul ca „oricare dintre următoarele acte înfăptuite cu intenția de a distruge, în întregime sau în parte, un grup național, etnic, rasial sau religios: (a) Uciderea membrilor grupului; (b) Vătămarea serioasă, fizică sau mintală, a membrilor grupului; (c) Înrăutățirea deliberată a condițiilor de viață ale grupului care are ca scop distrugerea fizică, integrală sau în parte, a grupului; (d) Impunerea de măsuri care au scopul de a opri nașterile într-un anumit grup; (e) Transferul forțat al copiilor unui grup într-un alt grup". Textul Convenției este disponibil aici: https://www.un.org/en/genocide prevention/documents/atrocity-crimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20 Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20 0of%20 Genocide.pdf.

321 Doctrina R2P: Adunarea Generală a ONU, „Resolution Adopted by the General Assembly on 16 September 2005" (A/RES/60/1), undocs.org/A/RES/60/1.

321 Aproximativ 500 000 de sirieni și-au pierdut viața: Specia, „How Syria's Death Toll Is Lost in the Fog of War".

322 A influențat rezultatul alegerilor prezidențiale din 2016: Office of the Director of National Intelligence, „Assessing Russian Activities and Intentions in Recent US Elections".

323 Autodeterminare sau noțiunea: Pentru o perspectivă excelentă a conceptului de autodeterminare, a se vedea Margaret Moore, ed., *National Self-Determination and Secession* (Oxford: Oxford University Press, 1998); Alfred Cobban, *The Nation State and National Self-Determination* (New York: Crowell, 1970). Pentru o discuție legată de dezbaterile legate de autodeterminare în trena celui de-al Doilea Război Mondial, a se consulta Margaret MacMillan, *Paris 1919: Six Months That Changed the World* (New York: Random House, 2002).

324 Respectarea principiului egalității: Textul integral poate fi găsit aici: www.un.org /en/sections/un-charter/un-charter-full-text/.

325 Acordurile de la Camp David din 1978: Textul integral este disponibil la avalon.law.yale.edu/20th_century/campdav.asp.

Alianțe și coaliții

327 Au întărit sau au subminat alianțele: A se vedea Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1987).

328 „Un singur lucru": Churchill a avut acest comentariu la Chequers, la 1 aprilie 1945: winstonchurchill.org/uncategorised/quotes-slider/2014-11-3-16-25-06/.

330 „Domolire" a fost termenul: Bouverie, *Appeasement*.

330 Alianțele Americii cu țările: Pentru detalii despre felul în care America a construit alianțe cu Asia, a se vedea Victor D. Cha, *Powerplay: The Origins of the American Alliance System in Asia* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2016).

331 Și-a exprimat scepticismul: Drew Middleton, „The de Gaulle Nuclear Doctrine Is Alive in Paris", *New York Times*, 6 mai 1981.

331 Articolul 5 al cartei: Articolul 5 al Tratatului Nord-Atlantic spune: „Părțile agreează că un atac armat asupra unuia sau mai multor membri din Europa sau America de Nord va fi considerat un atac împotriva tuturor și, astfel, toți membrii sunt de acord că, dacă un astfel de atac se produce, fiecare dintre ei, exercitând drepturile individului sau colective la autoapărare recunoscute prin Articolul 51 al Cartei Națiunilor Unite, va asista Partea sau Părțile astfel atacate, acționând, individual sau concertat cu celelalte Părți, așa cum consideră a fi necesar, inclusiv prin apelul la forță armată, pentru a reface și menține securitatea în regiunea Nord-Atlantică".

Societatea internațională

336 Mai mult de 40% din țările lumii: Freedom House, *Freedom in the World 2018: Democracy in Crisis*, p. 2.

337 Teoria „păcii democratice": Michael E. Brown, Sean M. Lynn-Jones și Steven E. Miller, ed., *Debating the Democratic Peace* (Cambridge, Mass.: MIT Press, 1996).

337 Democrații imature sau iliberale: Fareed Zakaria, *The Future of Freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad, ediție revizuită* (New York: W.W. Norton, 2007).

337 Argumentul este: Cu puțin înainte de Primul Război Mondial, Norman Angell a popularizat acest argument în cartea sa *The Great Illusion*. Norman Angell, *The Great Illusion: A Study of the Relation of Military Power to National Advantage* (New York: G.P. Putnam's Sons, 1910).

339 „Întâlnirea față în față": Biograful lui Churchill, Sir Martin Gilbert, a notat că, în timpul unei călătorii la Washington, în 1954, Churchill ar fi afirmat asta încercând să convingă Congresul american să aibă întâlniri la nivel înalt cu Uniunea Sovietică. International Churchill Society, Finest Hour 122 (primăvara 2004), p. 12, https://winstonchurchill.org/publications/fin st-hour/finest-hour-122/around-and-about-26/.

342 „International Criminal Court", în engl. în orig. (n. ed.)

343 O mare parte a legilor: Despre dreptul internațional și apelul la forță, a se consulta Louis Henkin et al., *Right v. Might* (New York: Council on Foreign Relations Press, 1991).

343 Când un război poate fi justificat: Despre teoria războiului just, a se vedea Michael Walzer, *Just and Unjust Wars* (New York: Basic Books, 1977).

344 ***Jus post bellum*:** Gary J. Bass, „Jus Post Bellum", *Philosophy and Public Affairs 32*, nr. 4 (toamnă 2004), pp. 384-412.

Războaiele dintre țări

348 „Creșterea puterii ateniene": Thucydides, *The Peloponnesian War* (Rex Warner, trad.), (New York: Penguin Books, 1954), p. 49.

348 Unii observatori ar argumenta că: Graham Allison, *Destined for War: Can America and China Escape Thucydides's Trap?* (New York: Houghton Mifflin Harcourt, 2017).

348 Violența trebuie să ducă la cel puțin o mie de vieți pierdute: De pildă, aceasta este măsurătoarea pe care o face *Correlates of War Project*, care compilează date legate de război. Datele sunt disponibile aici: www.correlatesofwar.org/data-sets.

349 Circa nouă milioane de soldați: Merriman, *History of Modern Europe,* p. 923, p. 1102.

350 Continuarea politicii prin alte mijloace: Carl von Clausewitz, *On War*, ed. și trad. Michael Howard și Peter Paret (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1976).

350 Un declanșator comun al războaielor între țări: Bryan A. Frederick, Paul R. Hensel și Christopher Macaulay, „The Issue Correlates of War Territorial Claims Data, 1816–2001", *Journal of Peace Research 54*, nr. 1 (2017), pp. 99-108; Monica Duffy Toft, „Territory and War", *Journal of Peace Research 51*, nr. 2 (2014), pp. 185-198.

355 A dus la 500 000 de morți: Specia, „How Syria's Death Toll Is Lost in the Fog of War".

355 Cheltuielile militare continuă să crească: Stockholm International Peace Research Institute, „SIPRI Military Expenditure Database 2019", www.sipri.org/databases/milex.

355 Un trend de durată sau o aberație: Pentru o dezbatere legată de această perspectivă, a se vedea Nils Petter Gleditsch et al., „The Decline of War", *International Studies Review 15*, nr. 3 (2013), pp. 396-419.

355 Unii judecă acest trend: Steven Pinker, „Violence Vanquished", *Wall Street Journal*, 24 septembrie 2011.

355 Sunt mai puțin virulent: Pentru o respingere mai amplă a tezei lui Pinker, a se vedea Lawrence Freedman, „Stephen Pinker and the Long Peace: Alliance, Deterrence, and Decline", *Cold War History 14*, nr. 4 (2014), pp. 657-672.

Instabilitatea internă
și războaiele din interiorul țărilor

357 Nu există dovezi clare: David Armitage, *Civil Wars: A History of Ideas* (New York: Alfred A. Knopf, 2017).

358 1,5 miliarde trăiesc în state fragile: OECD, *International Engagement in Fragile States: Can't We Do Better?* (Paris: OECD Publishing, 2011), doi.org/10.1787/9789264086128-en.

358 Un stat slab, dintr-un stat care eșuează: Gerald B. Helman și Steven R. Ratner, „Saving Failed States", *Foreign Policy* (iarna 1992-1993), pp. 3-20.

359 Țările vulnerabile: pentru elaborări suplimentare ale acestor teme, a se vedea Acemoglu și Robinson, *Why Nations Fail*.

360 Războaiele civile sunt mai frecvente: Jeffrey Dixon, „What Causes Civil Wars? Integrating Quantitative Research Findings", *International Studies Review 11*, nr. 4 (decembrie 2009), pp. 707-735.

361 Alte trăsături sugerează: Dixon, „What Causes Civil Wars?"

363 Războaiele civile care au luat sfârșit prin negocieri: Monica Duffy Toft, „Ending Civil Wars: A Case for Rebel Victory?“, *International Security 34*, nr. 4 (primăvara 2010), pp. 7-36.

363 Semințele stabilității: Edward N. Luttwak, „Give War a Chance“, *Foreign Affairs*, iulie/august 1999, pp. 36-44.

Ordinea liberală a lumii

367 General Agreement on Tariffs and Trade, în engl. în orig. (n. ed.)

369 Multe s-au spus și scris: Pentru o apărare a ordinii liberale a lumii, a se vedea Daniel Deudney și G. John Ikenberry, „Liberal World: The Resilient Order“, Foreign Affairs, iulie/august 2018; G. John Ikenberry, Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2011). Pentru o perspectivă mai sceptică, Graham Allison, „The Myth of the Liberal Order: From Historical Accident to Conventional Wisdom“, Foreign Affairs, iulie/august 2018. Acest capitol final face referire la eseul meu „How a World Order Ends: And What Comes in Its Wake“, Foreign Affairs, ianuarie/februarie 2019.

373 Statele Unite vor trebui să: Am scris destul de mult pe această temă în cartea mea *Foreign Policy Begins at Home: The Case for Putting America's House in Order* (New York: Basic Books, 2013).

374 Cheltuielile cu apărarea reprezentau un procent din PIB mult mai mare: Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) urmărește cheltuielile militare ca procent din PIB — începând cu 1949 și până în prezent. În timpul Războiului Rece (1949-1991), bugetul SUA pentru apărare ajungea la o medie de aproximativ 7,3% din PIB. În 1952 și 1953, bugetul apărării a ajuns la 13% din PIB. În 2018, bugetul pentru apărare a fost de 3,2% din PIB — sau mai puțin de

jumătate din media din timpul Războiului Rece. A se vedea, „SIPRI Military Expenditure Database“, https://www.sipri.org/databases/milex.